PETRE V. HANEȘ

ISTORIA LITERATURII ROMÂNEȘTI

EDIȚIUNEA III-a.

EDITURA AUTORULUI // BUCUREȘTI // STRADA PARIS, 54

DE ACELAŞ AUTOR

1. STUDII

1. *Al. Russo* (ed. II-a) . . . . Lei 40.—
2. *Un călător englez despre Români* (o scriere englezească despre Principatele Române, tradusă de C. Golescu), teză de doctorat . . . . „ 15.—
3. *Scriitorii basarabeni* . . . . „ 25.—
4. *Studii de literatură română* (ed. II-a) . . . . „ 60.—
5. *Studii Literare* . . . . „ 60.—
6. *Studii şi cercetări* . . . . „ 70.—
7. *Desvoltarea limbii literare* (ed. II-a) . . . . „ 55.—

2. EDIŢIUNI.

1. Russo, *Scrieri* (sub tipar ed. II-a).
2. N. Bălcescu, *Manualul Bunului Român.*
3. M. Kogălniceanu, *Scrisori*, 1834—1849.
4. Al Mateevici, *Poezii* (ediţia Casei Şcoalelor).

ISTORIA
L'ITERATURII ROMÂNEȘTI

» »

INTRODUCERE

Cultura românească în formă latină și slavă. — Scrieri cu fond românesc în limbile latinească și slavonească.

Tradițiunea culturală romană, aproape stinsă în Dacia în vremea năvălirilor barbare, s'a păstrat în schimb la popoarele vecine nouă. La Miazăzì, dela imperiul bizantin a trecut la imperiul româno-bulgar (sfârșitul veacului al XII-lea și întâia jumătate a veacului al XIII) și de acolo la statul bulgăresc și la cel sârbesc (veacurile al XIII-lea și al XIV-lea). La Apus-Miazănoapte, tradițiunea romană, de astă dată de origină apuseană, s'a păstrat de Unguri și de Poloni, popoare de religiune catolică și de cultură latină. Și dela Miazăzì și dela Miazănoapte, ea a trecut la noi de îndată ce împrejurările istorice au îngăduit o vieață pașnică.

Limba românească erà formată din veacurile al X-lea — al XI-lea, totuși n'o găsim slujind ca mijloc de cultură decât într'al XVI-lea, abià peste 500 de ani. Probabil că s'a scris românește și până atunci, și mai ales de prin veacurile al XIV-lea — al XV-lea, dar s'a scris puțin, fiindcă Românii se slujiau de un instrument cultural mai bun, mai utilat, și anume de limba latină și mai ales de cea slavonească.

Cea dintâi venià din Ungaria și din Polonia, unde slujià ca limbă a statului și a culturii și erà în special sprijinită de apriga propagandă religioasă a călugărilor catolici fran-

ciscani şi dominicani. Incercările catolice de a ne atrage în sfera acţiunii lor religioase s'au exercitat şi aici, din primele noastre începuturi ca popor, şi n'au încetat nici cu primele noastre începuturi de stat. Soţia lui Alexandru I-iu (1330—1364), domnul Ţării Româneşti, este catolică. Vladislav I-iu, urmaşul său (1364—1374), întemeiază în târgul Argeş episcopat pentru catolici. In aceeaş vreme, Latsco al Moldovei (1365—1373) întemeiază un episcopat la fel în târgul Siret. De acì încolo, oridecâteori prilejul se înfăţişà, catolicii îşi reluau încercările lor de prozelitism. Până şi în veacul al XVI-lea, sub Petru Schiopul, asemenea încercări se resimt. Catolicismul aduceà cu el şi limba latină, care deşì nu erà absolut obligatorie în cultul catolic, erà totuşi preferată altor limbi, oridecâteori se puteà. Odată cu biserica, veniă fireşte şi cultura; şi se aduceau scriitori (diaci, copişti) cunoscători de latineşte din Ardeal şi din Polonia.

Cea de a doua limbă, cea slavonească, ne-a venit dela Miazăzì. Mai ales când Turcii, înaintând până la Dunăre, desfiinţară în veacul al XIV-lea statul sârbesc, o mulţime de cărturari de acolo trecură la noi, mai ales în Ţara-Românească, şi duseră mai departe, pe pământul nostru şi cu ajutoarele noastre materiale, cultura dela Sudul Dunării, cultură de tradiţie latină răsăriteană în formă slavonească. Adaptată împrejurărilor dela noi, făcută cu oameni dela noi, ea devine cultură românească.

Locurile de pregătire şi de manifestare sunt mănăstirile. Odată cu ele, apare şi cultura noastră, odată cu Vodiţa, cu Tismana, cu Cozia, cu Cotmeana, cu Dealu, cu Snagovul, toate din veacurile al XIV-lea şi al XV-lea. Curentul început în Ţara Românească trece repede în Moldova, unde apar, şi mai mari şi mai bine înzestrate, Mănăstirea Neamţului a lui Petru al Muşatei; Bistriţa lui Alexandru cel Bun, Putna lui Ştefan cel Mare, Pobrata lui Petru Rareş, Slatina lui Al. Lăpuşneanu, toate din veacurile al XIV-lea — XVI-lea.

Mănăstirile erau şi instituţii culturale, nu numai religioase. Câtă cultură, câtă literatură, câtă artă se iviau atunci,

în mănăstiri se iviau. Acolo se învăţă citirea şi scrierea, caligrafia, copierea, legatul cărţilor, pictura religioasă, sculptura în lemn sau în argint, muzica religioasă. Cei cari executau erau călugării, cei pentru cari se execută erau tot călugării, precum şi boierii şi voevozii.

Reprezentanţii de seamă ai acestei culturi au fost la început streini dela Sudul Dunării, ca Nicodim, întemeietorul Voditei, ca Grigore Ţamblac, despre care a rămas amintirea unor frumoase predici rostite la Suceava. Aceştia vorbiau şi scriau slavoneşte. Când sub influenţa lor s'au format şi elemente româneşti, acestea tot slavoneşte au vorbit şi au scris. Pe vremea lui Ştefan cel Mare, mitropolitul Teoctist a fost aprig sprijinitor al slavonismului, care îmbrăcă simţiri creştine şi româneşti. Sub Neagoe Basarab, în aceà epocă atât de îndrăgostită de artă şi de frumos, care a produs Mănăstirea Argeşului, se scrià slavoneşte, ca acele «Invăţături ale lui Neagoe către fiul său Teodosie», imitate din opere bizantine şi adaptate cu succes împrejurărilor dela noi. Se scrià şi greceşte, cum e «Vieaţa patriarhului Nifon» de Gavriil protul (adică primul egumen), dar despre lucruri româneşti şi într'o atmosferă vădit românească.

Tot în mănăstiri se păstrau în slavoneşte, în limba bisericii, pomelnicele ctitorilor, adică ale întemeietorilor, ca după ele să se facă pomenirea la slujba religioasă. Cu vremea, câte un călugăr mai priceput adăugà şi alte însemnări despre mănăstire şi despre domni, despre vreo vizită a domnilor la mănăstiri, despre dresul acestora la anul cutare, despre vreun cutremur, căderi de stele, etc. Şi astfel din ce în ce însemnările se măriau şi luau forma unor povestiri sau a unor «letopiseţe», cari pe slavoneşte însemnează «povestiri anuale», în româneşte cu alt termen «cronici». Interesant este că însemnările se mutau din mănăstire în mănăstire, după cine erà domn. S'au ţinut, poate, la mănăstirea Neamţ câtă vreme a domnit Petru al Muşatei. De acolo au trecut la Bistriţa cât a domnit Alexandru cel Bun şi urmaşii săi. Letopiseţul povesteşte deci faptele mai însemnate dela întemeierea Moldovei până după Alexandru cel

Bun și poartă numele de «Letopisețul dela Bistrița». Sub Ștefan cel Mare se continuă la Putna și cuprinde pe cel dela Bistrița, îndreptat ici-colo și întregit cu povestirea de fapte din istoria lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi, Bogdan și Ștefăniță (sec. XVI). Se continuă apoi sub Petru Rareș la Pobrata (până la anul 1541) și sub Al. Lăpușneanu la Slatina (până la anul 1553).

Cine anume sunt autorii celor două dintâi nu știm. Știm însă că autorul celui de al III-lea, dela Pobrata. este un călugăr Macarie; și al celui dela Slatina, călugărul Eftimie. Din punct de vedere literar, mai însemnat este al lui Macarie, fiindcă e scris cu oarecari preocupări de stil. Macarie se formase la mănăstirea Neamț, unde tradiția culturală erà puternică.

Aceste letopisețe au pregătit începutul istoriografiei în românește. Adevărul istoric în ele este adesea modificat după interesele speciale ale mănăstirii respective. La fiecare mănăstire se notà firește cu mai multă atenție ceeace o privià pe ea și pe domnul, ctitorul ei. Când se continuà apoi letopisețul în altă mănăstire, se reduceà partea de laudă a mănăstirii și a domnului precedent. Așà s'a întâmplat, de pildă, confuziunea cu întemeietorul Principatului Munteniei. In tradițiunea populară, acesta erà un Negru-Vodă. Ctitorul mănăstirii Tismana erà Radu I-iu. Pomelnicul acestei mănăstiri îl pune în fruntea domnilor Munteniei și-l dă drept întemeietor al țării, sub numele de Radu Negru.

Letopisețele slavonești moldovene merg astfel dela 1359 (întemeierea Moldovei) până în vremea lui Petru Schiopul a doua domnie (1582—1591). Ele s'au cunoscut de cei dintâi cronicari în limba românească sub numele de «letopisețul moldovenesc», fiindcă povestiau lucruri moldovenești. Copiat din mână în mână, acest letopiseț ajunsese și în Muntenia, unde cronicarul Moxalie (sec. XVII-lea) îl întrebuințează.

Pentru cunoscătorii de latinește s'a dat și o redacțiune latinească a «letopisețului moldovenesc», deoarece cronicarii cei dintâi vorbesc și de «letopisețul cel latinesc». Redacțiunea aceasta n'o cunoaștem.

CAP. I

Origina limbii literare. — Epoca de pregătire a literaturii.

Din veacul al XVI-lea au ajuns la noi scrisori, acte și cărți românești, scrise toate cu alfabetul slavonesc, zis și cirilic, alfabet întrebuințat de Români până în timpul lui Alexandru Ioan I-iu Cuza (1859-1866), când s'a introdus în mod oficial alfabetul latinesc. Cea mai veche urmă de limbă românească este o scrisoare a unui boier sau negustor Neacșu din Câmpulung (Muntenia) și poartă data 1521. Cărțile din veacul al XVI-lea sunt unele manuscripte, alte tipărite. Cele manuscripte se cunosc sub numele de «Codicele Voronețian», «Psaltirea Scheiană», «Psaltirea voronețiană», «Psaltirea Hurmuzachi». Cele tipărite sunt «Catehismul luteran» (1544), «Tipăriturile lui Coresi» și «Palia dela Orăștie». Cărțile au toate cuprins religios și sunt traduceri: Catehismul din nemțește, Tipăriturile lui Coresi din slavonește și Palia din ungurește și latinește. Tot din ungurește e tradus și Molitvenicul adăugat la una din tipăriturile lui Coresi și anume la Tâlcul evangheliilor (cel dintâiu). Codicele Voronețian cuprinde faptele apostolilor. Psaltirile cuprind psalmii lui David. Tipăriturile lui Coresi sunt 6 la număr și cuprind: cea dintâi, evanghelia; a doua, faptele apostolilor, a treia, tâlcul evangheliilor sau cazania (sau evanghelia cu învățătură sau evanghelia învățătoare); a patra și a cincia, psaltirea; a șasea iarăș tâlcul. Palia dela Orăștie cuprinde vechiul testament și se numește astfel după orașul unde a fost tipărită.

Cărţile manuscripte n'au dată. Au fost însă scrise în veacul al XVI-lea, după nişte originale din veacul al XV-lea, cari n'au ajuns la noi. In veacul al XV-lea, sau poate chiar într'al XIV-lea, s'au tradus în româneşte toate cărţile fundamentale ale bisericii creştine: evanghelia, faptele apostolilor, tâlcul evangheliei şi psaltirea. Până la noi au ajuns doar faptele în «Codicele Voroneţian» şi psaltirea în cele trei psaltiri amintite mai sus. Evanghelia şi tâlcul evangheliilor s'au pierdut. Din punct de vedere linguistic toate se caracterizau prin prezenţa rotacismului, a transformării lui *n* intervocalic în *r* («bire» în loc de «bine»), fie că s'au tradus într'o regiune unde se obişnuià această particularitate, fie că s'au tradus într'o vreme când peste tot la Nordul Dunării s'ar fi vorbit cu rotacism. S'a susţinut de asemenea că după alte particularităţi linguistice ale lor s'ar puteà ca traducătorii să fi fost Saşi.

In veacul al XVI-lea, acele cărţi se cunoşteau toate; după ele şi-a făcut Coresi tipăriturile sale între 1561 şi 1581, înlăturând însă rotacismul şi lăsându-se influenţat de graiul pe care-l vorbià el, cel din regiunea Târgovіştei şi a Braşovului.

Tot din epoca lui Coresi este şi Palia dela Orăştie. A apărut în 1582.

Imprejurările în cari limba românească a ajuns să fie întrebuinţată în scris, s'au explicat în patru feluri:

1. Datorim acest fapt propagandei catolice. Ca să atragă pe Români, catolicii ar fi pus să se traducă în româneşte cărţile sfinte încă din veacul al XIV-lea. Còpii depe acestea ar fi deci «Codicele Voroneţian» şi cele trei psaltiri manuscripte citate mai sus.

2. Husitismului din Boemia datorim traducerea în româneşte a celor dintâi cărţi. Husitismul s'a întins din Boemia în Silesia, în Moravia şi în ţinuturile vecine, ca Maramureşul şi Bucovina. Husitismul cereà întrebuinţarea obligatorie în biserică a limbii fiecărui popor. De acì nevoia ca Românii husiţi să-şi traducă în româneşte cărţile sfinte.

Husitismul apărând în veacul al XV-lea, tot atunci s'au tradus deci şi Codicele Voroneţian şi Psaltirile.

3. Luteranismul a provocat cele dintâi traduceri româneşti. Luteranismul, cu acelaş principiu al întrebuinţării în biserică a limbii proprii, s'a întins la Saşii din Ardeal în veacul al XVI-lea. Ca să atragă pe Români la luteranism pe de o parte, şi cu scop comercial pe de alta, Saşii au pus să se traducă în româneşte cărţile sfinte şi le-au tipărit, având tipografie la îndemână. Au găsit în Braşov pe diaconul Coresi, refugiat din Târgovişte pe vremea lui Mircea Ciobanul (1545—1553 şi 1557—1559) şi cu el au făcut cele 6 tipărituri despre cari s'a vorbit mai sus. După această teorie, cărţile manuscripte (Codicele Voroneţian şi Psaltirile) sunt còpii după tipăriturile lui Coresi şi nu originalele lor, còpii făcute într'o regiune cu rotacism.

4. Limba românească s'ar fi impus dela sine în cărţi şi acte, ca o trebuinţă a populaţiunii. Pe măsură ce s'a simţit mai multă nevoie de acte şi de cărţi, a fost firesc să se recurgă la limba înţeleasă de céi mulţi, deci la limba lor vorbită, la cea românească, de oarece limbile latinească şi slavonească le înţelegeau numai cei învăţaţi, cei puţini.

Interesant este că atât limba actelor cât şi a cărţilor din veacul al XVI-lea se aseamănă foarte mult, deşi limba vorbită nu erà la fel în Ardeal, Moldova şi Ţara-Românească. Limba românească cuprinde trei dialecte: «istro-român», vorbit de câtevà mii de Români în peninsula Istria din Marea Adriatică; «macedo-român», vorbit aproape de un milion de Români, răspândiţi prin Jugoslavia, Bulgaria şi Grecia; şi «daco-român», vorbit de Românii dela Nordul Dunării (Ţara-Românească, Dobrogea, Moldova, Basarabia, Bucovina, Maramureşul, Ardealul, Crişana şi Banatul). Limba scrisă a apărut întâi în dialectul daco-român. Acest dialect cuprinde şi el două mari grupuri: de o parte, graiul bănăţean, parte din cel ardelean şi cel oltean, iar restul de altă parte. Primul grup păstrează labialele *(b, p, f...)* nealterate şi pronunţă de pildă «bine», «piatră», «fier», etc. ;

celălalt grup alterează labialele și pronunță de pildă „ghine", «chiatră», «hier», etc. Al doilea grup seamănă în această privință cu dialectul macedo-român, fiindcă Românii cari îl vorbesc ar fi venit dela Sudul Dunării. Primul grup e format din Români cari dela colonizare au trăit mereu la Nordul Dunării.

Limba scrisă din veacul al XVI-lea are ca punct de plecare limba primului grup, adică păstrează labialele nealterate («bine», «piatră», «fier» etc.). Ea este și punctul de plecare al limbii noastre literare prin tipăriturile lui Coresi. Cărțile religioase ale acestuia, fiind singurele tipărite în veacul al XVI-lea, s'au răspândit pretutindeni: și în Ardeal, și în Țara-Românească, și în Moldova, atât prin casele celor doritori de a citì cărțile sfinte, cât și prin mănăstiri și biserici. Pe aceste cărți prin urmare au citit întâia oară românește strămoșii noștri, pe ele au învățat puținii din vremea aceea cari scriau în limba noastră. Atunci cași astăzi. Cine voià să învețe să scrie, învățà din cărți și învățà limba de acolo, chiar dacă se deosebià de aceea pe care o vorbià el. Noi nu scriem întocmai cum vorbim, ci cum am învățat din cărți. Tradițiunea aceasta s'a păstrat și mai departe. In Basarabia se oprește pătrunderea cărților religioase ardelene abià în 1813, după ce Rușii ajung în stăpânirea acelui ținut.

Am văzut mai sus că dialectul daco-român cuprinde două mari grupuri: grupul cu labialele păstrate și grupul cu labialele alterate. Aceste grupuri, la rândul lor, cuprind mai multe graiuri: graiul bănățean, ardelean, maramureșan, moldovean, muntean. Bănățenii nu vorbesc întocmai ca Moldovenii, nici Ardelenii ca Muntenii. Tot astfel erà și în vremea tipăriturilor lui Coresi: nu toți Românii vorbiau la fel. Când scriau însă, deosebirea nu mai erà atât de mare, fiindcă aveau ca punct de plecare acelaș chip de a scrie, și anume pe al tipăriturilor lui Coresi. Așà încât limba scrisă apare dela început unitară, pe când limba vorbită se deosebià după diferitele provincii cari alcătuiau ținutul ocupat de neamul românesc.

CAP. II

Literatura populară.

Pe la 1840, un grup de tineri scriitori își arată nemulțumirea față de literatura vremii, învinuind-o în deosebi de imitațiune: Ei ar fi voit-o românească în fond și în formă. Ca model au oferit literatura produsă de poporul însuși, acele cântece cari înveselesc și înfrumusețează vieața grea a muncitorilor de pământ. Parte din acei scriitori, Al. Russo, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, învățaseră în streinătate pe la începutul secolului al XIX-lea, când în Franța, Germania, Elveția, Anglia se întăriă un curent de adâncă simpatie pentru literatura poporului, curent început încă din cele din urmă decenii ale veacului al XVIII-lea. Sub influența acestui curent s'au interesat de literatura poporului și scriitori cari nu trecuseră hotarele țării lor, cum a fost C. Negruzzi. Chiar el scrie cel dintâiu studiu românesc despre cântecele sau literatura poporului. Studiul s'a tipărit în revista «Dacia Literară» din 1840, sub titlul de «Cântecele populare ale Moldovei» și este inspirat din articolul «Musique et chants populaires de l'Italie» al lui J. Mainzer, apărut în «Revue des deux Mondes» (15 Fevruarie 1834). Sufletul noului curent de interes pentru literatura poporului eră Al. Russo. El însuflețește și pe V. Alecsandri și pornesc amândoi prin munții Sucevei și ai Neamțului și Alecsandri începe să publice în revista «Propășirea» din 1848 cele dintâi cântece. In 1852 și 1853, ele apar în două mici volume sub titlul de «Balade» și produc mare răsunet. Sunt în curând traduse în franțuzește, englezește și nemțește. Acum se consacră termenul de «poezie populară» și se face prima grupare a poeziilor în «cântece bătrânești» sau «balade», «doine» și «hore». Prin cele dintâi se înțeleg în genere cântecele vitejești; prin cele de al doilea, cântecele

de dor (vesele ori triste); prin cele de al treilea, cântecele ușoare, glumețe. După moartea lui Russo, Alecsandri publică în 1868 un articol al prietenului său, cu titlul «Poezia poporală». Articolul fusese desigur scris înaintea ediției din 1852 a lui Alecsandri și grupează poeziile populare în «cântece bătrânești», «cântece de frunză», «doine» și «hore». Epoca aceasta de admirațiune fără margini a poeziei populare își găsește expresiunea într'a doua edițiune a poeziilor populare culese de Alecsandri, cea din 1866, mult mai completă decât cea din 1852—1853. Poartă titlul «Poezii populare ale Românilor».

Prin Alecsandri și prin prozatorul Al. Odobescu, admirațiunea pentru poezia populară s'a continuat în jumătatea a II-a a secolului al XIX-lea. Odobescu a încercat și cercetări în direcțiunea aceasta, mai ales cu privire la origina și la legăturile cu poezia populară a vecinilor noștri. Astfel de cercetări au luat caracterul de studii la istoricul și filologul B. P. Hasdeu, care a întemeiat o adevărată școală, reprezentată prin Odobescu, Petre Ispirescu, Fundescu, Teodorescu Gh. Dem., Lazăr Șeineanu etc. Școala aceasta a lărgit mult cadrul de până atunci, interesându-se și de proza populară (basmele, snoavele, proverbele, ghicitorile, etc.) și adăugând la poezia populară și colindele, orațiile de nuntă, bocetele, descântecele. S'a mers și mai departe. S'a dat atențiune și scrierilor «iubite» de popor și s'a făcut din ele o categorie nouă a literaturii populare, cu denumirea de «poporană», sau literatură populară «scrisă», sau «cărți poporane», în opozițiune cu cea produsă chiar de popor, căreia i s'a zis literatură populară «nescrisă» sau numai «literatură populară».

Școala lui Hasdeu își găsește expresiunea concepției sale despre literatura populară în studiile lui Hasdeu însuși din «Cuvinte din Bătrâni», în «Basmele române» de Lazăr Șeineanu, în colecția de basme («Legendele Românilor») a lui P. Ispirescu și în marea colecțiune de poezii populare a lui Teodorescu Gh. Dem. (1885). Acesta admite gruparea poeziilor populare după vârsta celor ce le zic, ori le cântă: I. Poezii

ale copilăriei, juneței și adolescenței: 1. moș-ajunul; 2. colindele; 3. steaua și vicleimul; 4. vasilca; 5. plugușorul; 6. sorcova ; 7. orațiile de nuntă; 8. rugăciunile ; 9. lăzărelul ; 10. paparudele și caloianul ; 11. ghicitorile, întrebările, problemele numerice; 12. glumele; 13. cântecele de lume. II. Poezii ale maturității și bătrâneții : 1. descântecele; 2. versurile din basme; 3. cântecele vechi.

Literatura populară nescrisă s'a născut, în parte, odată cu limba românească. De pildă basmele, cu elemente moștenite dela Traci, Romani și Slavi. Celorlalte categorii nu le putem statornicì vechimea, afară doar când vorbesc de personaje ori de fapte istorice. Atunci le dăm data epocei respective. Cântecele haiducești de pildă (o subdiviziune a «cântecelor vechi» sau «bătrânești») sunt din veacul al XVIII-lea. Literatura populară nescrisă întrece în frumuseți pe cea scrisă, în deosebi basmele, baladele sau cântecele bătrânești, cu idealizarea eroismului, a iubirii de natură, a luptei drepte, a mândriei, a disprețului de moarte, a cavalerismului, a jertfei («Toma Alimoș», «Mihu copilul», «Dolca», «Miorița», «Mănăstirea Argeșului» etc.); în deosebi cântecele de dor, cu naivitatea, cu simplitatea și frăgezimea lor.

Literatura populară scrisă sau cărțile populare — termenul «poporan» n'a prins — înseamnează: 1. «Alixăndria» sau povestea lui «Alexandru Macedon», regele vestit al Macedonenilor; 2. «Varlaam și Ioasaf», o apologie a creștinismului; 3. «Istoria Sindipii filozofului; 4. «Halimaua» sau «O mie și una din nopți»; 5. Archir și Anadam; 6. «Minunile Sf. Sisoe sau Sisinie; 9. «Gromovnicul», prevederea întâmplărilor vieții după tunete și fulgere; 10. «Trepetnicul», prevederea după bătăile ochilor, etc.; 11. «Zodiile»; 12. «Cărțile de vise»; 13. «Infricoșătoarele cele 24 de vami ale văzduhului»; 14. «Isopia» sau fabulele lui Esop, etc. etc., Aceste cărți au venit din Orient dela Arabi, Bizantini și Slavi, prin redacțiuni slavonești. In mare parte au caracter religios ori moralizator. Puține, ca Halimaua, Archir și Anadam, sunt scrise numai pentru nevoia de frumos a sufletului omenesc.

CAP. III

Inceputurile literaturii culte. — Epoca lui Matei Basarab şi V. Lupu.

1. — PRIVIRE GENERALA

Literatura cultă a unui popor începe odată cu apariţiunea limbii lui literare şi odată cu apariţiunea scrierilor originale. Intâia condiţiune se împlineşte la noi în veacul al XVII-lea, cincizeci-şaizeci de ani dela tipărirea operelor lui Coresi.

A doua condiţiune, apariţiunea de scrieri originale, se împlineşte tot în veacul al XVII-lea, în epoca culturală a lui Matei Basarab şi Vasile Lupu. Sub aceşti voevozi, Ţara-Românească şi Moldova căpătaseră, din punct de vedere bisericesc, o însemnătate deosebită. Şi iată împrejurările. Biserica creştină ortodoxă erà sprijinită de imperiul bizantin. Prin căderea Constantinopolului sub Turci, la jumătatea veacului al XV-lea, ortodoxismul rămăsese fără sprijin; şi marii lui reprezentanţi, patriarhii din Constantinopol, Ierusalim, Alexandria, Antiohia vedeau sărăcită şi primejduită biserica. S'au adresat deci la principii creştini mai bogaţi şi mai cu autoritate. In tot Orientul nu erau atunci alţii decât voevozii noştri, fiindcă regii Poloniei erau catolici, Rusia încă nu se ridicase, iar Serbia şi Bulgaria nu mai existau. Moldova şi Ţara-Românească erau numai tributare Turcilor. Aici rămăsese nădejdea ortodoxismului. Incă înainte de căderea Constantinopolului, dar mai ales după aceea, călugării greci se îndreptară spre ţările noastre, unde găsiau voevozi şi boieri bogaţi, darnici şi ospitalieri. Şi nu veniau

numai simpli călugări, ci chiar patriarhi. Aceştia şedeau ani dearândul la noi, devenind oarecum capii bisericii muntene ori moldovene, deasupra mitropoliţilor. Şi numai după ce se îmbogăţiau cu daruri în odoare, vestminte, bani şi moşii pentru bisericile din Răsărit, numai atunci plecau. In schimb ne lăsau şi ei cevà, ne lăsau o parte din strălucita cultură bizantină şi îndemnul de a citì, scrie, tipărì şi de a face şcoli.

Cultura bizantină venită la noi erà cu deosebire religioasă, fiindcă oamenii bisericii o aduseseră. Cultura profană bizantină, după căderea Bizanţului, nu s'a refugiat aici, ci în Italia, unde puteà fi mai bine înţeleasă. Deaceea şi la noi cultura din epoca lui Matei Basarab şi Vasile Lupu tot religioasă a fost în mare parte. Atât voevozii, cât şi cei dimprejurul lor, o sprijiniau din răsputeri. In Ţara-Românească, în epoca aceasta, sprijinitorii cei mai aprigi erau Doamna Elena, soţia lui Matei Basarab, şi fratele său, Udrişte Năsturel. Cel dintâiu semn al dragostei de cultură religioasă, atât dincoace de Milcov, cât şi dincolo, erà tipărirea de cărţi religioase şi împrăştierea lor la toate bisericile şi mănăstirile nu numai dela noi, dar şi de peste hotare. Mai ales Vasile Lupu, împins şi de mândria lui deosebită, trimiteà cărţi până la Antiohia şi Ierusalim şi-i plăceà să se considere ca urmaş al împăraţilor din Bizanţ, în rolul lui de ocrotitor al ortodoxismului. In Mai 1639 el asistă la sfinţirea frumoasei Mânăstiri a Trei-Ierarhilor, ridicată cu cheltuiala lui. Aduse din Orient şi moaştele Sf. Paraschive. Ele veniră însoţite de trei mitropoliţi greci; şi domnul însuşi, cu boierii, cu toţi episcopii şi egumenii le ieşiră în întâmpinare. Ca stareţ al mănăstirii, V. Lupu aduse pe Sofronie Pociaţchi, directorul şcoalei dela Chiev. După câtvà timp venì în locul lui un stareţ grec.

Cultura aceasta, sprijinită cu atâta râvnă şi cheltuială de voevozii şi boierii veacului al XVI-lea, erà în primul rând grecească. Operele produse de ea au desvoltat o serioasă preocupare de ale culturii în genere şi prin aceasta au provocat interes şi pentru cultura românească. Ca să apară scrii-

ţori, trebue ca oamenii să arate interes pentru literatură, s'o citească. Trebue să existe tipografii. Trebue să existe modele. Şi această condiţie s'a împlinit în epoca lui Matei Basarab şi Vasile Lupu, din cauza strânsului contact ce se realizase atunci între oamenii de cultură de aici şi cei din Răsăritul ortodox.

Ca reprezentante ale ortodoxismului şi ca apărătoare ale lui, ţările noastre trebuiau să ducă mai departe literatura cultivată până atunci în scopul acesta la Sudul Dunării, trebuiau deci să tipărească în slavoneşte şi în greceşte, mai târziu chiar în limbile arabă şi georgiană, opere religioase, atât pe cele necesare slujbei bisericeşti, cât şi pe cele de propagandă. Şi aşà au făcut. Sunt numeroase cărţile slavoneşti şi greceşti tipărite în epoca lui Matei Basarab şi a lui Vasile Lupu în ţările noastre.

Ortodoxismul nu erà însă primejduit numai la Sudul Dunării de Turci, ci şi în Ardeal, în Polonia, în Rusia polonă şi chiar în ţările noastre. Primejdia erà mare, fiindcă încercările de catolicizare, luteranizare şi calvinizare aveau sprijin înalt. In Ardeal, Saşii sprijiniau luteranismul. Principii Ardealului sprijiniau calvinismul, regii Poloniei sprijiniau catolicismul. Pentru apărarea ortodoxismului au luptat trei centre: Chievul, Iaşii şi Târgoviştea: Petru Movilă, Vasile Lupu şi Matei Basarab.

Petru Movilă (1596—1646) a fost fiul lui Simeon Movilă, domnul Moldovei, şi şi-a trăit copilăria în Moldova, învăţând cu profesori aduşi din Polonia. După aceea şi-a urmat învăţăturile la Lemberg. Fratele său, Gavriil Movilă, a ajuns domnul Ţării-Româneşti (1618-1620) şi atunci Petru (în aceà vreme se chemà Pătraşcu, numele Petru luându-l mai târziu în călugărie) a stat lângă el, cunoscând astfel şi Ţara-Românească. Imprejurările politice devenind apoi nefavorabile familiei sale, se retrase în Polonia, iar după câtvà timp se călugărì la Chiev. Fiind învăţat şi poliglot (ştià latineşte, elineşte, slavoneşte, poloneşte, ruseşte, gre-

ceşte şi româneşte), ajunse repede la treapta de mitropolit în 1629, numai după doi ani dela călugărie.

Cunoscând primejdiile la cari erà expus ortodoxismul din partea Iezuiţilor în Rusia Polonă şi în Polonia, iar din partea principilor calvini în Ardeal, a început îndată lupta de apărare. A întemeiat la Chiev şcoală pentru formarea preoţilor ortodocşi, şcoală ajunsă vestita Academie teologică, în care atâţia Moldoveni au învăţat şi care târziu de tot, după ce Basarabia fu smulsă dela Moldova, deveni centrul naţionalist al Moldovenilor dintre Prut şi Nistru. A organizat din nou tipografia existentă acolo, punând-o în măsură să tipărească operele necesare luptei pe care o pregătià. A stabilit legături cu voevozii români, rămaşi singurii protectori oficiali ai ortodoxismului, cu V. Lupu şi Matei Basarab, dându-le literă şi lucrători ca să întemeeze şi ei tipografii. Astfel s'au ivit tipografiile dela Târgovişte şi dela Iaşi dela Trei-Ierarhi. Astfel a ieşit şcoala dela Trei-Ierarhi. A izbutit chiar să adune sinod cu delegaţi din Rusia, din Constantinopol şi, fireşte, din Iaşi, pentru a organizà mai bine lupta şi a stabilì cu sprijinul lor punctele cardinale ale ortodoxismului. Ca urmare a acestui Sinod, P. Movilă tipărì în ruseşte un catehism. Acesta a fost desvoltat de Meletie Sirigul, mitropolit grec stabilit în Moldova ca episcop de Brăila. Mai târziu, la sfârşitul veacului al XVII-lea, acest catehism se tipărì în româneşte în Muntenia, sub numele de «Pravoslavnica Mărturisire». Celelalte scrieri ale lui, destul de numeroase, sunt slavoneşti. Totuşi şi scrierile româneşti, cum vom vedeà, s'au înmulţit pe urma influenţei lui Movilă, fiindcă dela el au venit îndemn, modèle şi tipografie.

Altă personalitate literară de seamă a epocei, Udrişte Năsturel, a trăit la curtea lui Matei Basarab. Erà frate cu soţia acestuia, Doamna Elena. A sprijinit cultura vremii în formă slavonească. Apărând ortodoxismul, el înţelegeà să-i apere şi formele lui vechi, cea slavonească şi cea grecească, dar mai mult pe cea dintâi. Erà învăţat şi poliglot, caşi Petru Movilă. In solii la curţi streine, el se duceà din partea Domnu-

lui. Astfel tratâ pacea dintre Ţara-Românească şi Moldova discutând cu Mitropolitul Varlam, venit la Târgovişte din Moldova. Acela reprezentà pe V. Lupu, el pe Matei Basarab. Când papa Urban al VIII-lea trimite delegat la Matei Basarab în chestiunea răspândirii catolicismului în Ţara-Românească, cel care discută fu tot Udrişte Năsturel. Cunoşteà bine limba latină. A tradus din latineşte în slavoneşte «Imitaţia lui Hristos» (1647). Tot el s'a dus la Viena la împăratul Austriei şi în Ardeal la Rákóczy şi la Belgrad în Serbia. Să adăugăm că erà cel mai învăţat om al epocei, un şef intelectual, care scrià altora prefeţe, care dedeà sfaturi şi îndrumări. El scrie, de pildă, prefaţa Cazaniei dela 1642, zisă dela Govora. Când un astfel de om sprijinià cultura românească în formă slavă, fără îndoială că cealaltă în formă românească nu se puteà desvoltà uşor.

Totuşi începutul literaturii româneşti coincide cu epoca lui Matei Basarab şi V. Lupu, fiindcă în epoca lor scrierile româneşti s'au înmulţit şi au manifestat originalitate şi gust literar. Udrişte Năsturel însuşi traduce din slavoneşte cunoscuta apologie a creştinismului «Varlaam şi Ioasaf», scrisă în elineşte prin veacul al VIII-lea. N'o tipăreşte, fiindcă tiparul abià biruià cărţile socotite mai de preţ, cele necesare slujbei şi propagandei religioase, dar în manuscript cartea se răspândià în deajuns, fiindcă plăceà, prin cuprinsul ei, mai mult decât celelalte, şi meşteri copişti se găsiau destui s'o prescrie pentru oricine puteà să plătească. Poate tot el este autorul unei cronici a domniei lui Matei Basarab. Aceasta dovedeşte că gustul de a citì în româneşte se desvoltase mult şi el înlesnià apariţiunea scrierilor în limbă românească.

Intr'ajutor a mai venit şi împrejurarea că în Ardeal calvinii tipăriau cărţile în româneşte, fie cu alfabet latin, fie mai des cu alfabet slav, ca mai obişnuit la Români. Calvinii, urmărind atragerea Românilor de partea lor, socotiau că mai uşor vor izbutì dacă vor întrebuinţà limba românească. Ca o contra-propagandă, din Moldova şi din Ţara-Romă-

nească s'a răspuns în acelaş fel. In prefaţa Pravilei dela 1642 (dela Govora) se spune : «Socotit-am că mai toate limbile au carte pre limba lor», întocmai cum ziseseră Luteranii în veacul al XVI-lea, în tipăriturile lui Coresi, şi Calvinii într'al XVII-lea. Ortodocşii alegeau deci aceleaşi arme. Aceeaş prefaţă relevă că Românii au început să se apropie de „eretici" şi deaceea li se dau cărţi pe limba lor.

Această lărgire a întrebuinţării graiului românesc coincide cu un început de afirmare a unităţii neamului nostru. «Cartea românească de învăţătură» din 1643 a Mitropolitului Varlam din vremea lui V. Lupu se adresează «către toată semenţia românească», iar ideia devine şi mai limpede, cum vom vedeà îndată, la Simeon Ştefan al Ardealului şi la cronicarii veacului al XVII-lea.

2. — INVAŢATURILE ZISE ALE LUI NEAGOE BASARAB

In epoca lui Matei Basarab se traduc în româneşte nişte învăţături ale lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie. Ele fuseseră parte traduse, parte compilate, parte adaptate din elineşte în slavoneşte pe vremea lui Nagoe Basarab. Autorul nu se cunoaşte. Se traduseseră odată în româneşte pe la sfârşitul veacului al XVI-lea, traducere însă pe care n'o avem, şi a doua oară sub Matei Basarab. Această traducere o avem. Cuprinde două părţi : cea dintâi dă exemple din istoria Iudeilor de atotputernicia şi bunătatea lui D-zeu, în cea de a doua sunt sfaturi ale lui Neagoe către fiul său : cinstirea icoanelor, rugăciune la îngroparea din nou a oaselor Doamnei Neaga, mama lui Neagoe, răsplătirea boierilor credincioşi, reguli de purtare la masă, la primirea solilor, la răsboiu, cum să judece, etc. Partea adaptată la vieaţa şi la vremea voevodului ctitor al Mănăstirii Argeşului e plină de căldură şi de emoţiune. Opera ajunsese atât de populară, încât sub Matei Basarab s'a simţit nevoia traducerii ei în româneşte, cum se simţise şi pentru «Varlaam şi Ioasaf». S'a tipărit mult mai târziu.

Ediţiuni. — *Invăţăturile bunului şi credinciosului Domn al Ţării Româneşti Neagoe Basarab v. v. către fiul său Teodosie*, 336 pag., Buc. 1843, în tipografia colegiului Sf. Sava.

3. — VIEAŢA PATRIARHULUI NIFON

In aceeaş epocă s'a tradus «Vieaţa Patriarhului Nifon», scrisă greceşte încă din 1520 de Gavriil protul, adică primul egumen al Sfântului Munte. Cartea cuprinde în mare parte domnia lui Neagoe Basarab şi interesà publicul românesc. Deşì nu s'a tipărit atunci, ci abià în secolul al XIX-lea, ea a circulat în manuscript, caşì operele precedente, şi s'a răspândit îndeajuns.

Ediţiuni — *Vieaţa şi traiul Sf. Sale Părintelui nostru Nifon... scrisă de chir. Gavriil protul* (ed. C. Erbiceanu), Buc. 1888.

4. — CRONICA LUI MIHAI VITEAZUL ŞI CRONICA BUZEŞTILOR

In Muntenia, cronicile au început, caşì în Moldova, în limba slavonească şi în mănăstiri, dar nu prea desvoltate, nici atât de frumos scrise. Abià epoca lui Mihai Viteazul inspiră scrierea de opere însemnate, dar cele mai multe de către streini în limbi streine: poloneză, latinească şi grecească.

Mihai Viteazul a pus să-i scrie povestea faptelor lui vitejeşti pe logofătul său Tudosie. Poate că acesta a povestit toată domnia eroului, dar până la noi a ajuns numai epoca dintre 1593 şi 1597 şi încă în limbi streine, nu în româneşte. In 1597 între admiratorii streini ai lui Mihai Viteazul, aflaţi la curtea sa, erau şi Polonezii Andrei Taranowski şi Baltazar Walter. Uimiţi de îndrăzneala şi iuţeala cu cari Mihai Viteazul luptà contra Turcilor, ei s'au gândit să-l facă vestit, vorbind despre el popoarelor apusene. Au tradus deci, cel dintâiu în limba polonă, cel de al doilea în limba latină cronica lui Teodosie. Mulţumită, mai ales, traducerii lui Walter, Mihai Viteazul a fost chiar din vremea sa cunoscut streinătăţii şi, prin el, Românii înşişi.

Vorbim de aceste două cronici, fiindcă traduc un text românesc; dar Mihai Viteazul a mai fost cântat şi de doi scriitori greci: de Vistierul Stavrinos în versuri şi de Gheorghe Palamade în proză.

Din aceeaş epocă datează «Cronica Buzeştilor». In forma ei originală n'o avem, dar este încorporată în cronica lui Stoica Ludescu, care a scris dela întemeierea Principatului Munteniei până la 1688. Cronica Buzeştilor e scrisă româneşte şi cu însufleţire, atât pentru Mihai Viteazul, cât mai ales pentru familia Buzeştilor. Cele mai frumoase rânduri din literatura veche pentru moartea marelui erou aici se găsesc.

Ediţiuni — Cronica lui Baltazar Walter se găseşte în *Tezaur de monumente istorice* al lui Papiu Ilarian, vol. I, pag. 1. — Cronica lui Stavrinos, tot în *Tezaur*, vol. I. — Cronica lui Gheorghe Palamade, în Emile Legrand, *Recueil de poèmes historiques.*

5. — MIHAIL MOXALIE

A fost călugăr la o mănăstire de dincolo de Olt. Din care anume, nu se ştie. A compilat prescurtând un hronograf din izvoare bulgăreşti şi sârbeşti, un fel de istorie universală dela zidirea lumii până în anul 1489, preferind părţile anecdotice. L-a scris în 1620, dar nu l-a tipărit.

A tradus Pravila (1640), zisă şi «Pravila cea mică». Aceastǎ carte s'a tipărit în două ediţiuni: una pentru Ţara Românească, alta pentru Ardeal. Cea dintâi pomeneşte în titlu pe mitropolitul Teofil al Ţării-Româneşti, cealaltă pe mitropolitul Ghenadie al Ardealului.

Moxalie nu mânueşte tocmai bine limba, se lasă prea mult influenţat de originalul slavonesc şi dă mare loc arhaismelor, şi ca termeni şi ca construcţiuni.

Ediţiuni — *Cronica lui Mihail Moxa*, Oltenia 1620 (ed. B. P. Hasdeu), în *Cuvinte din Bătrâni*, Buc. 1878. — *Pravila*, Govora 1640.

6. — IEROMONAHUL SILVESTRU

A fost egumen la mănăstirea Govora. Ştià să scrie caligrafic şi să traducă din slavoneşte cu oarecare uşurinţă.

A tradus din ruseşte Evanghelia învăţătoare sau Cazania zisă «dela Govora», fiindcă acolo s'a început tipărirea (1642). Tiparul s'a continuat apoi la Mănăstirea Dealu, completându-se cu alte părţi ale Cazaniei, luate însă în întregime din Cazania Mitropolitului Varlam dela Iaşi, tipărită cevà mai înainte (1643). Prefaţa ieromonahului Silvestru impresionează prin căldura şi sinceritatea cu care recomandă ideile creştine.

Ediţiuni — *Evanghelie învăţătoare*, Govora, 1642.

7. — MITROPOLITUL VARLAM *1580—*1658

Erà fiu de ţăran. Cultura şi-a făcut-o în frumoasa mănăstire Secul din judeţul Neamţ. Acolo a ajuns şi egumen. Pe la 1629, voevodul Miron Barnovski l-a trimes cu o solie la mitropolitul Petru Movilă al Chievului. Acolo a cunoscut şcoala, tipografia şi rodnica muncă a acestuia. Curând după aceea ajunse mitropolit al Moldovei şi ajută pe Vasile Lupu să imiteze la Iaşi activitatea lui P. Movilă dela Chiev. In 1641, Vasile Lupu deschise şcoală în mănăstirea Trei-Ierarhi. O înzestră cu trei moşii şi o baie publică. Curând el mărì şi tipografia, aducând literă dela Chiev şi dela Lvov (Lemberg). In 1644 venì la Târgovişte, ca sol de împăcare al lui V. Lupu cu Matei Basarab. Altă solie a avut către hatmanul Cazacilor. Când V. Lupu pierdù tronul, se retrase şi Varlam din scaunul mitropoliei, aşezându-se pentru restul vieţii la mănăstirea Secul, unde fu şi îngropat, poate pe la 1658.

A scris două opere de seamă: «Cazania» sau cu titlul exact «Carte românească de învăţătură» (1643) şi «Răspunsurile la Catehismul calvinesc» (1645). Prima este compilaţiune după cuvântările şi cazaniile marilor părinţi ai bisericii; a

doua, operă originală. Valoarea Cazaniei constă în aceea că a continuat, ca limbă, tradiţiunea stabilită de Coresi. Varlam erà fiu de ţăran din Moldova şi vorbià prin urmare graiul moldovenesc. Totuşi nu pe acesta l-a întrebuinţat în opera sa. Cărţile româneşti pe cari citise şi după cari învăţase să scrie nu puteau fi decât tipăriturile lui Coresi, aşà încât, după modelul lor, Varlam a întrebuinţat limba de acolo, fireşte perfecţionând-o şi lăsând să se strecoare doar puţine particularităţi dialectale. Deaceea Cazania lui se apropie mai mult de limba tipăriturilor lui Coresi, decât de graiul moldovenesc, în ce priveşte scrierea cuvintelor şi a formelor gramaticale. Prin aceasta, el a contribuit la unitatea limbii literare, introducând şi în operele scrise şi tipărite în Moldova tot limba din operele scrise în Muntenia. Aşà încât, deşi Principatul Moldovei erà deosebit de al Ţării Româneşti, deşi graiul vorbit acolo se deosebià, cum se şi deosebeşte, de cel din regiunea Târgoviştei şi a Braşovului, totuşi în scrieri citim aceeaş limbă; şi literatura română, chiar dela apariţie, se înfăţişează unitar din punct de vedere al exprimării gramaticale.

Realizând această unitate, să nu ne închipuim că Varlam n'a perfecţionat în acelaş timp limba literară. In special din punct de vedere sintactic şi din punct de vedere lexical, rolul lui este însemnat. Tipăriturile lui Coresi cuprind o sintaxă neromânească şi un lexic sărac. Propoziţiunile şi frazele din Coresi imitează de aproape textul slav, cu intorsături neobişnuite limbii noastre, aşà de neobişnuite, încât anevoie prinzi înţelesul, până te obişnueşti. Numărul cuvintelor este apoi prea mic şi încă unele din ele sunt de asemenea imitate după originalul slav. Varlam limpezeşte această sintaxă, recurge la termeni mai înţeleşi şi le îmbogăţeşte numărul.

La sfârşitul prefeţei care deschide Cazania, el a pus şi câtevà versuri. Unele cuprind imagini poetice reuşite, cum este asemănarea dintre sbuciumul valurilor mării şi dintre sbuciumul gândurilor omului :

Valuri multe ridică furtuna pe mare ;
Mai vârtos gândul omului întru lucrul ce are.

Pentru întâia oară strămoşii noştri citiau, în limba lor, astfel de imagini.

Cazania s'a răspândit nu numai în Moldova, dar şi în Ardeal şi în Ţara-Românească, contribuind astfel la unitatea de limbă şi de suflet între Românii din toată Dacia. Chiar aşà se gândise şi autorul când o adresase «către toată semenţia românească».

In Ţara-Românească a dus-o de sigur însuşi Varlam, când a fost în solie la Târgovişte, la Matei Basarab. In 1644, apare, de sub teascurile Mănăstirii Dealului, Cazania începută la Govora. Ei bine, aceasta cuprinde în ea aproape întreaga Cazanie a lui Varlam. La curtea lui Matei Basarab trăià, cum am văzut mai înainte, învăţatul Udrişte Năsturel. Intre acesta şi Varlam au fost sfătuiri despre ale bisericii şi culturii. Năsturel arată lui Varlam un catehism tipărit la Bălgrad (Alba-Iulia) în 1640 sau 1642. Catehismul se tipărise cu scop de a atrage şi pe Români la calvinism. Varlam, în calitatea lui de cap al bisericii moldovene, se şi hotărăşte să întâmpine primejdia şi scrie «Răspunsurile la catehismul calvinesc». Multă vreme, cartea aceasta nu se cunoşteà decât după prefaţa ei, reprodusă de Şincai în «Hronica Românilor», dar de câţivà ani s'a descoperit un exemplar.

Ediţiuni — *Carte românească de învăţătură*, Iaşi 1643. — *Cazanii*, Buc. 1894 (fragmente). — *Răspunsuri la catehismul calvinesc*, Suceava 1645.

8. — EUSTRATIE LOGOFATUL

A tradus «Şapte Taine» cu prefaţă de mitropolitul Varlam (1644) şi «Pravile Impărăteşti» (1646) din elineşte, culegere de canoane bisericeşti, dar şi de legi mirene. I se mai atribue şi o traducere din Herodot (1650), dar netipărită. O copie făcută în 1816 după textul original s'a păstrat, originalul însă nu. Scriitorul se distinge prin stilul său înflorit.

A scris şi un lepotiseţ despre cele dintâi vremi ale Moldo-

vei. Letopisețul n'a ajuns până la noi, dar l-a utilizat Simeon Dascălul (vezi mai departe no. 10).

Ediţiuni — *Şapte taine a bisericii*, Iaşi 7153 (data socotită dela facerea lumii). — *Carte românească de învăţătură dela pravilele împărăteşti*, Iaşi 1646. — *Herodot, trad. românească* (ed. N. Iorga), Văleni 1909.

9. — SIMION ŞTEFAN

Coresi plecase dela Târgovişte la Braşov şi acolo, timp de peste 20 de ani, a tipărit pentru întâia oară în româneşte cărţile sfinte. Intocmai ca el, cu un veac mai târziu, un ieromonah Silvestru pleacă tot dela Târgovişte, dar la Bălgrad (Alba-Iulia), scaunul mitropolici ardelene. Acolo începe traducerea Noului Testament, slujindu-se de sigur şi de tipăriturile lui Coresi. N'apucă însă a-şi vedeà lucrarea sfârşită şi moare. Atunci mitropolitul Simion Ştefan continuă el munca, confruntând traducerea cu originalul grecesc şi făcând numeroase îndreptări. Opera s'a tipărit apoi în 1648 la Bălgrad (Alba-Iulia) şi e până astăzi cunoscută sub numele de «Noul testament dela Bălgrad».

Importanţa ei este aceeaş pentru Ardeal, caşi a Cazaniei lui Varlam pentru Moldova. După cum acesta realizase unitatea limbii literare între Ţara-Românească şi Moldova, tot astfel şi Simion Ştefan o realizează între ambele Principate şi Ardeal. Mai întâi chiar ieromonahul Silvestru, fiind din Târgovişte şi scriind după tradiţia stabilită de tipăriturile lui Coresi, pe care o păstrase şi Varlam, realizase această unitate. Dar Simion Ştefan, revăzând de aproape textul, ar fi putut rupe această unitate, ca Ardelean ce erà. Totuşi n'a procedat astfel, fiindcă şi el învăţase să scrie româneşte în aceeaş tradiţie, dar şi pentrucă anume a ţinut ca limba Noului Testament să nu fie ardeleană, ci înţeleasă de toţi Românii. Aici stă meritul lui special. In prefaţa traducerii are un pasaj caracteristic, unde spune că Românii nu vorbesc toţi la fel şi că nu este tocmai uşor să scrii pe înţelesul tuturor. Işi va da însă silinţă şi va întrebuinţà acei termeni cari, ca banii buni, merg în mai multe ţări.

Iată dar, la jumătatea veacului al XVII-lea, un scriitor ardelean care îşi dă seama de diferitele ramuri ale românismului şi care luptă pentru realizarea unei limbi literare unice. El merge şi mai departe şi deplânge, ca o nenorocire, în aceeaş prefaţă, împrăştierea neamului românesc în diferite state.

Cu Simion Ştefan se încheie cercul literaturii româneşti începătoare, pornit din Ţara-Românească şi trecut prin Moldova. Chiar dela început, Românii s'au înfăţişat pe teren literar acelaş popor şi dincoace şi dincolo de Carpaţi. Prima lor grijă le-a fost de credinţă şi de o limbă unitară în exprimarea gândurilor şi simţirilor provocate de ea.

Ediţiuni — *Noul Testament sau Impăcarea, au legea noao....* In cetatea Belgradului, 1648.

10. — CRONICA GR. URECHE — SIMEON DASCALUL

Pornind dela începuturile sfioase slavoneşti şi latineşti de până acum, povestirea românească a trecutului ţărilor noastre a apărut în veacul al VII-lea, în epoca lui V. Lupu şi Matei Basarab. Şi fiindcă în Moldova, cultura erà pe atunci mai înaintată decât în celelalte ţări româneşti, în Moldova au apărut întâi acele povestiri.

Cel dintâiu letopiseţ sau cronică poartă titlul «Domnii ţării Moldovei şi vieaţa lor». Multă vreme s'a discutat dacă autorul e Nestor Ureche ori fiul său Grigorie. Se stabilise în cele din urmă că acesta. In 1908 s'a emis altă părere (C. Giurescu) :

A existat într'adevăr o cronică a lui Ureche, dar s'a pierdut. Ce avem astăzi, este cronica lui Simeon Dascălul, scrisă pe temeiul cronicii lui Ureche şi a altor izvoare. Chiar Miron Costin, cronicarul moldovean din veacul al XVII-lea, n'a cunoscut cronica lui Ureche, ci tot redacţiunea lui Simeon Dascălul.

Cronica povesteşte începutul principatului Moldovei şi întâmplările următoare până la 1594, la Aron Vodă, care a

domnit în Moldova pe când în Țara-Românească domnià Mihai Viteazul. Izvoarele întrebuințate, așà cum reies prin comparațiune și pe temeiul arătărilor din cronică, sunt: a) Letopisețul moldovenesc (în slavonește), despre care s'a vorbit mai sus, într'o redacțiune mai bună, mai completă decât aceea ajunsă până la noi; b) Letopisețul dela Bistrița (slavonesc); c) Letopisețul lui Macarie (slavonesc); d) Compilația de cronici polone a lui Ioachim Bielski (care merge până la 1586, — în cronica de față i se zice «letopisețul leșesc»); e) Cronica Polonezului Paszkowski pentru domnia lui Despot Vodă; f) O cronică ungurească; g) Tradițiunea, mai ales pentru faptele apropiate de vremea autorilor; h) Cunoștințele de școală ale autorilor.

Gr. Ureche (1590-1647 Aprilie), ca fiu de boier, învățase în Polonia și ajunsese el însuși boier mare cu rangul de spătar (comandant al oștilor) și apoi cu cel de vornic mare (păstrător al actelor judecătorești) sub domnia lui V. Lupu. Simeon Dascălul, cum îl arată și numele, nu erà boier, ci dascăl, probabil de școală, nu de biserică. De origină ardelean, poate din Maramureș. A fost probabil adus ca profesor de latinește la școala dela Trei-Ierarhi, de către Gheorghe Ștefan, urmașul lui V. Lupu. Știà ungurește și lui datorim utilizarea unei cronici ungurești. A avut cunoștință și de altă cronică, pe lângă a lui Bielski, și anume a lui Paszkowski (veacul al XVI-lea).

Intrebuințând izvoarele arătate, cronica le pune față în față oridecâteori povestesc aceleași fapte, căutând să aleagă ce este mai cu temeiu. Adesea însă reproduce amândouă versiunile, lăsând cititorului sarcina de a alege. Câte odată se mulțumește numai să traducă, cum se întâmplă cu unele pasaje din «letopisețul moldovenesc». Părțile originale sunt în schimb tocmai cele cari povestesc epocile mai de seamă dintre 1359-1595, ale lui Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Bogdan și Petru Rareș. In special domnia lui Ștefan cel Mare este povestită pe larg, cu credință și însuflețire. Aici citim întâia povestire românească despre marele voevod, cu două sute de ani după ce domnise și biruise el. Se povestește

simplu şi atrăgător. Luptele vestite dela Podul Inalt şi Valea Albă cu Turcii, din Codrul Cosminului cu Leşii le citim şi în cărţile de astăzi tot în forma de acum trei sute de ani: elementele povestirii sunt şi astăzi cele de atunci.

Spiritul religios stăpâneşte în mod simţitor cronica. Elementul divin se găseşte adesea la temelia întâmplărilor povestite şi prin el se lămuresc multe din pricinile acestor întâmplări. Iată, de pildă, încheierea părţii privitoare la lupta dela Baia dintre Ştefan cel Mare şi Matei Corvin, regele Ungariei: «Aşa noroceşte Dumnezeu pre cei mândri şi falnici, pentru să arate lucrurile omeneşti cât sunt de fragete şi neadevărate; că D-zeu, nu în mulţi, ce[1]) în puţini arată puterea sa, ca nimeni să nu nădăjduească în puterea sa, ce întru D-zeu să-i hie[2]) nădejdea, nice fără cale răsboaie să facă, că Dumnezeu celor mândri se pune împotrivă».

Intre tradiţiunile primite ca bune şi întrebuinţate sunt unele şi cu caracter bisericesc. In lupta lui Ştefan cel Mare cu Radu al Ţării-Româneşti i s'ar fi arătat voevodului moldovean Sfântul Procopie. După ce înregistrează tradiţiunea, cronica adaugă: «Este de crezut acest cuvânt...».

Conştiinţa naţională este, fireşte, mult mai slabă decât cea religioasă. Când la Valea Albă, Ştefan cel Mare luptă nu numai contra Turcilor, ci şi contra voevodului muntenesc, cronica găseşte într'adevăr vină acestui voevod că a luptat contra lui Ştefan cel Mare, dar nu pe motivul că erà de acelaş neam cu el, ci pe acela că erà de aceeaş credinţă: «In acel răsboiu ce au fost la Valea Albă au fost şi Băsărabă Vodă cu Muntenii într'ajutor Turcilor, pre carele toţi domnii de prin pregiur îl cuvântau de rău, zicând că n'au fost într'ajutor Crucii şi creştinilor, ci păgânilor şi duşmanilor». Patriotismul cronicii are aceleaşi hotare cu Moldova. Cronica e moldovenească şi nu românească, nu numai prin faptele

[1]) ci.

[2]) fie.

pe cari le povesteşte, dar şi prin spiritul ei. De origina latină, de izvorul comun al Moldovenilor şi al celorlalţi Români, se vorbeşte în treacăt, fără insistenţă şi fără convingere. Conştiinţa moldovenească este în schimb limpede. Cu câtă părere de rău se spune, de pildă, că Leşii au letopiseţe mult mai bune decât Moldovenii !

Nu e prea edificată cronica cu privire la ce e istoric şi ce nu. Inregistrează şi ploi mari, vărsări de ape, înnecuri, semne cereşti, cutremure. Totuşi le înregistrează în mică măsură. Esenţialul este povestirea faptelor de seamă şi chiar cu atenţiune la felul de organizare al ţării.

Povestirea e concisă. Foarte mult se spune într'o cronică de întindere destul de mică. In două rânduri găseşti un întreg capitol : «şi dând răsboiu vitejeşte de âmbe părţile într'o Luni 6 Martie au pierdut Hroiot răsboiul şi oastea, mai apoi şi capul» (lupta lui Hroiot cu Ştefan cel Mare). Foarte rară e preocuparea de efecte stilistice, cum ar fi următorul : «le cuprinsese calea ca cu o mreajă» (povestirea luptei din Codrul Cosminului).

Cronica deschide şi pentru literatura mireană aceeaş tradiţie, din punct de vedere al limbii, care se păstră pentru literatura religioasă. Formele gramaticale şi lexicale stabilite de această literatură trec şi în cronica de faţă. Unitatea linguistică se desemnează şi pentru noul fel de literatură. Cu excepţia câtorva forme dialectale moldoveneşti, ca «hie», «înherbântat», «giurământ», cronica păstrează tradiţiunea stabilită în veacul al XVI-lea şi într'al XVII-lea de scriitorii bisericeşti din Muntenia, Ardeal şi Moldova.

Ediţiuni — Gr. Ureche, *Domnii ţării Moldovei şi viaţa lor*, în «M. Kogălniceanu, Letopiseţe», ed. I şi II vol. I, Iaşi 1852 şi 1872. — Urechi, *Chronique de Moldavie* (ed. E. Picot), Paris, 1878, textul românesc cu litere vechi şi traducere franceză. — *Chronique de Gligorie Ureache* (ed. I. N. Popovici), Buc. 1911. — Simion Dascălul, *Letopiseţul ţării Moldovei până la Aron Vodă întocmit după Gr. Ureche, Istratie Logofătul şi alţii* (ed. C. Giurescu), Buc. 1916.

CAP. IV

Epoca lui Constantin Brâncoveanu.

1. — PRIVIRE GENERALA.

A doua epocă din vechea noastră literatură poartă pecetia lui Constantin Brâncoveanu, 1688—1714, voevod bogat, evlacios, iubitor de cultură şi de frumos.

Despre bogăţia lui se dusese vestea la toţi vecinii. Turcii îi ziceau Principele Aurului (Altin Bey). Când l-au chinuit înainte de a-l omorî, i-au scos declaraţii că aveà depuşi jumătate de milion de taleri la Banca Publică din Veneţia. Intreaga lui avere s'a socotit de Turci la 10 milioane de taleri. Aveà 55 de sate, 56 de moşii, vii în zece dealuri, 5 rânduri de case în Bucureşti, câtevà în Târgovişte. Mai aveà şi două moşii în Ardeal. Nu s'au putut preţui odoarele şi sculele, adică giuvaerurile, argintăria şi vestmintele. Numai într'o casetă a doamnei s'au găsit giuvaeruri de jumătate milion de taleri.

Evlavia îi erà la înălţimea bogăţiei. Stau dovadă atâtea biserici şi mănăstiri, drese ori ridicate de el, atâtea cărţi religioase tipărite din îndemnul şi cu cheltuiala lui, atâţia patriarhi ai Răsăritului cari au trăit ani întregi la curtea lui şi s'au întors încărcaţi de bani şi de tipărituri pentru orientul ortodox. Când s'a suit pe tron, a fost uns de un patriarh; când şi-a însurat pe fiul său Ştefan, cununia a săvârşit-o un patriarh; când a zidit biserica Sf. Gheorghe-Nou din Bucureşti, târnosirea a slujit-o un patriarh. Când a murit în

Moldova Constantin Cantemir (1685-1694), contemporan cu Brâncoveanu, slujba religioasă au făcut-o 3 patriarhi în funcţiune (de Ierusalim, de Antiohia şi de Alexandria) şi al patrulea fost în funcţiune. Aceştia se găsiau în ţările noastre atraşi în primul rând de bogăţia şi de evlavia lui Brâncoveanu. Am citat patriarhi. Mitropoliţii, egumenii şi călugării de rând nu se mai numără. In ţările noastre găsiau pe atunci sprijinul sigur, moral şi material, pentru biserica ortodoxă. Rusia erà încă prea departe pentru ei.

Dragostea lui de cultură l-a îndemnat să aducă din Orient profesori, predicatori şi învăţaţi greci, pentru a mărì strălucirea curţii, succesoarea — cum o socotià el — a curţii împărăteşti bizantine. Se găsesc astfel la noi Grecii Sevastos Kymenites, Maiota, Avramios, Ioan Cariofil, Mitrofan Gregoras, vestiţi pe atunci prin ştiinţa ori prin talentul lor.

Dintre Români chiar se ivesc învăţaţi de frunte, la înălţimea celor din Orient, cum a fost familia Cantacuzino şi în deosebi, din ea, unchiul domnitorului, Stolnicul Constantin Cantacuzino, un fel de şef de şcoală modern, la ale cărui sfaturi recurgeau scriitorii timpului şi al cărui cuvânt erà cel din urmă în chestiunile culturale ale vremii. Alt Cantacuzino (Iordachi) a tipărit Evanghelia din 1682, după Noul testament din 1648, şi al treilea, vel paharnicul Şerban Cantacuzino, fiul lui Drăghici Cantacuzino, a tipărit Liturghia din 1712.

In această vreme a trăit Nicolae Milescu, cunoscut prin călătoria sa în China. Inainte de China, vizitase Suedia şi Franţa pe timpul lui Ludovic al XIV-lea, ca trimis al voevodului moldovean Gheorghe Ştefan. In Suedia a scris o lămurire despre ortodoxism în latineşte. Intors din Occident, n'a stat mult în Moldova, ci a plecat în Rusia şi a fost întrebuinţat de curtea ţarilor pentru solidele lui cunoştinţe de greceşte. De această curte a fost trimis în solie la împăratul Chinei. Călătoria a povestit-o foarte atrăgător. Tot el a tradus Biblia întreagă. Textul lui s'a pierdut, dar a fost

luat ca punct de plecare în vestita Biblie dela 1688 (vezi mai departe no. 6).

Țările românești continuă și mai mult în această epocă a fi apărătoarele ortodoxismului. Aici își tipărește Meletie Sirigul în grecește combaterea catolicismului și patriarhul Dositeiu al Ierusalimului, tot în grecește, combaterea calvinismului în București la 1690; iar la Iași, în acelaș an, apare Manualul în contra schismei papistașilor al lui Maxim Peloponesianul. Aici se tipăresc numeroase opere grecești pentru Orient, ca traducerea lui Hrisant Notara din elinește în grecește a sfaturilor lui Vasilie Macedoneanul către fiul său, în București la 1691. Tot la noi, volumul Impăcării, și anume la Iași în 1692—1694, după cum tot acolo se tipărise înainte de suirea pe tron a lui Brâncoveanu cartea Patriarhului Nectarie contra primatului Papei (1682).

La Snagov a funcționat o tipografie anume pentru Siria, cu litere elinești și arabe. Din ea a ieșit liturghia greco-arabă din 1701. Aceeaș tipografie a avut și caractere georgiene, fiindcă dela noi s'a trimis în Georgia o biblie tipărită cu astfel de caractere de mitropolitul lui Brâncoveanu, Antim, pe când erà numai egumen la Snagov. Biblia are la urmă părți scrise în limba românească. Tipografia din Tiflis, capitala Georgiei, s'a întemeiat cu lucrători trimiși din București.

Brâncoveanu a fost și om de gust. Mănăstirile lui sunt împodobite cu motive artistice. Tipăriturile lui de asemenea. A fost bine ajutat de un Mihail Cantacuzino (întemeietorul mănăstirii Sinaia, din Prahova, și al Bisericii Colțea, din București, cu vestitul ei turn), de un Antim Ivireanul, dar el poruncià, el supraveghià.

O caracteristică a epocei este munca solidară. Scriitorii se cunosc, se sfătuesc, colaborează, sub îndemnul domnitorului și cu cheltuiala lui și sub controlul celor mai învățați dintre ei, fie un Dositeiu al Ierusalimului, fie un boier ca Stolnicul Cantacuzino.

La prima vedere, mișcarea aceasta literară erà grecească. A vorbì și a scrie grecește și elinește erà semn de nobleță.

In această din urmă limbă învățau și fiii domnitorului și examenul constà dintr'o predică ocazională elinească. Și ca domnitorul făceau și marii boieri. Dar erau atâția cari nu puteau plăti pe profesorii cei mari. Se mulțumiau deci cu limba românească. Și erau apoi cei mulți de tot cari știau numai românește, ducând mai departe tradițiunea începută cu un veac în urmă. Iată de ce găsim atâtea traduceri din elinește în grecește (Șerban Greceanu, de pildă, traduce cronica țării din românește în grecește), iată de ce se tipăresc cărți în două limbi, ca Evanghelia greco-românească din 1693 (tot a lui Șerban Greceanu) ; iată, mai ales, de ce și scrierile românești iau avânt în această epocă. Mitropolitul Dosofteiu constată în 1680, în prefața Psaltirii slavo-române, că Românii nu mai știu nici puțina slavonească de până atunci. Atât de mult scăzuse numărul cunoscătorilor de slavonește în această epocă, încât Brâncoveanu introduce studiul limbii slavone la Școala Domnească și pune pe Antim Ivireanu să tipărească o gramatică slavonească. Prefața gramaticii vorbește cu părere de rău că Românii nu mai înțeleg cărțile slavonești.

Contactul cu atâția învățați și mari predicatori greci a ridicat și la noi predica la mare însemnătate. Erà o dovadă de cultură și de credință ca voevodul să-și aibă predicatorul său. Brâncoveanu aveà trei predicatori, C. Cantemir din Moldova numai unul, care i-a rostit și discursul de înmormântare. Predicile erau la modă. Ale lui Ilie Miniat, celebrul orator religios grec, nu numai că erau răspândite în textul original, dar se traduc și în românește în 1742. Un scriitor grec ne spune că la noi erà un Ateneu elenic, în care se formà o dulce și plăcută frazeologie. Oricine urmărià învățături mai înalte, făceà și exerciții de predici (compunere și rostire). Copiii lui Brâncoveanu, de pildă, au compus și au rostit predici. Copiii lui Constantin Cantemir de asemenea. Tot astfel ai lui Miron Costin. Predicile erau grecești.

Acelaș contact cu învățații și predicatorii greci a mai desvoltat în literatura românească de atunci o tendință de uni-

versalitate răsăriteană. Străinii nu cunoșteau, firește, preocupările, nici aspirațiunile noastre, așà că nu vorbiau despre ele, nu se inspirau din ele. Despre aspirațiunile lor nu puteau vorbì, fiindcă n'ar fi fost înțelese. Au recurs atunci la o cale de mijloc: au vorbit despre creștinism, dar numai despre dogmele lui, cu aplicațiuni la vieața omului, nu a Românului. De caracterul local s'au ferit. Modèlele acestea influențau și pe scriitorii noștri. Caracterul național al literaturii suferià. Limba aveà de luptat cu o nouă influență streină, deși nu scăpase încă de cea slavă. Ea se simțià din nou săracă și umilită față de bogăția și armonia celei elinești. Când se încearcă traducerea întreagă a Bibliei din această limbă, traducătorii se plâng de «strimtimea» limbii românești.

Totuși traducerea s'a făcut. Tot astfel și pentru celelalte scrieri, limba noastră a biruit. A biruit și caracterul național. Predicile lui Antim Ivireanul, de pildă, sunt locale, nu universale. Tot astfel și alte scrieri cari ilustrează epoca lui Brâncoveanu.

Domnitorul acesta a trăit în Muntenia; dar numele lui se potrivește pentru o epocă literară ce îmbrățișează toate țările românești, fiindcă influența lui a fost puternică și peste Carpați și în Moldova. Cu Ardealul eram legați bisericește. Cărțile pentru slujbă și le luau Ardelenii dela noi. Mitropolitul Ardealului se sfințià la București. Când Mitropolitul Atanasie al Ardealului a primit unirea religioasă cu Roma (1701), Brâncoveanu a obținut dela patriarhii Constantinopolului și Ierusalimului și dela mitropolitul din București să-l afurisească și a izbutit ca Brașovul și Făgărașul să se întoarcă dela Unire. Legăturile comerciale cu Ardealul sunt strânse. Din cauza răsboaielor germano-turce, armatele muntene, cași moldovene, străbat Ardealul. Românii de dincolo și de dincoace de Carpați, din destule motive, s'au cunoscut; și scriitorii munteni și moldoveni îmbrățișează, acum întâia oară, în preocupările lor pe toți Românii, ba și pe cei din Pind.

In Moldova, influența lui Brâncoveanu a fost și mai puternică. Acolo domnii se suiau și se scoborau depe tron după

voința lui. Contactul cu aceà țară erà și mai strâns decât cu Ardealul, așà încât strălucirea curții din București ajungeà ușor până acolo. Scrierile dintr'o țară și dintr'alta se transmiteau. Când Stolnicul Cantacuzino se duce în Moldova la o nuntă domnească, aduce o copie a cronicii Ureche-Simeon Dascălul. Aceeaș cronică e sigur că a cunoscut-o alt scriitor muntean, Radu Popescu.

Conștiința unității neamului românesc din Noul Testament dela Bălgrad (Alba-Iulia), 1648, se desvoltă simțitor în epoca aceasta. Ea se completează cu conștiința originii noastre latinești, doar întrevăzută vag până atunci. Scriitori religioși ca Mitropolitul Teodosie, nu cronicari, simt adânca părere de rău a scăderii noastre, când privesc la strălucirea originii (vezi prefața Liturghiei dela 1680).

Cartea aceasta s'a tipărit cu opt ani înainte de suirea lui Brâncoveanu pe tron. Și epoca literară, căreia i-am dat numele lui, începe înainte de această suire pe tron, pe când Brâncoveanu erà, ca boier mare, personajul cel mai influent după domnitorul Șerban Cantacuzino (1678—1688). Epoca întreagă cuprinde cam 50—60 de ani din istoria literaturii noastre, aproximativ între 1670 și 1720 ori 1730.

Până la moartea lui Brâncoveanu, epoca aceasta dispune de 7 tipografii: la București, Iași, Sibiu, Bălgrad (Alba-Iulia), Buzău, Sas-Sebeș și Snagov. Tipografia dela Snagov s'a mutat apoi la Râmnic și de aici la Târgoviște, după cum se mută și meșterul ei Antim, care din egumen la Snagov, ajunse episcop de Râmnic și apoi mitropolit (cu reședința la Târgoviște și București). Tipografiile aveau caractere cirilice și grecești; iar cea dela Sibiu aveà și caractere latinești. Nu socotim, firește, celelalte tipografii cu litere latine, cari lucrau pentru alte culturi, afară de cea din Cluj, care a tipărit și o carte românească. Tipografiile cu litere cirilice și grecești produseră în această epocă următorul număr de cărți: București, 26; Iași, 19; Sibiu 1 cu cirilice, 1 cu latine; Bălgrad, 7; Buzău, 12; Sas-Sebeș, 1; Snagov, 13; Râmnic, 6; Târgoviște, 11.

Tipografiile slujesc și acum tot numai pentru cărțile reli-

gioase, cu o singură excepţiune — şi aceea nesigură — a Alexandriei. Cronicile nu se tipăresc nici acum, dar se copiază în numeroase exemplare pentru învăţaţii timpului şi pentru cei cu gustul de citit.

Şi aceştia se înmulţiseră, fiindcă numărul boierilor şi al clericilor crescuse, iar cititorii vremii mai ales printre aceştia se găsiau. Bisericile şi mănăstirile se înmulţiseră de asemenea în mod simţitor, iar odată cu ele şi şcolile.

In Ardeal intervine o cauză specială pentru progresul cultural: stăpânirea austriacă. Ea aduce lupta religioasă dogmatică împrejurul unirii cu catolicii, la care iau parte şi Românii de acolo şi cei de dincoace, aceştia ajutaţi de străluciţii reprezentanţi ai orientului ortodox. Aceste discuţiuni şi polemici au încurajat mult preocuparea de probleme culturale. Deaceea în epoca aceasta trăesc cei mai mari scriitori vechi ai noştri.

2. — MIRON COSTIN ŞI STOLNICUL C. CANTACUZINO

Miron Costin 1633—1691

Erà dintr'o familie boierească nouă şi nu prea însemnată. A învăţat în Polonia, la Bar, până la 1651, într'o şcoală iezuită cu mare renume, unde învăţau mulţi copii de nobili poloni.

Impreună cu ceilalţi fii de nobili a cunoscut şi obiceiurile dela curtea polonă, precum şi atmosfera răsboinică şi de mândrie vitejească din tabăra regală (a regilor Vladislav şi Ioan Cazimir).

In şcolile polone stăpânià atunci spiritul umanist şi cultura latină. Se scrià latineşte şi se vorbià latineşte, uneori chiar în versuri. Istoria ocupà în acest învăţământ loc de seamă, fiindcă oferià unor viitori oameni de arme, cum erau toţi copii de nobili, minunate exemple de imitat. Afară

din școală începuse însă, chiar din vremea învățăturii lui Miron Costin, și un început serios de mișcare naționalistă, care cereà mai mult interes pentru limba poloneză și pentru tot ce erà polonez. In sufletul tânărului moldovean, toată agitarea intelectuală a avut răsunet puternic. La 19 ani, vârsta lui Miron la încheierea studiilor, astfel de preocupări răsună puternic. In Polonia a mai trăit și pe urmă. Astfel între 1684 și 1687 cu domintorul Petriceicu, fugit din Moldova. Se iviau deci neîntrerupt prilejuri ca să-și întărească cultura primită în anii de școală.

Cunoșteà bine chiar de atunci și limba latinească și pe cea poloneză, și se orientà cu succes în literatura istorică și diplomatică a timpului. Așà încât Moldova de abia-l aștepta ca să-l pună la lucru: rolurile cele mai grele și mai înalte îi erau păstrate. Plecase în 1634 și s'a întors în 1652. Epoca de patru zeci de ani, care începe acum și în care s'a desfășurat activitatea lui, a fost din punct de vedere politic, dintre cele tulburi : s'au schimbat domnii Moldovei de 15 ori, stăpânirea țării fiind disputată intre Poloni și Turci. Câte certuri și lupte, câte prigoniri, câte plângeri la Constantinopol, câte bejănii în Polonia! Toate au atins și vieața lui Miron. Fruntașii nu știau nici ei de ce parte să treacă, ca să cruțe pe bieții locuitori de grozăviile ocupațiunilor streine. Firește că Miron erà mereu trebuincios și, pe urma serviciilor făcute, mereu înaintat în treptele ierarhice ale vremii: sluger înainte de 1657, staroste în 1661, vornic al țării de sus în 1673 și mare logofăt după aceea. Cu numele de «Miron logofătul» îl pomenesc mereu cronicarii următori. In deosebi s'a distins ca diplomat și ca ostaș. Cele mai grele misiuni diplomatice din aceà vreme lui i se încredințau, mai ales la regii poloni, cari îl prețuiau pentru cultura lui poloneză. Aflându-se în Ardeal cu voevodul Gh. Duca, cu ajutor contra Turcilor (1683), e întrebuințat ca sol la Ioan Sobieski, care tocmai treceà prin Maramureș. Când Petriceicu Vodă fuge din Moldova în Polonia cu curtea și prietenii săi, Miron îl însoțește și-i slujește și lui ca sol la Ioan Sobieski. Ca ostaș a avut prilejul să-și desăvârșească

cunoştinţele şi într'altă direcţiune: cea naţională. Luând parte la multe campanii militare în Ardeal şi Ţara Românească, a cunoscut prin sine însuşi neamul românesc de acolo.

Astfel, când seimenii se răscoală contra lui Constantin I-iu Şerban în Muntenia (1654—1658), Gheorghe Ştefan din Moldova îi trimite ajutor. Din aceà armată făceà parte şi Miron. La acelaş domn, Miron s'a dus din nou peste doi ani cu misiune specială. In Ardeal a fost de patru ori, cu patru misiuni militare, cari i-au dat prilejul să-l străbată întreg şi spre Timişoara şi spre Maramureş. Intr'una din expediţiuni a văzut şi ruinele podului lui Traian de lângă T.-Severin.

Intre această vieaţă şi scrierile lui este o strânsă legătură. Pentru scopuri politice, Polonezii i-au cerut să le scrie lor despre Români. Atunci a scris el în limba poloneză: 1) «Cronica Ţării Moldoveneşti şi Munteneşti», care începe dela Daci şi se încheie în momentul descălecării Moldovei; 2) «Aceeaş operă» o pune «în versuri poloneze» şi o duce până la Alexandru cel Bun. In amândouă priveşte chestiunea nu numai din punct de vedere istoric, ci şi geografic, aşà încât ajută mult la răspândirea în Polonia a unor informaţiuni exacte despre ţările româneşti. Ceeace a trebuit să impresioneze în special, a fost ideia unităţii poporului românesc, nu numai dintr'o parte şi din cealaltă a Carpaţilor, dar şi din Pind. Aromânii, sub numele de «Cuţovlahi», sunt şi ei amintiţi ca parte din neamul românesc. Fireşte că spune prea pe scurt despre ei, fiindcă nu-i cunoscuse de aproape ca pe Ardeleni şi pe Munteni, dar e de mare preţ, pentru vremea de atunci, chiar recunoaşterea existenţei lor.

Locul de seamă ce-l ocupă şi azi Miron în istoria literaturii este datorit însă la două scrieri româneşti: 1) «De neamul Moldovenilor» (sau «Cartea pentru descălecatul întâiu al ţării Moldovei şi al neamului moldovenesc», cum a fost cunoscută dela editarea ei de către M. Kogălniceanu) şi 2) «Letopiseţul ţării Moldovei» dela Aron Vodă încoace, scris în-

tre 1673 şi 1675. Aici continuă primul letopiseţ românesc cunoscut (Ureche-Simeon Dascălul) până la Dabija Vodă, adică dela 1595 până la 1661. In cea dintâi tratează, pentru întâia oară la noi, epoca cea mai puţin cunoscută a istoriei noastre, aceea dintre colonizarea romană şi întemeierea Principatelor.

Cu amândouă întregià singurul letopiseţ existent şi formà o istorie a Moldovei dela colonizarea romană până aproape de zilele lui.

Izvoarele întrebuinţate în letopiseţ sunt: a) Cronicarul polon episcopul de Przemysl, Paul Piasecki (sau Piasecius, sub forma latinizată), pe care-l traduce sau îl prescurtează în prima parte a letopiseţului, până pe la 1640; b) Mai puţin cronicarii poloni Gvagnin-Paszkowyi, Otwinowski şi Twardowski; c) Tradiţiunea, în partea mijlocie a letopiseţului, cunoscută dela tată-său, Postelnicul Costin, şi dela boierii bătrâni, cum au fost Toma şi Iordachi Cantacuzino. La domnia lui Barnowski-Vodă citim, de pildă, următoarele: «Mărturisià vornicul Toma, fiind postelnic al II-lea la dânsul, că în multe nopţi l-au zărit prin miezul nopţii îngenunchiat înaintea icoanei la rugă cu mare osârdie». Acel vornic Toma este însemnatul boier Toma Cantacuzino. Pe temeiul tradiţiunii mai ales sunt scrise preţioasele capitole despre Mihai Viteazul, Matei Basarab şi V. Lupu, etc.; d) Ştirile personale, în partea finală a Letopiseţului. Acolo declară singur: «Cu mult mai lesne a scrie de aceste vremi în cari mai la toate ne-am prilejit singur».

După Letopiseţ a scris «De neamul Moldovenilor». Şi iată în ce împrejurări. In redacţiunea cronicii «Domnii ţării Moldovei» se găsià o adnotaţiune curioasă a lui Simeon Dascălul: că regele Laslău al Ungariei, voind să lupte contra Tătarilor, cari stăpâniau Moldova şi de acolo făceau incursiuni chiar în regatul său, a cerut ajutor dela Impăratul Râmului (Romei); că acest împărat i-a dat ca ajutor pe toţi hoţii din temniţe, însă cu condiţiune de a nu-i mai trimite îndărăt niciodată; că regele Ungariei, în acest chip, a bătut pe Tătari, gonindu-i şi din Moldova, că în

sfârşit acolo a lăsat ca locuitori pe hoţii trimişi dela Roma; din ei s'ar trage Moldovenii. Miron Costin n'a putut îngădui ca această poveste jicnitoare să rămâe fără răspuns şi a scris «De neamul Moldovenilor». Iată cum justifică el în prefaţa cărţii munca pe care o întreprinde: «A lăsà iarăşi nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o samă de scriitori, este inimii durere». Tratează deci şi în româneşte chestiunea originii noastre latine şi lămureşte că Românii nu se găsesc numai în Moldova, ci şi în Ardeal şi în Ţara Românească, toţi constituind unul şi acelaş popor.

Informaţiunile le ia din cronicarii polonezi Dlugosz, Cario şi Zamoyski şi, fireşte, din amintirile de şcoală.

Miron se apropie de cronica Gr. Ureche-Simeon Dascălul prin aceea că într'unele părţi traduce şi compilează din scriitori streini. Se deosebeşte însă printr'o mult mai mare parte originală. Se mai aseamănă şi prin înregistrarea faptelor de puţină însemnătate ca ierni grele (a lui Barnowski Vodă) şi potop de lăcuste. De asemenea şi prin crezământul ce-l dă miraculelor. Aşà, de pildă, după tăierea capului lui Barnowski-Vodă la Constantinopol, calul aceluia a murit şi el pe loc, iar capitala Turciei s'a aprins. Nu făceà deosebire între epopeie şi istorie; Homer, după el, a fost cronicar şi a scris răsboiul Troiei; Vergilius a fost cronicar şi a scris începutul istoriei Romanilor, întocmai după cum el, Miron, scrie începutul Românilor. Caşi la ceilalţi cronicari, conştiinţa religioasă e mai puternică decât cea naţională. Când povesteşte uciderea lui Andrei Batori, anunţă şi uciderea lui Mihai Viteazul mai târziu ca o răsplată dumnezeească: «Neştiutoare firea omenească şi de primejdiile sale, că apoi nu peste îndelungată vreme aşà au păţit şi Mihai Vodă de Baştea Georgi, cum au făcut şi el lui Bator Andrieş. Bine zice sfânta evanghelie: «cu ce măsură măsuri, măsura-ţi-se-va». El care cel dintâiu în Moldova vorbise de unitatea neamului românesc n'a înţeles nimic din istoria voevodului care o înfăptuise politiceşte pentru o clipă. Boier moldovean cu crucea'n sân, nu puteà găsì cuvinte de laudă pentru un Muntean care, înaintea evan-

gheliei, puneà în vreme de răsboiu . oarta ţării sale. Tot prin prismă de moralist religios vede, de pildă, şi luptele dintre Matei Basarab şi Vasile Lupu: pricina lor a fost nesaţiul, lăcomia omenească. De acì şi ideia că rolul istoriei este de a ne învăţà ce e bun şi ce e rău. E interesant că în operele scrise în limba poloneză e mai naţionalist decât în cele scrise româneşte. In acelea vorbeşte de colonizarea romană în legătură cu toţi Românii, atât cei dela Nordul, cât şi cei dela Sudul Dunării, pe când în De neamul Moldovenilor priveşte chestiunea numai în legătură cu Moldova. Este totuşi destul de mare pasul pe care-l face, pentru vremea lui, când în Letopiseţ, trebuind să povestească întâmplările din Moldova în legătură cu cele din ţările vecine, dă Munteniei mult mai mare parte de cum i se dedese în cronica Ureche-Simeon Dascălul. Se simte progresul conştiinţei naţionale şi al lărgirii cadrului istoric.

Destul de obiectiv însă nu este. Letopiseţul nu păstrează nici proporţiile. Partea mai nouă este mult mai desvoltată, dar nu după însemnătatea voevozilor, nici a faptelor, ci după legăturile mai strânse ori mai puţin strânse dintre chestiune şi propria-i familie, deşi principial îşi dă seama de necesitatea adevărului istoric, deşi îşi dă toată silinţa să se ţină pe calea dreaptă. El declară de pildă: «Am fi datori cu pomenire lăudată mai mult lui Ştefan Vodă (Gh. Ştefan 1653—1658), dela carele multă milă am avut, decât lui Vasile Vodă (Vasile Lupu 1634—1653), dela carele multă urgie părinţii noştri au petrecut». Totuşi lipsa de obiectivitate într'unele capitole, ca cel despre Barnowski, binefăcătorul familiei lui, este evidentă.

Limba lui merge pe calea tradiţională a limbii unitare. Deşi Moldovean, întrebuinţează puţine forme locale: «abiè», «astrucat», «gios», «giurământ», «herbând», «hi (fi)» «hire», «îngroşet», «a suduì». Din punct de vedere sintactic însă, limba îi este inferioară cronicii precedente, fiindcă se resimte prea mult de înrâurirea limbii latineşti.

Miron Costin se ridică prin concepţie şi cugetare deasupra predecesorilor, dar rămâne sub ei prin felul de ex-

primare. Cultura latină din Polonia i-a diformat mai ales sintaxa, dând limbii sale aspectul greoiu și încurcat pe care îl are de multe ori. Mare piedică a fost lucrul acesta pentru literatura noastră, fiindcă Miron are temperament literar și a ținut să și-l manifeste și în cronicile lui, mai ales în părțile povestite pe temeiul amintirilor personale. Aici e cugetarea lui, e simțirea lui, și dacă ar fi avut la îndemână o sintaxă românească, ne-ar fi dat alte pagini. Chiar și așà, talentul tot răsbate și-și arată însușirile literare. Iată o parte din descrierea căderii lăcustelor: «Un stol ținea un ceas bun; și dacă trecea acel stol, ca un ceas și giumătate sosià altul; și așà, stol după stol, cât ținea dela prânz până în deseară. Unde cădea la mas, ca albinele de groase zăcea: nice cădea stol după stol, ce trecea stol de stol și nu se pornià până nu se încălzià bine soarele spre prânz; și călătorià până în deseară. Insă unde mâncà, rămânea numai pământul negru, împuțit: nice frunze, nice paiu. ori iarbă, ori de semănătură nu rămânea. Și se cunoștea și unde poposià, că erà locul așà de negru la popas, ca masul acei mânie a lui Dumnezeu».

Predilecțiunea lui literară l-a îndemnat să scrie și versuri, mai bune decât ale contemporanului său Dosoftei. In versuri a scris «Vieața lumii» și «Despre origina Românilor», precedându-le de câteva considerațiuni tehnice cu privire la versificație. Dosoftei n'a cunoscut dintre elementele versului decât măsura. Miron cunoaște și ritmul, tocmai pe cel mai esențial. Ne-a dat astfel versuri ca acestea:

Trec zile trec ca umbra, ca umbra de vară,
Cele ce trec nu mai vin, nu se mai întorc iară.

Mulțumită muzicalității lor și mai ales cuprinsului lor biblic, versurile Vieții lumii ajunseseră unele din ele populare, cași psalmii lui Dosoftei.

Erà firească, deci, admirația urmașilor pentru Miron Logofătul: și mare învățat și bun Moldovan și de o putere rară de muncă în pace și'n răsboaie. S'a mai adăugat la acestea și episodul dureros al morții lui. Sub Constantin Cantemir (1685—1693) a fost acuzat că a uneltit contra

domnitorului. Pe când erà la Galați, la căpătâiul soției sale, ce trăgeà de moarte, dela Iași au pornit slujitori cu poruncă aspră să-l aducă cu voie ori fără voie. Până să ajungă slujitorii, soția lui Miron își dase sufletul. In fața morții, îndeplinirea poruncii se amână. Al doilea rând de slujitori vin cu o poruncă și mai aspră, să fie omorît unde va fi găsit. Miron cere să fie dus în fața Domnului și a Divanului să se desvinovățească. E dus până la Roman și în piață i se taie capul, ca unui tâlhar de rând. Povestea aceasta, spusă cu sinceră durere de cronicarul de mai târziu Ion Neculce, repetată cu mai mult talent de istoricul Bălcescu peste 150 de ani, a atras și mai mult privirile tuturor către cel mai mare cronicar român din veacul al XVII-lea. Cu cât au vrut să-l scoboare dușmanii personali, cu atât l-au ridicat ceilalți contemporani și toți urmașii până astăzi.

Edițiuni. — *Letopisețe* (ed. M. Kogălniceanu), ed. I-a, vol. I-iu; ed. II-a, vol. I-iu și vol. al III-lea. — Miron Costin, *Opere complete* (ed. V. A. Urechiă), 2 vol., Buc. 1886. — Mironis Costini *chronicon* (trad. latină), Buc. 1912 (ed. E. Barwinschi). — M. Costin, *De neamul Moldovenilor*, Buc. 1914 (ed. C. Giurescu).

STOLNICUL CONSTANTIN CANTACUZINO 1650—1716

Este o mare figură literară munteană, în aceeaș vreme și cu aceeaș însemnătate ca Miron Costin din Moldova.

Acesta reprezentà moldovenismul luminat de umanismul polon, Stolnicul reprezentà muntenismul luminat de umanismul italian.

Stolnicul C. Cantacuzino

In vremea lui Mihai Viteazul se stabilì la noi bogata și puternica familie grecească Cantacuzino, ce pretindeà a se trage din împărații bizantini. Unul dintre ei, Constantin, luă în căsătorie pe Elena, fiica Voevodului Radu al VII-lea Șerban (1602—1611), Ba-

sarab în linie femeească. Fiul lor a fost Postelnicul C. Cantacuzino, care a avut pe Stolnicul Constantin Cantacuzino, dimpreună cu alţi cinci băieţi şi cinci fete. Unul dintre băieţi, Şerban Cantacuzino, a fost domn al Munteniei (1678—1688), iar alţii s'au distins prin preocupări literare (Iordachi), ori artistice (Mihail).

In casa părintească, viitorul cronicar a cunoscut o bibliotecă, lăudată ca o minune de streinii cari au trăit la noi şi au scris despre noi, cum e Italianul Del Chiaro. Alţi streini, mulţi la număr, vorbesc despre el ca despre un învăţat cum puţini se găsiau. Sta în corespondenţă cu învăţaţi greci din Răsărit. Aveà relaţiuni cu cei cari veniau la noi, provocându-i la discuţiuni ştiinţifice şi îndemnându-i să cerceteze cutare ori cutare chestiune, îndemnuri pe urma cărora într'adevăr au răsărit opere greceşti, unele dedicate chiar lui. Erà în corespondenţă în Apus cu generalul învăţat Marsigli, în italieneşte, dându-i lămuriri despre ţările române. A stat în corespondenţă, în latineşte, cu Sobieski, regele Poloniei.

Invăţătura şi-o făcuse în Italia la Padova. A scris chiar în italieneşte călătoria lui acolo. A cunoscut în aceste drumuri Viena şi Veneţia. A cunoscut bine şi Orientul: Polonia, unde a fost în misiune, şi Constantinopolul, unde s'a dus de multe ori. A cunoscut şi ţinuturile româneşti: Moldova şi Ardealul, fie luând parte la expediţiuni militare, ca în Ardeal, fie în misiuni, ca în Moldova. Intr'o călătorie făcută aici a cunoscut cronica Ureche-Simeon Dascălul şi a pus să i-o copieze.

Faţă de contemporani se bucurà de o înaltă reputaţie. N'a fost domn în Muntenia, fiindcă n'a vrut. A stat mereu în fruntea Divanului domnesc şi a fost sfătuitorul necontestat al domnilor Şerban Cantacuzino (frate), Costantin Brâncoveanu (nepot) şi Ştefan Cantacuzino (fiu). A murit sugrumat la Constantinopol împreună cu fiul său Ştefan Cantacuzino, din cauza unor intrigi.

Cum a fost în politică autoritate necontestată, a fost şi în literatură tot astfel. Bogata activitate religioasă din vremea lui Şerban Cantacuzino şi a lui C. Brâncoveanu s'a desfă-

șurat sub conducerea lui. El spuneà ultimul cuvânt. Așà a fost cu traducerea Bibliei dela 1688, cu a Mărgăritarelor (1691) și a Pravoslavnicei Mărturisiri (1691).

Dar mai important lucru decât traducerile bisericești a simțit el că este cunoașterea trecutului. Văzuse îndeajuns astfel de preocupări în Italia și în Polonia. Și cum în Muntenia n'a găsit pe cine să întreprindă asemenea lucrare, ca să-l îndemne și să-l ajute s'o facă, a scris el singur, deși redactà greu românește. Mai mult decât lui Miron Costin, știința streină i-a pricinuit mari neajunsuri din punctul acesta de vedere. Totuși a scris. A intenționat să ne dea o cronică mai lungă, dar, și dacă a scris mai mult, posedăm azi numai partea dela colonizarea romană până la Huni, sub titlul de «Istoria Țării Românești», cunoscută multă vreme sub titlul de «Cronica anonimă». Ce păcat că nu s'a păstrat mai mult și ce păcat că forma ei este atât de greoaie, fiindcă informațiunile sunt de o rară bogăție, spiritul de o adâncă seriozitate și conștiința românească foarte clară. Iată cum discută cu streinii: «Valahii, cum le zic ei, iar noi, Românii, sunt adevărați Romani în credință și în bărbăție, pe cari Ulpie Traian i-au așezat aici în urma lui Decebal, după ce tot l-au supus și l-au pierdut. Și apoi unul după altul tot șiragul împăraților așà i-au ținut și i-au lăsat așezați aici. Și dintr'acelor sămânță se trag până astăzi Românii aceștia. Insă Românii înțeleg nu numai ceștia de aici, ci și din Ardeal, cari încă și mai neaoși sunt, și Moldovenii și toți câți și într'altă parte se află». Prin cuvintele din urmă înțelegeà pe Aromâni, despre cari în alte pasaje spune că sunt tot Români și tot urmași ai coloniștilor romani, ba le ia și apărarea contra celor ce-i numiau urmași de hoți.

Este o minunată reeditare în Muntenia a lui Miron Costin din Moldova; cultură identică, preocupări identice în aceeaș vreme deoparte și de alta a Milcovului. Până și în combaterea lui Simeon Dascălul seamănă. Deși Stolnicul nu tratează despre Moldova, totuși găsește prilej și discută erezia aceluia despre origina din tâlhari a Moldovenilor și, firește, îi arată netemeinicia.

Cu cât interes citim după 228 de ani paginile despre Geţi şi Daci şi despre colonizarea romană! Pe temeiul lui Bontinius, cronicarul italian, al lui Dion Cassius, istoricul roman, al lui Tzetzes, compilator bizantin, şi a altor cronicari unguri şi poloni, cari au scris în latineşte, el admiră vitejia geto-dacă pe deoparte şi iscusita politică romană de cucerire pe de alta. Cu multă simpatie înfăţişează pe Traian. Numele lui îl găseşte în «Troianul» de pământ, ce răsare ici-colea în ţara noastră. Numele lui Sever îl găseşte într'al Turnu-Severinului. Despre podul lui Traian vorbeşte cu multe amănunte, caşi despre răsboaiele cu Decebal. «Aşà deci Traian, supuind şi desăvârşit domolind toată Dacia şi socotind să o tocmească într'acel chip dela care să nu mai aibă alte turburări, nici să le mai vie alte griji, au poruncit de prin prejururile biruinţelor sale de au adus Romani locuitori de i-au aşezat aici, şi dintr'a sa oaste au lăsat câţi au trebuit de a-i lăsà, ca să se aşeze aici, rămâind lăcuitori acestor ţări, cari şi până astăzi se trag, cum vom arătà, dintr'aceia».

Este interesantă şi prefaţa cărţii, unde e vorba despre izvoarele istorice. Spune el acolo că istoria se scrie pe temeiul actelor publice şi private şi că pe tradiţiuni şi pe cântecele populare nu se poate pune mult temeiu. Intâia oară în literatura noastră se discută această chestiune: «Nici den cântecile carile vestesc de vitejii, au de alte fapte ale domnilor şi ale altor vrednici oameni ce au lucrat, cari după la lăutari şi după la alţi cântători auzim, putem şti cevà ales, că şi acelea nu numai ce au laudă mai mult, au hulesc decât cele ce este a fi, ci şi foarte împrăştiat şi prea pe scurt pomenesc lucrul şi făr'de nici o rânduială sau tocmeală [1])».

Ediţiuni — Cronica lui s'a tipărit, sub numele de *Cronică anonimă* în Ioanid, *Istoria Moldo-Romaniei* 1858, apoi în *Letopiseţe* (ed. M. Kogălniceanu, ed. II, 1872) şi sub numele autorului său în *Operele lui C. Cantacuzino* (ed. N. Iorga), Buc. 1901.

---

[1]) ordine, întocmire.

3. — CRONICA CANTACUZINILOR (STOICA LUDESCU).

Capul familiei Cantacuzinilor, Postelnicul C. Cantacuzino, a fost sugrumat în 1663 în trapeza mănăstirii Snagovul din porunca lui Grigore Gheorghe Ghica, domnitor al Munteniei între 1660—1664 și între 1672—1674. De aci ură de moarte între familia Cantacuzino și între partizanii domnului și o propagandă necurmată a celei dintâi să dovedească nevinovăția bătrânului postelnic. Din această propagandă face parte și redactarea unei cronici a Cantacuzinilor.

Cronica a redactat-o între anii 1679 și 1688 un logofăt al familiei Cantacuzino, anume Stoica Ludescu. Incepe cu întemeierea Munteniei. După el și Muntenia a fost descălecată de două ori (adică colonizată): întâi de Români veniți dela Sudul Dunării, a doua oară de Români veniți din Ardeal cu Radu Negru. Utilizează apoi însemnări din mănăstiri, însemnări cari de sigur au fost, dar la noi n'au ajuns; înglobează după aceea cronica Buzeștilor, cronica lui Matei al Mirelor, egumenul Mănăstirii Dealului (acela scrisese în versuri grecești întâmplările muntenești dintre 1601 și 1618). Inglobează apoi și cronica lui Matei Basarab, scrisă, poate, de Udriște Năsturel, până ajunge la epoca pentru care scrisese anume cronica. Povestirea se oprește la 1688.

Partea aceasta, fie că a fost și ea reprodusă după vreo cronică de familie, fie că a redactat-o Ludescu după sfatul pas cu pas al vreunui Cantacuzino, e scrisă cu multă însuflețire și sinceritate. Valoarea ei literară este necontestată.

4. — RADU POPESCU ȘI ION NECULCE.

Radu Popescu *1650—*1729

Se trăgeà, după mamă, din vestita familie a Bălenilor. Familia lui fiind prigonită sub Șerban Cantacuzino (1678—1688), a pribegit cu ea prin Turcia și Moldova. S'a întors

în ţară la începutul domniei lui Brâncoveanu, fiind bine văzut şi de acest domn şi de cei următori până la moarte, mai ales din pricina culturii sale pe deoparte şi a devotamentului său pe de alta. Urà doar familia Cantacuzino, care ucisese pe tată-său. Ştià latineşte, turceşte, greceşte şi, probabil, chiar poloneşte, ruseşte şi franţuzeşte. Lui Brâncoveanu i-a servit ca secretar latinesc. In opera lui face des citaţii latine, polone, turceşti ruseşti şi greceşti. Cunoşteà şi Ardealul, unde a şi petrecut câţivà ani, din pricina tulburărilor politice din ţară. Misiunile diplomatice ale lui Brâncoveanu la Germani, aflaţi în campanie în Ardeal contra Turcilor, el le îndeplinià. Deaceea s'a ridicat mereu pe treptele boiereşti, până la cea mai înaltă de mare-ban sub Niculae Mavrocordat. La sfârşitul vieţii s'a călugărit. In liniştea noii vieţi a dat şi formă definitivă cronicii sale.

Erà o fire pornită, puneà patimă în ce scrià, dacă-l interesà de aproape. Chiar prea personal adesea ori. Deaceea în opera lui apare cu două aspecte.

A scris «Istoria Ţării Româneşti» dela început până la suirea pe tron a lui Niculae Mavrocordat, deci 1290—1716. Până pe la 1670 compilează cronicile mărunte existente pe vremea aceea în româneşte şi în greceşte. Utilizează şi cronici bizantine şi sârbeşti. Citează, de pildă, pe cronicarul bizantin Phrantzes, a cunoscut cronica moldovenească Ureche-Simeon Dascălul; utilizează pe Stavrinos, cronicarul grec al domniei lui Mihai Viteazul. Partea originală începe dela 1670 înainte, şi este un răspuns la partea corespunzătoare din Stoica Ludescu; iar partea cu caracter personal, dela 1699 înainte. Partea aceasta a redactat-o de două ori: odată sub domnia lui Brâncoveanu, a doua oară sub a lui Niculae Mavrocordat. Prima redacţiune s'a publicat în «Magazinul istoric» (vol. V). A doua redacţiune este cea din volum. Sub Brâncoveanu, el a povestit domnia acestuia (1688—1714) cu laude. Sub Mavrocordat, a trebuit să mai micşoreze laudele, fiindcă altfel nu l-ar fi îngăduit noul domnitor.

Dă interes deosebit nu numai Ţării Româneşti, ci şi veci-

nilor. Ba încă simte plăcere să se abată uneori pe departe de tot: la Germani, Francezi și Spanioli: «puind» — zice el — «și ale altora fapte ce s'au întâmplat în părțile dimprejurul nostru, câte am putut cuprinde, și din Europa și din Asia vrednice de auzit».

Partea originală suferă din punct de vedere al adevărului și al imparțialității istorice: e o ponegrire a tot ce e cantacuzinesc și o laudă a tot ce nu e cantacuzinesc; dar această pasiune care l-a stăpânit toată vieața, cașicum n'ar fi trăit decât pentru a-și răsbună în scris contra omorîtorilor tatălui său, îi dă multă vieață în expunere, îi colorează stilul și crește valoarea literară a scrierii.

Cronica cuprinde apoi multe amănunte din frământările politice cunoscute de el de aproape, precum și din vieața particulară a domnilor și a boierilor: petreceri, nunți, scene de recompense și de pedepse. etc., așà încât elemente pentru creșterea interesului sunt destule.

Se simte și preocupare de stil. Pune termeni nu numai pentru ideie, ci și pentru frumusețe. Citiți scena aducerii moaștelor Patriarhului Nifon la Mănăstirea Dealu, cași aceea a răscoalei seimenilor sub Matei Basarab, ori descrierea luptei dintre Sobieski și Turci la Hotin. Mai ales vedem aceasta în partea finală a cronicii.

Ii place stilul natural, nu cel cărturăresc. Multe expresiuni din vorbirea zilnică le trece în redactarea diferitelor scene și convorbiri. Ii plac de asemenea neologismele, sub influența cărților latinești pe cari le citise.

Edițiuni — O edițiune a lui Radu Popescu lipsește. Partea din ea până la 1688, atribuită lui Constantin Căpitanul Filipescu, s'a tipărit întâi în *Magazinul istoric*, vol. I, sub titlul *Istoriile Domnilor Țării Românești* și apoi în ediție aparte de N. Iorga, cu cheltuiala lui N. Filipescu, Buc. 1902. Partea recunoscută dela început ca a lui s'a publicat în *Magazinul istoric*, vol. IV. — Fragmente din el în N. Iorga, *Din faptele străbunilor*, Văleni, 1909, pag. 155 (sub numele lui Constantin Căpitanul) și 163. — Tot fragmente, în Ov. Densușianu, *Povestiri din Cronicari*, în «Bibl. p. toți», sub numele lui Constantin Căpitanul și Radu Popescu.

Ion Neculce *1672—'1745.

Şi Neculce e personal ca Radu Popescu. Scriind despre vremi apropiate de el şi chiar despre vremea lui, ne dă atâtea amănunte, încât îi cunoaştem vieaţa mult mai bine decât pe a celorlalţi cronicari.

Ţineà de o familie ajunsă vestită mai mult prin el, decât prin ea însăşi. Familia lui n'a trăit bine cu voevozii depe atunci şi a trebuit să pribegească. Cu ea a pribegit şi Neculce. Vreo patru ani în Muntenia şi câţivà în Polonia. Când împrejurările i-au îngăduit să se aşeze în ţara în care se născuse, s'a distins şi a urcat trepte înalte: vătaf de aprozi, mare agă, mare sluger, mare spătar, hatman, mare vornic în ţara de sus. Odată a fost chiar locţiitor domnesc. Dar vremile liniştite n'au ţinut mult. A venit încercarea îndrăzneaţă a lui Petru cel Mare de a ajunge la Constantinopol. Toţi creştinii erau plini de bucurie. Şi Brâncoveanu din Muntenia şi D. Cantemir din Moldova înclinau spre politica rusească. Cel dintâiu în ascuns, cel de al doilea pe faţă. Neculce, care ajunsese în vremea aceasta sfătuitorul de aproape al domnului, aveà temeri. Şi le-a arătat, dar degeaba. Domnitorul nu l-a ascultat. Cum însă, de fapt, Neculce simţià tot aşà, i s'a supus. Chiar altfel să fi fost, cum s'ar fi despărţit tocmai într'o clipă atât de hotărîtoare de protectorul său, care-l făcuse hatman şi se sfătuià cu el în toate trebile? «Măcar că» — scrie el de D. Cantemir la capitolul despre întâia domnie a lui Niculae Mavrocordat — «mulţi zic că eu l-am îndemnat să se închine la Muscali, dar grăesc cu năpaste şi ca nişte oameni ce nu pricep şi nu ştiu că atunci erau toţi creştinii bucuroşi Muscalilor, nu numai eu, că scriau alţi mai înainte vreme, de chemau pe Muscali, mai înainte decât Dimitraşco Vodă (D. Cantemir): Muntenii, Sârbii, Moldovenii, cu câţi ani mai înainte. Numai pismaşii zavistnici scorniau asupra mea ocară. Şi oamenii cei proşti, şi neprieteni, şi nepricepuţi credeau că este aşà. Dar eu taina stăpânului, căruia i-am mâncat pita, n'am putut-o descoperì, uitându-mă la Sfânta Scriptură

ce a zis îngerul către Tovia, zicând: «Taina Impăratului o acoperi, iar faptele lui D-zeu la arătare să le mărturisești». Ce (ci) și eu n'am vrut să mă fac al doilea Iudă sau să-l viclenesc, să fug dela dânsul. Că, de aș fi făcut așà, ce laudă aș fi dobândit? Ce (ci) numai osândă dela D-zeu și ocară dela oameni». Din pricina devotamentului a suferit, dar nu s'a plâns. Petru cel Mare a fost învins, D. Cantemir s'a refugiat în Rusia, luând cu el și curtea lui, în cap cu Neculce. Suferința se măriă cu dorul de țară pe care-l simțià din ce în ce mai tare scriitorul nostru. Chiar din drum a vrut să se întoarcă; și numai silit a mers mai departe, până la Harcov, unde se hotărîse reședința lui D. Cantemir și a curții sale. A stat acolo doi ani și după aceea tot a plecat. I-a fost însă frică să se întoarcă în Moldova și a mai pribegit alți șapte ani în Polonia, unde mai fusese odată. A suferit însă și acolo de dorul de țară, de grija averii confiscate și a viitorul copiilor săi, precum și de neștiința limbii poloneze, precum și latinești, care se întrebuință și ea în cercurile nobile. Pentru el, străinătatea a însemnat suferință, fiindcă n'au fost călătorii nici de plăcere, nici de studii, nici de misiuni diplomatice. Nu constatăm la el din contactul cu străinătatea nici lărgirea orizontului de cugetare, nici a celui de simțire. Moldovan a rămas până la sfârșitul vieții și numai cu limba moldovenească s'a slujit. Altă limbă n'a cunoscut. Și-a dat însă seama că nu trebuià să fi făcut astfel, că omul învățat e mai prețuit decât cel neînvățat. Ba chiar face, din aceasta, scopul istoriei și-și încheie astfel prefața cronicii: «Deci, fraților cititori, cu cât vă veți îndemnà a cetire pe acest letopiseț mai mult, cu atâta veți ști a vă ferire de primejdii și veți fi mai învățați a da răspunsuri la sfaturi, ori de taină, ori de oștire, ori de voroave (cuvântări) la Domni și la noroade de cinste». Când scrià așà, erà târziu, spre sfârșitul vieții, și nu se mai puteà îndreptà. Aceeaș explicație trebue să găsim și pentru răceala și ura lui contra streinilor despre cari scrie: Poloni, Turci, Tătari, Ruși, Greci. A fost mai mult Român decât om și mai mult Moldovan decât Român. La sfârșitul veacului al

XVIII-lea nu ne-am fi aşteptat să ne spue un cronicar moldovean că nu-l interesează faptele Muntenilor, cum face el la domnia lui Ştefan Petriceicu: «De aci înainte lăsăm pentru Ţara Muntenească să scrie Muntenii; şi noi iar să ne întoarcem la urmă să scrim pentru ţara noastră».

Deaceea ca orizont este inferior unui Miron Costin, unui Cantacuzino Stolnicul; dar ca scriitor le ia înainte. Nu şi-a stricat limba prin lecturile streine şi a ajuns, prin aceasta, şi prin talentul lui, şi prin simţirea pusă în ce a scris, cel mai citit scriitor român din literatura veche, cel mai citit şi în vremea lui şi de atunci încoace. Pentru atunci avem dovadă numeroasele còpii păstrate din cronica lui, mai numeroase decât pentru alţi cronicari. Pentru mai târziu, stau marture atâtea opere literare din secolul al XIX-lea, inspirate din ce scrisese el.

Cronica lui povesteşte evenimentele dintre 1661 şi 1744, adică urmează de unde se oprise Miron Costin. Ea e precedată de «O samă de cuvinte», cari sunt şi ele, caşi cuprinsul cronicii, interesante pentru felul cum înţelegeà autorul lor istoria. Dacă n'ar fi ştiut din altă parte, a putut citì şi el în Miron Costin că letopiseţele trebue să povestească faptele cum au fost, fără părtinire; că deci trebue scrise cu multă băgare de seamă, ca să nu nedreptăţească, nici să linguşească. Vom citì prin urmare ce au scris alţii şi vom alege ceeace credem că e adevărat, vom ascultà ce povestesc bătrânii şi vom spune ce ştim noi, când e vorba de întâmplări mai apropiate în timp. Aşà a urmat şi Neculce. Şi urmând aşà, a dat peste povestiri pe cari nu-i venià nici lui să le creadă, nu le crezuseră nici alţii, dar... frumoase. Ce să facă? Să le înregistreze? Să le sară? Dacă le înregistrà, s'ar fi zis că a scris «basne», «scornituri». Citise el în Logofătul Miron cuvinte de batjocură despre Alexandria şi mai ales despre «basna» înjurioasă a lui Simeon Dascălul. Citise poate şi în Stolnicul Cantacuzino că din poveşti şi din cântecele populare nu poţi aflà ştiri istorice temeinice. Trebuià deci să le sară. Dar erau frumoase. Şi atunci găseşte o cale mijlocie; le scrie, nu însă în chiar în cuprinsul cronicii, ci

deosebit, la începutul ei, ca să nu se uite: «Mai socotit-am», zice el în prefață «și din letopisețul lui Evstratie Logofătul și a lui Simeon Dascălul și a lui Misail Călugărul niște cuvinte câtevà, de nu le-am lăsat să nu le scriu, ce le-am scris, măcar că dumnealui Miron Logofătul și cu Nicolai, fiu-său, nu le-au scris. Și-i ocărăște și se cade să-i ocărască, unde face că sunt Moldovenii din tâlhari; bine face că-i ocărăște și zice că sunt basne. Iar pentru Dumbrava Roșie, cum că au arat-o Bogdan Vodă cu Leșii, Miron Logofătul a lăsat de n'a scris; dară aceea zic să nu fie basnă. Pentru neamul Movileștilor și cum s'au numit cu acest nume, dintru Ștefan Vodă cel bun, Moghilă, iar nu-i basnă. Și altele multe n'or fi știut istoricii ca să le pomenească toate. Deci o seamă de istorii, mai ales, și noi nu le-am lăsat să nu le scrim; însă nu le-am scris la rândul lor, ce (ci) le-am pus de o parte, înaintea domniei Dabijei Vodă s'au scris. Ce (ci) cine va vrea să le creadă, bine va fi; iară cine nu le va crede, iarăși bine va fi; cine, cum îi va fi voia, așà va face». Ne apare destul de limpede firea lui înclinată mai puțin spre adevăr și mai mult spre frumos. Nu puteà să înfrângă o tradiție strălucit reprezentată, dar nici n'a lipsit pe cititori de câtevà pagini literare.

«O seamă de cuvinte» cuprind 42 de mici bucăți istorice, al căror adevăr n'a putut fi stabilit, dar a căror fantezie a plăcut tuturor generațiunilor de atunci încoace atât de mult, că au luat-o, din acest punct de vedere, înaintea cronicii, și cu deosebire 11 din toate. Sunt simple însemnări unele din ele, înregistrate par'că cu scopul de a fi cercetate mai târziu de alții, din punctul de vedere al adevărului istoric, dar cele 11 sunt scrise anume pentru poezia lor. Sunt 4 privitoare la Ștefan cel Mare. Intâi, ce se spuneà despre Mănăstirea Putna în legătură cu marele ei ctitor: cum s'a intrecut în arc Ștefan cu boierii și cum Ștefan a tras mai departe și a hotărît acolo temelia. Apoi tradiția despre arcul și paharul marelui voevod, rămase în păstrarea mănăstirii, până când

arcul l-au furat Cazacii sub Cantemir Vodă, iar paharul s'a spart sub domnia a treia a lui Mihail Racoviţă. A doua ne arată pe Ştefan în faţa mamei sale la Cetatea Neamţului şi în faţa sihastrului Daniil la Voroneţ. A treia, pe Ştefan neputând să încalece şi ridicând în rang boieresc şi numind Movilă pe aprodul Purice, care s'a făcut ghem ca să-l ajute. A patra, pe Ştefan cel Mare ajutând pe Purcel, care ară Duminica. Alte două povestesc cum a ajuns Petru Rareş din pescar domnitor şi cum a luat din nou tronul, după ce l-a pierdut odată. Urmează apoi bucata plină de mister a întemeierii mănăstirii Slatina de către Al. Lăpuşneanu, domnitorul Moldovei. A opta vorbeşte despre economiile lui V. Lupu. Intr'a noua, Cazacii lui Timuş desvelesc acoperişul de plumb al mănăstiri Putna, ca să-şi facă gloanţe. Ultimele vorbesc, una despre vizirul Kiupruli şi Ghica Vodă, a doua despre învăţatul moldovean N. Milescu, învăţătorul lui Petru cel Mare şi călătorul în depărtata China. Celelalte, pe cari le-am numit scurte însemnări, cuprind subiecte ca acestea: De când s'au aşezat Tătarii în Bugeac; Ştefan cel Mare a zidit atâtea mânăstiri câte lupte a câştigat; tot el seamănă cu Leşii păduri de stejari la Botoşani, Cotnari şi Roman, etc.

Sunt bine cunoscute poveştile acestea din scriitorii de mai târziu: Al. Hasdeu, Gh. Asachi, C. Negruzzi, V. Alecsandri, D. Bolintineanu. 20—30 de ani din secolul al XIX-lea au fost sub stăpânirea acestor subiecte, prelucrate în proză sau versuri. Izvorul a fost Neculce. Prelucrările au înfrumuseţat şi mai mult izvorul, dar nu l-au secat, şi astăzi cine vrea să afle cum se scriă frumos în veacul al XVIII-lea, tot la «O seamă de cuvinte» recurge.

Nici în cronică preocuparea de frumos nu dispare. Ea merge aici mână în mână cu preocuparea de adevărul istoric. Neculce caută anume fapte atractive, ca să placă cititorului, cum face şi Radu Popescu. Petrecerile, nunţile, omorurile, scenele emoţionante se bucură de atenţiunea deosebită a lui. Nunta fetei lui Brâncoveanu, nunta lui Gh. Duca, moartea tragică a fraţilor Costin, moartea şi mai tra-

gică a familiei Brâncoveanu, cu duiosul episod al nepoțelului scăpat de moarte în seraiul împărătesc, ca să fie turcit, și dat apoi pe ascuns mamei sale de mama Sultanului! Iată pe Dabija Vodă cum duce singur mâncare oamenilor cari munciau în curtea lui, gândindu-se dacă le dă ori nu le dă cinevà să mănânce! Iată pe Duca-Vodă, necunoscut și bolnav, în pribegie spre Polonia, cerând unei femei lapte și ascultând acest răspuns: «N'avem lapte să-ți dăm, că a mâncat Duca Vodă vacile din țară; de l-ar mâncà viermii iadului cei neadormiți!» — scenă reprodusă întocmai de Al. Hasdeu în nuvela sa «Domnia Arnăutului», inspirată întreagă din Neculce. Chiar scenele de răsboiu știe să le înfățișeze cu aceeaș preocupare de frumos, cum este impresionanta descriere a jafului Tătarilor, ori tot atât de impresionantul asediu al Sucevei, amândouă în capitolul despre domnia lui Dumitrașcu Cantacuzino.

Și în cronica lui se înregistrează minuni, ca la Miron Costin și predecesorii săi. Aceasta nu fiindcă Neculce n'ar fi știut să precizeze linia de despărțire dintre ce erà istoric și ce nu: el a scris cu aproape 100 ani după M. Costin într'o lume mai înaintată în cunoștințe. Explicația e tot predilecția lui pentru operă de imaginație — și minunile erau un bun prilej. La domnia lui Duca-Vodă, povestind cu groază răsboiul dintre Turci și Poloni, el spune: «Intru acest an făcutu-s'a și o minune mare, arătare, la Hotin, într'o mănăstire mică, ce este sub cetate: a lăcrimat icoana Maicii-Precista, cât să răsturnau lacrimile pe chipul icoanei, de le vedeau toți oamenii, și picau într'o tipsie, ce erà sub icoană, de erà mirare a privi arătare și semn ca acela, carele a fost adevărat semn de pieire a mulți creștini în Țara Leșească și începătura durerii și stricării țării noastre: că de atunci, din an în an, tot rău și amar de creștini; și pustii au rămas locurile pe acolo». La aceeaș domnie: «Fost-au și trei semne mari în zilele Ducăi Vodă, când a purces la oaste la Beci (Viena): că s'a arătat o stea pe cer cu coadă, de s'a văzut multe zile: mâncau și lupii oameni; fost-a și

cutremur prea mare, căzut-a atunci şi turnul cel mare din cetatea Sucevei, ce-i ziceau oamenii turnul Nebuisei».

Are deosebită înclinare pentru portrete literare. Foarte des prinde minunat în câtevà rânduri un personaj. Dela portretul lui Ştefan cel Mare din cronica Ureche-Simeon Dascălul nu mai întâlnim până la Neculce — vreme de 100 de ani — asemenea portrete. Ne trec astfel pe dinainte Duca Vodă, Dumitraşcu Cantacuzino, Constantin Cantemir, Gr. Matei Ghica şi Mitropolitul Dosoftei. Să notăm aici că a dat deosebit interes biografiei unor oameni ca Miron Costin, Mitropolitul Dosoftei şi D. Cantemir, consacraţi apoi definitiv ca scriitori, şi că ce ştim mai însemnat din vieaţa lor datorăm tot lui Neculce.

Elementul literar din cronica lui a fost crescut şi de nota patriotică. El înţelegeà naţionalitatea ca toţi pe atunci : puritate de rasă; dar puneà atâta căldură şi sinceritate în apărarea ei la fiece pas, încât emoţionează puternic: «Nu ne săturăm (mulţumim)» — zice el la domnia lui Gr. Ghica, a doua domnie — «de domni de ţară, nici de măritat fetele după pământeni, ce (ci) zicem că-s proşti şi săraci, şi alergaţi la cei străini Greci, de-i apucaţi care de care să vă fie gineri, că-s cibilii (distinşi) şi bogaţi, şi le daţi moşii şi-i puneţi în capul mesei. Iată la ce am venit (ajuns)! Aceste adevărat că ne-au făcut cilibii la toate, cu lacrimi pe obraz şi cu suspinuri la D-zeu strigând; iară altă putere, fără a suspinà la D-zeu, n'a rămas. Ia priviţi pre ţările megieşilor (vecinilor) cum ţin pre cei străini: li dau de mâncat, iar la sfat şi în capul mesei nu-i pun, nici îi amestecă; şi pentru aceea trăeşte prostimea lor până acuma necălcată. De-şi dau vreo fată după vreun străin, prea cu greu, dară moşan (stăpân de moşie) nu-l primesc, nici la sfat. Şi pita ce o mănâncă, cu vărsare de sânge şi cu multă osteneală şi grijă şi slujbe, o mănâncă străinii printr'alte ţări». Nu merge până acolo ca să ascundă meritele celor de altă naţionalitate, dar nu uită să adauge mereu, de pildă, «măcar că erà Grec...». Obiceiurile rele în ţară streinii le-au

adus, zice el. Iată cât se indignează după ce povestește urîtele apucături ale lui Dumitrașcu Cantacuzino, Grec de neam : «Oh ! oh ! oh ! Săracă țară a Moldovei, ce nenorocire de stăpâni ca acesta ai avut ! Ce sorți de vieață ți-au văzut ! Cum a mai rămas om trăitor în tine, de mare mirare este, cu atâtea spurcăciuni de obiceiuri, ce se trag până astăzi în tine, Moldovă !» Alt pasaj : «Așà socotesc eu cu firea mea cea proastă : când o vrea Dumnezeu să facă să nu fie rugină pe fier și Turci în Țarigrad să nu fie, și lupi să nu mănânce oile în lume, atunci poate nu vor fi nici Greci în Moldova și în Țara Muntenească, nici or fi boieri, nici or puteà mâncà aceste două țări cum le mănâncă. Iar alt leac n'a rămas cu condeiul meu să mai pomenesc ca să pot gâcì. Focul îl stingi, apa o iezești și o abați pe altă parte ; vântul când bate, te dai în lături într'un adăpost și te odihnești ; soarele intră în nouri ; noaptea cu întunericul trece și se face iar lumină ; iar la Greci, milă, sau omenie, sau dreptate, sau nevicleșug, nici unele de acestea nu sunt, sau frica de Dumnezeu. Numai când nu poate să facă rău, se arată cu blândețe ; iar inima și firea, tot cât ar puteà să facă răutate» (tot la domnia lui Dumitrașcu Cantacuzino).

Acest Moldovan, care ar fi vrut să închidă Moldova cu ziduri, ca nimeni dintre ai lui să nu iasă și nici un străin să nu intre, erà și adânc evlavios. Nu putem să spunem că întreceà cu această însușire pe ceilalți cronicari, evlavioși și ei, dar făceà din voința divină o cauză a multora din faptele istorice. Erà și moralist, tot in sens creștin, și întrebuințà istoria ca exemplu de puterea divină și de răsplată morală. Mai fiecare nedreptate istorică își găsește în povestirea lui curând răsplată. După ce a poruncit uciderea lui Velcico și a lui Miron Costin, Constantin Cantemir s'a căit amarnic și la un an a murit și el. Domnia plină de cruzimi și ticăloșii a lui Duca Vodă o încheie astfel : «Așà a plătit Dumnezeu lui Duca Vodă precum a făcut și el altora». Se indignează contra vieții destrăbălate a lui Dumitrașcu Cantacuzino, tocmai fiindcă întâlnià în ea fapte oprite de bi-

serică şi povesteşte că s'a încheiat rău tocmai din această pricină.

Şi cronica a slujit caşi «O seamă de cuvinte» ca izvor de inspiraţie pentru scriitorii din secolul al XIX-lea îndată după ce a publicat-o M. Kogălniceanu alături de celelalte cronici (1845—1852). Am văzut pe Al. Hăjdeu scriind după ea «Domnia Arnăutului». Tot astfel Gh. Asachi a scris nuvela istorică «Petru Rareş», urmând pas cu pas cronica lui Neculce şi reconstituind, cu elemente de ale cronicarului, chiar fuga din Moldova în Ardeal a voevodului. Au fost îndemnaţi la aceasta nu numai de cuprinsul cronicii, care provocă şi da drum liber imaginaţiei, dar şi de forma ei uşoară, bătrânească, curgătoare, mult mai aproape de graiul povestirilor decât a tuturor scrierilor de până acum.

Ediţiuni. — *Letopiseţe* (ed. M. Kogălniceanu), ed. I-a şi a II-a, vol. al II-lea. — I. Neculce, *O seamă de cuvinte* şi *Cronica*, Buc. 1909, în «Biblioteca Socec», Scriitorii români, no. 9. — *Din faptele străbunilor*, povestiri de ale cronicarilor, rânduite, adnotate şi publicate de N. Iorga, Vălenii de Munte, 1909, pag. 175—189. — *Povestiri din cronicari*, publicate de Ovid Densuşianu, în «Biblioteca p. toţi», no. 452—453.

5. — MITROPOLITUL DOSOFTEI 1624—1693.

A fost călugăr la mănăstirea Pobrata şi, la vârsta de 34 de ani, episcop de Huşi, apoi de Roman. In 1671 ajunge mitropolit al Moldovei, în locul lui Varlam. Ştià limbile slavonească, elinească, latinească şi polonează. In 1680 cerù la Moscova literă şi lucrători şi întemeiè din nou tipografie, de unde ieşì opera lui, «Vieţile Sfinţilor».

Nu s'a bucurat însă de liniştea lui Varlam, fiindcă după expediţia lui Sobieski al Poloniei în Moldova (1686) a fost luat depe scaunul lui şi dus la Stryi, lângă Lemberg, în castelul regelui, împreună cu odoarele mitropoliei şi cu moaştele Sf. Ioan cel Nou din Suceava. Acolo a trăit foarte greu şi mai mult din ajutoarele ce primià din Rusia ortodoxă pe

sub ascuns pentru traduceri din limba elenă. In Moldova nu s'a mai întors și a murit la Zolkiew, oraș dinspre Apus de Varșovia.

Din punct de vedere al limbii, nu mai continuă tradiția predecesorului său. Incearcă să se abată dela limba cărturărească stabilită până atunci și să se apropie de limba vorbită, introducând numeroase forme populare. Intâlnim procedeul acesta în cele 4 volume din «Viețile Sfinților» (1682—1686), în cari, pe temeiul operelor slavonești și grecești ale marilor părinți ai bisericii, compilează ce se scrisese despre cei mai însemnați sfinți.

Tot el a tradus de două ori psaltirea : odată în proză, publicând-o alături de textul slav (Psaltirea slavonă-română), a doua oară în versuri. Dacă a pus și textul slavonesc lângă cel românesc, a făcut-o cedând tradițiunii, fiindcă nevoie nu erà. Spune el însuși în scrisoarea de închinăciune către voevodul de atunci, Duca Vodă, că «și aceà puțână sârbie ce o'nvăță de'nțălegeà, încă s'au părăsât în țară». Și apoi nici el personal nu erà partizanul limbii slavonești, ci anume cereà răspândirea cât mai mult a limbii naționale, plecând tot dela vestita citațiune din scrisoarea apostolului Pavel către Corintieni «mai bine cinci cuvinte în limba mea decât zece mii într'altă limbă».

Psaltirea în versuri este cea dintâi încercare mai întinsă de versificație în limba românească. Indemnul și modelul l-a luat Dosoftei din Polonia, unde și-a petrecut sfârșitul vieții, după retragerea din scaunul mitropolitan, aproape 20 de ani, pe a cărei limbă o cunoșteà și pe ai cărei scriitori îi citià. Dintre aceștia, Kochanowski tradusese în versuri psaltirea. Dela el a luat Dosoftei modelul, dar l-a urmat prea de aproape, fiindcă în cea mai mare parte și versificația e imitată. Cum însă versificația românească se întemeiază pe alte principii decât cea polonă, versurile lui Dosoftei nu sunt atrăgătoare. Câte odată, el recurge și la versificațiunea noastră populară, amintindu-ne chiar ritmul Mioriței și al lui Mihu Copilul :

Pre coaste de munte
Cu sulițe multe
Cetatea cea mare
Craiului cel tare
Curți desfătate
Cu pândzele nalte
Straja nu-i lipsește
Domnul o'ntărește.

Craii și'mpărații
Ce fac sfat cu alții
Să strice cetatea
Să-i ia bunătatea,
Când ei se adună,
Domnul îi detună;
Și-i cuprinde frică,
De nu pot nemică.

Asemenea pasaje sunt rare și n'au dat naștere unei versificațiuni proprii românești. De observat că Dosoftei a avut curajul să desvolte ici-colea textul original vorbind de lucruri locale. Sunt astfel aluziuni la Turci, la Evrei, la greutățile țării, etc.

Psaltirea a rămas fără efect literar de seamă, din cauza înfățișării ei puțin românești.

«Viețile sfinților» nu s'au răspândit cât operele lui Varlam și Simeon Ștefan și n'au putut sluji, din punct de vedere al limbii, tradițiunea acelora. Incercarea de a înviorà limba scrisă prin elemente populare și de a utilizà versificațiunea populară în poezie n'a izbutit de astădată; și Dosoftei, deși mai învățat decât predecesorii săi, deși mai activ, rămâne izolat în evoluțiunea literaturii.

Edițiuni. — *Psaltire*... Uniev 1673; ed. II-a (ed. I. Bianu), Buc. 1888. — *Psaltirea slavo-română*, Iași 1680. — *Viața și petrecerea svinților*, 4 vol., Iași 1682—1686; (vol. I cuprinde viețile sfinților din Septemvrie, Octomvrie, Noemvrie și Decemvrie; vol. II, din Ianuarie și Fevruarie; vol. III, din Martie, Aprilie, Mai, Iunie; vol. IV din Iulie și August), ed. II-a (numai extrase), Buc. Socec, 1895. — *Parimiile*, Iași 1683.

6. — BIBLIA DELA 1688.

De astă dată nu mai întitulăm capitolul cu numele unui om, ci al unei opere. Munca fiecăruia dintre colaboratorii la această mare operă nu se mai cunoaște. Vedem numai rezultatul, o operă de o unitate desăvârșită, care se exprimă în de ajuns prin cuvintele «Biblia de la 1688», fără să fie

nevoie de numele traducătorilor. Cum s'a făcut traducerea, aflăm din prefaţa scrisă în numele lui Şerban Cantacuzino: «Despre o parte, puind dascali ştiuţi foarte den limba elinească pe prea înţeleptul cel dentru dascali ales şi arhiereu Ghermano Nisis şi, după petrecerea (moartea) lui, pre alţii care s'au întâmplat. Şi despre altă parte, ai noştri oameni ai locului, nu numai pedepsiţi (învăţaţi) întru a noastră limbă, ce (ci) şi de limba elinească având ştiinţă, ca să o tălmăcească. Cari, luând lumină şi dentr'alte izvoade vechi şi alăturându-le cu cel elinesc al celor 70 de dascăli, cu vrerea lui Dumnezeu o au săvârşit precum să vede. Şi măcar că la unele cuvinte să fie fost foarte cu nevoie tălmăcitorilor pentru strimtarea limbii româneşti, iară încăş având pildă spre tălmăcitorii Latinilor şi Slovenilor: precum aceia, aşà şi ai noştri le-au lăsat precum să citesc la cea elinească». Ea a avut ca punct de plecare un text al lui Nicolae Milescu Spătarul (text care n'a ajuns la noi). A ţinut apoi seama de textul Noului Testament dela Bălgrad şi de Psaltirea slavo-română a lui Dosoftei. Cu ajutorul acestor texte au pornit dela textul elinesc călugărul Ghermano Nisis, episcopul Mitrofan şi Stolnicul C. Cantacuzino (aceştia doi din urmă sunt «ai noştri oameni ai locului» şi, împreună cu ei, fraţii Radu şi Şerban Greceanu, cari au supraveghiat tiparul).

Dacă drumul nou, croit de operele mitropolitului Dosoftei, a rămas la începutul lui, cauza este apariţiunea la Bucureşti, numai cu doi ani după «Vieţile Sfinţilor», a întregei Biblii. Intâia oară Românii aveau în mâini întreaga Biblie scrisă româneşte. La toate popoarele, traducerea Bibliei a produs efecte mari, nu numai pe terenul religios, dar şi pe cel literar. La Germani, de pildă, Biblia lui Luther produce protestantismul şi limba literară germană. La noi Biblia dela 1688 a determinat pentru totdeauna calea limbii literare. Pornind dela tradiţiunea lui Coresi, a lui Varlam şi Simeon Ştefan, ea a păstrat aceeaş fonetică şi morfologie, dar a perfecţionat într'un grad simţitor sintaxa şi a curăţit şi îmbogăţit materialul lexical. Sintaxa devine mai uşoară.

mai apropiată de graiul vorbit, iar cuvintele slave de proveniență cărturărească dispar aproape cu totul. Putem astfel citì la sfârșitul veacului al XVII-lea o limbă aproape cașì cea de astăzi din cărțile bisericești. Iată un fragment din Parabola semănătorului : «Iară pilda este aceasta : sămânța iaste cuvântul lui Dumnezeu ; iară cei de lângă cale sunt ceia ce aud, după aceea vine diavolul și ia cuvântul dela inima lor, să nu cumva, crezând, să se spăsască. Iară cei de pre piatră (sunt) carii, dacă aud, cu bucurie primesc cuvântul și aceasta rădăcină nu are».

Biblia dela 1868 dă pilda unei munci solidare a fruntașilor bisericii și a literaturii noastre de atunci. Este întâiul caz în cultura noastră, până atunci activitatea culturală desfășurându-se numai individual, fie de domni, fie de clerici.

Și execuția ei tipografică ne impresionează. Voluminoasă cum nu mai fusese până atunci vreo scriere românească, tipărită cu o rară îngrijire, cu caractere mici, dar citețe, ea ne lasă impresiunea unei lucrări făcute cu deosebită grijă și cu adâncă evlavie. Evlavia aceea se revarsă și în sufletul nostru la răsfoirea ei.

A fost una dintre cele mai răspândite tipărituri bisericești. Când Societatea Biblică Rusească (întemeiată în 1812) se decide să tipărească și o edițiune românească a Bibliei, cere dela Mitropolitul Basarabiei Gavriil Bănulescu un text. Acesta-i trimite Biblia dela 1688 și pe cea din 1795 a lui Inocențiu Klein. La 120—130 ani după tipărirea ei se mai găsiau deci exemplare din ea, și încă în Basarabia.

Ediţiuni. — *Biblia adică dumnezeiască scriptură...*, București 1688.

7. — FRAȚII GRECEANU.

O frumoasă pildă de lucrare literară comună ne-o dau frații Radu și Șerban Greceanu, tot din familie boierească. Cel de al doilea a fost mare vistiernic, mare stolnic și ginere al lui Constantin Brâncoveanu, din partea căruia a avut și o misiune matrimonială în Moldova.

Au lucrat după îndemnul şi chiar sub directa ascultare a voevodului şi sub conducerea literară a Stolnicului Cantacuzino. Erau buni cunoscători ai limbii vechi greceşti.

Impreună au supraveghiat tipărirea «Bibliei dela 1688». Au tradus cele mai de seamă predici ale lui Ioan Gură de Aur şi, odată cu alte bucăţi potrivite din elineşte, le-au publicat sub titlul de «Mărgăritare» în 1691.

Şerban singur a publicat în elineşte şi româneşte o «Evanghelie» în 1693. A mai tradus din româneşte în elineşte cronica lui Stoica Ludescu, traducere care s'a pierdut la Constantinopol, unde o avusese Dimitrie Cantemir.

Radu singur a tradus din elineşte în româneşte «Pravoslavnica Mărturisire» a lui Petru Movilă, Mitropolitul Chievului, şi a publicat-o în 1691.

A redactat, sub directa supraveghere a lui Brâncoveanu, povestirea strălucitei domnii a acestuia, afară de anul din urmă (1688—1713).

Ca scriitori, fraţii Greceanu, pun mare preţ pe deosebita lor ştiinţă şi ţin să se vadă nu numai în cugetare, dar şi în formă. Scriu ca în cărţi, cu forme vechi: «ciudă» (minune), «den», «pomeană»; de asemenea cu construcţii vechi: «Şi toţi de acestea ale sale bune fapte încălziţi erà» (începutul cronicii lui Radu Greceanu). Amestecă uneori şi termeni curat slavoneşti, neintroduşi în limbă, cum s'a făcut mai târziu cu termenii franţuzeşti şi tot din acelaş motiv al aparenţei de superioritate intelectuală. N'o spun, dar reiese în mod evident că ţineau să se depărteze, nu să se apropie de limba vorbită.

Au perfecţionat însă limba pe altă cale. prin imitarea celei elineşti din cuvântările marilor predicatori religioşi. Căutau şi ei să producă efect, în româneşte, prin meşteşugita combinare a cuvintelor. Găsim două interesante exemple la sfârşitul fiecăreia din cele două prefeţe ale Mărgăritarelor. Cea dintâi se încheie astfel: «Pre acele, zic, rugăm ca să lumineze şi să întărească pre Măria Ta la toate cele

bune şi folositoare şi până în adâncii ani şi pre cinstite bătrâneţe şi să te trăească şi fericit să te păzească patriei, noao (nouă) şi rodului (neamului) nostru pururea mângâiere, bucurie şi slavă dându-te şi avându-te». Iar cea de a doua cuprinde un final cu termeni şi mai artistic aşezaţi, după modelul elinesc: «lăcaşe unde ochiul n'au văzut, urechia n'au auzit, nici în inima omului nu s'au suit». Sintaxa limbii se armonizează pe încetul şi se pregăteşte, par'că, în aşteptarea unui orator ca Antim Ivireanu.

Aceeaş constatare pentru cronica lui Radu Greceanu. Se adaugă aici sufletul pus de scriitor, care, deşi scrià sub controlul voevodului, împărtăşia în totul vederile lui şi scrià deci cu deplină sinceritate. Cronica se apropie ca ton de a lui Radu Popescu.

Ediţiuni. — Radu şi Şerban Greceanu, *Mărgăritare*, Buc. 1691. — Şerban Greceanu, *Evanghelie greco-română*, Buc. 1693. — Radu Greceanu, *Pravoslavnica mărturisire*, Buzău 1691. — Radu Greceanu, *Vieaţa lui Constantin Vodă Brâncoveanu* (ed. Şt. Greceanu), Buc. 1906.

7. — ANTIM IVIREANU (mort 1716).

Dintre scriitorii pe cari îi cuprindem sub denumirea de «epoca lui Brâncoveanu», cel mai influenţat de marele voevod, cel care n'a ieşit niciodată din cuvântul lui, cel mai aproape de el şi chiar creaţiunea de fapt a lui a fost Antim Ivireanu. Când îl numeşte pe Brâncoveanu în prefaţa Psaltirii dela 1694 «al meu de bine făcător şi milostiv stăpân», nu întrebuinţează o formulă, ci spune curatul adevăr.

Intr'alte două cărţi se numeşte «Georgian din naştere». Când s'a urcat pe scaunul mitropolitan, a vorbit de «streinătatea» lui. Adversarii îl învinuiau mereu că e străin. Erà într'adevăr din Georgia, din ţinutul Iberiei, pe greceşte Iviria. De acì şi numele de Ivireanu. Turcii l-au luat rob şi l-au dus la Constantinopol. Fiindcă aveà talent deosebit la încrustarea în lemn, şi-a dobândit libertatea. Tocmai atunci lui Brâncoveanu îi trebuiau tipografi şi artişti bi-

sericeşti. Cum a aflat despre el, l-a adus în ţară pe la 1690 şi l-a destinat pentru tipografia Mitropoliei din Bucureşti. Cunoşteà meşteşugul tipografic dinainte sau l-a învăţat aici, nu putem şti. Cea dintâi carte tipărită de el este din 1691. Tot pe atunci se şi călugărise, schimbându-şi numele de Andrei în Antim. Sub conducerea lui, tipografia Mitropoliei, sub noua ei titulatură de «Tipografie domnească», s'a îmbunătăţit simţitor. A căpătat literă mai variată: cirilică, grecească şi arabă şi lucrători mai pricepuţi. Ivireanu a tipărit aici 13 cărţi. A mai tipărit şi într'alte părţi: la Snagov, la Râmnic (în Vâlcea) şi la Târgovişte. La Snagov, a fost egumen vreme de 7 ani, cu începere din 1698. Ii făcuse Brâncoveanu şi acolo tipografie, ca să aibă loc mai larg şi să lucreze mai în linişte. Conduceà însă şi tipografia din Bucureşti, lucrând şi colo şi colo. Cea dintâi carte tipărită de el la Snagov este grecească şi din 1699. In titlul ei îşi zice «cel mai mic dintre ieromonahi». La Snagov a tipărit 12 cărţi. Din această epocă datează şcoala lui tipografică, adică grupul de lucrători scoşi de el, între cari doi s'au ilustrat: Mihai Iştvanovici şi Gh. Radovici. Cel dintâiu a avut rolul de a tipărì cărţi şi în Ardeal şi până în Georgia, trimis de Constantin Brâncoveanu. In lupta dintre ortodocşi şi celelalte forme ale creştinismului din Ardeal, Brâncoveanu a luat partea celor dintâi. Ca să-i sprijine, le-a trimes la Bălgrad (Alba-Iulia) pe Iştvanovici, fiind mitropolit Athanasie, cel care s'a unit cu Roma. Tipograful muntean a scos acolo două cărţi: Chiriacodromion şi o Bucoavnă (1699). Mai târziu, tot el a organizat la Tiflis o tipografie georgiană, din care a ieşit Liturghierul dela 1710.

In 1705, Ivireanu ajunge episcop de Râmnic, luând acolo şi tipografia dela Snagov şi mai scoţând trei cărţi. Ca ajutor aveà pe Iştvanovici.

După doi ani şi 10 luni, ajunsese pe treapta cea mai înaltă a ortodoxiei româneşti, pe treapta mitropolitană. Nu-şi lasă nici acum ocupaţiunea de tipograf. Tipăreşte la Bucureşti parte din cele 13 cărţi amintite mai sus, iar

la Târgoviște trei. Se observă că oriunde-și mută reședința, legăturile cu tipografia domnească nu le întrerupeà. Brâncoveanu îl înaintà pe treptele ierarhice, după îndemnul celor dimprejurul său. Chiar îi aduce aceasta aminte Antim, când îi spune, vorbind de înaintarea sa pe scaunul episcopal: «Măcar că Măria ta nu pohtiai să ies de acolo», adică dela Snagov. Brâncoveanu ţineà să-l aibă mai mult ca om de cultură, decât ca administrator bisericesc, deaceea îl și vedem mereu pe Antim tipărind cărţi, chiar ca episcop și ca mitropolit. Și lui îi plăceà mai mult tipografia: întâi, fiindcă după urma ei câștigà bănește și-și strângeà astfel bani pentru a îmbunătăţì lăcașurile pe unde treceà, al doilea fiindcă împliniă un rol cultural, ceeace însemnà, și atunci, mai mult decât rolul administrativ. A cheltuit într'adevăr bani mulţi la Snagov și la Râmnic pentru repararea, întreţinerea și desvoltarea mănăstirii și a episcopiei respective, până a rămâne dator și a suferì ponosul că a risipit.

Vina aceasta, împreună cu altele și mai grele, i-au adus-o dușmanii în 1712. Activitatea lui atât de întinsă, urcarea tuturor treptelor ierarhice, dela cea umilă de ieromonah până la cea de mitropolit, mândria lui, ca a omului ridicat prin muncă și devotament, au îndârjit într'atâta spiritele invidioase și din ţară și din Orientul ortodox, încât le-au făcut să-și dea mâna contra lui. Cum Brâncoveanu erà, din pricina bătrâneţelor, prea bănuitor, a ascultat la început învinuirile. Erau și grave într'adevăr: Mitropolitul ţine cu creștinii, nu cu Turcii, ceeace erà adevărat, deoarece în campan'a lui Petru cel Mare contra Turcilor el dedese pe sub ascuns sprijin Rușilor. A doua învinuire: a vorbit de rău chiar pe Domnitor și a viclenit contra lui. In sfârșit este stre'n și e dator. Grav erà mai ales punctul al doilea. Brâncoveanu trimite la mitropolit pe călugărul Nisis, Duminică 11 Ianuarie 1712, și-l obligă «să facă paretesis» (să-și dea demisiunea). Ii dă vreme de gândire 15 z'le. Dacă până la data aceea nu demisionează, îl așteaptă caterisirea. Antim se duce la

domnitor, îi dă lămuriri şi-şi redactează apoi în scris apărarea, odată la 13 Ianuarie şi a doua oară la 3 Fevruarie Sinceritatea şi căldura cu cari s'a apărat i-au dat câştig de cauză Nu şi-a cruţat însă duşmanii, mai ales pe cei din afară: «Pre cei ce sunt pricina răutăţii îi ştiu cine sunt, ca cum mă ştiu însumi pe mine, unii de aicea şi alţii dintr'altă parte». Şi cum aceştia din urmă n'aveau de ţara noastră dragoste cât aveà el, ci veniseră numai ca să strângă averi pentru susţinerea bisericilor răsăritene, el le-o spune cu destul înţeles: «Eu aici în ţară n'am venit de voia mea, nici de vreo sărăcie sau lipsă». Brâncoveanu a putut deci să reflecteze cum a adus pe Antim în ţară de nevoie, fiindcă aici astfel de talent nu găsise, şi cum îl ridicase la treptele înalte, tot de nevoia ţării şi în folosul ei. Antim i-aduce şi acestea aminte: «nici mănăstirea Snagovului n'am luat-o cu deasila... la episcopia Râmnicului puiu martor pe Dumnezeu.., că nici în visul meu nu mi-am închipuit să mă fac arhiereu.... Mitropolia n'am luat-o cu sila, nici cu mite, nici cu rugăciuni». Brâncoveanu ştià mai bine ca toţi dacă erà aşà, ori nu. Punctul cel grav cu viclenia Domnitorului, s'a lămurit prin răspunsul sincer al mitropolitului că, da, a putut vorbi despre cusururile stăpânului său, dar nu cu viclenie, ci cu dor de îndreptare, ca păstor sufletesc ce este: «De am grăit, au în biserică, propoveduind cuvântul lui Dumnezeu, au în taină, sau de faţă înaintea Măriei tale şi pe după dos, l-am grăit din datorie, ca un păstoriu sufletesc, iar nu cu vicleşug, să te vatăm au trupeşte, au sufleteşte».

După moartea lui Brâncoveanu, simţindu-şi şi el sfârşitul apropiat, a întemeiat mănăstirea Antim din Bucureşti, în anul 1715, care dăinueşte şi azi ca biserică şi ca loc de întrunire al Sinodului şi Consistoriului ortodox românesc. A înzestrat-o cu moşii, cu vii, cu stupi şi cu cirezi de vite. A împodobit-o cu odoare de argint, cu vestminte scumpe şi cu cărţi. I-a impus, ca îndatoriri culturale, să ţină un dascăl pentru trei copii, îngrijiţi de mă-

năstire, şi să mai ţină două tipografii: una grecească şi alta românească, afară de alte obligaţiuni de ajutorare a săracilor, a celor închişi în temniţă şi de înzestrare a fetelor sărace. N'a apucat însă să-şi târnosească instituţiunea, unde aveà de gând să fie şi îngropat, din cauza morţii lui tragice şi neaşteptate. Ii fusese dat să cadă martir pentru creştinism, cum tot pentru el îi fusese dat să vieţuească.

Fanarioţii, cari nu izbutiseră să-l răpue sub Brâncoveanu, au fost la largul lor s'o facă în 1716, când pe tron a ajuns Nicolae Mavrocordat. Acesta a prigonit tot ce amintià prietenie, rudenie ori devotament către Brâncoveanu. Antim deci nu puteà să scape. Prilejul a fost următorul:

In Septemvrie 1716, un regiment austriac trece Carpaţii şi ocupă satul Câineni depe valea Oltului. De frică, Mavrocordat fuge la Giurgiu, pe atunci cetate turcească. Mitropolitul Antim se aflà în vizită canonicească în judeţul Vlaşca. Acolo a primit, printr'o scrisoare, vestea intrării în ţară a Austriacilor şi a plecării Domnitorului. S'a grăbit să se întoarcă şi să ia măsurile cuvenite în astfel de împrejurări, când ţara rămâneà fără autorităţi. Pe drum se întâlneşte tocmai cu N. Mavrocordat, care fugià. Mavrocordat l-a lămurit că se duce să ia ajutor turcesc contra Austriacilor şi l-a rugat să-l însoţească. Mitropolitul n'a vrut, cu toată ameninţarea voevodului că se va căi de fapta sa. In curând, Mavrocordat s'a întors, fiindcă duşmanul n'a trecut mai departe de Câineni. Lui Antim i-au smuls prin ameninţări demisiunea. Apoi patriarhia din Constantinopol l-a condamnat cu pierderea darului monahal şi închiderea pe vieaţă în schitul Sinai din Asia. I-au luat potcapiul şi numele de Antim, i-au dat un fes roşu şi numele de Andrei dinainte de călugărie. Apoi într'un car, sub paza câtorva Turci, l-au pornit. In drum, Turcii, cari îl însoţiau, l-au ucis. Toată ţara s'a îngrozit la vestea aceasta.

Istoria literaturii îi acordă şi ea un loc de frunte, ca

produsul literar cel mai de seamă al epocei lui Brâncoveanu şi a scriitorului religios celui mai talentat de atunci şi până astăzi. Fusese om de gust încă din tinereţe. Arta lui minunată în lucrul lemnului şi al aramei l-a impus atenţiunii tuturor. Şi în caligrafie şi în desemn erà artist. Ca tipograf, nu este un lucrător oarecare. Işi face meseria cu dragoste şi cu artă. Cărţile pe cari le tipăreşte, le tipăreşte frumos şi fondul lor îl interesează. A tipărit 22 de cărţi elineşti şi greceşti, 2 elino-arabe, 2 slavoneşti şi 5 româneşti. Intre cele dintâi erau operele fundamentale ale ortodoxismului răsăritean de dogmă şi de luptă contra ereziilor: «Capitole îndemnătoare» ale lui Vasile Macedoneanul (1691), «Manual despre câtevà nedumeririri» al lui Ioan Cariofil (1697), «Mărturisirea credinţei ortodoxe» (1699), redacţiunea grecească a cărţii lui Petru Movilă, ieşită din soborul dela Iaşi în vremea lui Vasile Lupu, «Eortologhiul» lui Sevastos Kymenytes (1701), «Invăţătura dogmatică» a aceluiaş (1703), «Tomul Bucuriei» al lui Fotie (1705), «Panoplia dogmatică» (1710). Ivireanu se puneà astfel în curent cu fundamentul însuşi al ortodoxismului pe deoparte, iar pe de alta îşi însuşià forma polemică a operelor acestora de propagandă şi de luptă.

Intre aceste tipărituri erau şi discursuri. Astfel: «Panegiricul lui C. Brâncoveanu» de G. Maiota (1697), «Cuvântul panegiric la adormirea născătoarei» (1703) şi chiar «Vieţile paralele» ale lui Plutarh (1704), prin cari Ivireanu îşi formà gustul pentru oratorie şi-şi lărgià cercul cunoştinţelor istorice.

A scris şi el o carte grecească, o culegere de maxime privitoare la guvernarea ţării în versuri şi a dedicat-o lui Ştefan Cantacuzino (1715).

Tipăriturile româneşti ale lui Antim sunt: «Carte sau lumină», «Antologhion sau floarea cuvintelor», «Psaltirea» şi «Noul Testament», cele din urmă cu prefeţele scrise de el.

Traduceri: «Invăţătura creştinească», netipărită, «Evan-

ghelia» şi «Ceasoslovul», cel din urmă cu o prefaţă de laudă pentru Ştefan Cantacuzino, voevodul de atunci. De asemenea «Pilde filosofeşti», pe cari din franţuzeşte le traduseseîn latineşte Del Chiaro, din italieneşte în greceşte Avramios, unul din predicatorii lui Brâncoveanu, şi din greceşte în româneşte Antim.

Originale: «Invăţătura bisericească», «Capete de poruncă» şi «Predicile». In cele două dintâi învaţă pe diaconi şi pe preoţi cum să-şi îndeplinească datoria şi le dă îndreptări pentru cazul când ar aveà de făcut testamente, foi de zestre, ori de săvârşit cununii.

Se vede că preţuià literatura şi-i recunoşteà rolul în societate. Când a aflat că fiul lui Constantin Brâncoveanu — tot Constantin şi el — a tradus din elineşte în greceşte «Vieţile paralele» ale lui Plutarh, nu s'a lăsat până nu l-a hotărît să le tipărească. Ca să ajungă a scrie româneşte, el care n'o vorbise din naştere, a studiat cu multă sârguinţă limba noastră. In mănăstirea Agapia, fostul episcop Melhisedec a găsit un manuscript al său românesc, o traducere din slavoneşte, «Invăţătura creştină», plină de greşeli de limbă. Şi totuşi în scrierile lui de mai târziu, greşelile acestea nu se mai întâlnesc. Intâlnim din contră o preocupare statorncă de o limbă românească nu numai exactă, dar şi colorată. Exprimarea tipică, fără vieaţă a cărţilor bisericeşti încetează cu el. Apar comparaţiunile înviorătoare, cu atât mai mult, cu cât se introduce în ele şi element mirean şi chiar ştiinţific (magnetul care se întoarce mereu spre poli, chihlibarul care trage la el lucrurile uşoare, etc.), apare în deosebi tendinţa spre fraza oratorică. Iată cum înfăţişează pe Ştefan Cantacuzino în prefaţa Ceaslovului: «De vreme ce toate ale celorlalţi domni împărţitele daruri le vedem cu mare cuviinţare închipuite la creştineasca ta înălţime, străluceşte într'însa domneasca mare podoabă, dară înfrumuseţată cu bunătatea faptelor; înţelepciunea cea politicească, dară unită cu râvna cea creştinească; sfatul cel mare, dară însoţit cu puterea legilor, dreptatea cea cu socotinţă, dară împreunată cu blândeţea şi cu îndelungă răbdarea».

«Predicile» nu le-a tipărit. Poate ar fi făcut-o, dacă omorul barbar din 1716 nu i-ar fi curmat dintr'odată activitatea. O copie a lor s'a găsit în biblioteca episcopului Dionisie al Buzăului şi s'a publicat în 1886. Orginalul s'a găsit îndată după aceea la mănăstirea Căldăruşani de lângă Bucureşti şi s'a publicat în 1888. Se mai atribue lui Ivireanu un al doilea volum de predici, dar în mod nesigur. Ne vom ocupà numai de cel dintâiu.

Oratorul impuneà prin personalitatea lui, prin exemplul zilnic al vieţii sale, exemplu pe care-l cereà întâi dela arhierei şi pe urmă dela ceilalţi. Impuneà apoi prin învăţătura lui înaltă care-l ridicase, deşì strein, în fruntea bisericii. A înţeles însă ca, predicând, să nu uite o clipă oamenii în faţa cărora vorbià. A ţinut seama de firea, obiceiurile şi păcatele lor. Marii predicatori pe cari îi auzise la Târgovişte şi la Bucureşti, ori pe care îi citise, plutiau în generalităţi dogmatice, desfăşurau principiile ortodoxismului, singurele cari puteau să intereseze pe orice creştin din orice ţară. Ivireanu se influenţează uneori de ei, face şi el teologie dogmatică, dar rar. Ne spune odată că numele de «Mariam» al Sfintei Fecioare aminteşte Sf. Treime, fiindcă e format din trei silabe; ne aminteşte cele două firi, dumnezeească şi omenească, ale Mântuitorului, fiindcă fiecare silabă e formată din câte două litere; ne aminteşte cele şase mari taine creştine, fiindcă în total cuvântul este format din şase litere. Nu găsim însă mai mult de 4—5 cazuri de acestea în cele 28 de predici şi 5 cuvântări funebre ale lui.

In genere, predicile sunt de două feluri: unele cu caracter general, cari s'ar fi putut rostì în orice biserică creştină indiferent de localitate, altele cu caracter mai local, în legătură cu ţara noastră din vremea lui Brâncoveanu. Cele dintâi se apropie ca ton şi ca procedeuri stilistice de ale marilor predicatori bizantini. Astfel este de pildă predica dela 29 Iunie, ziua apostolilor Petru şi Pavel. Sunt superioare, din punct de vedere literar, cele locale, ca mai originale, mai vioaie mai energice. Din acestea se vede că pe

Ivireanu îl interesau din creştinism principiile morale, ca la lumina lor să privească vieaţa din vremea lui Brâncoveanu şi s'o arate în toată cruda ei realitate. Iată predica dela Dumineca vameşului. In partea I ne înfăţişează credinţa, dragostea şi nădejdea după concepţia ortodoxă, inspirându-se din «Pravoslavnica Mărturisire» a lui Petru Movilă, a cărei redacţiune elenă o tipărise chiar el în 1699, dar în partea II-a, mult mai desvoltată, se schimbă în biciu de foc contra celor ce-şi batjocoresc religiunea, înjurând «de lege, de cruce, de cuminecătură, de morţi, de comândare, de lumânare, de suflet, de mormânt, de colivă, de prescuri, de ispovedanie, de botez, de cununie şi de toate tainele sfintei biserici», în contra celor ce-şi ocărăsc şi bat părinţii, necinstesc pe bătrâni, blestemă pe Domn şi pe boieri, nu ţin seamă de arhierei, clevetesc pe călugări şi ţin bisericile ca nişte grajduri. Aceasta e nota dominantă o predicilor lui, notă aspră, violentă şi personală. Ameninţă cu cele mai grele pedepse. Prevedeà întâmpinările pe cari le-ar fi adus cei păcătoşi în apărarea lor, aduceà întâmpinările în faţa auditorilor şi le arătà netemeinicia. Se înfurià contra celor «semeţi şi tari de cap»; iar cui vorbià de nevoile cele grele, ca piedică a împlinirii datoriei creştineşti, îi răspundeà: «este aşà şi crez, numai la greul acesta sunt şi eu părtaş şi într'acel jug ce trageţi voi, trag şi eu». Predicile oglindesc viu societatea de atunci, dela cei mai de jos până la domnitor, în aşà fel că au ridicat contra autorului toată lumea, chiar şi «obraze mari bisericeşti şi mireneşti» şi acesta a putut fi învinuit că n'a cruţat nici chiar pe binefăcătorul său, pe C. Brâncoveanu. Sinceritatea în lovirea viţiilor a făcut-o în forma clasică a discursurilor bine distribuite în părţile constitutive, cu mult avânt religios şi cu tot aparatul retoricei: emoţionante imprecaţiuni către divinitate, cu comparaţiuni strălucitoare, cu gradaţiuni şi antiteze pline de efect, cu o rară bogăţie de imagini si de cuvinte: «Să înţeleagă păcătoşii cum că de nu vor ridicà de deasupra lor piatra obiceiului celui rău, cu neputinţă este să învieze şi să se căească,

Luaţi piatra. Această piatră trebue s'o ridice iubitorul de argint, să dea înapoi lucrul cel strein, să nu facă strâmbătate, să nu jefuească; iar de nu, nu va învià. Această piatră trebue s'o ridice iubitorul de desfătări, să lase pohtele lui cele rele, ivite trupului; iar de nu, nu să va sculà. Această piatră să cuvine s'o ridice zavistnicul, pre aceasta pizmătăreţul, pre aceasta trufaşul, pre aceasta clevetnicul, să nu necinstească cu clevetirea pe fratele său, să nu hrănească vrajba în inima lui, să nu voească răutatea altuia, să nu să trufească asupra altora; iar de nu, nici mântuire va aflà, nici să va sculà din groapa păcatului» (ed. 1915, pag. 109). Observaţi, chiar numai din pasajul de mai sus, şi limba colorată, viguroasă, armonioasă chiar. Ivireanu se puteà mândrì, din acest punct de vedere, că a lăsat o moştenire mult mai bogată şi mai frumoasă decât cum o primise la începutul activităţii sale literare.

Ediţiuni. — Tipărituri : *Psaltirea*, Buc. 1694. — *Carte sau lumină*, Snagov 1699. — *Noul Testament*. Buc. 1703. — *Antologhion sau Floarea Cuvintelor*, Râmnic 1705.

Traduceri : *Evanghelie*, Snagov 1617. — *Pile filosofeşti*, Târgovişte 1713. — *Ceasoslov ;* Târgovişte 1715.

Originale : *Invăţătură bisericească*, Târgovişte 1710 (ed. II, 1741). — *Capete de poruncă*, Târgovişte 1714. — *Predici* (ed. I. Bianu), Buc. 1886 ; ed. II (ed. C. Erbiceanu), Buc. 1888 ; ed. III (ed. P. V. Haneş, cu un studiu), Buc. 1915.

CAP. V

Cei din urmă scriitori vechi bisericeşti.

1. — CHESARIE DE RÂMNIC (mort 1780).

După Antim Ivireanu, literatura religioasă numără ca reprezentant de seamă, la Apusul strălucirii ei, pe Chesarie de Râmnic. Un amestec de cultură religioasă şi laică (mai ales istorică), veche şi nouă, dar solidă. Ştia româneşte, greceşte, ruseşte, latineşte şi franţuzeşte. S'a format, bisericeşte, la mitropolia din Bucureşti, unde a trăit 12 ani. A fost apoi vicar al episcopiei de Râmnic şi, dela 1773 înainte, episcop.

Lui se datoresc primele cinci din cele 12 volume de «Minee», una din cele mai frumoase publicaţiuni religioase româneşti, şi ca tehnică şi ca limbă. Următoarele şapte au urmat după modelul celor dintâi. Tot a lui Chesarie este şi prefaţa volumului al VI-lea, pe Martie.

Sunt interesante prin limba lor aleasă, curgătoare. Sunt şi mai interesante prin prefeţele lor, cari vorbesc despre istoria Românilor pe temeiul scriitorilor latini şi români. Il interesează colonizarea romană şi întreaga noastră istorie până la el, încercând chiar o împărţire pe epoci. Cunoaşte pe istoricul roman Dion Cassius şi pe baza lui vorbeşte despre luptele lui Traian cu Decebal şi despre aducerea de colonişti romani în Dacia (în prefaţa Mineiului pe Ian. 1779): «Insă eu dintru acestea descoper lucruri minunate, aflu linia neamului românesc din vechime tră-

gându-să din slăvit neam al Romanilor (Valahi numindu-să după limba slavonească), a cărora slavă au strălucit împreună unde şi-au întins şi soarele razele». In aceeaş prefaţă vorbeşte de împărţirea Poloniei. Cunoaşte vremile tulburi şi grele din trecut, dar prezentul este ca o răsplată meritată: «Acum iarăşi o suflare de vânt cu linişte, o prefacere a dreptei celui Prea Inalt au adus curgerea oblăduirii ţării la matca sa, au oprit vânturile, au potolit valurile», zice el tot în prefaţa Mineiului pe Ianuarie. Se vede din acest pasaj că ştiuse să îndrepteze pe cale firească limba cărţilor bisericeşti.

Ediţiuni. — *Minee*, Râmnic 1766—1780.

2. — VARTOLOMEU MĂZĂREANUL (mort 1805).

Lui Vartolomeu Măzăreanul dela Mănăstirea Putna din Bucovina i s'a atribuit pe nedrept vestitul «Panegiric al lui Ştefan cel Mare». E prea modern panegiricul pentru un călugăr dela sfârşitul veacului al XVIII-lea. In schimb însă, întreaga activitate a lui Măzăreanu ni-l arată învăţat şi cu talent.

A învăţat la mănăstirea Putna, în şcoala de curând reorganizată de Mitropolitul Iacov I-iu. Fiindcă ştià ruseşte, a fost trimis în Rusia, la Chiev şi Petrograd, ca să adune odoare bisericeşti. S'a întors şi cu odoare, dar şi cu cărţi (slavoneşti şi ruseşti). Peste zece ani s'a dus din nou în Rusia, dar cu o misiune politică, alături de alţi clerici şi boieri. Cereà sprijinul împărătesei Ecaterina pentru Moldova. Şi de astădată aduse cărţi slavoneşti.

La întoarcere a fost numit «îndreptător al şcoalelor». Când Bucovina trece sub Austriaci, el rămâne câtvà timp tot la Putna şi duce mai departe şcoala mitropolitului Iacov. N'a putut trăì însă până la sfârşitul vieţii sub Austriaci. S'a retras la Roman, unde probabil a şi murit.

Are vreo 15 traduceri din slavoneşte şi ruseşte, parte bisericeşti, parte profane. Dintre cele din urmă citâm o geografie rusească, o cronică rusească.

A redactat «Condica Humorului», «Condica Solcăi», «Condica Voronețului», culegeri şi compilări privitoare la aceste trei mănăstiri bucovinene, precedându-le de interesante prefeţe.

A scris pe scurt «Călătoria sa le Petersburg», tipărită în revista «Arhiva românească» (1841). De asemenea o «Istorie a Mănăstirii Putna» (publicată de V. A. Urechiă în «Analele Academiei Române» vol. IX), întemeindu-se pe cronicari pentru partea veche şi pe tradiţie pentru partea nouă.

I se mai atribue şi cuvântări morale şi patriotice.

Ediţiuni. — Nu sunt.

3. — AMFILOHIE HOTINIUL.

Reprezintă şi mai bine decât Chesarie al Râmnicului biruinţa spiritului mirean asupra celui laic. Deşi episcop, a scris mai multe opere laice, decât bisericeşti.

Erà Moldovean, poate de dincolo de Prut. In orice caz a trăit mult acolo ca episcop de Hotin, de unde-i vine şi numele. A călătorit în Italia. Ştià slavoneşte, elineşte, ruseşte, italieneşte, poate şi latineşte şi franţuzeşte. A murit la schitul Zagavia de lângă Hârlău. Ca episcop de Hotin, a reorganizat şcoala de acolo, supraveghind-o de aproape.

Pentru această şcoală, caşi pentru celelalte pe cari începuse să le organizeze în târgurile mai de seamă din Moldova mitropolitul Iacov al II-lea, a tradus el din ruseşte un «Catehism», sub titlul de «Gramatica teologhicească», iar din italieneşte o «Geografie» şi o «Aritmetică», tipărite toate în 1795. Traduce însă cu multă libertate şi adaugă chiar părţi personale, când subiectul îl obligă. Aşà face de pildă cu părţile privitoare la ţările şi oraşele noastre în traducerea Geografiei şi în părţile relative la geometrie din cartea de Aritmetică. Originalul Geografiei este al iezuitului Claude Buffier, care a trăit în Polonia (1661-1737), original scris în franţuzeşte şi ajuns în româneşte

printr'o traducere italiană. Tot el, probabil, a tradus după un text rusesc o istorie universală franceză a lui I. Beleport. Traducerea aceasta însă nu s'a tipărit.

Ca unul ce a învăţat în vreo mănăstire sau la vreo episcopie, el stăpâneşte limba vechilor cărţi bisericeşti, limba înţeleasă în toate ţinuturile româneşti, fără particularităţi dialectale. Ca Moldovean, şi poate chiar ca Basarabean, el înviorează această limbă cu elemente locale, introduce un element pitoresc, care lipseşte în limba obişnuită a cărţilor bisericeşti. Ca bun cunoscător al limbii italiene, ca un scriitor care a respirat aerul Italiei şi al culturii ei, aduce de acolo termeni de cultură legaţi de ştiinţa geografiei, a aritmeticii, poate şi de a istoriei, şi după ce a înfrumuseţat limba, acum o îmbogăţeşte.

Când cultura şi vieaţa toată a Moldovei erà încă legată de Răsărit, el a luat drumul Apusului, ca să vadă Italia. Se întoarce de acolo cu sufletul plin de frumuseţile de Miazăzì, dar şi cu ideia latinităţii noastre, pe care o strecoară la sfârşitul Aritmeticei, mirându-se cum de s'au putut păstrà atâta vreme la noi urmele civilizaţiunii romane.

Ca o imagină vie a ţării sale, aşezată între Răsărit şi Apus, el păstrează contactul cu cel dintâiu numai în ce priveşte religiunea. Traduce din ruseşte catehismul, dar prelucrează dintr'o limbă occidentală cărţile de ştiinţă. In religie cu Răsăritul, în ştiinţă cu Apusul.

Ediţiuni. — *Gramatica theologhicească*, Iaşi 1795. — *De obşte Gheografie*, Iaşi 1795. — *Elementi aritmetice*, Iaşi 1795.

4. — GAVRIIL BĂNULESCU 1747—1821

Cel din urmă scriitor religios de care ne ocupăm reprezintă Basarabia. Din cauza deslipirii silnice de Moldova în 1812, acest ţinut a rămas înapoi din punct de vedere literar. Deaceea ne înfăţişează la jumătatea secolului al XIX-lea caractere literare pe cari celelalte ţinuturi româneşti le înfăţişaseră până la sfârşitul veacului al XVIII-lea. Gavriil Bănulescu e un întârziat, caşi provincia pe care a păstorit-o ca mitropolit şi a luminat-o ca scriitor.

Vieaţa lui este o imagine a unităţii româneşti. Dintr'o familie din Bucovina, s'a născut în Ardeal, a trăit şi a păstorit în Moldova şi Ţara-Românească şi a murit în Basarabia. Pe când erà mitropolit al Chievului în Rusia, s'a gândit să-şi cerceteze neamurile şi origina. Şi-a descoperit familia în Bucovina, la C.-Lung, de unde tată-său, tot Gavriil Bănulescu, plecase şi se aşezase în Ardeal, la Bistriţa. Până la vârsta de 17 ani a învăţat în Ardeal, ajungând stăpân pe limbile latină şi slavă. Urmează apoi mai departe la Academia teologică sau duhovnicească din Chiev, însuşindu-şi limba rusească. Pleacă de acì la Sf. Munte şi învaţă greceşte. Il găsim îndată profesor de limba latină la Şcoala Domnească din Iaşi. Se călugăreşte apoi la Constantinopol şi se'ntoarce la Iaşi. Stă un an, la mitropolie, ca predicator în limbile greacă şi românească, şi e chemat apoi ca profesor şi director la seminarul din Poltava (Rusia).

Intre 1788 şi 1792, Ruşii ocupând a doua oară amândouă Principatele, aduc ca exarh, ca şef bisericesc, pe Ambrosie, arhiepiscopul de Ecaterinoslav, cu reşedinţa la Poltava. Acesta îşi ia ca vicar pe Gavriil Bănulescu, după ce-l sfinţeşte ca episcop, în 1791. După un an, Ambrosie se retrage şi Bănulescu ajunge el exarh. La plecarea Ruşilor din Principate, el nu-şi părăseşte scaunul îndată. Il scot Turcii, de teamă să nu le fie duşman. In 1793 îl găsim arhiepiscop de Ecaterinoslav, apoi la Novgorod şi în 1799 la Chiev, acolo unde învăţase. In 1803 se retrage din cauză

de boală, întâi la Odesa și apoi la Dubasari pe malul Nistrului, ca să fie aproape de pământul românesc. Intre 1808 și 1812 e din nou ierarh peste amândouă Principatele, pe timpul unei noui ocupații rusești. Dela 1812 înainte este numai arhiepiscop al Basarabiei, unde înființează în anul următor un seminar inferior și unul superior, cu limba de predare moldoveanească (la Chișinău). Tot atunci întemeiază și tipografie, ca să sprijine cultura bisericească, singura cu putință în limba românească în Basarabia.

Din această tipografie iese în 1815 «Liturghia», una din cele mai frumoase cărți basarabene, în felul celor cu grijă și bogat tipărite de marii scriitori bisericești din veacul al XVII-lea și având, pentru Basarabia, aceleași urmări literare cașì acelea. Ne izbește asemănarea neașteptată dintre rugăciunile de aici și cele din cărțile de dincoace de Prut, ceeace probează că Bănulescu a păstrat și sub Ruși tradițiunea românească. Cartea aceasta a fost unul din stâlpii puternici ai românismului din Basarabia. După ea au învățat cei mai mulți preoți dela 1815 înainte să slujească în biserică într'o limbă la fel cu cea de dincoace de Prut. Ea a slujit și ca model de scriere, cu una ce zilnic se întrebuință la slujbă.

Două împrejurări au hotărît felul de scriitor al lui Bănulescu. Intâi, cultura lui, numai bisericească și orientală; a doua, despărțirea Basarabiei de Moldova. Din pricina aceasta nu mai găsim la el spiritul laic și filozofic al lui Amfilohie Hotiniul. A jucat totuși un rol frumos. A avut conștiința că e Român și nu numai Moldovean și că duce în Basarabia o acțiune românească sub protecțiunea țarului. Amfilohie a avut un orizont mai larg din punct de vedere al culturii generale, dar mai îngust decât al lui G. B., din punct de vedere al românismului. G. B. statornicește în Basarabia, tocmai în vremea primejdiei de rusificare, tradiția vechilor cărți bisericești, așà cum o găsise la 1812, și dă literaturii basarabene un reazăm puternic. Imprejurările îngustaseră orizontul literaturii românești în Basarabia. Nu

mai permiteau decât desvoltarea celei bisericeşti. Bănulescu şi-a încordat puterile şi a izbutit ca literatura îngăduită, cea bisericească, să meargă înainte şi să dea ea ceeace ar fi putut da literatura profană, adică o limbă şi o simţire la fel cu cele de dincoace de Prut.

Ediţiuni. — *Carte de rugăciuni*, Iaşi 1809. — *Orânduială*, Iaşi 1809. — *Liturghia*, Chişinău 1815. — *Catihisis*, Chişinău 1816. — *Molevnic*, Chişinău 1816.

CAP. VI

DIMITRIE CANTEMIR 1673—1723.

Dimitrie Cantemir

Acest scriitor român cu renume european, vorbind în cartea sa «Descriptio Moldoviae» despre domnitorul moldovean Iancu Sasul, zice că aceluia nu i-a fost niciodată frică să-şi strice numele său cel bun, fiindcă nici nu l-a avut vreodată. Cantemir erà fiu de domn şi preţuià nobleţa familiei altora, caşi pe a lui. Nu ştim însă dacă această nobleţă începeà pentru el mai de departe decât dela tată-său Const. Cantemir, domnul Moldovei. Scriitorul însuşi nu este lămurit în privinţa aceasta, fiindcă uneori spune că familia i se trage dintr'o căpetenie tătărască din Crimea, iar alteori că tată-său, înainte de a fi fost domn şi pe când erà doar boierinaş fălciuan, omorînd într'o luptă corp la corp o căpetenie tătărască cu numele de Cantemir, i-a luat tot ce aveà mai de preţ pe el, împreună cu numele, cum se obişnuià pe atunci.

Mamă-sa, Aniţa Bontăş, erà a treia soţie a lui Constantin Cantemir. Scriitorul ne vorbeşte de ea ca de o femeie învăţată. Sub influenţa ei şi după dorinţa tatălui, om fără cultură, dar înţelegând şi simţind răul acesta, copilul a căpătat de mic învăţătură bună. A început-o la Iaşi, centru cultural de mare importanţă în epoca strălucită a lui Brân-

covenu, şi a continuat-o la Constantinopol, locuinţa patriarhului şi sediul strălucitei culturi bizantine. La Constantinopol a învăţat prin anii 1689—1692. A trebuit să se ducă acolo ca ostatic din partea tatălui său, domnul Moldovei, către Inalta Poartă. Acolo-şi aveà palatul său, cumpărat de Constantin Cantemir, un palat cu o splendidă vedere pe Bosfor şi artistic mobilat. După ce s'a însurat, a locuit câtvà timp într'un palat şi mai frumos, construit de socrul său Şerban Cantacuzino, domnul Munteniei. Acesta ducându-se odată la Iaşi şi cunoscând pe Dimitrie Cantemir, când erà doar de 15 ani, l-a plăcut foarte mult şi i-a făgăduit de soţie pe fiica sa, Casandra, atunci în vârstă de 12 ani. Dimitrie Cantemir n'a uitat făgăduiala, la vârsta când i se cădeà s'o amintească, la 25 de ani. Luând atunci parte la expediţia Turcilor în Ungaria, în timpul căreia a cunoscut bine Ardealul, s'a dus la Braşov, unde trăià soţia lui Şerban Cantacuzino, acum văduvă şi persecutată de Brâncoveanu, împreună cu fiica sa Casandra. Cantemir a cerut şi a obţinut mâna fetei, în contra voinţei domnului muntenesc, şi a făcut nunta la Iaşi. Intre Brâncoveanu şi Constantin Cantemir fusese mare duşmănie şi duşmănia nu se stinsese cu moartea lui Cantemir : au dus-o mai departe fiii acestuia. Ţi se strânge inima când pătrunzi în intrigile, ura şi înverşunarea cu cari se urmăriau voevozii şi boierii munteni cu cei moldoveni, recurgând la arbitrajul şi hotărîrea tocmai ale duşmanului lor comun şi adevărat : Sultanul. Brâncoveanu a luptat din răsputeri ca nici unul din fiii lui Constantin Cantemir să n'ajungă domn. Şi când se opuneà la căsătoria lui Dimitrie Cantemir cu Casandra lui Şerban Cantacuzino, o făceà tot din ură, ca să n'ajungă tânărul fiu de domn moldovean înrudit cu familia domnitoare din Muntenia şi să înceapă lupta atât pentru ajungerea la tronul ei, cât şi pentru recâştigarea averilor familiei Cantacuzino, confiscate de Brâncoveanu. Fireşte că la purtarea acestuia răspundeà şi Cantemir. Contemporanii ni-l zugrăvesc în tinereţe ca fără răbdare, supărăcios, cu

arțag la beție, isteț, răsbunător. Dedese bună dovadă, în omorîrea fraților Costin de către tată-său, și de ură și de cruzime, cu toată vârsta lui fragedă. Fapta aceea urîtă s'a făcut și cu îndemnul lui, iar executarea lui Velcico Costin s'a făcut chiar sub ochii lui. Dacă așà îi erà firea, ne putem închipuì câtă patimă a pus el în combaterea lui Brâncoveanu și cu câtă bucurie a primit în 1710 tronul Moldovei, cu misiunea specială de a prinde pe Brâncoveanu și a-l da pe mâna Turcilor.

Știința europeană și cultura românească au folosit mult pe urma șederii îndelungate a lui Dimitrie Cantemir la Constantinopol în așteptarea unui tron românesc. Acolo a cunoscut de aproape cercurile înalte turcești, grecești și occidentale. Cu toată firea lui față de dușmani, între streinii din Constantinopol făceà excelentă impresie. Cu Turcii vorbià și cântà turcește, ba le da și lecții de muzică turcească. Cu Grecii învățà filozofie și discutà probleme religioase și metafizice în cea mai perfectă elinească. Cu occidentalii din capitala Turciei corespundeà în perfectă latinească și convorbià în latinește și franțuzește cu ușurința învățaților și a diplomaților. Când oamenii lui Brâncoveanu dela Constantinopol izbutiseră să obțină dela autoritățile turcești să-l urmărească și să-l ducă la închisoare, scăparea i-a fost în palatul ambasadei franceze, — atâta prietenie se stabilise între el și reprezentantul diplomatic al Franței! Mai târziu îl găsim în corespondență cu marchizul Chatauneuve, la Paris, cerându-i lămuriri pentru trimiterea la studii acolo a fiului său Constantin. Intr'astfel de mediu erà firesc să se formeze un savant, un admirator al lui Socrates, Epictet, Plutarh, Cicero și Seneca, un admirator al întregei culturi greco-romane, un pasionat după maxime elinești și latinești, cari ne întâmpină în scrieri la fiece pas. Invățatul acesta a primit în 1710 tronul Moldovei, dar — spre norocul literaturii românești — numai un an. In 1711 a venit campania lui Petru cel Mare contra Turcilor. Cantemir a trecut de partea celui dintâiu și a suferit urmările nenorocite ale actului său: a plecat în Rusia, împreună cu

parte din curteni, ca să nu se mai întoarcă niciodată. Petru cel Mare i-a dat moşii şi titlul de cneaz şi l-a preţuit până la sfârşitul vieţii ca mare învăţat.

Nu împărtăşià în totul tendinţele de modernizare ale ţarului. Firea lui de Moldovan crescut în tradiţia religioasă a ţării nu s'a schimbat în Rusia. Când Petru cel Mare însărcinează pe Teofan Procopovici să scrie «Prima instrucţiune a copiilor», cu scopul de a recomandà mai multă libertate faţă de prescripţiunile tradiţiei şi ale religiei, Cantemir trece de partea curentului contrar şi scrie, în numele acestui curent, un răspuns foarte preţios «Loca obscura in catechisi», combătând tendinţele moderniste. Deşi răspunsul n'a fost semnat, totuşi autorul s'a ştiut. Erà, deci, între autorităţile filozofice ale timpului. Renumele acesta şi-l formase într'un grad aşà de mare, încât Academia de ştiinţe din Berlin, dorind să aibă un orientalist, l-a primit în sânul său la 11 Iulie 1714. Academia îl cunoşteà însă îndeajuns, fiindcă i-a cerut scrieri nu despre Rusia, nici despre Bizanţ, ci despre Moldova şi despre Români, despre geografia, etnografia şi istoria acestora. In Rusia, a trăit, din punct de vedere material, destul de bine, având la dispoziţiune rodul multor moşii şi munca multor sate. Copiilor le-a dat educaţiune aleasă, atât prin interesul pe care singur l-a pus în scopul acesta, cât şi prin guvernorul Ilinski, om învăţat, pe care l-a adus anume în casă. Ilinski a avut rol însemnat în păstrarea scrierilor lui Cantemir şi în statornicirea reputaţiei sale de scriitor. Tot el a redactat după inspiraţiunea lui Cantemir note zilnice despre ce se petreceà mai de seamă în vieaţa patronului său («Notationes quotidianae»). Folosindu-se de înlesnirile materiale pe cari le aveà în Rusia, Cantemir s'a devotat ştiinţei, în deosebi redactării materialului strâns la Constantinopol. Fiul său, Antioh Cantemir, creatorul poeziei ruseşti — cum îl socotesc istoricii literari ruşi — ne-a povestit partea aceasta din vieaţa tatălui său. Se sculà la 5 dimineaţa, şi după ce bea chiubuc şi cafeà, după moda turcească, se aşezà la lucru până la amiazi. Mâncà puţin, bea vin cu

apă; şi după ce se odihnià niţel, se aşezà din nou la lucru până seara la 7, de când petreceà cu familia restul zilei şi parte din noapte până la 12. In 1712, murindu-i soţia, care împărţise cu el toate bucuriile şi greutăţile unei vieţi atât de agitate, s'a însurat cu o principesă rusă din familia Trubeţkoi şi astfel şi-a adaus la ocupaţiunile casnice şi ştiinţifice şi pe cele de lume, în paguba ştiinţei şi a sănătăţii lui. In 1722 a ajuns consilier intim al împăratului şi senator — nou prilej de muncă obositoare. In acelaş an a luat parte la expediţia în Persia a lui Petru cel Mare, fiind însărcinat cu partea ştiinţifică şi de propagandă a expediţiei. Nu se ştie însă decât despre un catehism în limba persană, pregătit de el în vederea răspândirii creştinismului în Persia, fiindcă acest nou prilej de muncă ostenitoare l-a îmbolnăvit în Martie 1723. S'a întors acasă şi în August acelaş an a murit. L-au îngropat în mănăstirea grecească din Moscova.

Urmaşii lui au devenit Ruşi. Unul din copii, Antioh, e celebru ca poet satiric rus, cunoscut în urmă şi la noi prin traducerea lui Donici şi C. Negruzzi. Tatăl însă nu s'a rusificat. Neamul nu şi l-a uitat până la moarte şi lui i-a închinat partea cea mai aleasă a sufletului, cugetarea. Mediul rusesc i-a fost de folos ca să-i lărgească cercul preocupărilor intelectuale, dar firea l-a îndemnat într'una să îndrepte acele preocupări spre ţara de unde pribegise. Tot într'acolo l-au îndrumat şi îndemnurile colegilor din Academia berlineză. La Moscova şi la Petrograd găsià şi biblioteci, dar cum până în 1720—1722 a stat mai mult la ţară, a trebuit să se bizuească mai mult pe propriile-i cunoştinţe, şi pe materialul strâns în Moldova şi la Constantinopol.

Din epoca anterioară plecării în Rusia avem dela el «Divanul sau gâlceava înţeleptului cu lumea», tipărit la Iaşi în 1698, un exerciţiu pe câtevà sute de pagini de teologie şi filozofie pe tema deşertăciunii lumeşti. Şi la Iaşi, şi la Constantinopol învăţase în limbile elinească şi latină. Scrià deci româneşte după aceste două modèle streine,

ceeace a dat primei sale scrieri un caracter întru câtvà neromânesc, mai ales în ce priveşte sintaxa. Atunci scrierea a fost gustată îndeajuns, fiindcă puneà sub o formă nouă şi cu multă căldură o problemă care interesà puţina noastră pătură cititoare. Numeroasele citaţii din Solomon, din Sfânta Scriptură şi din învăţaţii lumii vechi plăceau. Pedantismul formei de asemenea. In veacul al XIX-lea însă, cititorii nefiind pregătiţi pentru înţelegerea vremilor vechi, cartea lui Cantemir a fost rău privită. Se scoteà în relief mai mult ca o curiozitate linguistică, din cauza celor câtevà inversiuni gramaticale într'adevăr ciudate ce apar ici-colea, şi mai ales în cele dintâi pagini, deşi nu acestea constitue partea caracteristică a stilului cantemirian. Cine are atâta interes pentru trecutul nostru literar şi pentru o figură atât de impunătoare ca a lui Cantemir, încât să înfrunte câtevà greutăţi stilistice în primele pagini, se deprinde uşor să-şi facă din «Divan» o lectură foarte interesantă.

Care a fost soarta celorlalte scrieri?

Cantemir a murit la 50 de ani şi nu şi-a văzut scrierile tipărite, deşi ţineà la aceasta şi a murit lucrând tocmai să dea scrierilor forma definitivă. După moarte, scrierile s'au împărţit între doi fii: Antioh şi Şerban (pe ruseşte Sergiu). Cel dintâiu, ajuns ambasador al Rusiei la Londra şi Paris, a luat cu sine şi manuscriptele ce-i reveniseră din moştenirea părintească, cu gândul să le tipărească acolo. Intre manuscripte se găsià, de pildă, «Historia aulae othomanicae» şi «Descriptio Moldaviae». Până la data de 1744, când a murit la Paris, a izbutit să vadă tipărite traducerile engleză şi franceză ale Istoriei curţii otomane, dar originalul ei nu şi nici «Descriptio Moldaviae». Intreaga-i avere s'a vândut la licitaţie, împreună şi cu manuscriptele în chestiune. Prieteni de-ai lui Antioh le-au cumpărat şi le-au dus înapoi în Rusia. Relaţiunile intelectuale existente pe atunci între Rusia şi Prusia, au înlesnit ca unul din manuscripte, şi anume «Descriptio», să ajungă la Berlin şi să fie astfel tipărit în «Magazin für die neue Historie und Geographie» (1769).

Celălalt rând de manuscripte, moştenite de Şerban Cantemir, au stat în păstrarea sa până în 1780. In acest an, Şerban murind şi biblioteca sa vânzându-se la licitaţie, manuscriptele s'au cumpărat de un strănepot după mamă al lui Dimitrie Cantemir, anume N. Bantiş-Kamenski, care le-a dăruit Arhivei din Moscova a Ministerului de Externe rus în anul 1783. Intre ele a fost de pildă manuscriptul «Hronicului».

In felul acesta, scrierile lui Cantemir, în marea lor majoritate, s'au concentrat la Moscova, la Mănăstirea Sf. Sergiu (cale de 4 ore cu trenul de Moscova) şi la Petrograd. La Moscova, în Arhiva Ministerului de Externe rus, s'au păstrat următoarele manuscripte: 1) «Compendiolum universae Logices institutionis» de 88 pag. în 16°, scrise de mâna lui Cantemir. 2) «Curanus» (Coranul) de 252 pag. în folio, scrise de mâna lui Cantemir. Parte s'a tradus în ruseşte şi s'a tipărit de Ilinski, guvernorul copiilor lui Cantemir, în 1722 la Petrograd. 3) «Hronicul» (în româneşte) de 686 pag., dintre cari pag. 584—682, prefaţa şi notele scrise de mâna lui Cantemir. 4) «Istoria ieroglifică» (în româneşte). 5) Traducerea italienească a manuscriptului latinesc «Historia incrementorum atque decrementorum aulae othomanicae» făcută de Antioh Cantemir, fiul scriitorului. 6) «Sistema religiunii mahomedane» (în latineşte). Parte din ea s'a tradus în ruseşte şi s'a tipărit din ordinul lui Petru cel Mare încă depe când trăià autorul (1722). 7) «Historia moldovalachica», conceptul latinesc al Hronicului, de 192 pag. în folio. 8) Probele despre cum trebuià tipărită Historia aulae othomanicae.

In Mănăstirea Sf. Sergiu, în biblioteca Academiei teologice de acolo, s'au păstrat următoarele manuscripte. 1) «Loca obscura in catechisi» de 247 pag. în 4°, scrise de mâna lui Cantemir (1720). 2) «Sacro-sanctae scientiae indepingibilis imago», tomus primus, de 338 pag. 4°, scrise de mâna lui Cantemir, probabil încă din vremea şederii la Constantinopol. 3) «Ioannis Baptistae Van Helmont physices universalis doctrina», de 280 pag. în 4° scrise de mâna lui Cantemir, probabil tot la Constantinopol.

La Petrograd s'au păstrat manuscripte de ale lui Cantemir în trei locuri: în Muzeul asiatic, în Biblioteca Imperială şi în Biblioteca Academiei de ştiinţe. In Muzeul asiatic: 1. «Panegiricul lui Petru cel Mare» (latineşte ?), «Panegiricul Sf. Mucenic Dimitrie» (ruseşte ?) 2. «Collectanea Orientalia», date autobiografice ale lui Cantemir însuşi. In Biblioteca imperială s'a păstrat textul slav al manuscriptului «Loca obscura», amintit mai sus. In biblioteca Academiei de ştiinţe: 1. «Demetrii Cantemiri Historia incrementorum atque decrementorum aulae othomanicae» cu «annotationes». 2. «Principis D. Cantemir Variae schedae et excerpta».

Parte din aceste manuscripte s'au copiat şi s'au răspândit ca toate scrierile mai de seamă ale timpului. Să nu ne închipuim că dacă nu s'au tipărit au rămas necunoscute. Ştim de pildă despre două còpii ale Hronicului, cari există la Blaj în Ardeal, cum vom arătà mai jos.

Prin tipar, Românii au cunoscut întâi doar «Divanul» dela 1698. Streinii au cunoscut pe Cantemir cevà mai târziu, dar printr'o operă mult mai însemnată: «Historia aulae othomanicae», dusă la Londra şi la Paris de Antioh Cantemir, prin stăruinţa căruia s'a tipărit traducerea engleză în 1734 şi alta franceză în 1743, aceasta din urmă cu o biografie a lui Cantemir pe 64 de pagini. După moartea lui Antioh Cantemir a urmat ediţiunea germană în 1745. Şi în această ediţiune se găseşte o biografie a lui Cantemir de 22 pagini. In româneşte, opera a apărut abià în 1876. A doua scriere a lui Cantemir cunoscută de occident a fost «Descriptio Moldoviae», tipărită întâi în revista germană amintită mai înainte, iar în volum la 1771. Ruşii au cunoscut-o după ediţia rusească din 1789. Reputaţiunea europeană a lui Cantemir a atras din nou atenţiunea Românilor asupra lui, pe când mitropolit al Moldovei erà Veniamin Costachi, acel aprig apărător al intereselor culturale româneşti. După îndemnul lui s'a tradus din nemţeşte «Descriptio» la 1825. Tot pe atunci, gramaticul Gh. Seulescu aflã dintr'o traducere rusească a lui D. Cantemir

«Vita Const. Cantemiri», făcută de Bayer, că se găseşte la Moscova textul românesc al «Hronicului». Veniamin Costachi intervenì la Kiselev, guvernatorul rus în Principate, şi prin el obţinù din Rusia originalul şi al Hronicului şi al conceptului său latinesc, «Historia moldo-valachica». Hronicul s'a tipărit atunci la Iaşi (1837) şi după aceea ambele manuscripte s'au înapoiat în Rusia. Cevà mai târziu, Basarabeanul Al. Petriceicu-Hăjdeu atrage atenţiunea asupra manuscriptelor lui Cantemir şi în 1870 guvernul român cere la Petrograd manuscriptul cărţii «Descriptio». Academia Română l-a tipărit apoi în original la 1872 şi în traducere românească la 1875. Aceasta nu erà destul. Academia s'a gândit să trimită un delegat anume să cerceteze personal manuscriptele cantemiriene. Cu sprijinul lui M. Kogălniceanu, Ministru de Externe în 1878, fu trimis în Rusia istoricul şi arheologul Gr. Tocilescu. Pe temeiul cercetărilor sale, se face apoi intervenţie pentru aducerea în ţară a acelor manuscripte şi în 1879 scopul se realizează. Sufletul lui D. Cantemir se întorceà acum pentru totdeauna între ai săi.

Acest suflet, cu partea lui cea mai aleasă, este închis în patru din opere, două latineşti şi două româneşti: «Historia incrementorum atque decrementorum aulae othomanicae», «Descriptio Moldaviae», «Istoria ieroglifică» şi «Hronicul vechimii Romano-Moldo-Vlahilor». Materialul celei dintâi a fost strâns la Constantinopol şi a fost redactat în anii 1715—1716. Traducătorul german numeşte cartea o scriere fără pereche. Traducătorul francez relevă că autorul a cunoscut istoriile turceşti ale imperiului otoman şi a putut să ne dea o operă valoroasă. Mai adaugă că este scrisă cu demnitate. Intr'adevăr ea a fost cea mai bună lucrare despre istoria Turcilor până în timpurile moderne, mai ales pentru epoca dela 1760 înainte. Cartea a contribuit şi la răspândirea cunoştinţelor despre noi, fiindcă a împletit şi istoria noastră într'a Turcilor.

A doua scriere, «Descriptio Moldaviae», a avut scopul unic al răspândirii numelui nostru. Se știe sigur că a scris-o după îndemnul Academiei de științe din Berlin. Probabil că după acelaș îndemn a scris și pe cea dinainte. «Descriptio» a fost redactată în latinește în 1716. După doi ani erà gata și redacțiunea românească, dar aceasta nu s'a păstrat. S'au dat însă de alții 4 ediții românești, cari împreună cu cele două nemțești și cu una latinească au răspândit îndeajuns opera. Și cum opera are insemnate calități literare, nu numai istorice, influența ei în literatura românească s'a resimțit. Descrierea obiceiurilor dela suirea pe tron a domnilor, atât în partea care se îndeplinià la Constantinopol, cât și într'aceea care se îndeplinià în țară, este făcută cu atâtea amănunte și atât de plastic, încât se citește cu interes de roman.

Elementul literar este și mai desvoltat în «Istoria ieroglifică». Sub formă de fabulă, Cantemir povestește dușmănia dintre Muntenia și Moldova dinaintea plecării sale în Rusia. Impărăția vulturului (Muntenia) e în luptă cu împărăția leului (Moldova). In cea dintâi apar, sub nume de șoim, uliu, coruiu, erete, boierii mai de seamă ai Munteniei; iar în cea de a doua, sub nume de pardos, urs, lup, vulpe, pisică sălbatică, etc., boierii mai de seamă ai Moldovei. Povestea e îmbrăcată în mult humor și pe alocuri cu pasaje lirice și descriptive reușite. A fost scrisă în 1705, probabil întâi în latinește, deși nici un indiciu despre aceasta nu s'a păstrat în manuscriptele rămase.

Tot latinește a fost redactat întâi «Hronicul», sub titlul de «Historia moldo-valachica». Redacțiunea aceasta este însă numai un concept, fiindcă diferă mult de redacțiunea românească. Aceasta erà gata de tipar în 1721, sub titlul de «Hronicul vechimii a Romano-Moldo-Vlahilor», și fusese începută în 1717. A fost scrisă la Petrograd, unde autorul a dispus de biblioteci bune, cum nu dispusese la redacțiunea latină. Imboldul pentru scrierea operei i-a venit și dela Berlin, dar și din dorința lui de a-și face

neamul cunoscut Ruşilor şi Occidentalilor, caşi neamului său însuşi. In scopul acesta urmărià să scrie istoria întreagă a Românilor dela colonizarea romană până în vremea sa. Lipsindu-i izvoare în deajuns pentru epoca dela întemeierea Principatelor înainte şi ivindu-se şi prea multe ocupaţiuni familiare şi oficiale, a încheiat la 1721 partea I-a dela colonizare până la întemeierea principatelor, dându-i forma de tipar. In anul următor găseşte vreme să-i mai adauge unele note; dar moartea lui a oprit tipărirea. Pentru partea dela întemeierea Principatelor înainte s'ar fi întemeiat, fireşte, pe cronicari. Aveà chiar numeroase note din scriitori streini, rămaşi necunoscuţi cronicarilor noştri, ca să îndrepteze unele greşeli ale acestora. Partea mai nouă, cea contemporană lui, începuse chiar s'o redacteze, fie sub formă de istorie ca în «Vita Constantini Cantemiri», fie sub formă de memoriu către o curte imperială, cea rusească ori alta, ca în «Evenimentele Cantacuzinilor». Tot moartea a împiedicat şi acest plan frumos. Cel care scrisese atât de bine istoria Turcilor, ar fi scris de sigur şi pe a neamului său, nu numai începutul.

Inceputul îl tratase înainte de el Miron Costin şi Stolnicul Constantin Cantacuzino. Din ce scrie Cantemir, se vede că n'a cunoscut ce scriseseră aceia, dar izvoarele sale de informaţie, pregătirea sa filozofică şi căldura stilului l-au ajutat să-i întreacă cu mult şi să dispună de materialul lor, fără să le fi citit cronicile. Din bibliografia care însoţeşte Hronicul se vede că a consultat vreo 150 de opere, în majoritate istorice, datorite la scriitori elini, romani, bizantini, unguri, poloni, germani, ruşi, cehi, arabi, persani, italieni, iar unele anonime: hronografe şi cronici slavoneşti, ruseşti şi româneşti. Izvoarele naţionale, citate de el, sunt: un letopiseţ slavonesc, altul muntenesc, un hronic moldovenesc, căruia îi zice «cel vechiu» şi cronica Ureche-Simeon Dascălul. A mai utilizat pe Stoica Ludescu, pe Şerban Greceanu (traducerea grecească a cronicii lui Ludescu), pe Del Chiaro, secretarul italian al lui Brâncoveanu. Stăpânià materialul necesar, atât în ce priveşte istoria uni-

versală, cât şi cea naţională. Prin cultura lui clasică se ridică cu mult deasupra cronicarilor.

Lucrà ca un savant din veacul al XVIII-lea. Utilizează dicţionare istorice, hărţi, ştie să-şi însoţească operele de bibliografie, de tabele cronologice, de indice, adânceşte chestiunile, confruntă textele, utilizează pe cronicarii români în lumina celor streini şi pune problemele istoriei româneşti în cadrul celei universale, cercetând legăturile lor fireşti. Preţueşte adevărul istoric. Citim în Hronic şi în celelalte ieri deseori câtă valoare are adevărul în reconstituirea tului. In Hronic, de pildă, ne spune odată «dela noi măcar un cuvinţel să nu fim adaus», iar într'altă parte: «unde ne-au dus (scriitorii streini), acolo am mărs şi nici cât de puţin dela dânşii nu ne-am abătut»; iar un principiu ca acesta ar face cinste şi unui istoric de azi: «sufletul odihnă nu poate aflà până nu găseşte adevărul carele îl cearcă, oricât de departe şi oricât de cu trudă i-ar fi a-l nemerì». Sunt prilejuri când ar vrea să încheie cu o revoltă toată cercetarea, dar datoria de istoric nu-l lasă — «datoria adeverinţei istoriceşti», zice tot în Hronic. La el citim, ca aplicare a acestor principii, despre răul tratament la care erau supuşi ţăranii din partea stăpânilor de moşii, deşì el însuşi făceà parte din familie boierească şi domnească: «Aceşti ţărani, toţi ori şi din ce limbă ar fi, sunt foarte asupriţi cu munca stăpânilor lor, căci lucrul nu le este lor aşezat cu hotărîre, ci numai singur în voia stăpânului stă câte zile să-i lucreze ei, iar banii sau dobitoacele lor nu poate el să le ia cu sila. Agonisindu-şi ţăranul cât de multă bogăţie, stăpânul său nu poate să-i ia nici o parte dintr'însa; dacă ar luà cu sila, judecata l-ar silì s'o dea înapoi. Dar dacă vrea să-i facă strâmbătate, îl bate atâta, până când ţăranul îi dă singur ceeace-i cere» (Descriptio Moldaviae). Tot la el citim pasaje interesante despre firea ţăranului, fără altă preocupare decât a adevărului, deşì scrià într'o limbă europeană şi ştià că lumea cultă aveà să ia cunoştinţă de părerea lui: «Aş socotì pe ţăranii moldovenii cei mai bicisnici dintre toţi locuitorii de sub soare,

dacă, împotriva voinţei lor, nu i-ar scoate din sărăcie rodirea pământului şi secerişurile cele bogate, căci ei sunt foarte leneşi şi trandavi la lucru : ară puţin, seamănă puţin şi totuşi seceră mult. Nu se nevoesc să-şi agonisească cu munca tot ce ar puteà să aibă, ci se mulţumesc să adune în jitniţele lor numai cât cred că le trebue ca hrană pe un an până la «pânea» cea nouă, cum obişnuesc să zică. Deaceea, când se întâmplă vreun an neroditor, sunt aproape să moară de foame» (idem). Lupta între iubirea de neam şi de adevăr se dă mereu în sufletul lui. E interesantă această luptă la începutul capitolului «Despre năravurile Moldovenilor» din «Descriptio» : «Pe de o parte» — zice el — «dragostea ce avem de ţara noastră şi de neamul din care suntem născuţi, ne îndeamnă să lăudăm pe locuitorii ţării... iar pe de alta ne stă şi iubirea adevărului în cale». Pe urma acestor consideraţiuni, ajunge să afirme că n'are ce lăudà la Moldoveni, din punct de vedere al obiceiurilor, decât credinţa lor în Dumnezeu, dragostea de ţară şi ospitalitatea : «unii aşteaptă cu masa până la 5 ceasuri din zi şi ca să nu mănânce singuri, trimet pe slugile lor la drumuri şi să cheme la masă pe câţi drumeţi vor întâlnì». In schimb ignoranţa depe atunci l-a impresionat puternic şi nu s'a sfiit s'o arate: «Pe lângă acestea nu numai că Moldovenii nu sunt iubitori de ştiinţă, şi mai tuturor le e urîtă şi nici numele ştiinţelor nu le sunt cunoscute. Ei zic că cine învaţă mult îşi pierde mintea. Când vor să laude pe cinevà că e învăţat, spun că de ştiinţă multă a înnebunit. Spun că numai preoţilor li se cuvine să înveţe, pentru mireni e destul să ştie să citească şi să scrie, ca să-şi treacă pe listă boii, caii, oile, stupii, etc.; şi să se iscălească».

Câte idei de astăzi nu le întâlnim la el ! Până şi ideia că din cauza mândriei unite cu lenea, Românului nu i-a plăcut comerţul şi a lăsat streinilor această producătoare ramură de activitate : «Negustorii cei streini au apucat în mâni toată neguţătoria Moldovei, din pricina mândrei leneviri a patrioţilor noştri» (idem).

Se vede că nu scrià superficial, ci din toate punctele

de vedere, așà că ideia despre un fapt ori lucru să fie nu numai exactă, dar și completă. Când i s'a cerut să vorbească despre Moldoveni, i s'au dat într'adevăr indicațiuni despre ce ar fi bine să vorbească, totuși o carte unică până azi ca «Descriptio» n'ar fi ieșit dintr'o minte fără pregătire serioasă. Nu cunoșteau toți obiceiurile descrise de el? Nu trăiau doar cu ele? Dar cine le-ar fi acordat vreo importanță? Stolnicul Constantin Cantacuzino vorbește în prefața cronicii sale despre cântecele populare ca să spună că nu-i pot slujì ca izvor istoric, dar nici să le arate în schimb alt merit. Cantemir ne dă, cel dintâiu în literatura noastră, în traducere latină, o orație de nuntă, fiindcă nu puteà face descrierea nunții fără acest element esențial al ei (tot în «Descriptio»).

Nu se oprește la mijlocul lucrului, ci merge până la capăt. Intr'un fel sau într'altul îi place să lase chestiunea lămurită sub toate fețele ei, chiar dacă ar fi trebuit pentru aceasta să recurgă la digresiuni, ori la cercetări mai îndepărtate, cum s'a întâmplat cu origina cuvântului «Vlah» și cu origina Moldovenilor. In cazul întâiu, nu se mulțumește să combată teoria derivării lui Vlah din Flaccus, ci caută și punctul de plecare greșit al teoriei. Autorul teoriei erà Eneas Silvius (papa Pius al II-lea). Cantemir, după migăloase cercetări, îi reconstitue biografia, scoate în relief cultura clasică a aceluia, în deosebi latină, cunoștința lui serioasă despre Ovidius și despre operele lui și descopere în «Ponticele» lui Ovidius punctul de plecare al teoriei. Citează versurile respective și evidențiază că Eneas Silvius a înțeles greșit versurile. Amintește că nu se numește o țară după un om (Vlahia după Flaccus), ci un om după o țară (Traian Dacicul, etc.), și cercetează întreaga epocă respectivă a istoriei romane și descoperă 21 de Flachi, nici unul în legătură cu numele de Vlah și de Vlahia, iar pe cel citat de Eneas Silvius ni-l arată trăind cu 228 de ani înainte de epoca colonizării romane.

Tot astfel cu chestiunea originii Moldovenilor după tradițiunea înjurioasă înregistrată de Simeon Dascălul. Pro-

testase energic contra acelei tradiţiuni Miron Costin. Cantemir protestează şi el, dar adaugă şi cercetarea ştiinţifică a chestiunii, mergând la punctul de plecare al greşelii. Simeon Dascălul spusese că a luat tradiţiunea dintr'o cronică ungurească. Scriitorul nostru cercetează toate cronicile cunoscute atunci şi se pronunţă hotărît contra afirmării lui Simeon: nici o cronică ungurească nu vorbeşte despre aşà cevà. Nu se mulţumeşte însă cu atât, ci-şi dă silinţa să arate cititorilor cum s'a putut naşte tradiţiunea. Găseşte într'o cronică anonimă bulgărească o luptă între Laslău, regele Ungurilor, cu Tătarii, dar de un ajutor trimis regelui de împăratul Romei nu dă. Mai găseşte apoi că tradiţiunea bulgărească porneşte într'adevăr dintr'o cronică ungurească. La atât deci se reduce după Cantemir o chestiune care a iritat pe cronicarii noştri şi pe Cantemir însuşi; restul tradiţiunii că Laslău a cerut ajutor dela Impăratul Romei şi că acela i-a trimis pe toţi tâlharii din temniţe, cu condiţiunea să nu-i mai vadă înapoiaţi, şi că tâlharii aceia, după ce Tătarii au fost biruiţi, s'au aşezat în Moldova şi au dat naştere Moldovenilor, tot restul acesta din tradiţiunea înregistrată de Simeon Dascălul este curată născocire.

Fireşte că nu lipseşte indignarea patriotului când îşi vede neamul defăimat, nici mândria lui când poate arătà mari isprăvi ale neamului. Discută într'adevăr pe pagini întregi tradiţiunea defăimătoare, pe care el, caşi Miron Costin, o atribue şi unui al doilea, anume Misail Călugărul, dar după ce sfârşeşte cu mijloacele ştiinţifice de cari dispuneà, nu se opreşte de loc să ridice tonul contra celor ce batjocoriseră neamul: «Vino acum aice, iscusitule în basme, Simioane, şi teaca minciunilor, Misaile!» Şi cuvinte aspre, expresiuni violente curg din condeiul lui, obişnuit altfel să păstreze obiectivitatea de exprimare cerută istoricului. Tradiţiunea aceea erà singurul punct negru în luminoasa teorie a latinităţii noastre, reluată de el cu mai multă căldură şi cu mai temeinice dovezi, decât de Miron Costin şi de Stolnicul Cantacuzino, sta într'adevăr ca o piatră în drumul

ce doriâ el să străbată. Simeon Dascălul eră el însuşi Moldovean şi dacă totuşi a înregistrat o teorie atât de înjositoare despre origina neamului său, s'ar fi putut spune că cevà trebue să fi fost adevărat din ea.

Mai erà şi un al doilea motiv care obligà pe Cantemir să distrugă orice urmă de îndreptăţire a faimoasei născociri. Latinitatea neamului nostru aveà, după Cantemir, o înfăţişare şi mai nobilă decât cea propovăduită de Miron Costin şi Stolnicul Cantacuzino. Aceia spuseseră că suntem Latini şi atâta tot. Cantemir, cu obiceiul lui de a adâncì chestiunile, a precizat că suntem din nobili romani, nu din «păstori», nici din «oameni de strânsură», chiar Romani de ar fi fost aceia. Suntem mai nobili, ca origină, decât popoarele din Apus, fiindcă acelea au de strămoşi pe barbari, iar noi avem pe Romani: «Căci toate cele despre Apus a Europei neamuri (nu dea Dumnezeu trufie cuvântului), măcar că astăzi mari, tari şi evghenisite[1]) sunt, însă alţi părinţi nu-şi pot cunoaşte, fără numai pe Goţi, Vandali, Uni, Sclavini», — zice el în «Hronic». Romanii n'au năvălit niciodată asupra altor popoare, n'au prădat, cum au făcut strămoşii popoarelor înaintate din Apus. Românii au fost partea din împărăţia romană cea mai înaintată în inima barbariei. Nu din «naştere din strânsură să fie scornit, ci din cetăţeni romani, din ostaşi şi de mari familii să fie ales» («Hronic»).

Tot pentru a precizà, Cantemir înfăţişează latinitatea noastră ca din «sânge curat». Nu admite amestecul altor popoare .Nu neagă contactul dintre Români şi dintre unele elemente streine, recunoaşte că multe familii româneşti de seamă au origină streină — aici îşi citează şi origina tătărească a familiei sale, ceeace nu e sigur —, dar contactul a fost prea redus şi n'a lăsat urme în sângele roman.

Teoria latinităţii are un al treilea aspect nobil: suntem şi nepoţii Elinilor celor străluciţi. Eneas a întemeiat Roma

---

[1]) nobile.

şi Roma a întemeiat Dacia. Ca să nu lase nici aici îndoială, discută pe rând cele cinci teorii emise până la el despre origina noastră: 1. Suntem Latini aduşi în Dacia de generalul roman Flaccus înainte de Traian. 2. Suntem Latini, fără să se ştie cum de am ajuns în Dacia. 3. Suntem Daci romanizaţi. 4. Suntem Latini veniţi din Italia cu mult în urma lui Traian. 5. Suntem Latini aduşi de Traian. Această teorie, teoria românească, sprijinită de Miron Costin şi Stolnicul, şi-o însuşeşte şi el ca punct de plecare, după ce respinge cu argumente şi date istorice pe cele dintâi patru. Punctul de plecare îl completează însă cu origina originii, vorbindu-ne întâi de dărâmarea Troiei şi de fuga lui Eneas în Latium, apoi de întemeierea Romei şi în urmă de colonizarea Daciei.

Prin strălucirea originei noastre, Cantemir ţineà să impună Ruşilor şi Apusului. I se păreà prea nedreaptă şi nemeritată soarta poporului românesc, faţă de soarta celorlalte popoare, cari vorbiau mereu de trecutul lor glorios şi strălucitor, când origina noastră erà atât de nobilă faţă de a lor. Văzuse el doar la Constantinopol umilinţa domnilor români, o descrisese minunat în «Descriptio», văzuse şi în Rusia cât de dispreţuitor vorbiau nobilii ruşi de Moldoveni şi de Valahi — deaceea fugise de lângă Cantemir Neculce cronicarul — de ce dar să nu strige în faţa lumii cine este în realitate neamul său? In fapt, duşmanul cel dintâiu nu erau nici Ruşii, nici Turcii, nici Germanii, ci... uitarea, care a învăluit vechiul nostru nume. Cantemir personifică uitarea într'un cavaler. Pe acest cavaler el îl provoacă în arenă, aţintindu-l cu pasul înfipt, cu faţa neîntoarsă.

Şi nici prezentul nu justifică desconsiderarea noastră. Aici Cantemir reià dela cronicari chestiunea unităţii neamului românesc. Nu suntem atâtea neamuri câte ţări la Nordul Dunării, ci un singur neam, care ţine şi de Nordul şi de Sudul Dunării: «Moldovenii, Muntenii, Maramurăşenii, Românii de peste Dunăre şi Cuţo-vlahii din Ţara grecească, căci toate aceste năroade dintr'aceiaşi Romani a lui Traian să fie, nu numai limba şi graiul, ci şi a tuturor

vremilor istorii, mărturisesc» («Hronic»). Un popor atât de întins are deci drept la altă considerare.

Punctul de privire nou, pe care-l adaugă și aici Cantemir, este acela al continuității neîntrerupte a neamului românesc în ținuturile ocupate din vremea lui Traian. Nimeni până la el nu se ocupase la noi de problema aceasta. Aproape tot «Hronicul» este pus în slujba acestei idei, deoarece urmărește istoria romană împărat cu împărat dela Traian până la cel din urmă din imperiul de Apus. Apoi trece la imperiul de Răsărit și urmărește istoria de acolo până în vremea lui Atila, dar totdeauna din punctul de vedere al istoriei Daciei, tocmai ca să evidențieze că elementul roman a trăit mereu în Dacia până la întemeierea Principatelor, de când nimeni nu l-a mai contestat. Utilizează, ca de obiceiu, cronicari și istorici streini și pune problema atât de limpede și de bine armat, încă până în vremile noastre, până la istoricul A. D. Xenopol, ea a rămas neschimbată și în postulat și în soluții : «Ardealul și acmù de Românii noștri este plin», neamul nostru «de atuncea (dela colonizare) până acum necurmat lăcuește în Dacia» («Hronic»), sunt expresiuni lapidare, cari s'au spus și la Versailles în 1918, când s'au statornicit politicește drepturile noastre în Ardeal. Cantemir le-a spus acum două sute de ani și au luminat de atunci mereu drumul poporului nostru.

Acest neam unitar în origină, limbă și obiceiuri a stat zid contra Tătarilor și Turcilor, cari amenințau Europa — tot Cantemir a spus-o întâi, sub forma care s'a păstrat până astăzi. Românul n'a îngăduit ca steaua cu coarne a Turcilor să se ridice deasupra crucii. Câți Mohamezi, Baiazizi și Murazi n'a sfărâmat neamul nostru în câmpiile moldovenești și câte mii de Turci n'au înghițit valurile Dunării, ale Prutului, ale Siretului, Bârladului și Nistrului ! — asemenea idei trecute în patrimoniul istoricilor de mai târziu. Kogălniceanu, Bălcescu, Xenopol, etc., au pornit dela Cantemir.

In «Vita Constantini Cantemiri» şi «Evenimentele Cantacuzinilor», fragmente care trebuiau să facă parte din continuarea „Hronicului" până în timpul autorului, lipseşte obiectivitatea, dar se adaugă în schimb în mai mare măsură elementul literar. Cantemir scrie cu patimă contra lui Brâncoveanu şi a Cantacuzinilor şi patima-i inspiră multe pasaje impresionante.

Preocuparea de efect literar este statornică la Cantemir. N'are stilul fals, artificial, convenţional şi de calapod. Se simte îndată că fraza este legată de simţirea lui, de firea lui, aceà fire moldovenească pe care n'a înăbuşit-o nici scolaticismul, nici streinătatea. Ţineà atâta să-şi convingă cititorul în chestiuni atât de noi şi de grele, ca origina, unitatea şi continuitatea noastră, încât nu face economie de termeni, nici de construcţiuni. Insistă anume, se repetă ca ideie, dar nu şi ca exprimare, îngrămădeşte cuvinte, îmbogăţeşte stilul, tocmai ca să atragă şi să convingă şi pe calea aceasta. Iată cum începe cartea V-a din Hronic: „Mărturisim, şi nu fără puţină tânguială, că ne cutremurăm de mare şi de nepurtat greuinţe cari asupră-ne vin. Căci mari stânci în mijlocul drumului, ca neclătite, stau; şi multe şi împleticite împiedicături înaintea paşilor ni se aruncă, carile şi paşii înainte a-i mutà ne opresc şi calea hronicului nostru slobod a alergà tare astupă. Şi, ca troienii omeţilor de vifor şi de viscol în toate părţile spulberaţi şi aruncaţi, cărările cele mai dinainte de alţii călcate atâta le acopăr şi le ascund, cât nu fără mare frica primejdiei ne este. Ca nu cumvà, pârtia rătăcind şi cărarea pe care a merge am apucat pierzând — cursul istoriei noastre, în adânci vârtoape şi în neumblaţi codri, de povaţă lipsit, să cadă; şi aşà la doritul pas şi odihnă să nu putem ajunge..." Foarte mult îl atrag comparaţiunile şi imaginile. Despre cartea lui Bonfinius spune că numai n'a rupt-o, tot întorcând-o şi răsfoind-o. Despre istoricii pătimaşi spune că întind o pânză de păiajen, în care numai muştele se prind. Pe Turc îl aseamănă, acì cu un balaur care muşcă cu colţii şi cu făl-

cile, acì ca o scorpie, care distruge cu coada-i înveninată și cu acul otrăvit, acì cu un leu care își spintecă prada, acì cu o vulpe care își înșeală cu vicleșuguri prada. Turcul s'a mulțumit la început numai cu tributul moldovenesc „a pus numai funia în capul zimbrului moldovenesc, n'a cutezat s'o scurteze până ce nu l-a îmblânzit" (în „Descriptio"). Când vorbește despre albinăritul Moldovei, dă și amănunte atrăgătoare din vieața albinelor. Ba ne dă și o poetică descriere de nuntă, cu albine, țânțari și greieri, ca, mai târziu, Eminescu în „Călin". („Descriptio"). I-au venit în ajutor și zicătorile și expresiunile populare, la cari recurge des. Astfel : „câtu-i negru sub unghie", „ca puiul șarpelui capul ridicând", „singur cântă, singur joacă", „minciună cu coarne", „cinci Tătari de Crâm plătesc mai mult decât zece de Bugeac și cinci Moldoveni biruesc pe zece Tătari de Crâm, iar cinci Codreni, adică Tigheceni, bat pe zece Moldoveni" (toate din „Hronic").

Ceeace ne-a depărtat până acum de lectura interesantă a lui Cantemir a fost nepregătirea noastră. Cantemir scrie, ca sintaxă, influențat de limba latinească, mai puțin decât Stolnicul Cantacuzino și mai mult decât Miron Costin. Neobișnuiți cu astfel de sintaxă, uitând că un scriitor vechiu nu poate să scrie în limba de azi, ne-a fost greu să-l urmărim. Totuși sintaxa lui Cantemir nu e atât de grea, cât pare, dacă cinevà îl urmărește cu interes câtevà pagini : restul se citește foarte ușor. Un scriitor cu renume european nu se puteà formà numai înlăuntrul literaturii noastre, ci înăuntrul celei europene a timpului, care întrebuințà limba latină. Erà firesc ca influența acesteia să se resimtă. Și dacă din această influență nu ne plac inversiunile, să nu uităm că tot din latinește a luat Cantemir preciziunea și construcția sintetică, pe urma căreia stilul românesc a folosit atâta. Tot de acolo a luat Cantemir și termeni absolut necesari pentru exprimarea unor idei cari atunci pătrundeau în cultura noastră : «afecție», «argument», «avtenic», «confirmație», «conștienție», «experienție», «patrie», «țircum-

stanţie», cari nu ni se par atât de streine, după ce două veacuri de atunci le-au încetăţenit.

Şi chiar cu defectul construcţiei prea latineşti, Cantemir rămâne scriitorul simpatic care a vorbit lumii culte cu obiectivitate şi căldură în acelaş timp despre ţara lui. La el au citit şi streinii şi Românii despre aurul râurilor noastre, despre sarea şi petrolul nostru, despre grăsimea pământului, care produce grâu de 24 de ori mai mult decât sămânţa pusă în el şi secară de 30 de ori mai mult şi orz de 60 de ori şi porumb de 300 de ori («Descriptio»). El a lăudat întâi pometurile Moldovei, cari îndestulau îndeajuns armatele polone şi le scutiau să-şi mai aducă provizii, când ne călcau. El a păstrat tradiţiile ţării şi limba ei în exilul său cel lung, într'o ţară pustie, unde nimic nu-i aduceà aminte de locul de naştere şi unde n'a găsit nici cel puţin un copist bun pentru scrierile sale româneşti. Ce altcevà l-a putut susţine în acel pustiu şi în aceà înstreinare, dacă nu puternica flacără a naţionalismului său ?

Nici nu trebue socotit ca scriitor european mai mult decât român, nu fiindcă prin aceasta cultura românească ar suferì vreo atingere, ci fiindcă nu este exact. E adevărat că a scris mult în latineşte şi că a ajuns la înălţimea marilor învăţaţi europeni din veacul al XVIII-lea, cari, la auzul dispariţiei în valurile mării Caspice a textului latinesc al «Hronicului» — dispariţie ce n'o ştim sigură—spuneau că pierderea este atât de mare, încât ar trebuì să se răscolească marea şi să se găsească manuscriptul, dar cele mai însemnate scrieri latineşti ale lui vorbesc despre noi («Historia aulae othomanicae») sau numai despre noi («Descriptio»), iar alte două scrieri de valoare ale lui sunt numai româneşti («Hronicul» şi «Istoria Ieroglifică»). Nu trebue să mai spunem nici că, deşi scriitorul acesta a fost o apariţie rară, strălucită în cultura românească, n'a avut totuşi legătură cu ea. Nu e adevărat. Dela cronicari la el şi dela el la scriitorii următori este o punte netedă şi dreaptă. Faptul că «Descriptio» s'a publicat în româneşte la 1825 —

la 100 de ani după moartea autorului — şi «Hronicul la 1837» — deci la peste 100 de ani — nu arată de loc, cum s'a spus, că scriitorul nostru nu şi-a putut exercită influenţa în literatura românească. Pe atunci influenţa se exercită şi prin manuscripte. Un manuscript al Hronicului se găseşte la Blaj încă din 1730, cumpărat de către episcopul Ioan Inocenţiu Clain dela un negustor din Viena, negustor care şi el îl cumpărase dela Petersburg. Să nu fi fost şi alte còpii despre cari încă nu ştim sau nu vom şti niciodată? Còpiile acestea nu se multiplicau la rândul lor? La Blaj există şi o copie a manuscriptului precedent, făcută chiar acolo. Cantemir a influenţat deci direct pe Micu, Şincai şi Maior, cei trei scriitori latinişti dela Blaj, după cum reiese din teoriile lor despre latinitatea noastră, teorii atât de apropiate de ale lui Cantemir. Până şi neologismele latineşti din Hronic au fost o binevenită îndreptăţire pentru justificarea teoriei latiniştilor în materie de limbă. Nu mai vorbim despre «Historiae aulae othomanicae», care se găsià în ediţie germană dela 1745 — şi scriitorii latinişti ştiau bine această limbă, — nici despre «Descriptio», apărută în aceeaş limbă în ediţie separată în 1771 şi citată în prefaţa gramaticii lui Micu-Şincai din 1780.

Influenţa lui n'a încetat însă cu începutul secolului al XIX-lea, ci s'a întins până aproape de zilele noastre, până la istoricul A. D. Xenopol, care nu odată îl utilizează. Istoriografia noastră s'a desvoltat în tot timpul acesta sub influenţa lui.

Ediţiuni. — *Divanul sau gâlceava înţeleptului cu lumea*, Iaşi 1698. — *Sistema religiunii mahomedane*, Petersburg 1722 (în ruseşte). — *Istoria imperiului otoman*, ed. engleză (trad. N. Tindal, Londra), 1734—1735; ed. II, 1756; ed. franceză (trad. Joncquières), 2 vol. Paris 1743; ed. germană (trad. din englezeşte), Hamburg 1745. — *Descriptio*, ed. germană (trad. J. L. Redslob), Frankfurt şi Leipzig, 1771; ed. românească, Mânăstirea Neamţului 1825 (sub titlul de *Scrisoarea Moldovei*, trad. V. Vârnav); ed. II, Iaşi 1851 (ed. C. Negruzzi); ed. III, Iaşi 1860 (ed. T. Boldur Lăţescu); ed. IV, Buc. 1923 (trad. Gh. Pascu). — *Hronicul*,

tom. I Iaşi, 1835; tom. II Iaşi, 1836. — Ediţie completă : *Operele Principelui D. Cantemir*, tom. I, Descriptio Moldaviae, Buc. 1872 (ed. A. Papiu Ilarian); tom. II, Descrierea Moldovei, Buc. 1875 (ed. I. Papiu-Ilarian şi I. Hodoş); tom. III, Istoria Imperiului otoman, traducere, partea I (ed. I. Hodoş); tom. IV, idem, partea II (ed. I. Hodoş); tom. V, partea I, Evenimentele Cantacuzinilor; partea II, Divanul, Buc. 1878 (ed. Gh. Sion); tom. VI, Istoria ieroglifică şi Compendiolum universae logices, Buc. 1883 (ed. Al. Odobescu); tom. VII, Vita Constantini Cantemiri şi Collectanea Orientalia, Buc. 1883; tom. VIII, Hronicul, Buc. 1901 (ed. Gr. Tocilescu).

CAP. VII

Trezirea conştiinţei de latinitate şi urmările ei literare.

La sfârşitul veacului al XVIII-lea au trăit în Ardeal trei profesori şi preoţi: Samuel Micu sau Klein, Gh. Şincai şi P. Maior, cari au continuat tradiţiunea literară de până atunci, ocupându-se cu scrieri religioase şi istorice. Micu publică o «Carte de rugăciuni» şi un «Acatist» şi traduce din nou «Biblia», iar Petru Maior publică «Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morţi».

Deşì scrieri cu acelaş caracter ca cele din veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea, scrise tot în limba bisericească veche, ele nu mai au pentru literatură însemnătatea acelora, fiindcă în pragul secolului al XIX-lea ia mare avânt literatura profană şi apar genuri noi, cari lasă pe al doilea plan operele religioase.

Deocamdată rămâne pe planul întâiu istoria şi iau loc alături de ea gramatica şi poezia. Poezia a rămas până astăzi o expresiune însemnată a literaturii. Dar cum de au putut istoria şi gramatica să ocupe, din acest punct de vedere, un loc de cinste la sfârşitul veacului al XVIII-lea? Iată împrejurările.

Românii din Ardeal au fost mereu persecutaţi dela venirea Ungurilor, Secuilor şi Saşilor în Ardeal. Au fost socotiţi ca robi ai nobililor streini, iar când nobilii erau câte odată Români îşi confundau fireşte interesele lor cu ale celorlalţi nobili. Persecuţiunile acestea găsiau îndreptăţire şi în faptul că Românii erau de altă religiune. Din acest punct de vedere, clerul românesc îndură şi mai multe per-

secuţiuni, decât mirenii, socotit fiind ca o piedică în convertirea Românilor la alte credinţe. In urma păcii dela Carlovitz (1699) dintre Austria şi Turcia, Ardealul ajunge provincie austriacă. Situaţia Românilor devine şi mai grea, fiindcă, pentru convertirea lor la catolicism, se întrebuinţează acum şi forţa statului austriac. Cu toată atitudinea binevoitoare a lui Iosif al II-lea, nemulţumirile Românilor n'au încetat.

Românii protestau acum din ce în ce mai mult, fiindcă simţul demnităţii lor naţionale se desvoltă mereu, sub influenţa culturii în genere şi a celei româneşti in special. Strălucita epocă a lui Brâncoveanu, când numele Ţării Româneşti se pomeniă în tot Orientul ca numele unei ţări protectoare de cultură şi ortodoxism, cuprinsese în raza ei de influenţă şi Ardealul şi Moldova. Brâncoveanu murise în 1714, dar nu muriseră cărţile epocii. In Ardeal se cunoşteau cronicarii, se cunoşteà Cantemir, se cunoşteau mare parte din publicaţiile impunătoare religioase, cu acele prefeţe pline de demnitate şi mândrie naţională.

In acelaş timp, Românii ardeleni întorc în favoarea lor arma pe care catolicii o îndreptaseră în contra lor. Catolicii încep o propagandă energică de prozelitism printre Români, făcându-le înlesniri culturale şi oferindu-le chiar înlesniri politice. Inlesnirile culturale tindeau toate la pregătirea unei atmosfere favorabile catolicismului. Parte din Români recunosc atunci de cap al bisericii lor pe Papa dela Roma, rămânând în colo tot ortodocşi. Din cauza acestei uniri cu Roma, ei se numesc şi astăzi, din punct de vedere religios, Români Uniţi, având un mitropolit cu reşedinţa la Blaj, pe când Românii pur ortodocşi îşi au mitropolitul la Sibiu. Recunoscând de şef religios pe Papa, ei au ajuns mai în contact cu centrele catolice din Apus. In primul rând li s'a îngăduit să creeze şcoli pentru pregătirea preoţilor, ca cele dela Blaj, cari de atunci până astăzi au avut un rol de frunte în cultura românească; şi apoi li s'au deschis chiar porţile şcolilor catolice, din Viena

şi chiar din Roma, şcoli de mare însemnătate pe vremea aceea.

Intre Românii cari s'au bucurat de această favoare au fost şi Samuel Micu (Klein), Gh. Şincai şi Petru Maior. Din ei, catolicii voiau să facă propagatori religioşi între Români. Rezultatul a fost însă altul, ei au devenit propagatori ai ideii de latinitate. Şcolile catolice dedeau elevilor nu numai cunoştinţe pur religioase, ci şi filologice şi istorice. Filologia sau gramatica erà cea latinească, istoria erà cea romană şi totul predat chiar în limba latinească. Să adăugăm apoi că oraşul Roma, în care şi-au făcut parte din studii, erà, cum este şi astăzi, plin de măreţe amintiri romane şi vom înţelege cum pe Români i-a interesat mai mult istoria romană şi gramatica latinească, decât dogmele catolice. In mijlocul bibliotecilor pline de cărţi cari glorificau numele de Roman şi-i arătau puterea şi strălucirea din trecut, în mijlocul ruinelor cari reamintiau pe Cesar, pe August şi pe Traian şi între personalităţi religioase şi ştiinţifice cari puneau atâta temeiu pe nobila origină latină, Românii noştri s'au trezit par'că dintr'o amorţire şi s'au pus pe cercetări gramaticale şi istorice. Au fost provocaţi la aceasta şi de scrierile lui Franz Sulzer şi Johann Engel. Cel dintâiu a susţinut în 1781—82 că Românii s'au format la Sudul Dunării şi abià în veacurile al XII-lea — al XIII-lea au trecut la Nordul Dunării, dupăce Ungurii, Saşii şi Secuii se stabiliseră acolo. Acelaş lucru a susţinut Engel în 1794 şi 1804, modificând doar data trecerii la Nordul Dunării şi fixând-o în veacul al IX-lea. Părerile acestora erau împărtăşite de toată intelectualitatea ungurească, săsească şi secuească, ba încă şi mai înrăutăţite, fiindcă şi originea latinească ni se contestă. Astfel călugărul Martin Bolla, Maghiar, profesor de istorie la liceul din Cluj, ne consideră de origină bulgărească (1791).

Conflictul dintre intelectualii români din Ardeal, conştienţi de origina strălucită a neamului lor, şi dintre cei streini, cari căutau justificarea istorică a stării inferioare a Românilor, ajunsese atât de înaintat, încât a dat naş-

tere unei lupte ştiinţifice de jumătate de veac, în care s'au distins Samuel Micu, Gh. Şincai şi Petru Maior.

In această luptă au avut de partea lor istoriografia românească veche şi în deosebi pe Miron Costin şi D. Cantemir. Cel dintâiu cu scrierea sa «De neamul Moldovenilor» şi cel de al II-lea, cu «Descriptio Moldoviae» şi cu «Hronicul Romano-Moldo-Valahilor». Pe cele dintâi două chiar le citează Micu, pe cea din urmă au utilizat-o latiniştii fără să-i cunoască autorul. Trebue să admitem aceasta pentrucă între ideile din Hronicul lui Cantemir şi ale scriitorilor latinişti este mare asemănare şi totuşi Hronicul nu-i citat de aceştia. Ca să nu fi vrut să-l citeze, nu putem admite, fiindcă «Descriptio» o citează. Manuscriptul Hronicului a fost adus la Blaj încă de episcopul Inocenţiu Klein. Depe acest manuscript s'a făcut o copie în anii 1756—1757 sub episcopul Petru Pavel Aron, urmaşul lui Inocenţiu. La aceà dată Micu, Şincai şi Maior erau copii. Deci ei au avut la îndemână, în epoca studiilor şi a maturităţii, ambele manuscripte. Amândouă acestea, însă, n'au nici titlul, nici numele autorului.

1. — SAMUEL MICU 1745—1806.

Samuel Micu sau Klein a învăţat la Blaj. Indată ce s'a făcut preot, a fost trimis la colegiul iezuit din Viena, numit Colegiul Pazmanyan, în vederea schimbării lui într'un aprig propovăduitor al catolicismului. Sfârşind colegiul, s'a întors la Blaj ca profesor. N'a stat mult şi din nou a fost trimis la Viena la colegiul S-ta Barbara. Acolo fuseseră strânşi mai mulţi Români, preoţi ori candidaţi la preoţie, tot în scopul pregătirii lor pentru propaganda catolică. Erà nevoie şi de un director al lor. Deaceea a fost adus din nou dela Blaj Micu. Stă în această calitate câţivà ani şi se stabileşte apoi în Ardeal, locuind la Blaj, la Alba-Iulia şi la Oradia-Mare. In 1803 se duce la Buda, ca censor pentru cărţile româneşti la tipografia de acolo. A murit şi a fost îngropat la Buda.

A scris foarte mult, dar n'a putut tipărì decât prea pu-

ţin. In biblioteca episcopiei române unite din Oradia-Mare se găsesc şi azi în manuscript 33 de scrieri ale lui, formând 44 de volume. Un număr aproape tot atât de mare se găseşte la Biblioteca Mitropoliei din Blaj.

A tradus întreaga Biblie şi a tipărit-o în 1795. Această Biblie s'a retipărit cu mici modificări de Societatea Biblică Rusească în 1819. Ca punct de plecare, Micu a luat Biblia dela 1688, confruntându-i textul cu cel elinesc.

Pe lângă activitatea religioasă, el a desfăşurat una mai însemnată de gramatic şi de istoric. A scris astfel «Elementa linguae daco-romanae sive valahicae» (1780), în colaborare cu Gh. Şincai, preferind s'o tipărească latineşte. ca învăţaţii streini să se poată mai uşor lămurì despre originа limbii noastre. Tot în scopul acesta a pregătit şi două dicţionare: «Dicţionarium valahico-latinum» şi altul «Dicţionarium latino-valahico-hungaricum». Gramatica a început-o Micu după îndemnul superiorilor săi dela S-ta Barbara, cari voiau să-şi vadă şcolarii ajunşi oameni de ştiinţă. Scopul ei este însă dovedirea latinităţii imaculate a limbii noastre. Ea pleacă dela principiul că, aşà cum o vorbiam, limba erà «coruptă» «barbară». Momenul iniţial al acestei «nenorociri» căzute peste graiul nostru fost introducerea limbii slavoneşti în biserică sub Alexandru cel Bun al Moldovei (părere luată din «Descriptio» a lui Cantemir). Cine deci vrea să-şi dea seama de caracterul adevărat al limbii româneşti, să treacă peste înrâuririle din afară şi va da peste caracterul latin clasic. De acì trei concluziuni: a) înlăturarea a tot ce nu e latin în limbă, b) înlăturarea alfabetului slavonesc, c) înfăţişarea cuvintelor româneşti de origină latinească într'o formă cât mai apropiată de limba latină.

Cercetările lui istorice s'au tipărit numai fragmentar în vieaţă şi după moarte, în două calendare din Buda (pe 1806 şi 1807) şi în revista lui Cipariu, «Arhiv». In această direcţiune a scris «Istoria, lucrurile şi întâmplările Românilor». (4 vol.), păstrată în manuscript la Oradia-Mare, istorie bazată pe un bogat material de informaţiune romă-

nesc şi strein. Manuscriptul vorbeşte, în primele trei volume, despre căderea Troiei, întemeierea Romei şi colonizarea Daciei — după exemplul lui Cantemir — şi merge, tratând istoria Munteniei de o parte, a Moldovei de altă parte, a Ardealului de altă parte până la 1795. Intr'al IV-lea volum vorbeşte despre creştinismul Românilor şi despre episcopiile româneşti din Ardeal.

Ca istoric, Micu a urmărit, cum vedem, două chestiuni: 1) formarea poporului românesc şi desvoltarea lui; 2) unirea unei părţi a Românilor ardeleni cu catolicii. Din chestiunea întâi îl interesează în deosebi partea originii, susţinând origina noastră curat latină, pe temeiul scriitorilor precedenţi, streini şi români. Prin istorie urmărià să facă pe Români «oameni şi Romani», să-i facă a simţi că «mult este a fi născut Roman!». A doua chestiune o tratează cu multă bogăţie de fapte şi cu multă însufleţire.

Ca gramatic deschide o epocă nouă, nu numai în activitatea propriu zis gramaticală, ci şi în cea culturală. El pune cu hotărîre în faţa streinătăţii problema originii latineşti a limbii noastre. N'a cunoscut deosebirea dintre latina clasică şi cea rustică, a derivat limba românească din cea dintâi, e adevărat, dar pe atunci astfel de chestiuni nu steteau pe primul plan. Dacă limba ne este slavonească ori latinească, aceasta interesà, şi nu în vederea unor scopuri ştiinţifice, ci în scopuri politice. Deaceea nici el n'a făcut operă de ştiinţă, ci de propagandă, de apărare. Deaceea a pus atâta râvnă să recomande înlăturarea alfabetului cirilic şi a cuvintelor de origină streină. Cu toată protestarea unora dintre savanţii streini, a lui Kopitar de pildă, care susţineà că nu se va puteà scrie niciodată româneşte cu litere latine, Micu a făcut încercarea în «Carte de rugăciuni» şi în «Acatist» şi a reuşit. Ortografia întrebuinţată n'a rămas întocmai cum a propus-o el, dar principiul s'a statornicit, nimeni nu l-a mai înlăturat.

Ediţiuni. — *Carte de Rugăciuni*, Viena 1779 (cu litere latine). — *Elementa linguae daco-romanae*, Vindobonae (Viena) 1780 (în colaborare cu Gh. Şincai); ed. II-a, Buda 1805 (publicată numai

de Şincai). — *Propovedanie.... la îngropăciunea oamenilor morţi*, Blaj 1784. — *Biblia*, Blaj 1795 (cu litere vechi) — *Acatist*, Sibiu 1801 (cu litere latine).

2. — GH. ŞINCAI 1754—1816.

A învăţat şcoala primară la Samşud şi liceul la Mureş-Oşorhei la Reformaţi, apoi în Cluj la Iezuiţi, apoi la Bistriţa, centru săsesc, ca să-şi însuşească limba germană. De aici s'a dus la Blaj ca preot şi ca profesor. După un an fu trimes la Roma, la colegiul iezuit De propaganda fide. Acolo a învăţat 5 ani şi a luat titlul de doctor. Nu s'a mulţumit însă numai cu învăţătura din colegiu, ci a răscolit bibliotecile, în deosebi pe a Vaticanului, ca să caute informaţiuni istorice despre neamul său. După ce mai stete şi la Viena un an, se întoarse la Blaj, ca profesor, ca director al şcoalei normale (1782) şi ca director al învăţământului românesc unit din tot Ardealul, numit anume de guvernul austriac. Aceasta ţinu numai cât trăì Iosif al II-lea, fiindcă după aceea politica austriacă îşi schimbă atitudinea faţă de Români, iar Şincai suferì mult pe urma schimbării. Fu persecutat chiar de Români, de episcopul Bob, fu scos în 1796 din locul de director al învăţământului unit şi trăì mulţumită sprijinului dat de episcopii Oradiei-Mari Darabant şi Vulcanu. Plecă apoi la Buda, întâi ca slujbaş într'o cancelarie juridică, plătit numai cu întreţinerea şi cu o haină de gală, şi apoi ca corector pentru cărţile româneşti la tipografia Universităţii, în aceeaş vreme când Micu erà censor. Vru să ia locul lui Micu, după moartea acestuia, dar nu izbutì. Ii trecù prin gând să se ducă până la ţarul Rusiei. Făcù cercetări şi la Viena în vederea operei istorice la care lucrà. Umblă drumuri lungi pe jos între Blaj, Oradia şi Buda, cu cronica sa în desagi, ca să caute mereu informaţiuni şi ca să încerce a o tipărì. Murì la familia Vas, unde predase mai înainte lecţiuni.

A scris şi el foarte mult, dar nu cât Micu. In Biblioteca episcopiei româneşti unite din Oradia-Mare se găsesc şi azi 8 scrieri de ale sale în manuscript, formând 39 de volume.

Ca gramatic, are aceleaşi vederi caşì Micu, al cărui colaborator a fost la Gramatica din 1780. De altfel ediţiunea II-a a operei a dat-o el singur (1805).

Intreaga-i vieaţă şi-a consacrat-o mai ales ca să dea Românilor, tuturor Românilor, o istorie. Aceasta e «Hronica Românilor», care povesteşte întâmplările neamului nostru an cu an dela 86 până la 1739 după Hristos. In mijlocul sărăciei de material, în care ne găsiam la începutul secolului al XIX-lea cu privire la istoria noastră, în mijlocul greutăţilor de cari se izbiau în Ardeal încercările de a da Românilor o cultură a lor, opera lui Şincai apare ca un act de eroism. Nici nu şi-a putut-o tipărì cât a trăit, fiindcă despre o parte din ea censura spusese: «e bună de foc, iar autorul de spânzurătoare». Pe la jumătatea secolului al XIX-lea, în deosebi după stăruinţa lui Kogălniceanu, «Hronica» s'a tipărit (apăruseră în 1808 într'un calendar din Buda anii 86—264 câtevà fragmente). Am putut vedeà reînviind un vrednic urmaş al marilor cronicari din trecut. Şincai pleacă dela cronicari şi dela Dimitrie Cantemir, completându-i cu numeroşi istoriografi latini, unguri, poloni şi germani, cari revin la fiece pagină. O lucrare atât de mare şi de grea nu se mai încercase până la el. Caşì Costin şi D. Cantemir, dar pe o scară mai întinsă. Şincai vorbeşte în cronica lui nu numai de Moldoveni sau Ardeleni, ci de toţi laolaltă, punând faptele lor în legătură cu ce se întâmplà la vecini, Poloni, Unguri, Turci sau Tătari. Cronica lui nu mai este a Moldovei, nici a Ţării Româneşti, ci a Românilor. Ea pune în evidenţă toate momentele noastre de triumf şi arată cu tristeţă relele pe cari ni le-am făcut noi înşine, numai fiindcă nu ne-am unit.

Istoria e pentru el un mijloc de educaţie; din ea fiece om să ia pilde pentru vieaţă. In istorie, Românii trebuiau să vadă minunile strămoşilor şi reaua stare în care se găsiau atunci din cauza nepăsării lor.

Ediţiuni. — *Catehismul cel mare*, Blaj 1873. — *Indreptare către Aritmetică*, Blaj 1785. — *Hronica Românilor* (ed. Aug.

Treb. Laurian și M. Kogălniceanu), 3 vol., Iași 1833; ed. II-a (ed. Gr. Tocilescu), 3 vol. Buc. 1889.

3. — PETRU MAIOR 1760—1821.

Petru Maior

Este cel mai însemnat dintre scriitorii școalei latiniste, fiindcă prin el ideile acestei școale s'au impus mai întâi și mai puternic între Români. Opera lui Șincai s'a publicat după a lui Maior, deși scrisă înainte, iar a lui Micu—cea românească—nu s'a publicat în întregime nici până astăzi. Din această cauză, la început, numai operele lui Maior au luptat pentru triumful noilor idei. Maior a învățat la Murăș Oșorheiu, la Cluj și la Blaj. A fost trimis odată cu Șincai la Roma și s'a întors odată cu el. A studiat la Viena dreptul canonic. Știà grecește, latinește și italienește. A ajuns profesor la Blaj de teologie și filozofie și protopop la Reghinul unguresc, apoi la cel săsesc. A trecut la tipografia Universității din Buda ca censor (1809), după moartea lui Micu. Acolo și murì. Mormântul nu i se cunoaște, cu toate cercetările făcute în urmă în scopul acesta. Unii bănuesc că ar puteà fi îngropat în cimitirul comun sau într'al călugărilor franciscani.

Activitatea lui religioasă s'a manifestat prin «Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți» (1809). Cea istorică prin «Istoria pentru începutul Românilor în Dacia» (1812), și prin «Istoria bisericii Românilor» (1813). Tot el a reluat activitatea lexigografică a lui Micu. Plecând dela dicționarele începute de acela, a pregătit în colaborare cu Koloși, Corneli, frații Ion Teodorovici și Alexandru Teodori, celebrul «Lexicon dela Buda» apărut (1825) după moartea sa. Dicționarul dovedià și latinitatea limbii noastre, dar și bogăția ei Sunt filologi cari îi atribue în desvoltarea limbii noastre acelaș rol, cași Bibliei dela 1688.

La începutul acestui dicționar a apărut și altă lucrare gramatică a lui Maior · «Dialog între unchiu și nepot». Dintre toate, aceea care i-a impus numele este «Istoria pentru început», unde susține puritatea absolută a originii noastre latine, tratând evenimentele din istoria noastră dela colonizarea romană până la imperiul româno-bulgar.

La el se văd și mai bine ideile conducătoare ale școalei latiniste: problema originii latine a poporului românesc, problema bisericească a unirii și problema latinității limbii. Pe cea dintâi a tratat-o în «Istoria pentru început», pe cea de a doua în «Istoria bisericii», pe cea de a III-a în două capitole dela finele «Istorici pentru început», cași în «Dialogul dintre unchiu și nepot».

«Istoria pentru început» închide în ea formula definitivă a latiniștilor cu privire la origina Românilor. Suntem Romani și numai Romani. Alt popor n'a lăsat urme în Dacia. Dacii înșiși au pierit în luptele cu Romanii, și bărbații și femeile. Dacă au scăpat parte din femei, Romanii nu s'au înjosit să le ia de soții. In Dacia au mai trăit, într'adevăr, și alte popoare, pomenite de istorie, dar au trăit, nu în Dacia propriu zisă, ci la Nordul ei, în Sarmația; de acolo au trecut, odată cu Hunii și cu alte populațiuni, în Mesia. Amestecul limbii latine cu alte limbi în Dacia, deși fără urmări, a fost totuși o «nenorocire». Ideia aceasta a luat-o Maior din «Hronicul» lui Cantemir. Acolo găsim că Traian «tot neamul Dachilor din Dachia au stârpit»; tot acolo se susține puritatea rasei noastre exact cu argumentele de cari s'a servit mai târziu P. Maior.

A doua ideie însemnată din «Istoria pentru început» este continuitatea elementului roman în Dacia. Și ideia și metoda expunerii sunt luate din Hronic. Cantemir luase împărat după împărat roman și arătase legăturile fiecăruia cu Dacia, întâi ale împăraților de Apus, apoi ale celor de Răsărit. La fel procedează și P. Maior.

Ajuns la Aurelian, Cantemir insistase mult să probeze că sub acel împărat Dacia n'a rămas goală de locuitori, combătând un pasaj vestit din istoricul roman Eutropius.

La fel procedează și Maior. Ba încă, și Maior, cași Cantemir, găsește numele lui Aurelian păstrat în «Ler împărat» din colindele noastre. Chiar titlurile unor capitole seamănă la Maior și la Cantemir. La Maior citim: «Cap. I. Pentru descălecarea Romanilor în Dacia», iar la Cantemir: «Cartea I care arată descălecatul Romanilor în Dachia». La Maior: «Paragraful 4. Dacia, cu prilejul răsboiului Romanilor, se deșartă cu totul de locuitori»; iar la Cantemir: «Cap. IV. Arată-să așezarea Romanilor în Dachia și stârpirea Dachilor dintr'însa».

Firește că Maior a utilizat și alți autori pe cari Cantemir nu-i puteà cunoaște. Maior utilizează astfel pe Thurocz, «Chronicae Hungarorum», utilizează inscripțiunile lui Seibert și scene depe columna lui Traian dela Roma, scene nu numai văzute de el, dar și descrise în publicațiunile timpului. Ca urmare a acestui material nou, Maior are în «Istoria pentru început» capitole redactate deosebit decât ale lui Cantemir, cum este cel despre împăratul Decius.

In «Istoria bisericii», el întroduce pe lângă problema unirii cu catolicii, cu care se ocupase și Micu, și chestiunea creștinării noastre, tot cu scopul de a dovedì latinitatea noastră. Susține anume — cași D. Cantemir — că dela Romani și nu dela Slavi am luat noi creștinismul, fapt rămas astăzi deplin stabilit.

Ca gramatic, Maior se deosebește de Micu și de Șincai în ceeace privește care anume limbă latină a dat naștere limbii noastre. Micu și Șincai credeau că limba clasică, Maior afirmă că cea vulgară. Astăzi e pe deplin stabilit că toate limbile romanice, deci și a noastră, au ca punct de plecare latina vulgară, vorbită de marea massă a poporului roman. La noi, cel dintâiu Român care a susținut aceasta a fost Maior. E adevărat însă că în practică procedà cași Micu și Șincai, recurgând tot la limba latină clasică pentru a face comparațiuni cu limba română, dar aceasta pentru motivul că în vremea lui încă nu se cunoșteà latina vulgară.

In activitat a lui istorică și gramaticală, Maior a luptat

să apere neamul de ponegrire. Vechea ocară de care se plângeà Miron Costin și contra căreia luptase în «De neamul Moldovenilor» apăruse din nou la sfârșitul veacului al XVIII-lea. Intreaga activitate a școalei latiniste, și mai ales a lui Maior, este provocată de această nouă ocară. In prefața «Istoriei pentru început», Maior constată că le place scriitorilor streini «a vomì cu condeiul asupra Românilor, strănepoților Romanilor celor vechi» și că aceasta se explică prin ura pe care totdeauna barbarii au avut-o contra Romanilor ori a urmașilor. In această acțiune, scriitorii streini au fost încurajați și de nepăsarea Românilor: «cu cât Românii mai adânc tac, nimic răspunzând nedrepților defăimători, cu atâta ei mai vârtos se împulpă pre Români a-i micșorà și cu volnicie a-i batjocorì».

Edițiuni. — *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți*, Buda 1809. — *Predici*, Buda 1810—1811 (3 vol.); ed. II (ed. E. Dăianu), Cluj 1906. — *Istoria p. începutul Românilor în Dacia*, Buda 1812; ed. II-a (ed. I. Mălinescu), Buda 1834; ed. III-a (ed. Soc. P. Maior din B.-Pesta), Gherla 1883. — *Istoria bisericii Românilor*, Buda 1813. — *Intâmplările lui Telemah* (trad. din italienește), Buda 1818. — *Orthografia romana*, Buda 1819. — *Lexicon* (zis «dela Buda»), în colaborare, Buda 1825.

4. — ION BUDAI-DELEANU 1760—1820.

Erà din satul Cigmău, ținutul Hunedoarei, dar a trăit și a scris la Lvov (Lemberg), depe la 1805 înainte. A avut cultura clasică a instituțiunilor teologice din Blaj și Viena. Scrierile i-au rămas netipărite, unele până pe la 1875, altele până astăzi.

Cele netipărite sunt de natură gramaticală, istorică și etnografică: o gramatică («Temeiurile gramaticii românești»), un dicționar («Lexicon românesc-nemțesc») («Scurte observațiuni despre Bucovina», scrisă în limba germană s'a tradus după moartea sa în românește în «Gazeta Bucovinei», (1894). Este interesant dicționarul său, fiindcă socotește elementele streine din limbă ca o îmbogățire, într'o vreme când ceilalți latiniști cereau izgonirea lor.

Ceeace s'a tipărit, tot după moartea lui, i-a făcut un bun nume. Este «Ţiganiada», epopeie eroi-comică publicată întâi în revista «Buciumul Român» din Iaşi în anii 1875—1877. In epoca în care cu orice chip se căutà pentru Români o epopeie naţională şi în care s'au făcut atâtea încercări neizbutite, fireşte că tipărirea unei lucrări care, chiar ca epopeie eroi-comică, salvà reputaţia neamului nostru din punctul de vedere al producţiunilor epice, a avut răsunet. La 1830—40 poate că lucrarea ar fi avut şi însemnătate literară, dar la 1875 — şi cu atât mai mult de atunci încoace a însemnat o lucrare slabă. Autorul cunoşteà într'adevăr regulele epopeilor clasice, fiindcă le învăţase în şcolile teologice. Şi-a dat silinţa să realizeze acele reguli în operă. In deosebi a ales un subiect minunat pentru o astfel de lucrare, pe Ţigani, subiect popular, cunoscut în masse — cum cere codul epopeilor antice, — dar i-a lipsit talentul de a închegà o acţiune epică şi de a creà eroii necesari. In amănunte epopeia se menţine, sufletul ţigănesc se manifestă ici-colea adevărat, dar în concepţia totală, în desfăşurarea acţiunii, în stilul şi limba întrebuinţată e slabă.

Ediţiuni. — *Ţiganiada* (ed. Virgil Onițiu), Braşov, Ciurcu, 1900; ed. II, Piatra Neamţ, 1906; ed. III «Bibl. p. toţi», no. 891; ed. IV (ed. Gh. Cardaş), 499 pag., Buc. Casa Şcoalelor, 1925.

5. — TIMOTEI CIPARIU 1805 — 1887.

A fost cel mai aprig adept a latinismului în limbă. Un caracter hotărît, mare putere de muncă, devotament adânc pentru principiile lui, solide cunoştinţi linguistice. Prin aceste însuşiri, el a prelungit prea mult şi a accentuat greşelile unui curent literar ce produsese roade minunate timp de jumătate de secol. Micu, Şincai şi Maior propovăduiseră într'adevăr latinitatea pură a limbii noastre şi ceruseră izgonirea cuvintelor streine, dar în practică urmaseră tradiţiunea firească. Scrierile lor sunt continuarea directă a cronicarilor, a scriitorilor bisericeşti, a lui Cante-

mir. Urmaşii lor însă au exagerat, trăgând concluziuni prea tari şi uneori chiar alături de principiile călăuzitoare. Atât de mare ajunsese la un moment dat depărtarea dintre profesori şi elevi, încât adversarii latinismului, de pildă M. Kogălniceanu, Al Russo, etc., combăteau pe elevi cu argumentele foştilor lor profesori, pe Laurian şi Cipariu cu Micu, Şincai şi Maior.

Exagerările latiniste aveau în favoarea lor ideia atrăgătoare a originii romane. Sub mantia ei strălucitoare se puteau uşor propagà şi rătăciri. Fireşte că adversarii latinismului despărţiau adevărul de rătăciri, dar marele public nu erà pregătit să-i înţeleagă, el nu puteà face despărţirea între a fi Latin şi a nu scrie chiar ca Latinii.

In sprijinul rătăcirilor latineşti a mai venit Societatea Academică Română, schimbată apoi în Academia Română de astăzi. Instituţiune creată anume în scopul de a promovà studiile de limbă şi de istorie naţională, a înnumărat chiar dela începutul ei prea mulţi membri cu principii latiniste. Aceştia au dat tonul, aceştia au stabilit tradiţia care a ţinut până la sfârşitul secolului al XIX-lea. Academia trebuià să fixeze formele limbii într'o gramatică şi cuvintele ei într'un dicţionar : cea dintâi a redactat-o Cipariu (vol. I la 1869, vol. II la 1877), cel de al doilea l-au redactat August Treboianu Laurian şi I. Maxim, în colaborare cu Iosif Hodoş şi Gh. Bariţ, (1873—1876), toţi latinişti extremi. Munca lor a rămas zadarnică, drumul pe care voiau să îndrumeze limba erà prea greşit, iar limba românească nu-şi are nici astăzi gramatica, nici dicţionarul său, tocmai din pricina Academiei, a instituţiunii create anume în scopul acesta.

Cipariu s'a născut la Pănade în Ardeal. A învăţat la Blaj şi la Aiud. In 1828 erà profesor la Blaj. Bun prieten cu Gh. Bariţ, istoric şi naţionalist ardelean, amândoi stabiliseră legături intelectuale cu Românii din celelalte ţinuturi şi în deosebi cu cei din Muntenia. Astfel Cipariu corespondeà cu Eliade Rădulescu în chestiuni literare. A-

poi legăturile devin mai strânse şi Cipariu vizită des Bucureştii încă din 1836.

Cipariu duce mai departe încercările de purificarea limbii. Citiţi calda lui pledoarie din «Principii». A purifică limba nu însemnează numai a înlătură din ea ceeace n'am moştenit dela Romani şi a introduce ceeace într'adevăr e latin, însemnează cevà mai mult. Nu e vorba să scoatem slavonismele, grecismele, turcismele, ungurismele, etc. şi în locul lor să punem latinisme. Trebue să cercetăm chiar elementele latine şi să vedem : sunt ele latine sau împrumutate de Romani din alte limbi ? Latina balcanică aveà cuvinte împrumutate dela vechii Greci. Le socotim cuvinte latineşti ? Noi zicem da. Cipariu ziceà nu. Atunci ce este latinesc ? Ceeace se găsià în latina din Italia. Nu, zice Cipariu. Şi latina din Italia a împrumutat dela Etrusci, dela Sabini, etc. Atunci ce este latin ? Numai ceeace se vorbià în Laţiu şi ceeace s'a desvoltat mai târziu numai pe temeiul şi cu elementele Laţiului.

Lui Cipariu nu-i plac nici aparenţele. Nu-i plac cuvintele îmbrăcate în formă latinească, cu sufixe ori terminaţiuni latineşti, dar de origină nelatină, ca cinevà care ar vrea să înşele. Şi cuvântul şi forma lui, şi sufletul şi îmbrăcămintea să fie latineşti. Dar cât mai latineşti, chiar dacă consideraţiuni estetice ar intervenì pentru prefacerea unei forme. Nu frumosul trebue să ne conducă în chestiuni de limbă, ci latinitatea — aşà simţià acest pătimaş apărător al strălucitei noastre origini.

Erà un pasionat în cercetările lui. Cuvântul latin erà «aur», erà «nestimată» pentru el — în tot «Principii» ne spune. Când îl vedeà uitat, ori aproape uitat, i se păreà un tot atât de mare păcat, caşicum ai aruncà în noroiu o piatră preţioasă. Suferià cu adevărat, ca un artist în faţa operei neînţelese de mulţime.

Din noroiu şi din uitare a pornit el apoi să culeagă nestimatele. A cercetat peste tot, prin dulapuri vechi, prin poduri, prin colţurile neumblate ale camerelor, prin tindele bisericilor cărţi vechi uitate, le-a scuturat de praful sutelor

de ani și le-a citit rând cu rând în odăița lui întunecoasă dela Blaj, ca să descopere latinismele pe nedrept părăsite. Nu e adevărat —ziceà el — că limba românească la începutul ei a fost mai latinească decât în urmă, când s'au adăugat an cu an, secol cu secol forme streine? Nu e adevărat că pe zi ce treceà ea pierdeà din elementele latinești spre folosul celor streine? Să ne scoborîm deci spre origini și acolo vom descoperì termeni românești de origină curat latină.

A reușit? A desgropat formele latine uitate? A îmbogățit limba cu ele? Nu. Limba nu se ia după gramatici, cum credeà el, cași ceilalți latiniști, ci gramaticii după limbă. Din activitatea lui s'a născut însă o știință nouă, pe care Românii până atunci n'o cultivaseră: «istoria limbii». Știința aceasta nu se puteà naște câtă vreme se studià limba numai în forma ei prezentă. Trebuiau cercetate originile limbii și fazele ei de desvoltare. Cipariu se deprinsese dela primii latiniști cu cercetarea originilor. Cercetarea fazelor de desvoltare a început și ea din momentul în care el a luat contact cu cărțile vechi, cari închideau într'adevăr limba veacurilor trecute.

Edițiuni — *Organul luminării*, ziar, Blaj 1847—1848. — *Organul Național*, ziar, Blaj 1848. — *Elemente de l. română după dialecte și monumente vechi*, Blaj 1848. — *Compendiu de gramatica limbii române*, Blaj 1885. — *Crestomatie sau Analecte literare*, Blaj 1858. — *Principia de limbă și scriptură*, Blaj 1866. — *Gramatica l. române*, vol. I, Buc. 1869, vol. II Buc. 1877. — *Despre limbă*, Blaj 1877.

6. — ARON PUMNUL 1818—1866.

Un adept al școalei latiniste a ajuns în Bucovina. Se numià Aron Pumnul. Fusese profesor la Blaj și în strânse legături cu Cipariu. Luase parte activă la aparițiunea ziarului «Organul Luminării» și semnase chiar programul. A fugit din Ardeal în 1848 după revoluțiune. A trecut în Muntenia și de aici în Bucovina, unde a trăit restul vieții în Cernăuți, ca profesor la școala care azi îi poartă numele

(Liceul Aron Pumnul). Din contactul cu latiniştii ardeleni i-a rămas convingerea că limba românească se poate schimbà de gramatici şi că trebue schimbată. Pornind de aici, el a devenit autorul unui curent linguistic pe care l-am numit «Purismul român» (în cartea «Desvoltarea limbii literare»). Programul noului curent l-a schiţat în articolul «Neatârnarea limbii româneşti» din ziarul «Bucovina». Toate cuvintele, zicea el, trebue să aibă «caracter românesc». Ce însemnà aceasta? El nu discutà numai termenii de origină nelatină, ci şi pe cei de curând introduşi, fie din limba latină, fie din cea franceză. Cu privire la cei dintâi aveà aceeaş soluţiune caşi şcoala latinistă, adică să-i scoatem din limbă. Cu privire la cei din urmă, erà de părere să fie «romanizaţi», adică să li se aplice regulele fonetice cari au lucrat asupra limbii în epoca ei de formaţiune. De pildă să spunem «a cuntrăzice», nu «a contrazice», fiindcă *o* neaccentuat latin devine *u* în româneşte, iar *a* neaccentuat devine *ă*. De asemenea «miraveră» în loc de «mirabilă» (admirabilă), «cuntrăzicătiv» (contradictoriu), «cărăpteriu» (caracter), «stavăr» (stabil), «despărţământ» (departament), «frângământ» (fragment), «năciune» (naţiune). «ocupăciune» (ocupaţiune), fiindcă, dacă le-am fi luat dela Romani în vremea formării limbii noastre, le-am fi luat desigur sub această formă. Sub influenţa teoriilor linguistice maghiare, Pumnul mai cereà să nu împrumutăm termeni noi din alte limbi, ci să-i formăm noi înşine; să zicem, de pildă, «limbământ» (gramatică,) «cugetământ» (logică) «stelământ» (astronomie). Purismul român al lui Pumnul s'a răspândit în Bucovina mulţumită renumelui de mare învăţat şi de bun Român ce şi-l căpătase iniţiatorul lui şi mulţumită celor două instituţiuni culturale din Cernăuţi: Gimnaziul şi Societatea pentru cultura şi literatura poporului român din Bucovina, cari adoptaseră noile idei. Atât de mult se răspândise purismul român acolo, încât a produs o energică reacţiune, reprezentată în deosebi de poetul D. Petrino, care a şi scris combătând curentul. Purismul român s'a întins şi în Moldova,

unde câștigase un bun adept în tânărul istoric B. P. Hasdeu. Nu s'a întins mai mult, din cauza opozițiunii dârze pe care i-au făcut-o, cum vom vedeà, scriitorii moldoveni depe la 1840—50, Kogălniceanu, Negruzzi, Russo și V. Alecsandri.

Din sistemul lui Pumnul au rămas unele forme ca «despărțământ», dar prea puține. A rămas însă înclinarea de a nu se primì prea repede și prea bucuros termeni streini. A rămas, ca cea mai trainică parte, dragostea de limba țării, într'un ținut unde românismul erà primejduit de germanism. La Pumnul a învățat poetul Eminescu bună parte din patriotismul ce respiră din opera sa, tot la el a învățat Ioan Sbiera, care și-a consacrat vieața întreagă cercetărilor de literatură veche românească.

Edițiuni. — *Convorbire asupra limbii și literelor românești*, Cernăuți 1850. — *Lepturariu românesc*, 4 vol., Viena 1862—1865 (crestomatie).

Ca să înțelegem cum de au fost cu putință greșelile linguistice ale latiniștilor și fonetiștilor, să nu uităm situațiunea și istorică și geografică a Românilor la sfârșitul veacului al XVIII-lea Poporul nostru prin forțele sale vii a stat și atunci cașì în trecut în slujba unei singure ținte: păstrarea individualității sale amenințate. Numai că în trecut săvârșià aceasta mai mult prin puterea armelor și mai puțin prin puterea literaturii și a artelor. La sfârșitul veacului al XVIII-lea de puterea armelor nu mai puteà fi vorba. Rămâneà cealaltă. Aceasta deci s'a desvoltat, cu atât mai mult, cu cât Românii, propășind din punct de vedere cultural, vedeau mai limpede primejdia. Și Austriacii și Rușii țintiau la desființarea noastră. Le cădeà minunat de bine ignoranța științei europene, ba și a celei puține românești, despre origina și trecutul nostru, ignoranță străbătută doar o clipă de publicațiunile lui Cantemir. Intelectualitatea românească trebuià deci să dea lupta aici și s'o dea, firește, cu armele vremii.

Vremea de atunci credeà în popoare nobile și barbare,

din punct de vedere al originii. Erà barbar cine nu se trăgeà din strămoşi vestiţi şi cine nu-şi puteà dovedì un strămoş unic. Veacul al XVIII-lea credeà în puritatea raselor, legà nobleţa şi de această puritate. Nu erà injurie mai mare pentru un popor decât să-l fi considerat ca ieşit din amestecul mai multor popoare. Iată ce a provocat trezirea conştiinţei de latinitate la noi şi iată de ce a absorbit ea preocupările intelectuale între 1780 şi 1840. Trebuià să dovedim că suntem Latini şi numai Latini şi am dovedit-o.

Limba de asemenea trebuià înfăţişată numai ca latinească. Aici ne steteau piedică atâtea cuvinte vădit de altă origină. Tot vremea a venit în ajutorul scriitorilor noştri. Veacul al XVIII-lea, veacul raţionalismului, socotià limba literară ca un produs al învăţaţilor, nu al mulţimii. Invăţaţii îi pot da orice formă. Şi atunci latiniştii la noi i-au dat formă latinească, iar Pumnul formă fonetică («plântă» şi «năciune»). Şi deoarece concepţia veacului al XVIII-lea a fost greşită, au greşit şi latiniştii. E adevărat că partea scriitorilor este însemnată în desvoltarea unei limbi literare, mai ales în sintaxă şi în lexic, dar a scriitorilor, nu a gramaticilor. Scriitorul, în sens de artist, evită construcţiunile puţin elegante şi termenii nearmonioşi, sau modelează, sau creiază. Şi el însă ţine intuitiv seama de caracterul special al limbii şi acţionează în cadrul său. Termenii şi construcţiile îl interesează deci din punct de vedere al preciziunii înţelesului şi al frumuseţii formei, nu din punctul de vedere al originii.

Nerespectând acest caracter, latiniştii şi fonetiştii, când şi-au aplicat ideile — cum au făcut Pumnul, Cipariu, Aug. Laurian — s'au condamnat singuri: scrierile le-au fost puţin citite.

Au mai avut în contra lor şi poezia, apărută în Muntenia şi Moldova odată cu trezirea conştiinţei de latinitate în Ardeal. Poezia nu puteà, cu nici un preţ, primì o limbă artificială.

Care este atunci valoarea şcoalei latiniste pentru istoria literaturii româneşti? Valoarea ei stă în următoarele pa-

tru rezultate pozitive: 1) trezirea conştiinţei latineşti în mult mai mare grad de cum o realizaseră cronicarii şi Dimitrie Cantemir, 2) desvoltarea patriotismului, 3) îmbogăţirea limbii literare, 4) introducerea alfabetului latinesc.

Ideile şcoalei latiniste au devenit dogmă, mai ales în Ardeal, chiar din primele decenii ale secolului al XIX-lea. Când s'a început apoi şi în Ţara Românească şi în Moldova organizarea învăţământului public, ca profesori s'au adus Ardeleni, singurii dintre Români pregătiţi pe atunci pentru o astfel de misiune. Aşà au fost Gheorghe Lazăr, Aron Florian, I. Maiorescu, Fabian Bob, etc., cari au răspândit şi dincoace de Carpaţi mândria originii latineşti şi, pe acest temeiu, râvna de a ne ridicà mai sus de cum ne găsiam la începutul secolului al XIX-lea. Patriotismul a luat atunci mare avânt şi de el s'a resimţit întreaga literatură. Nota patriotică, atât de accentuată la scriitorii din secolul al XIX-lea şi manifestată mai ales pe tema că suntem de viţă strălucită şi că merităm o soartă vrednică de această strălucire se datoreşte tocmai şcoalei latiniste.

Deşì preocuparea de căpetenie a latiniştilor şi fonetiştilor din prima jumătate a secolului al XIX-lea a fost curăţirea limbii de elementele socotite de ei ca streine, totuşi nu în direcţiunea aceasta le stă meritul. Meritul le stă în introducerea de numeroşi termeni noi. Ei au făcut mai curând o acţiune neologică, de cât una puristă. Prin ei, limba latinească şi-a revărsat din nou comorile linguistice în ţinuturile noastre. Nu numai că ne-a dat cu prisosinţă termeni cu cari să înlocuim pe cei slavoneşti cari nu ne plăceau, dar alături de forma latinească veche a cuvântului a venit cu alta nouă («subţire» şi «subtil»), ca să ne ajute în exprimarea celor mai fine nuanţe.

N'a fost de mică însemnătate nici introducerea alfabetului latinesc. Prin el am rupt şi mai mult legătura cu Orientul înapoiat, ca să ne legăm mai strâns cu civilizaţia Apusului.

CAP. VIII.

Inceputurile poeziei româneşti

VĂCĂREŞTII, CONACHI, MUMULEANU, ANTON PAN

Versuri româneşti întâlnim încă din veacul al XVII-lea. Nu erà carte bisericească, unde sub stema ţării să nu fi întâlnit şi o închinare în versuri către domnul ţării. Au fost şi scrieri întregi în versuri ca Psaltirea lui Dosoftei şi Vieaţa lumii a lui Miron Costin. Acestea sunt însă versuri, nu poezie. Ici-colea, între miile de versuri, răsare şi o scânteie poetică, dar atât.

Până la sfârşitul veacului al XVIII-lea, poezia românească constă în poezia populară. Clasele mai înalte ale poporului nostru nu se ridicau, din punct de vedere al gustului poetic, deasupra massei celei mari: şi pe unele şi pe celelalte le mulţumiau îndeajuns basmele, ghicitorile, proverbele, oraţiile de nuntă şi mai ales cântecele bătrâneşti şi cele de dor.

La sfârşitul veacului al XVIII-lea se naşte şi poezia cultă românească, dar tot din cea populară. Cel dintâiu poet român, Ienăchiţă Văcărescu, a scris după modelul popular.

1. — VĂCĂREŞTII: IENĂCHIŢĂ, ALECU ŞI NICULAE.

Ienăchiţă Văcărescu

Ienăchiţă Văcărescu a scris şi o «Gramatică» (1787) şi o mică «Istorie a Impăraţilor otomani» în legătură cu istoria noastră (scriere publicată după moartea lui). Ca gramatic, el stă în atmosfera de idei a lui Chesarie de Râmnic şi a urmaşului său la episcopia Râmnicului, Filaret. Gramatica lui Micu-Şincai n'o cunoaşte. Totuşi, din atmosfera lui Chesarie de Râmnic, ştie de origina latinească a limbii şi cunoaşte evenimentele privitoare la colonizarea Daciei. După el, după ce Traian a cucerit Dacia, a adus aici colonişti latini şi italieni şi i-a aşezat în judeţul Romanaţi. Acesta ar fi primul ţinut colonizat de Romani, după cum şi numele îl arată. De acolo, colonizarea romană s'a întins în Banat, în Ardeal, în Moldova şi apoi în Ungaria «pe apa Tisei în sus». Dar nu pentru această activitate are loc în istoria literaturii. Locul îl datoreşte poeziilor sale, cele dintâi poezii româneşti culte. Pe când în Ardeal, Românii duceau luptă aprigă pentru recunoaşterea lor ca neam şi pentru câştigarea dreptului la vieaţă, după strălucita lor origină, în Ţara Românească, şi îndată după aceea în Moldova, pătura înaltă, cea boierească, îşi întrebuinţează energia şi talentul în cultivarea poeziei. Ienăchiţă Văcărescu întrupează acest modest început. El scrie poezie erotică şi patriotică. Cea erotică se înfăţişează cu oarecare caracter de sensualitate, cea patriotică nu stă mai pre jos, ca concepţie, de patriotismul cronicarilor, nici de al scriitorilor latinişti. Se citează şi astăzi testamentul său literar de câteva versuri numai, totuşi emoţionant pentru cine se poate strămuta sufleteşte în vremile de atunci.

Ca fiu de boier bogat, a avut educaţiune aleasă, a cunoscut operele mari eline şi franceze, aşà încât nu i-au lipsit modelele. In prefaţa gramaticii citează pe Busching. Voltaire, Seneca, Salustius, etc. Totuşi modelul care i-a plăcut mai mult a rămas tot poezia populară, atât de amestecată atunci în vieaţa boierilor, caşi într'a ţăranilor. Ienăchiţă Văcărescu a scris «Amărîtă turtureà» după varianta populară, completând-o cu o parte personală. Tot din poezia populară a luat el versificaţia: ritmul şi rima. Versificaţia anterioară lui pornise dela modèle streine, nepotrivite cu versificaţia noastră, deaceea n'a plăcut, n'a interesat şi n'a exercitat influenţă. Aşà încât şi versificaţiunea adevărat românească începe odată cu poezia, deci cu Ienăchiţă Văcărescu.

Fiii săi Alecu şi Niculae au urmat calea deschisă de părintele lor, chiar cu mai mult talent. Niculae are uneori şi preocupări filozofice.

Ediţiuni. — *Observări sau Băgări de seamă asupra... gramaticii româneşti*, Râmnic 1787; ed. II-a, Viena 1787 (fără prefaţă). — *Istoria preaputernicilor împăraţi otomani* în «Tezaur de monumente istorice», tom. II. — *Poezii*, în «Scrierile» lui Al. Odobescu; ed. II-a în «Bibl. rom. Socec»; ed. III-a în «Căminul».

2. — COSTACHE CONACHI 1777—1849.

A fost unul din marii boieri moldoveni ai vremii, bogat şi cu mare autoritate. A candidat şi la domnie. A avut din familie educaţiune aleasă, caşi Ienăchiţă Văcărescu, cu limbă elină şi cu limbi moderne.

N'a tipărit nimic cât a trăit, caşi Ienăchiţă Văcărescu. După moarte s'a publicat volumul «Alcătuiri şi tălmăciri», adică scrieri originale şi traduceri.

Poezia lui este erotică şi tot cu caracter sensual, ca cea din Muntenia din timpul său. Sunt mai sincere, mai emoţionante bucăţile inspirate de dragostea lui către Zulnia, mai ales după moartea acesteia.

Edițiuni. — *Poezii*, alcătuiri și tălmăciri, Iași, 1856; ed. II-a Iași (Șaraga), fără dată.

3. — BARBU PARIS MUMULEANU 1794—1837.

A fost un pasionat după cultură. A trăit la curtea marelui boier Constantin Filipescu și s'a ocupat mai numai cu cititul. Știà grecește și franțuzește, așà că tot ce-i cădeà în mână, scris în aceste limbi, citià cu interes. A cunoscut astfel pe poetul grec modern, care a trăit și la noi, Athanasie Hristopulos, și din literatura franceză pe mai toți marii scriitori ai veacului al XVIII-lea și în deosebi pe Jean Jacques Rousseau. Din mișcarea literară românească n'a cunoscut gramatica școalei latiniste, fiindcă numește pe Ienăchiță Văcărescu întâiul nostru gramatic. A cunoscut însă tendințele ardelene de modificarea limbii și a fost contra lor. A cerut contrariul: «să lucrăm limba noastră cea vorbitoare». In schimb i-au plăcut ideile despre origina noastră latinească, a cunoscut și a vorbit cu entuziasm despre «Istoria pentru început» a lui Maior. Din mândria originii latine și din prea marea depărtare ce constatà între noi și între Apus a reieșit preocuparea lui de a arătà poporului mijloacele de îndreptare: învățătura, cunoașterea originii nobile, credința, modelul popoarelor înaintate. Nu se sfiește să ne arate scăderile și pune în aceasta multă inimă și dor de îndreptare. Așà cugetà, când scrià în proză, în prefețele scrierilor sale.

El e cunoscut însă ca poet. Aici ar fi putut să-și pună în practică ideile. Firește că a încercat, că a ales bune modèle, ca Lamartine de pildă și Young, dar talentul nu l-a susținut. Cântă iubirea, dar în tot comun. Se ridică la oarecare înălțime numai în câtevà strofe din poeziile cu cugetări filozofice. Melancolia ce răsare la el din cântecul nestatorniciei omenești a plăcut și lui Eminescu. Cântându-l în „Epigonii», l-a păstrat până astăzi în amintirea noastră.

Edițiuni. — *Rost de poezii*, Buc. 1822. — *Caracteruri*, Buc. 1825. — *Poezii*, Buc. 1837.

4. — ANTON PAN 1794—1854.

Vestitul scriitor popular, neuitat prin «Povestea vorbei», a fost dascăl de biserică la Chişinău în Basarabia, la Bucureşti, la Braşov în Ardeal şi profesor de muzică la şcoala dela Sf. Sava din Bucureşti, la «Şcoala naţională», cum scrià el cu mândrie. Invăţătură înaltă n'a avut. S'a cultivat singur numai în direcţiunea bisericească şi morală.

A avut însă o înclinare deosebită către anecdote, întâmplări cu haz, povestiri morale. Ştiind bulgăreşte, ruseşte şi turceşte, numai din literatura orientală şi în deosebi balcanică s'a inspirat. El a popularizat la noi pe Nastratin Hogea, un fel de Păcală românesc, precum şi numeroase anecdote turceşti şi arabe.

Ii plăceà să-şi petreacă timpul citind şi doriă să vadă şi pe alţii făcând la fel. Acesta a fost singurul lui imbold la scris. Aşà ne explicăm cum în opere amestecă ce scriseseră alţii cu ce scrià el. A ajuns în felul acesta să culeagă literatură populară (Cântece de stea, cântece de haiduci, cântece de dor), dar fără să dea vreo importanţă alta decât petrecerea. Deaceea le modificà după plac. Numai spre sfârşitul vieţii pare a fi înţeles deosebirea de interes ce trebue pusă pentru un cântec dela oraş şi unul din sate, fiindcă în cărticica «O şezătoare la ţară» colecţionează exact ghicitori, jocuri de cuvinte, anecdote adevărat populare, dar fireşte tot în vederea petrecerii. Le leagă între ele printr'o povestire personală, ca să formeze un tot şi să distreze. Până atunci în «Spitalul Amorului» dedese o culegere de cântece de dor (de aici vine şi titlul cărţii), cea mai mare parte din alţi poeţi (Alecu Văcărescu, Mumuleanu, Conachi) şi mai puţin dela el.

«Povestea Vorbei» ocupă în opera lui întâiul loc. E o colecţiune de proverbe, aşezate după defectul pe care-l biciuesc şi completate, la fiecare grup în parte, cu o poveste în versuri adecuată, compusă de el tot cu elemente populare. Prin «vorbă» el înţelege «proverb», deci «povestea vorbei» e «povestea proverbului». Fireşte că sunt multe

pasaje de umplutură, fiindcă Pan n'avea spiritul fin, dar pentru marele public sătesc, şi chiar pentru cel orăşenesc mai puţin cult, cartea constitue până astăzi o bună lectură.

Ediţiuni. — *Cântări de stea*, Buc. 1822. — *Fabule şi istorioare*, Buc. 1839 şi 1841. — *Proverburi* sau *Povestea Vorbei*, Buc. 1847 şi 1851—1853. — *Spitalul Amorului*, Buc. 1850—1852. — *O şezătoare la ţară*, Buc. 1851—1852. — *Năzdrăvăniile lui Nastratin Hogea*, Buc. 1853.

CAP. IX.

Curentul traducerilor. — Pregătirea unui public cititor.

Intre condiţiunile necesare progresului unei literaturi sunt şi talentele, dar şi modelele după cari talentele să se formeze şi publicul care să încurajeze talentele. In veacurile al XVII-lea, al XVIII-lea şi în primele decenii ale secolului al XIX-lea, scriitorii noştri au avut mai mult modèle slave şi bizantine, şi în mai mică măsură polone. Publicul cititor erà restrâns, doar câţivà prelaţi şi preoţi şi câţivà boieri. Deaceea şi literatura vremii este redusă cantitativ şi calitativ, fără valoare estetică deosebită. Tot astfel şi în secolul al XIX-lea până pe la 1820.

Dela această dată se înmulţesc traducerile din limba franceză. Românii au astfel la îndemână modèle superioare celor de până acum şi talentul scriitorilor creşte cu ele.

Tot depe atunci se înmulţesc şi cititorii, mulţumită înfiinţării de tipografii, de ziare, de teatre, şi mai ales de şcoli. Invăţământul românesc începe să ia mare avânt. Se crează şcoli în oraşele mari, se trimet în străinătate bursieri ca să se pregătească pentru profesorat şi se aduc profesori din Ardeal. In felul acesta, câţi treceau prin şcoli, ieşiau cu gustul cititului şi încurajau — citind şi cumpărând — pe scriitori. Personalităţile de seamă cari crează şi hrănesc acest curent sunt Al. Beldiman, Dinicu Golescu, Iancu Văcărescu, Gheorghe Lazăr, Eufrosin Poteca, Eliade Rădulescu, Gh. Asachi şi Constantin Stamati.

1. — AL. BELDIMAN 1760—1826.

Este cunoscut prin cronica sa rimată «Tragodia Moldovei», în care povesteşte în vreo 4000 de versuri revoluţiunea dela 1821. Suflul patriotic se întâlneşte ici-colea, dar cel poetic nu.

Mai însemnate merite are ca traducător, deoarece a făcut cunoscuţi la noi pe Gessner, din care a tradus «Moartea lui Avel» ; pe Voltaire, din care a tradus «Oreste» ; şi pe Florian, din care a tradus «Istoria lui Numa Pompiliu» în anii 1818—1820, contribuind în bună măsură la contactul dintre literatura românească şi cea streină.

Ediţiuni. — Traduceri : *Moartea lui Avel* după Gessner, Buda 1818 ; ed. II, Buda 1820. — *Istoria lui Numa Pompiliu*, după Florian, Buda 1820 ; ed. II, Buda 1825. — *Tragodia lui Orest* după Voltaire, Buda 1820.

Originale : *Tragodia sau mai bine a zice jalnica Moldovei întâmplare după răsvrătirea Grecilor*, Iaşi 1861 (ed. Al. Balica).

2. — DINICU (CONSTANTIN) GOLESCU 1777—1830.

Familia Goleştilor a dat ţării pe la 1820—1830 doi patrioţi şi scriitori : pe Iordache Golescu, gramaticul şi strângătorul proverbelor româneşti, şi pe Dinicu Golescu. Acesta a făcut trei călătorii peste graniţă, din cari două mai lungi până la Dresda şi München. Venind în contact cu Europa centrală, a văzut deosebirea cea mare dintre noi şi locuitorii de acolo, din punct de vedere al felului de traiu, şi a rămas adânc mâhnit. A pornit atunci o operă de îndreptare prin cultură, luptând pentru întemeierea de ziare, de şcoli, de teatru şi sprijinind şi făcând însuşi traduceri din limbi streine. Apariţiunea celui dintâiu ziar «Curierul Românesc» al lui Eliade Răduelscu se datoreşte în bună parte şi lui. El a obţinut dela guvernatorul rus învoirea publicării. Tot el a înfiinţat la Goleşti o şcoală cu internat pentru copiii din împrejurimi, aducând din Transilvania ca profesor pe Aron Florian, care a scris apoi o bună istorie a Românilor. Plănuise de asemenea şi o şcoală de fete în Bucureşti.

Activitatea lui de traduceri constă în: 1) «Adunare de folositoare învăţături (1826) din greceşte şi franţuzeşte: 2) «Adunare de tractate» (1826), cuprinzând tractatele dintre Ruşi şi Turci dela 1774 până la 1826; 3) «Elemente de filozofie morală» din greceşte (1827); şi 4) «Starea de acum a Principatelor» (1826) după traducerea franceză a originalului englez al lui Thornton, care a scris la 1807 despre Turcia şi despre Principatele române. Traducerea nu e semnată, dar prefaţa şi notele ne desvălue pe Golescu.

Activitatea lui de opere originale constă în «Insemnare a călătoriei» (1826), cea mai de seamă operă a sa. Ea ne interesează nu atât prin ce ne spune despre Ardeal, Ungaria, Austria, Bavaria, Elveţia şi Italia, cât prin zugrăvirea sufletului unui boier mare depe la 1820 şi a stării de lucruri dela noi depe aceà vreme. Vorbind despre ce vedeà peste hotarele ţării lui, Golescu se descoperă la fiece pas şi ni se arată un suflet bun, mâhnit adânc de relele dimprejurul său, dornic de binele obştei şi convins că prin şcoală, prin teatru, prin traduceri din limbi străine, prin economie, prin bune obiceiuri se poate ridicà un popor. Aşà erau adevăraţii boieri depe la 1820—1830. Ce le lipsià erà numărul. Restul clasei conducătoare nu simţià ca ei şi deaceea bunele lor intenţiuni s'au lovit de piedici mari. Tocmai prin zugrăvirea acestei clase este mai departe interesantă «Insemnarea»: conducătorii îşi cumpără funcţiunile şi storc apoi populaţiunea, ca să-şi scoată plata înzecit; ei au deprins populaţiunea cu ideia că slujbaşul nu poate fi decât exploatator; ei râvnesc la lux, la traiu îmbelşugat şi consideră ţara datoare de a le da mereu şi a nu le cere nimic. Clerul este la fel, iar averile mănăstirilor se risipesc pentru trândăvia şi luxul stareţilor, ori trec graniţa în Orient. Invăţătorii sunt plătiţi ca vizitiii, etc. Prin contactul cu Aron Florian, el află de ideile şcoalei latiniste şi citeşte de sigur «Istoria pentru început» a lui Maior. Deaceea şi găsim în «Insemnare» idei de acestea: «şi voiu scrie, fiind încredinţat că în anii cei mai vechi au fost în trupurile moşilor noştri sânge romanesc, am avut fapte

virtuoase». «Insemnarea» este în toate o scriere de propagandă: aici și-a strâns Golescu argumentele cu privire la programul lui cultural, cași literar. In istoria literaturii noastre, ea stă alături cu «Povățuitorul» lui Gh. Lazăr și cu «Gramatica» lui Eliade Rădulescu.

Edițiuni. — Traduceri: *Adunare de folositoare învățături*, Buda 1826. — *Adunare de tractaturi*, Buda 1826. — *Elementuri de filozofie morală*, Buc. 1827.

Originale: *Insemnare a călătoriei mele*, Buda 1826; ed. II-a (ed. Nerva Hodoș), Buc. 1910; ed. III-a Socec; ed. IV (ed. P. V. Haneș, cu un studiu), Buc. 1915.

3. — IANCU VĂCĂRESCU 1786—1863.

Fiu al lui Alecu Văcărescu. Una din personalitățile de seamă, și pe terenul politic și pe cel cultural, dela începutul secolului al XIX-lea. Și bogat, și cult, și patriot, și cu talent. Mai ales în vremea protectoratului rusesc nu s'a sfiit să se opună măsurilor cari tindeau să împiedice desvoltarea conștiinței naționale. Când se votează Regulamentul Organic și Rușii încearcă să adauge la urma lui articolul după care nici o modificare însemnată să nu se aducă în organizația țărilor fără consimțimântul Rusiei, printre cei cari au ridicat glasul în Obșteasca Adunare și au afirmat că articolul nu se votase de membrii adunării se înnumără și Iancu Văcărescu. Deși a fost pedepsit cu exilul, aceasta n'a micșorat cu nimic patriotismul lui. El fusese și protectorul lui Gheorghe Lazăr și al lui Tudor Vladimirescu și al lui Eliade Rădulescu. Nu erà încercare de cultură și de progres, dela care să lipsească. Deaceea Eliade Rădulescu și Ion Ghica, cari vorbesc în operele lor de epoca 1820—1840, îl amintesc la fiece pas. Ei povestesc, de pildă, cum vodă Carageà a însărcinat pe Iancu Văcărescu să-i facă laudă în versuri, pentru a fi tipărită în fruntea colecției lui de legi, cunoscută sub numele de Pravila lui Carageà. Se așteptà vodă, cum erà obiceiul în literatura bizantină, la laude nemeritate și la închinăciuni u-

mile. Văcărescu a scris, în schimb, poezia rămasă vestită și inspirată de marca țării depe atunci, corbul:

Ah! de-am putea-ne dobândì
Și câte-avem pierdute, etc.

Să vorbești lui Carageà de origina strălucită a Românilor, de acvila romană și de redobândirea drepturilor pierdute, însemnà să te creadă nebun. Deaceea și spun Eliade și Ghica că vodă Carageà, citind versurile, ar fi răspuns: «Chiamă pe nebun la nuntă ca să-ți zică «și la anul».

Astfel de suflet trebuià să scrie poezii patriotice. Și într'adevăr Iancu Văcărescu, după sfioasele încercări ale bunicului său Ienăchiță Văcărescu, scrie poezii patriotice pline de avânt. Al lui este «Cântec Românesc» din 1821, care poate fi socotit ca marșul revoluției dela 1821. Tot atunci a scris el «Vremea» și «Primăvara Amorului».

Afară de poezii patriotice, opera lui cuprinde și poezii erotice, în tonul celorlalți Văcărești. Parte din ea e cuprinsă în volumul din 1830, publicat aproape fără voia lui, numai după repetatele stăruințe ale lui Eliade Rădulescu.

Sprijinind mișcările culturale din vremea lui, a sprijinit și teatrul, pentru a cărui înființare luptà Societatea Filarmonică. Văcărescu a sprijinit teatrul cu bani, cu autoritatea sa de mare boier, dar și cu scrieri. A tradus «Britannicus» din Racine și «Ceasul de seară» și «Grădinarul orb» din Kotzebue.

Edițiuni. — Traduceri: *Britanicu*, tragedie, Buc. 1827; ed. II (ed. Eliade Rădulescu), Buc. 1861. — *Regul*, tragedie, Buc. 1834. — *Ermiona* tragedie, Buc. 1834. — *Grădinarul orb*, Buc. 1834. — *Napoleon*, Buc. 1847.

Originale: *Poezii alese*, Buc. 1830. — *Colecții de poezii* (ed. I, Voinescu), Buc. 1848 (cu poezii și de ale altor Văcărești).

4. — GHEORGHE LAZĂR 1799—1823.

Inăuntrul curentului de traduceri şi de formarea unui public cititor necesar progresului literaturii, Gh. Lazăr reprezintă o ramură aparte, contribuţia Ardealului în desvoltarea învăţământului. Şcolile au fost şi ele unul din factorii cari au format publicul cititor. Ele au funcţionat în cea mai mare parte cu profesori de peste Carpaţi. Intre aceşti profesori s'au distins Aaron Florian, Ion Maiorescu şi mai ales Gheorghe Lazăr.

Erà fiu de ţăran din Avrig de lângă Sibiu. Ajutat de episcopia ortodoxă din Sibiu, a învăţat la Cluj şi la Viena, ocupându-se cu teologia şi cu matematicile. După ce a sfârşit studiile, s'a stabilit la Sibiu, ca diacon şi profesor la seminarul Episcopiei (al Mitropoliei de astăzi). A candidat la scaunul de episcop al Banatului, dar fără succes. In 1816 s'a certat cu episcopul Bob şi s'a hotărît să plece din Sibiu. Deaceea, când i s'a propus de familia Bărcănescu din Bucureşti să vie aici ca profesor în casă, a primit bucuros. Aici a fost sprijinit şi de alţi boieri, ca Dinicu Golescu şi mai ales C. Bălăceanu, cari l-au ajutat să obţină dreptul de a deschide o şcoală românească. Pe atunci erau şcoli numai de preoţi şi se întreţineau din dările acestora. Când ocârmuirea n'a vrut să dea voie pentru deschiderea unei şcoli româneşti mai înalte, Bălăceanu a strigat că nu se poate ca banii preoţilor să se dea pentru altfel de şcoli decât româneşti. Bălăceanu ţineà mult la Lazăr, fiindcă îl văzuse deştept şi priceput în inginerie. Şcoala s'a deschis în 1818 la Mănăstirea Sf. Sava, cam pe locul unde este astăzi la Bucureşti statuia lui Lazăr. Ea a ţinut până la 1821, când s'a închis din cauza revoluţiei şi când Lazăr a plecat în Ardeal. După revoluţie, şcoala s'a redeschis, având ca profesor pe Eliade Rădulescu, elevul lui Lazăr. In ea şcolarii au învăţat ştiinţele în limba românească şi s'au obişnuit să citească opere şi în această limbă.

Dela el ne-au rămas două discursuri ocazionale: 1) La ridicarea ca mitropolit a lui Dionisie Lupu şi 2) La suirea

pe tron a lui Gr. Ghica. Numele lui se mai găsește și pe coperta altei scrieri: «Povățuitorul tinerimii», tipărit la Buda în 1826, deci cu trei ani după moarte. Acum în urmă se ivise o contestație a paternității operei. Se bănuià că a fost întocmită de tipograful Carcalechi din Buda și că a fost atribuită lui Lazăr numai ca să poarte un nume mai cunoscut și să se vândă mai ușor. Ideile însă din ea sunt tocmai ale curentului de care ține și Lazăr. Curentul acesta cereà înmulțirea traducerilor și întrebuințarea pe scară cât mai întinsă a limbii românești. Iată, de pildă, un fragment din prefață: «...urmând aceste reguli, vă încredințez că și în limba noastră română putem a ne înălțà la cele mai mari învățături, că nu lipsește alta decât a-și face tot patriotul datoria sa, a gândì de luminarea Neamului și a tălmăcì și a tipărì cărți folositoare. Și de vom urmà ca alte neamuri, unii a tălmăcì, alții a tipărì și iarăși toți a le cumpărà, în scurt timp vom fi și noi ca alte neamuri luminate, cu școale mari, cu biblioteci și cu bărbați învățați și luminați. Deci de a puteà ajunge la aceasta altă nu ne lipsește decât a fi patrioți adevărați...».

Edițiuni. — *Versuri de laudă*, Viena 1808. — *Apelul pentru deschiderea școalei*, în «Conv. Literare», an. XXX. — *Cuvânt la suirea pe tron a lui Gr. Ghica*, în «Rev. p. istorie, arh. și fil.», an. 1. — *Povățuitorul tinerimii*, Buda 1826 (ed. Carcalechi), ed. II-a (idem), Buda 1833.

5. — EUFROSIN POTECA 1786—1859.

Fiu de țăran din Nucșoara, județul Prahova, s'a distins de mic prin sârguința sa. S'a călugărit și trăind pe lângă Mitropolia din București a atras atențiunea prin învățătura lui Mitropolitului de atunci, Dionisie Lupu. A fost trimis în străinătate de eforia școlară a Țării Românești, împreună cu alți trei, ca să se pregătească în vederea profesoratului. Incepuseră școlile să se înmulțească și profesori nu erau. A studiat la Pisa și la Paris și la întoarcere a ajuns profesor de filozofie la școala dela Sf. Sava, alături de Eliade Rădulescu, deschizându-și cursul în anul

1825. In 1836 este egumen al schitului Motru din Mehedinți, cu rangul de arhimandrit.

Ca scriitor s'a distins prin traduceri și scrieri originale. Pentru școala dela Sf. Sava și pentru celelalte școli mai mici a tradus cartea scrisă grecește a Românului Macedonean D. Darvar: «Mai nainte gătire spre cunoștința lui Dumnezeu». A tradus din latinește după Gottlieb Eineccius «Filozofia cuvântului» (Logică și Etică). A făcut un extras cu cele mai frumoase bucăți din Biblie. A mai tradus «Petit carême» al lui Massillon, sub titlul «Cuvintele înțeleptului Massillon»; și «Discours sur l'histoire universelle» al lui Bossuet, sub titlul de «Vorbire asupra istoriei universale».

Scrierile lui originale sunt trei discursuri ocazionale: o predică la Crăciun, una la Paști și lecțiunea de deschidere a cursului său de filozofie dela Sf. Sava: «Cuvinte panighirice».

Activitatea lui a fost o contribuțiune folositoare pentru formarea unui public cititor. In direcțiunea aceasta a lucrat ca profesor și ca traducător. Este mai mult scriitor bisericesc, totuși își adaptează activitatea la nevoile momentului, în solidaritate de idei cu Dinicu Golescu și Eliade Rădulescu. Cunoșteà și prețuià ideia nouă a latinității, adusese din străinătate un spirit larg și înțelegător și dorià să vadă pe Români la înălțimea popoarelor din Apus, cași Golescu, Lazăr, Eliade și Asachi. La el întâlnim întâia oară termenul «educație», din această ideie făcând punctul de plecare al ridicării noastre. «Oare noi Românii, strănepoții slăviților acelora Romani, trebue să rămânem apururea departe de neamurile cele luminate? departe de frații noștri Europeni? Oare noi, pe lângă cele puține ce știm, n'am puteà să ne împrumutăm dela dânșii? Oare n'am aveà mijloace de a învăță, de a scrie și de a tipărì cași dânșii?» («Filozofia cuvântului», 365). Merge până acolo încât cere (la 1827) libertatea tiparului.

In serviciul ideilor sale puneà un dar deosebit de exprimare, format în bunele școli ale Apusului. Prin stil stă deasupra celorlalți scriitori din acest curent. Și-a dat sea-

ma de însemnătatea lui pentru literatură şi şi l-a format. Deaceea s'a impus şi ca orator. Prin «Cuvinte panighirice» face legătura dintre Predicile lui Antim Ivireanu din veacul al XVIII-lea şi discursurile lui M. Kogălniceanu dela jumătatea veacului al XIX-lea.

Ediţiuni. — Traduceri: *Mai nainte gătire spre cunoştinţa de D-zeu*, Buda 1818. — *Filozofia cuvântului şi a nărăvurilor*, de Ioan Gottlieb Ainechie, Buda 1829. «Scrise întâi latineşte de lăudatul profesor Ioan Gottlieb Ainechie, fiind în cathedra filos. din Alla. Apoi traduse în limba ellinească de dumnealui Marele Ban Grigorie Brâncoveanul, iar acum în limba românească de Eufrosyn Potcca». — *Enhirid*, adică Mănelnic al pravoslavnicului hristian, Buc. 1832. — *Sfânta scriptură* pe scurt cuprinsă într'o sută şi patru istorii culese din Biblie, Buzău 1836. — *Catihis*, Buzău, 1839. — *Obiceiurile Israiltenilor şi ale Creştinilor*, Buc. 1845. — *Cuvintele Inţeleptului Massillon*, Buc. 1846. — *Vorbire asupra istoriei universale*, Buc. 1852 (3 vol.).

Originale: *Cuvinte panighirice şi moralnice*, Buc. 1826.

6. — ELIADE RADULESCU 1802—1872.

Eliade Rădulescu

Erà fiul lui Ilie Rădulescu din Târgovişte. Mamă-sa, Frusina, erà Grecoaică. Sub influenţa ei şi pentrucă pe atunci Târgoviştea n'aveà şcoală românească bună, a fost trimis la un dascăl grec. Nu i-a plăcut. In bucata «Cum am învăţat româneşte» spune cu mult haz cum fugià dela şcoală, cum a dat odată peste «Alexandria», cartea cu minunile lui Alexandru cel Mare, şi s'a ascuns cu ea în pod şi cum numai mulţumită ei a ajuns să citească româneşte. Din cauza ciumii, familia lui s'a dus la ţară şi acolo Eliade a găsit şi alte cărţi româneşti, cele mai multe cu cuprins religios. Tot acolo a citit pe «Arghir şi Elena» povestea în versuri a lui Ion Barac.

Dela vârsta de 3 ani înainte, a învăţat la şcoala grecească dela Măgureanu, unde i s'a zis Ion Eliade Rădulescu,

numele de Ilie al tatălui a fost schimbat în Eliade. Când şi-a deschis Gheorghe Lazăr şcoala, au fugit de prin toate şcolile greceşti copiii cari doriau să înveţe româneşte. Eliade a fost printre cei dintâi. S'a distins ; şi, după retragerea lui Lazăr în Ardeal, a rămas el profesor până în 1828 (când şcoala fu închisă din cauza răsboiului dintre Ruşi şi Turci) şi dela 1832 înainte, după ce şcoala s'a redeschis. A predat gramatică, istorie, geografie, matematică, retorică şi logică, făcând şi mai departe dovada că în limba românească se pot predà învăţăturile înalte. A lucrat în împrejurări tot atât de grele, caşi predecesorul său : «Am început lecţiile mele», zice el, «dela gramatică, până am sfârşit un curs de matematică şi de filozofie în limba naţională în vreme de şase ani, fără să mă întrebe cinevà ce fac, fără să vie cinevà să încurajeze pe şcolari. Venià iarna : lemne nicăieri ; fiecare şcolar aduceà câte un lemn depe unde găsià, care abià erà în stare să încălzească preajma unei sobe sparte ce umpleà casa de fum şi să topească fulgii de zăpadă ce vijelia îi repezià pe ferestrele cele sparte. Tremurând cu mâna pe compas şi pe cretă, ne făceam lecţia...».

Tot în 1832, deschide şi o tipografie. In 1833 împreună cu o seamă de boieri însemnaţi întemeiază «Societatea Filarmonică», cu scopul de a cultivà muzica şi de a înfiinţà un teatru românesc.

A luat parte activă la revoluţiunea din 1848, scriind proclamaţiunea ei şi făcând parte din guvernul provizoriu. De atunci s'a exilat, a cunoscut Parisul, Londra, Constantinopol, şi lipsì din ţară până la 1859. Când se înfiinţează «Societatea Academică Română» la 1866, e ales prezident. E ales de asemenea membru în Adunarea Constituantă dela 1866 şi ia parte activă la lucrările ei.

Operele lui sunt traduceri şi originale. A tradus din Marmontel «Bărbatul bun şi femeia bună», din Molière «Amfitrion», din Lord Byron «Ambii Foscari», «Don Juan» şi poezii mai scurte şi mai ales din Lamartine şi V. Hugo.

Dintre operele originale, cele mai de seamă sunt: «gra-

matica românească» (1828), «Paralelism între dialectele român și italian» (1841), «Prescurtare de gramatica limbii româno-italiene» (1841), «Vocabular de vorbe streine în limba română» (1847); II. Istorice și polemice: «Echilibru între antiteze» (1859—1869); III. Pur literare: «Culegere din scrierile lui I. Eliad» (1836), «Curs întreg de poezie generală (3 vol., 1869). Pe lângă ce s'a strâns în volume, mai sunt de remarcat numeroase articole apărute în ziare și reviste între 1830 și 1860, pline de spirit și de adâncă observație, uitate însă, fiindcă nu se mai găsesc la îndemâna cititorilor.

Nu ne interesează rolul său politic, foarte însemnat în vremea revoluției din 1848. Putem spune totuși că în direcțiunea aceasta s'a manifestat ca un spirit generos și energic. Talentul său însă de bun stilist și firea sa activă peste măsură au adus mari foloase rolului său politic, fiindcă oridecâteori se simțià nevoia unei propagande mai întinse și mai continue în scris, Eliade erà gata. Lui se datorește, de pildă, redactarea proclamațiunii dela 1848, ale cărei idei de altfel erau o copie a ideilor curente din Franța de atunci și formau patrimoniul celor mai mulți fruntași ai noștri din epoca aceea.

Rolul cultural al lui E. R. a fost mai mare decât cel politic. El n'a știut în jumătatea întâia a vieții sale ce este amânarea ori resemnarea în materie culturală. Orice lipsă constatà, căutà s'o împlinească. Trebuià, pentru pretențiile noastre de popor modern, un teatru. Inaintea acestuia trebuià un conservator, care să pregătească elementele dramatice. Eliade a izbutit și aici. Sprijinit de bogăția și de patriotismul boierilor vremii, a înființat ambele instituțiuni, prin ajutorul Societății Filarmonice, cu membri ca Gr. Băleanu, G. Bibescu, C. Cantacuzino, P. Poienaru, C. Aristia, I. Voinescu II, C. Facà (autorul «Comodiei vremii», publicate de Eliade sub titlul de «Franțuzitele»). La Conservator erau profesori: Eliade pentru literatură, C. Aristia pentru declamație, Bongianini pentru canto, Duport pentru dans și scrimă, Schlaf pentru piano. De atunci da-

tează preocuparea pentru un local propriu al teatrului. Locul pe care s'a zidit cevà mai târziu Teatrul Național din București atunci s'a cumpărat.

Din activitatea sa de scriitor remarcăm elegia plină de patriotism și melancolie «O noapte pe ruinele Târgoviștei» și poezia rămasă până astăzi, «Sburătorul» (1844), cu admirabila întrupare a unei superstiții populare și cu cel mai vechiu pastel din literatura română.

Celelalte sunt imitațiuni după Lamartine și V. Hugo. Insemnătatea lor stă în aceea că au contribuit în mod simțitor la popularizarea în Muntenia a celor doi mari poeți francezi, că au îmbogățit și perfecționat limba. Eliade a avut intențiunea, cași Asachi, să scrie drame istorice, în cari să imortalizeze pe Mircea, Vlad Țepeș și Mihai Viteazul, dar n'a putut trece la realizarea ei. Celui din urmă însă i-a consacrat o epopeie — «Mihaida» — din care a scris numai nouă cânturi în versuri albe. N'a continuat-o, fiindcă desigur a văzut că e concepută greșit. In satiră și mai ales în fabulă, Eliade a găsit uneori adevărata notă.

Ca gramatic, el înțelesese pe ce drum trebue să meargă limba, ca să se desvolte cu succes: «Pentruce să nu scriem după cum pronunțăm, când scriem pentru cei cari trăesc, iar nu pentru cei morți», zice el în prefața Gramaticii. Principiul acesta face cinste autorului său, fiindcă a fost rostit într'o vreme când alți scriitori ai noștri îl nesocotiau. Tot acolo a spus el că nu este nici o legătură între origina limbii noastre și între cinstea noastră. Ortografia latinizată o socotià ca urmă a scolasticismului medieval. Dela 1839 înainte însă, Eliade și-a schimbat părerea și a susținut că limba română și cea italiană sunt aproape aceleași și să le considerăm chiar ca o singură limbă («româno-italiana») cu două dialecte (cel «român» și cel «italian»). In «Vocabular de vorbe streine» a dat o listă de vorbele pe cari n'ar mai trebuì să le întrebuințeze Românii. Pentrucă a pornit dela idei greșite, a doua parte din activitatea lui gramaticală (dela 1840 înainte) a rămas fără efect. Degeaba și-a editat el din nou scrierile cu ortografie

italienizată, nimeni nu i le-a citit. Schimbarea ideilor lui gramaticale s'a făcut tot sub influenţa situaţiunii politice, caşì în vremea latiniştilor. Pe la 1839, Eliade s'a convins că Ruşii utilizau contra noastră termenii slavi din limbă. Şi atunci, de unde în «gramatică» afirmase că nu e nici o legătură între origina limbii şi cinstea neamului, în «vocabular» declară patetic: «E ruşine, domnilor, să combatem cu atâta răutate tot ce este adevărat Roman şi să ne facem apărătorii unor vorbe pe cari, pe cât le-om ţine, pe atât ne sunt nişte suveniri ale unei epoce de plâns şi de ruşine, pecetia sclaviei pe frunţile voastre. Români, luaţi-vă înapoi literele şi vorbele voastre, căutaţi-le pretutindeni pe unde se vorbeşte limba română, căutaţi-le în cărţile voastre, în manuscriptele voastre, în limbile surori, în latina şi restabiliţi-vă în drepturile voastre. Cu litere streine şi cu limba cârpită aţi fost atâtea secole şi ştiţi cum v'a mers».

Eliade Rădulescu ne mai apare şi cu alt caracter pe care nu l-am întâlnit la ceilalţi din vremea sa, şi anume cu caracterul de şef de şcoală. El a avut darul de a provocà pe mulţi tineri de atunci să se ocupe cu literatura; şi numele îi este legat de biografia multor scriitori de ai noştri, ca Iancu Văcărescu, Mumuleanu, Cârlova, Bălcescu, Gr. Alexandrescu, Boliac, Bolintineanu, scriitori ajutaţi de el în diferite chipuri, mai ales cu sfatul şi îndemnul. Bogăţia literară ce caracterizează epoca dela 1830 la 1860 în Muntenia trebue pusă în legătură cu influenţa personală a lui Eliade, a cărui tipografie şi ale cărei reviste şi ziare steteau la dispoziţia tinerilor scriitori. Incurajarea aceasta n'a fost necondiţionată, cum s'a crezut. Şi Eliade a combătut pe scriitorii fără talent. Totuşi el a fost făcut responsabil de multe scrieri rele: din partea lui Al. Russo înainte de 1860 şi din partea lui Titu Maiorescu după 1860.

In grupul de scriitori între cari îl studiem a avut rolul cel mai de seamă pentru formarea publicului trebuitor unei serioase desvoltări literare. Găsià în el pentru aceasta însuşirile necesare şi ştià să-şi aleagă mijloacele. N'aveam

presă şi fără ea nu puteam aveà pretenţiuni de cultură. Presa este un mijloc minunat pentru formarea gustului de citit. Dar un ziar nu se scoate uşor. Trebue bani, colaboratori, materie, tipografie, mai trebuià pe atunci şi îngăduirea Rusiei. A întors în sprijinul lui toate împrejurările protivnice şi la 1829 tipăreşte cel dintâiu ziar al nostru, «Curierul Românesc». Se făcuseră şi alte încercări pentru un ziar românesc, în numeroase rânduri, cu începere dela 1817, totuşi numai Eliade a izbutit, ajutat în deosebi de Dinicu Golescu, care i-a scos autorizaţiunea dela Ruşi. Ziarul iese întâi (8 Aprilie 1829) cu un searbăd cuprins de informaţii oficiale, cu vestirea biruinţelor ruseşti depe câmpul de luptă cu Turcii, dar încetul cu încetul fu transformat într'o gazetă oficială a intereselor noastre culturale. I s'a adăugat mai târziu un suplement literar şi a slujit, fie sub numele lui dintâiu, fie sub cel de «Curier de Ambe sexe», cum i s'a zis în urmă, la încurajarea literaturii.

Mai trebuià, pentru acelaş lucru, o tipografie. Eliade şi-a procurat-o în 1832, cum am văzut. Scriitorii au găsit deci la el nu numai sprijin moral, ci şi sprijinul material al ziarului şi al tipografiei, de sub teascul căreia au ieşit cele mai multe scrieri româneşti muntene dintre 1830 şi 1860.

Alt mijloc prin care Eliade a contribuit la formarea gustului literar a fost teatrul. Mai curând e atras publicul de reprezentarea unei drame ori comedii, decât de citirea unei cărţi.

In acelaş scop a recurs la operele marilor scriitori streini şi a încurajat traducerile, ca toţi din grupul său şi conform cu statutele «Societăţii literare» dela 1827, al cărei secretar fusese. El susţineà că traducerile bune înfrumuseţează limba, fiindcă introduc construcţiuni şi termeni noi (aceasta în prefaţa «Gramaticii»). Apoi numele cunoscut al unui scriitor străin atrăgeà mai curând publicul. Pe de altă parte publicaţiunea însăşi erà superioară mai totdeauna unei scrieri româneşti originale. Aşà se explică marele număr de traduceri făcute de Eliade însuşi, pe lângă atâtea la cari îndemnase pe alţii. Aşà se explică apariţiunea

«Bibliotecii Universale», al cărei prospect îl publică în 1846, arătând că va tipărì acolo, în traducere, pe cei mai remarcabili scriitori vechi şi moderni. Se şi începuse lucrul cu Herodot, Xenofon, Dante, dar revoluţiunea din 1848 l-a întrerupt. Cum Eliade s'a întors abià în 1859, n'a mai reluat problema în proporţii atât de mari şi a tipărit în 1860 doar «Biblioteca Portativă», oprindu-se la trei volume, destul de interesante din punctul de vedere urmărit de el. Şi în sfârşit, ca profesor, a avut la îndemână şcoala lui Gheorghe Lazăr, ca să pregătească şi prin ea pe viitorii cititori ai scrierilor româneşti.

Eliade a suferit şi el ca mulţi din generaţia eroică de boala măririi. A crezut cu tot dinadinsul că este la înălţimea figurilor mari din istoria universală. Fiind întâiul între cei dintâi ai neamului românesc într'o perioadă de 30—40 de ani, şi-a închipuit că este şi printre cei dintâi din istoria lumii. Deaceea a încercat teorii sociale ca marii învăţaţi ai Apusului şi judecă oamenii şi popoarele mari cu prea multă libertate de apreciere. Fiindcă suferise exilul ca altă dată la Eleni Temistocle şi Aristide, se şi credeà egalul lor. Fiindcă săvârşise acte de seamă în cultura noastră, credeà că nimeni nu l-a egalat, nici ajutat şi că haosul din cultura românească depe la 1860—1870 puteà pierì la un semn al lui. In această privinţă, Pompiliu Eliade, a făcut cu succes deosebirea dintre Eliade Rădulescu creator şi popularizator : în prima ipostasă comite greşeli peste greşeli, într'a doua are merite de necontestat.

Erà partizanul desvoltării încete a societăţii şi cu propriile ei elemente, nu cu cele împrumutate. El aminteşte, prin teoria ciocoismului, teoria păturii suprapuse de mai târziu a lui Eminescu, cu deosebire că pătura suprapusă, prin chiar definiţiunea ei, nu e românească, pe când ciocoismul e pământean. Eminescu îşi va întemeià teoria lui pe rasă, Eliade şi-o intemeiază pe educaţie. Dela Paris ne-a venit stricăciunea, credeau şi unul şi celălalt.

Ca ton general e satiric. Chiar când încearcă humorul, cade repede tot în satiră. Nota aceasta străbate toate ope-

rele lui, este firul lor conducător. E satiric până și în prefața Gramaticii. Satira lui e întovărășită adesea de humor și de cele mai multe ori violentă.

Edițiuni. — Traduceri : *Meditații poetice* din Lamartine, Buc. 1830 (ca adaus literar la *Curierul).* — *Fanatismul*, tragedie, după Voltaire, Buc. 1831. — *Bărbatul bun* și *Femeia bună*, după Marmontel, Buc. 1832. — *Din scrierile lui Lord Byron*, Buc. 1834 și 1839. — *Amfitrion*, comedie, după Molière, Buc. 1835. — *Julia sau Noua Eloise*, după J. J. Rousseau, Buc. 1837. — *Ambii Foscari și Profețiile lui Dante*, după Lord Byron, Buc. 1843. — *Norma*, Buc. 1843. — *Don Juan*, după Lord Byron, Buc. 1847. — După moartea lui s'a publicat *Brutu*, tragedie în 5 acte după, Voltaire, Buc. 1878.

Didactice : *Aritmetica*, după Francoeur, Buc. 1832.

Gramaticale : *Gramatica Românească*, Sibiu, 1828. — *Prescurtare de Gramatica limbii româno-italiene*, Buc. 1841. — *Paralelism între dialectele român și italian*, Buc. 1841. — *Vocabular de vorbe streine în limba română*, Buc. 1847. — *Principii de ortografie*, Buc. 1870.

Literare : *Culegere din scrierile lui I. Eliad* (proză și poezie), Buc. 1836. — *Almanah literar*, Buc. 1839 (cuprinde și bucăți de alți autori). — *Căderea dracilor*, Buc. 1840. — *Mihai*, Buc. 1848 (fragment din Mihaida) — *Souvenirs et impressions d'un proscrit*, Buc. 1850. — *Le protectorat du czar*, Paris 1850. — *Tandalida*, Buc. 1854. — *Biblioteca portativă*, Buc. 1860 (ed. II 1869). — *Curs întreg de poezie generală*, 1868—1870 (3 vol.). — *Cântarea Cântărilor*, Buc. 1869. — După moarte : *Curs de poezie generală, dramaticele*, Buc. 1878. — *Curs de poezie generală, epicele*, Buc. 1880. — *Idem, satirele și fabulele*, Buc. 1884.

Istorice : *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine*, Paris 1851. — *Epistole și acte ale oamenilor mișcării române*, Paris 1851. — *Descrierea Europei după tratatul din Paris*, Paris 1856 (sub pseudonismul I. Prosdociu). — *Dossier relatif aux Principautés danubiennes*, Paris 1857. — *Instituțiunile României*, Buc. 1863.

Filozofice : *Biblicele*, Paris, 1858. — *Echilibru între antiteze*, Buc. 1859—1869 ; ed. II-a (ed. P. V. Haneș, cu un studiu), Buc. 1915.

In 1909, fiul scriitorului a dat o culegere : «*Scrieri alese*, d'ale lui I. Heliade Rădulescu», Buc. — De asemenea în «Biblioteca pentru toți» o culegere bine făcută de M. Stăncescu.

7. — GH. ASACHI 1788 — 1869.

Gh. Asachi

Asachi şi-a petrecut copilăria şi tinereţea, încă dela vârsta de 9 ani, la Lemberg în Galiţia, unde se stabilise tată-său. Acolo a învăţat cursul secundar şi Universitatea, ocupându-se în acelaş timp şi cu studiul ingineriei (1799—1804). La 17 ani s'a întors la Iaşi ca inginer şi arhitect. S'a dus apoi la Viena şi a continuat studiul Matematicilor, ocupându-se şi cu pictura. De acolo, la Roma, interesându-se în deosebi de arheologie. In 1812, în timpul campaniei lui Napoleon în Rusia, se răspândise svonul că împăratul francez, la întoarcere, va restabilì vechea Dacie. Asachi, înflăcărat, a vrut să se găsească şi el la Iaşi în momentul săvârşirii acestui mare act şi a părăsit Roma. El însuşi ne povesteşte cum, in loc de restabilirea vechei Dacii, a găsit regimul fanariot, care înlăturà pe Români dela demnităţi. Spre norocul lui, locul de profesor de matematică şi de inginer hotarnic dela Şcoala Trei-Ierarhi nu-l puteau luà Grecii, fiindcă nu ştiau să descifreze vechile noastre documente, scrise cu alfabetul slavonesc. I s'a dat deci lui în 1813. In 1816 a întemeiat un teatru de societate, adaptând şi o piesă ocazională, «Mirtil şi Hloe», după Gessner şi Florian şi oferind Moldovenilor cel dintâiu prilej să asculte la teatru limba lor. In 1820 reorganizează Seminarul dela Socola (lângă Iaşi), după însărcinarea dată de Mitropolitul Veniamin Costachi. Işi alese profesori din Ardeal, înlesnind astfel răspândirea şi în Moldova a ideilor şcoalei latiniste, idei la cari şi el ţineà şi pe cari le aveà chiar dela Roma, dela izvorul de unde şi le însuşiseră şi scriitorii latinişti. Incă din 1812 scrisese el în poezia «La Italia».

Un strănepot al Daciei vine la strămoşi ca să sărute
Ţărâna depe-a lor morminte şi să'nveţe-a lor virtute.

Cum cunoscù Ardealul, cu prilejul aducerii profesorilor pentru Seminarul dela Socola, cunoscù şi Basarabia, unde se refugiè în 1821, din cauza revoluţiunii greceşti pe pământul nostru. Reprezintă apoi 4 ani Moldova pe lângă curtea împărătească din Viena. In această calitate a cercetat arhivele şi bibliotecile galiţiene şi a găsit numeroase documente privitoare la istoria Românilor. Intre ele erau câtevà cari dovediau că Vasile Lupu dăruise trei moşii şcoalei înfiinţate de el la Trei-Ierarhi. Moşiile le stăpâniau însă călugării greci, ca fiind ale «bisericii» Trei-Ierarhi. După întoarcerea din Viena, Asachi a fost numit referendar sau director al şcolilor din Moldova. In această calitate a redeschis chestiunea moşiilor dăruite de Vasile Lupu, cerând Divanului Domnesc să restitue şcolii dela Trei-Ierarhi moşiile. Divanul, afară de prezident, nu i-a dat dreptate. Atunci Asachi a tipărit în mii de exemplare un memoriu, împărţindu-l membrilor Generalei Adunării şi publicului. Generala Adunare a cerut Domnului revizuirea procesului. S'a instituit un Consiliu de Stat extraordinar din toţi miniştri, toţi membrii Divanului şi ai Generalei Adunări, sub prezidenţia Domnitorului. Şcolile au câştigat cauza. Moşiile li s'au atribuit şi de atunci propăşirea lor n'a încetat. Şcoala dela Trei-Ierarhi se reorganizase sub numele de «Şcoala Vasiliană», iar dela 1835, fiind domn Mihail Sturza, luă o formă mai înaltă, sub numele de «Academia Mihăileană».

Tot atunci, cunoscù şi Ţara-Românească, ca secretar al comisiunii moldovene care redactă la Bucureşti Regulamentul Organic.

In 1851 este numit censor de publicaţiuni şi teatral. Il găsim, în aceste funcţiuni, şi în 1855. S'a arătat pretenţios până la absurd. Censură până şi versuri şi fraze istorice din operele lui Bolintineanu. A pus mari piedici la apariţiunea romanului «Manoil» al acestuia, tipărit, cum se ştie,

la Iaşi. S'a opus la jucarea unei piese de teatru pe motivul că erà tradusă de o... domnişoară («cu atât mai mult, cu cât este tradusă de o demoazelă», zice el.

Simţind caşi ceilalţi 4 scriitori de până acum adevărata nevoie a momentului şi în parte sub înrâurirea directă a lui Eliade Rădulescu, îşi încordă şi el puterile pentru ridicarea culturală a Moldovei şi a pregătirii unui public cititor, întrebuinţând fireşte aceleaşi mijloace: şcoli, ziar, teatru, tipografie (ba şi fabrică de hârtie), traduceri. El a scos al doilea ziar al nostru, «Albina Românească» (1 Iunie 1829), înlocuit mai târziu prin «Gazeta de Moldavia». In vederea ziarelor de tipărit, Asachi şi-a procurat şi tipografie. Această tipografie tipărià în 1851 trei ziare, sub conducerea lui: «Gazeta de Moldavia», «Buletinul Oficial» şi «Foaia Sătească». Intemeiè o şcoală de declamaţii, ai cărei elevi jucară cu succes câtevà piese şi puseră temelie teatrului naţional în Moldova.

Pentru teatru aveà nevoie de piese. Le-a tradus singur după Gessner şi Florian şi după Kotzebue (cit. Koţebù), iar mai târziu a încercat şi opere originale, ca dramele istorice «Mihai Viteazul (pierdută), «Petru Rareş» şi «Elena Moldovei». Prin aceste traduceri şi prin opere originale de teatru, Asachi urmărià două scopuri: un mijloc de a-şi susţine instituţiunea creată de el şi o îmbogăţire a săracei noastre literaturi. Erà o umilinţă pentru el, care cunoşteà bogăţia literaturii italiene şi franceze, să constate cât de puţin se făcuse la noi pe terenul literar. Deaceea s'a pus să le împlinească singur, traducând, adaptând şi scriind în toate genurile: poezie lirică, epică, didactică, dramatică, precum şi proză. Din activitatea poetică se disting fabulele, prin naturalul expunerii şi al situaţiilor. L-a preocupat şi chestiunea limbii literare. Constatând sărăcia termenilor, a recomandat şi a practicat împrumuturile din limbi streine (din latineşte, franţuzeşte şi ruseşte), dar a atras atenţiunea şi asupra termenilor vechi dispăruţi, cerând şi aplicând cercetarea vechilor scrieri pentru învie-

rea acelor termeni. Erà, caşì Eliade, şi pentru adaptarea de termeni din orice ţinut românesc.

Ceeace stăpâneşte întreaga sa activitate sunt cercetările asupra trecutului, dragostea de ţară şi ridicarea nivelului cultural. Se întorsese din Roma cu cunoştinţe epigrafice şi arheologice, pe cari le-a şi utilizat, aplicându-le la Moldova. A scris despre Marcus Aurelius, despre Eneida. A scris articole arheologice despre Moldova, a reprodus din Curierul Românesc al lui Eliade articole identice despre Muntenia. L-au interesat vechii noştri cronicari şi istorici, Ureche, Miron şi Nicolae Costin, D. Cantemir şi i-a studiat. A tipărit «tablouri istorice», scene, unele reuşite, în culori din istoria noastră. In 1840 apăruseră două şi se mai anunţau încă şase: Dacia şi Traian, Alexandru cel Bun. Lupta cu cavalerii teutoni, Lupta dela Baia, Infrângerea lui Albert al Poloniei de Ştefan cel Mare. Inmormântarea vitejilor dela Valea Albă, Ovidius în mijlocul Dacilor şi Arborele genealogic al domnilor Moldovei. Până în zilele noastre còpii depe ele împodobesc pereţii şcolilor. Activitatea aceasta a lui a avut răsunet şi în Muntenia, unde «Asociaţia Literară» din 1845 a lui Iancu Văcărescu, C. Gh. Filipescu, Şt. Golescu, I. Voinescu II şi Gr. Alexandrescu, editează portretul Domnitorului, al Mitropolitului şi un calendar de perete. Ziarele şi calendarele lui publicau numeroase ilustraţiuni în legătură cu istoria noastră. A existat o «şcoală istorică» a lui, un curent literar care urmărià să nu creeze ştiinţa istoriei, ci să popularizeze părţile mai atractive şi mai emoţionante din istoria noastră, să prezinte istoria ca roman, după concepţia istoricului rus Karamsin, care va influenţà în acelaş sens şi pe M. Kogălniceanu. Tot dela Karamsin a luat Asachi înclinarea de a căutà în istoria noastră scene şi figuri la înălţimea celor din istoria universală. Aici este punctul de plecare al dramelor lui istorice şi al «nuvelelor», lui istorice prin cari nu trebue să înţelegem opere în înţelesul celor publicate de C. Negruzzi şi Al. Odobescu mai târziu, ci pur şi simplu «istorie atractivă». Intr'adevăr ceeace e mai poetic din istoria

Moldovei (din cronicari, D. Cantemir) ca întâmplări, ca figuri de seamă, ca obiceiuri de curte şi chiar din frumuseţile pământului Moldovei este concentrat aici împrejurul a nouă nume istorice: Dragoş, Alexandru cel Bun, Svidrighelo, Elena Moldovei (fiica lui Ştefan cel Mare), Mazepa, Valea albă, Bogdan voevod, Petru Rareş, Ruxandra Doamna. Pe aceste două din urmă le-a reluat pas cu pas N. Gane în nuvelele lui istorice cu acelaş titlu; şi pe când cititorii admirau pe Gane, uitaseră pe Asachi. Intre cei cari l-au imitat ca procedeu în direcţiunea aceasta a fost şi C. Negruzzi cu întâia încercare de nuvelă istorică «Riga (regele) Poloniei şi Prinţul Moldovei».

Rolul său cultural a fost şi mai însemnat. El a îndeplinit singur în Moldova rolul lui Gh. Lazăr şi Eliade Rădulescu din Ţara-Românească. Ideile şcoalei latiniste, aduse de el şi direct dela Roma, s'au răspândit acolo prin el şi prin profesorii aduşi din Ardeal pentru Seminarul dela Socola. Ziaristica a început în Moldova tot cu el. Arta a fost sprijinită tot de el, prin conservatorul şi reprezentaţiile teatrale şi prin tablourile istorice. Modèle literare tot el a dat scriitorilor prin traduceri din marii scriitori europeni, italieni în special.

Ediţiuni. — Traduceri: *Lapeirus (La Pérouse)*, dramă, Iaşi 1837. — *Pedagogul*, comedie, Iaşi 1839. — *Fiul pierdut*, dramă, Iaşi 1839, toate trei după Kotzebue. — *Norma*, în versuri, Iaşi 1838. — *Mirtil şi Hloe*, pastorală, după Gessner şi Florian, încă din 1817, dar tipărită Iaşi 1850. — *Istoria imperiei rosiene*, după Kaidanov, Iaşi 1832—33.

Originale: *Poezii*, Iaşi 1836 (sunt şi traduceri); ed. II-a, Iaşi 1854; ed. III-a, Iaşi 1863; ed. IV-a (ed. N. Iorga), Văleni 1908. — *Fabule*, Iaşi, 1836. — *Petru Rareş*, dramă istorică, 1853; ed. II-a, 1856. — *Nuvele istorice*, Iaşi 1867 (dar publicate prin calendare încă dela 1841); ed. II-a (ed. P. V. Haneş, cu un studiu), Buc. 1915.

Manuale didactice: *Aritmetică*, Iaşi 1836. — *Algebră*, Iaşi 1837. — *Geometrie*, Iaşi, 1838.

8. — AL. DONICI 1806—1866.

Erà Moldovean de dincolo de Prut. Când partea aceea a fost silnic deslipità de cea de dincoace de Prut, el erà copil. A învăţat la Petrograd în şcoala militară. Ieşì sublocotenent şi fu numit la un regiment din Basarabia. Nu stătù mult şi fugì dincoace de Prut, unde-şi trăì restul zilelor, din venitul unei moşioare şi din slujba de judecător.

Cât a trăit în Rusia, nu i-a fost fără folos. S'a familiarizat cu literatura rusească şi a ajuns stăpân pe limba ei, încât să îndeplinească condiţiunea cerută oricărui traducător de a cunoaşte bine şi limba din care traduce şi pe aceea în care traduce. Cel mai bun traducător român din limbile slavice a fost pe la 1840—1850 la noi Donici, care a tradus din ruseşte şi şi-a redus activitatea numai la atât. I-au plăcut dintre scriitorii ruşi Puschin şi Krâlov. Pe cel dintâiu l-a cunoscut şi personal la Chişinău, unde Puschin fusese câtvà timp exilat şi unde până astăzi îl aminteşte un bust din grădina publică. L-a interesat de asemenea scriitorul rus de origină românească, Antioh Cantemir.

Din Puschin a tradus poezia «Căruţa poştei» şi poemul «Ţiganii», amândouă cu subiect din Basarabia. Din Antioh Cantemir a tradus, împreună cu C. Negruzzi, fabule şi satire. Opera care l-a consacrat sunt «Fabulele», apărute în 1840. Ele urmăresc de aproape pe Krâlov, marele fabulist rus, însă cu o limbă românească atât de curată, cu un dialog atât de viu şi cu amănunte atât de fireşti, încât cu greu ar bănuì cinevà că nu sunt în totul originale. Cum însă valoarea fabulelor în toate timpurile şi literaturile n'a stat în fondul lor, ci în felul de exprimare, meritul lui Donici n'a scăzut întru nimic, chiar când s'a aflat că el urmează de aproape pe Krâlov. Fabulele lui au pătruns adânc în cultura noastră, sunt foarte des amintite în legătură cu obiceiurile noastre, încât au devenit opere pur româneşti.

Edițiuni. — *Țiganii*, după Puschin, Buc. 1837; ed. II Vălenii de Munte 1908; *Fabule*, după Krâlov, Iași 1840; ed. II, Iași 1842; ed. III Iași 1861; ed. IV, Șaraga, Iași (cu o prefață de C. Negruzzi); ed. V-a, Văleni 1914. — *Satire* după Antioh Cantemir (în colaborare cu C. Negruzzi), Iași 1840; ed. II-a, Iași 1858.

9. — C. STAMATI 1777—1868.

Nepot de frate al mitropolitului Iacov Stamate al Moldovei. A trecut de mic în Basarabia, rămânând acolo până la sfârșitul vieții. A trăit din venitul moșiei părintești și uneori din câte o funcțiune administrativă în Chișinău. Trecea des Prutul la Iași pentru interese familiare și literare. Stabilise legături cu Asachi, Kogălniceanu, Negruzzi, etc. A vizitat și Bucovina, cu scopul anume de a vedea mormântul lui Ștefan cel Mare dela Mănăstirea Putna.

A scris poezii erotice în felul celor dintâi poeți ai noștri, multe din ele imitațiuni, ca subiect, după Lamartine. A tradus și din Victor Hugo («Pentru săraci»), din Vigny («Eroice fapte ale lui Napoleon»), din Thomas Moore («Luntrea pe uscat»). A tradus și din rusește: din Dierjavin («Lauda lui Dumnezeu»), din Senkowski («Pompoasa audiență la Satana»), din Lermontov («Hăulitul închisului»), din Puschin («Prizonierul la Cerchezi»), din Krâlov (30 de fabule).

Sub influența școlii literare a lui Asachi și în parte a lui Kogălniceanu a scris poezii istorice originale («Dorul de patrie», «Străjerul taberii», «Fiica lui Decebal). Cea mai izbutită operă a lui este epopeia eroi-comică «Povestea Povestelor» (1834) cu subiect din vremea începuturilor Moldovei.

Lipsit de cerc literar românesc, de reviste, de tovarăși de muncă, a împlinit aproape singur în Basarabia rolul de scriitor în toate direcțiunile, să traducă și să imiteze, să compună singur în cât mai multe genuri, să încerce numeroase forme de versificație. Și a reprezentat, din acest punct de vedere, în mic ceeace în mare au reprezentat

Asachi în Moldova şi Eliade Rădulescu în Ţara Românească.

Ediţiuni. — *Povestea povestelor*, Iaşi 1843. — *Muza Românească*, Iaşi 1868. — *Poezii şi proză*, Buc. 1906 (ed. Gh. Bogdan-Duică), în acelaş volum cu Nicoleanu şi Cârlova.

Roadele curentului literar precedent n'au întârziat. Pe la 1830, poezia ia avânt. Pe la 1840, acelaş lucru se întâmplă cu proza. Curentul precedent, recomandând călduros traducerile şi sprijinindu-le din toate puterile lui, a popularizat bună parte din literatura occidentală: şi scriitori de mai puţină valoare ca Marmontel, Gessner, Florian, dar şi de cei cu renume stabilit, ca La Fontaine, Boileau, Lamartine, Victor Hugo, Musset şi Lord Biron. A pătruns atunci la noi şi o preocupare mai deosebită de rostul şi importanţa poeziei. S'a discutat cu oarecare interes, de pildă, chestiunea dacă poezia trebue numai să mulţumească mintea şi inima, ori să lupte, alături de alte mijloace cunoscute de propagandă, pentru îndreptarea relelor sociale de atunci, ca desrobirea Ţiganilor şi îmbunătăţirea soartei ţăranilor. Alţii, ca Gr. Alexandrescu, Andrei Mureşanu, Nicolae Nicoleanu căutau să împace ambele tendinţe.

Curentul precedent a dat roade şi în direcţiunea formării publicului cititor, ajuns pe la 1830—1840 mult mai numeros şi mai doritor de scrieri literare. Un ziar din vremea aceea constată că între anii 1832 şi 1837 s'au tipărit atâtea cărţi câte se tipărise între anii 1800 şi 1837: în 2—5 ani, cât altă dată în 40! Aşà se şi explică avântul poetic care începe cu Gr. Alexandrescu.

CAP. X.

Gr. Alexandrescu 1812 – 1885.

Gr. Alexandrescu

Gr. Alexandrescu e Târgoviştean, fiu al vistierului Mihai şi al Mariei Fusea. Pierzându-şi părinţii pe la vârsta de 15 ani, a rămas cu o singură rudă, călugăr la Mitropolia din Bucureşti şi numit Ieremia. Dacă acesta nu-l puteà îngrijì prea bine, în schimb i-a înlesnit să pătrundă în podul Mitropoliei, plin cu cărţi de mare valoare, în parte greceşti. Aici şi-a făcut viitorul poet bună parte din cultura sa, fiindcă, între alte limbi, ştià şi pe cea elinească. Imprejurările l-au ajutat să-şi găsească şi sprijin material în puternici ai zilei: Iancu Văcărescu, Eliade Rădulescu, Maiorul Câmpineanu şi în familia colegului său de şcoală, Ioan Ghica, coleg care singur ne-a transmis aproape tot ce ştim ca biografie despre Gr. Alexandrescu.

Ion Ghica şi alţi fii de boieri învăţau prin anul 1831 limba franceză la profesorul Vaillant, stabilit de curând la Bucureşti. Citiau din Montesquieu şi din Voltaire şi recitau din Boileau (satire şi epistole). Mai târziu apărù în clasă încă un şcolar : «înfăşurat într'un surtuc cafeniu, oacheş, foarte oacheş, părul negru, sprâncenile groase îmbinate, ochii căprui şi scânteietori, mustaţa îi mijià pe buză». Ne-

cunoscându-și colegii, neavând nici curaj, stetea deoparte. Intr'o zi, toată clasa s'a încurcat la recitare. Vaillant se adresează și noului venit, «Tânărul se roșește, clipește de două-trei ori din ochi, începe a recità și duce până la sfârșit, fără cea mai mică ezitațiune, fără îngânare și fără o singură greșeală, indicând cu preciziune punctuațiunea și trecând peste rimă fără a o căutà». Acesta erà Gr. Alexandrescu, împrietenit cu Ghica pentru toată vieața. In casa părintească a acestuia, poetul a cunoscut pe Iancu Văcărescu, pe Eliade și pe Maiorul Câmpineanu, cari l-au prețuit pentru talentul lui de a recità versuri și de a compune el însuși și l-au primit pe rând fiecare în casa lui. Numai astfel Gr. Alexandrescu și-a asigurat mai departe existența materială. Prin aceștia apoi a intrat și în Societatea Filarmonică, un mediu literar de care s'a folosit mult pentru desvoltarea talentului, și tot prin ei, mai ales prin Maiorul Câmpineanu, s'a îndrăgostit de cariera militară și a intrat ca subofițer în mica noastră armată de atunci. A făcut gardă la Focșani și la Dunăre, dar pustiul și singurătatea depe acolo nu i-au plăcut. Se învățase în societatea aleasă a Bucureștilor și a părăsit noua carieră. Prietenia cu Câmpineanu și cu grupul național al acestuia l-a pus rău în ochii stăpânirii, care, pretextând idei revoluționare manifestate în fabula «Lebăda și puii corbului», ori în «Anul 1840», l-a închis, după cum închisese pe Câmpineanu, pe Bălcescu, pe Cezar Boliac și pe alții. După trei luni l-a liberat. In curând se ivì o împrejurare favorabilă pentru inspirația poetului. Impreună cu Ion Ghica fu poftit de un prieten să-l întovărășească la Baia de Aramă. Atunci a văzut el Oltenia muntoasă, superbele văi ale Oltului și ale Jiului, cu vechile lor mânăstiri, așezate în pozițiuni atât de pitorești: Cozia, Tismana, etc. Cele mai frumoase poezii ale lui sunt din epoca aceasta. In urmă, sub domnia lui G. Bibescu (1842—1848), a ocupat câtevà funcțiuni și a fost bine văzut de domnitor, din cauza conștiinței și exactității pe cari le puneà în lucrări și din cauza deosebitei sale inteligențe și a spiritului său fin. Sub

Cuza (1859—1866) a fost Ministru ad-interim la Instrucțiunea publică și Culte și apoi membru în Comisiunea Centrală dela Focșani. In vremea aceasta au apărut germenii nebuniei, din pricina cărora a suferit tot restul vieții aproape, și a murit în 1885. «Aproape un sfert de secol mort între cei vii», zice Ion Ghica. Intr'adevăr, poetul, deși a mai avut din când în când zile bune, n'a mai putut recâștigà strălucirea la care se ridicase înainte. Când a fost îngropat, puțini de tot i-au urmat cosciugul. Lumea îl uitase.

Il uitase, fiindcă-l socotià mort, dar scrierile lui erau în gura tuturor. Saltul dela poezia Văcăreștilor și a lui Mumuleanu la a lui erà prea mare, ca să nu fi impresionat adânc. A scris și el poezie erotică, dar, fie că o scrià melancolică, ori veselă și dătătoare de vieață, știà să pună în ea delicateță și gust. Iubirea lui îl înalță, înfrumusețează și vieața și lumea dimprejur, îi dă mulțumiri superioare, ca să nu mai simtă nevoie de contactul societății. Se simte înviorat, capătă dragoste de vieață și poate transmite și iubitei entuziasmul acesta în clipele ei de descurajare. Poetul cântă imnuri dragostei și tinereții.

Predecesorii săi cântaseră trecutul și ruinele lui. Alexandrescu merge pe aceeaș cale, fiindcă numai în trecut puteà găsì mângâiere pentru umilința prezentului. Mândria cu care voià să acopere această umilință o găsește la voevozii cei mari și la strămoși, la Romani, pe cari nu-i desparte de cei dintâiu. Sentimentul său este însă adânc, inspirațiunea cutezătoare, atmosfera în care faptele se petrec respiră sfințenie și armonie divină. Trecutul este într'adevăr evocat, trăește și ne copleșește cu strălucirea lui. Cevà din armonia lui Lamartine, din farmecul nedeslușitului său îi vine într'ajutor, ca să ne strămute în lumea celor morți, mult mai mari decât cei ce trăesc. Mănăstirea Dealului, a Coziei și a Tismanei își părăsesc îmbrăcămintea învechită și apar în orbitoare lumină. Trec vitejii cari au înfrânt trufia dușmanilor în munții Gorjului, trec vitejii lui Mihai Viteazul, din mormânt iese Mircea îmbrăcat în

zale şi cu poruncă de răsboiu. Ii vedem, îi auzim, îi simţim, ne cutremurăm de măreţia lor. Şi ne place să urmăm pe poet în «meditaţiile» sale înviorate de amintirea măreaţă a eroilor de altă dată. Uneori meditarea e prea obiectivă, prea rece, prea intelectuală. Poetul n'a reuşit încă s'o întovărăşească de poezia sufletului său, dar în cele mai multe cazuri, poezia cugetării apare cu adevărat şi pentru întâia oară în literatura noastră.

Lamartine găseşte un imitator demn de el. Şi mai ales în poeziile filozofice ca «Anul 1840», «Rugăciune», etc., unde poezia altruismului e în floare. In faţa acelui necunoscut plin de taine din preajma unui an prezis şi aşteptat ca aducător de mari schimbări, poetul se gândeşte la suferinţele mulţimii, la dorul ei de mai bine şi o rugă fierbinte înalţă pentru izbândirea visurilor ei. Ridică deoparte vălul frumoaselor vremi ce au să vină, iar de alta auzi trosnind din temelie instituţiunile ruginite. Şi aici caşi în «Rugăciune», frumuseţea iese din înălţimea morală în care ne ridică.

Cum a creat «meditaţiunea», tot astfel a creat «epistola», după modelul lui Boileau; şi a desăvârşit «satira» şi «fabula» după modelul lui Boileau şi al lui La Fontaine. Pe un tot glumeţ, vesel, fin şi foarte natural, poetul spune crude adevăruri, răscoleşte adânci viţii şi izbuteşte să ne facă să râdem râsul amar al păcatului. S'a căutat identificarea personajelor şi a situaţiilor din satirele şi fabulele sale în epoca în care s'au scris. S'a reuşit uneori; şi cu adevărat, interesul istoric a crescut cu aceasta. Dar poetul a ştiut, plecând dela personaje şi fapte contemporane, să aleagă aşà de bine defectele şi să le desbrace de ce aveau ca personal şi momentan, încât la citirea lor desemnezi şi azi pe cutare persoană sau cutare împrejurare dimprejurul tău, la cari s'ar referi. Nu e şi azi drept că adevărul gol e gonit şi cel cu mască e îmbrăţişat, cum spune el în «Epistola către Iancu Văcărescu?» Nu e şi azi adevărat că păstorii din natură nu seamănă cu cei din idilele poeţilor, cum spune în «Epistola către Câmpineanu»? Dar

că toată predica ce o faci oamenilor e zadarnică ? («Epistola către Voinescu»). Dar că poţi scrie cărţi întregi fără nici o ideie ? («Epistola către Donici»). Sunt altfel azi jucătorii de cărţi, şi saloanele noastre, şi tineretul sclivisit, şi femeile îngâmfate, decât cum sunt zugrăviţi în «Satira Duhului meu»? Candidaţii la alegeri nu sunt fraţi de cruce cu cei dintr' «O profesie de credinţă»? Vor fi mai buni oamenii viitorului decât ai prezentului ? N'are dreptate poetul să atragă atenţiunea cometei să nu-i distrugă pe cei de azi, că va da peste alţii şi mai răi ? («Cometei») Şi dac'am cercetà fabulele din acest punct de vedere, oare vulpoi predicatori nu mai sunt ? Nu-şi caută şi azi oamenii diplome de nobleţă ? («Catârul ce-şi laudă nobilitatea»), Cozile de topor au pierit ? («Toporul şi pădurea»). Autorităţile nu mai jupoaie oi ? («Elefantul»). Linguşitori faţă de cel mare şi obraznici când cel mare a pierdut puterea nu vor fi cât lumea ? («Câinele izgonit»). Nu vrem toţi egalitate numai cu cei mari ? («Câinele şi căţelul»). Şi câte şi câte... Şi toate povestite atât de curgător, atât de firesc, atât de nuanţat după personaj şi după împrejurare, încât treci fără să simţi din lumea animalelor în lumea oamenilor, din pădure, în casă, pe stradă, în adunări şi cunoşti lumea cea adevărată sub adevărata-i înfăţişare.

Ediţiuni. — Traduceri : *Eliezer şi Neftali*, poemă tradusă din Florian, Buc. 1832 — *Alzira*, tragedie în 5 acte după Voltaire, Buc. 1835. — *Meropa*, după Voltaire, Buc. 1847.

Originale : *Poezii*, Buc. 1832. — *Poezii*, Buc. 1838. — *Poezii*, Iaşi 1842. — *Suvenire şi impresii*, Buc. 1847. — *Meditaţii, Elegii*, Buc. 1863. — *Scrieri*, Buc. 1893. — *Meditaţii*, Şaraga (fără dată). — *Scrieri*, Buc. 1902 (pref. de Gh. Coşbuc) — *Poezii*, în «Bibl. p. toţi», no. 295 (pref. de Em. Gârleanu).

CAP. XI.

Dela Gr. Alexandrescu la V. Alecsandri

1. — V. CÂRLOVA (1809—1831).

A scris numai 5 poezii, totuşi s'a impus îndată ca poet şi a rămas până astăzi consacrat pentru epoca dela 1830. In deosebi patriotismul său, sub forma duioasă a iubirii de trecut, înrolarea lui în batalionul românesc întocmit atunci, cântarea acestui eveniment militar în versuri cu reuşită cadenţă, precum şi moartea lui neaşteptată în plină tinereţe, l-au făcut deosebit de simpatic. De el au vorbit cu căldură Eliade Rădulescu, N. Bălcescu, Al. Odobescu, consacrându-l astfel pentru câte o epocă în tot cursul secolului al XIX-lea.

Are reminiscenţe din vechea literatură, ca în „Păstorul întristat", cu iubirea convenţională de natură şi naivitate falsă şi împrumutată, dar în celelalte poezii aduce elemente nouă, în rândul întâiu, ritmul; şi într'al doilea, sinceritatea. Când cântă trecutul în „Ruinele Târgoviştei", înnemereşte ritmul liniştit, majestos al trecutului, după cum în „Marşul oştirii române" găseşte ritmul repede, sacadat al paşilor de răsboiu. Şi aici este influenţa franceză, a romantismului, care simpatiză cu trecutul şi cu amintirile lui, a lui Lamartine, care învăluià în mister exprimarea sentimentelor; dar şi sub o formă şi sub cealaltă, Cârlova izbuteşte să îmbrace simţiri personale, a-

dânci şi sincere, cari găsiau rezonanţă la contemporani şi au găsit şi la urmaşi.

Edițiuni.— *N. Nicoleanu, V. Cârlova, C. Stamati*, Buc. 1906.

2. — C. BĂLĂCESCU 1819—1880.

Şi-a legat numele, caşì contemporanul său C. Facà, de ridiculizarea societăţii ieşite din influenţa rău înţeleasă a Apusului. Facà prin «Comodia vremii» şi Bălăcescu prin «O bună educaţie», pun pe teatru tocmai o astfel de societate: fete frnţuzite în modă şi în vorbă, ofiţeri tot astfel, iar în faţa lor bătrânii cari nu înţeleg nimic din această înnoire, dar cari se supun de dragul fiilor. Acţiunea dramatică însăşi n'are nici o valoare scenică, e numai un pretext pentru înfăţişarea obiceiurilor noui şi ridiculizarea lor. Bălăcescu rămâne însă predecesorul lui Alecsandri în teatrul de moravuri.

Bălăcescu a făcut şi satiră propriu zisă, dar fără să mai aibă nici valoarea istorică, deoarece a făcut-o după Gr. Alexandrescu. Totuşi a fost foarte popular în această direcţiune cu «Fă-mă tată, să-ţi seamăn» sau «Căftănitul», unde a ridiculizat altă creaţiune a epocei del 1830—1840, funcţionărimea cu hatârurile, plocoanele şi ilegalităţile ei.

Edițiuni. — ***O bună educație***, Buc. 1845 (volumul cuprinde şi câtevà poezii). — ***Fă-mă, tată, să-ți seamăn***, Buc. 1860 (cuprinde şi câtevà poezii). — C. Bălăcescu, ***Poezii*** (ed. I. Suchianu), în «Bibl. p. toţi», no. 126.

3. — CEZAR BOLIAC 1813—1880.

Dintr'o familie de negustori, Cezar Boliac a fost o fire stăruitoare şi activă. A ajuns să joace rol însemnat literar, ştiinţific şi politic. In epoca premergătoare anului 1848, când tineretul se pregătià pentru o acţiune mai făţişă şi mai energică, Boliac a fost la postul de onoare. A suferit atunci închisoarea, caşì Gr. Alexandrescu, N. Bălcescu, maiorul Câmpineanu. A luat parte activă la revoluţiunea

din 1848, luptând, caşì Bălcescu, pentru o înţelegere cu Românii din Ardeal şi cu Ungurii. A scos trei ziare: «Curiosul» (1837), «Expatriatul» (1849), «Buciumul» (1857). Este şi cel dintâiu cercetător arheolog al nostru. Spre sfârşitul vieţii şi îndată după moarte, numele său a fost discreditat: numele arheologului, de Odobescu; şi al omului, de chestiunea diamantelor contelui Zichy. Odobescu a dus mai departe arheologia românească, întrecând cu mult pe predecesorul său. A crezut însă cu cale să-şi discrediteze predecesorul. Nu i-a fost greu, într'o epocă în care controlul chestiunilor în discuţie n'aveà cine să-l facă şi hazul aveà precădere înaintea dreptăţii. Aşà se explică cum hazliul articol al lui Odobescu «Fumuri arheologice scornite din lulele preistorice de un om care nu fumează», apărut în «Columna lui Traian» din 1873, a fost pentru marele public tot ce trebuià să ştie despre Boliac ca arheolog. Chestiunea diamantelor e povestită în «Amintiri din Pribegie» de Ion Ghica. Ghica ar vrea să-l apere pe Boliac, dar îl apără ca funia pe spânzurat, fiindcă nu vorbeşte hotărît. Boliac se împrietenise la Braşov, unde se refugiase după revoluţia dela 1848, cu generalul austriac Bem. Acesta s'a gândit să cumpere pe comandantul oştirilor turceşti, Omer Paşa, şi a rugat pe Boliac să se ducă la Pesta, la Kossuth, să-i spună intenţiunile sale. Kossuth a fost şi el de aceeaş părere şi a trimes pe Boliac la Conservatorul tezaurului maghiar să aleagă, după socotinţa sa, un obiect de valoare pentru Omer-Paşa. Boliac a ales nişte nasturi de diamant, foşti ai unui conte Zichy, ucis de Unguri în timpul revoluţiei. Boliac a dat chitanţă de primire şi a plecat la Omer-Paşa. Ce s'o fi întâmplat mai departe, nu se ştie, dar Boliac întâlneşte din nou pe Kossuth la Orşova, îi restitue diamantele şi primeşte adeverinţa necesară. Ghica a văzut chiar el adeverinţa, dar adaogă că ar fi auzit mai târziu că adeverinţa aveà un post-scriptum cu următorul cuprins: «rămânând asupra d-lui Boliac numai pietrele de daimant dela bumbi», post-scriptum pe care Ghica nu l-a văzut. Chestiunea a luat

proporții mari, fiindcă ambasadorul Austriei a intervenit la Poartă, care a pus să se facă cercetări în averea și actele lui Boliac. Nu s'a dovedit nimic, dar Boliac a trebuit, ca să scape de Turci, să plătească suma de 2500 de galbeni. Povestea îngânată a lui Ghica a menținut multă vreme o atmosferă îndoielnică împrejurul numelui lui Boliac. Generațiunea de după Ion Ghica a judecat altfel și pe om și pe scriitor, ridicându-l în considerațiunea la care aveà dreptul.

E adevărat că Boliac, cà poet, n'are totdeauna simțul termenilor poetici și nici nu dă versuri armonioase, dar erotismul lui este mai delicat («Pe un album») și poezia patriotică se bucură și la el de atențiune specială («România solidară», «Chemarea»). Scrie și el meditații, după acelaș model ca al lui Gr. Alexandrescu, după Lamartine («Cugetare», «Speranță'n ziua de mâine», «Adevărul») și epistole-satire după modelul lui Boileau, ori satire curate, unde, dacă nu egalează pe Alexandrescu, găsește totuși tonul exact («Un vis în Carpați», «Epistole», «România»).

Nota lui personală o constitue concepțiunea despre rolul social al poeziei. Poeții să nu fie un obiect de lux pentru petrecerea aristocraților, ci luptători aprigi pentru realizarea în fapt a egalității dintre oameni și pentru înlăturarea durerii aproapelui și a suferințelor omenirii. Zefirul și râulețul nu-i aduc lui Boliac șoapte armonioase, ci plânsul pruncilor cari n'au ce mâncà și durerea țărancelor și a țigăncilor frumoase bătute cu biciul de zapcii. Trei din poeziile lui sociale: «Muncitorul», «Sila» și «Clăcașii», i-au menținut reputația până în zilele noastre, fiind că ne înfățișează cu accente de realism puternic suferințele omului nevoiaș dela naștere până la moarte. Pricina sunt bogații, stăpânirea. Tonul este de socialism sentimental, un ton la modă în Europa de atunci, dar adaptat la iobagii noștri.

El ne-a dat și Meditații în proză («Speranța», «Prietenia», «Iubirea», «Despărțirea»), pline de cugetări aci avântate, acì desnădăjduite, dar și de poezie.

Edițiuni. — *Meditații, Versuri și proză*, Buc. 1835. — *Din poeziile lui C. B.*, Buc. 1843. — *Poezii nouă*, Buc. 1847. — *Poésies*, Paris 1857 (în l. franceză). — *Renașterea României*, poezii, Paris 1857. — *Poezii naționale*, Paris 1857. — *Colecțiuni de poezii*, Buc. 1858. — *Călătorie arheologică*, Buc. 1858. — *Mănăstirile din România* (Mănăstirile închinate), vol. I Buc. 1862, vol. II, Buc. 1863. — *Excursiune arheologică*, 1869. — *Meditații și Poezii* (ed. P. V. Haneș), Buc. 1914.

4. — ANDREI MUREȘEANU 1816—1863.

Andrei Mureșeanu, ca poet, a căzut victimă criticii lui Titu Maiorescu. Articolul acestuia «In lături» din 1881, atacă cu furie pe Aron Densușianu, care lăudase pe poet, și, odată cu el, atacă pe poet însuși. Maiorescu relevă o serie de versuri, într'adevăr fără valoare, din ediția dela 1881, o reproducere a celei dela 1862 a lui Mureșianu, și conchide cu expresia de mai sus, atât pentru poet, cât și pentru criticul care-l lăudase. Maiorescu n'a cunoscut însă toată activitatea poetică a lui Mureșeanu, risipită în revistele Ardealului: «Foaia pentru minte», «Familia», etc. Nu și-a dat seama nici de împrejurarea că Mureșeanu și-a scos edițiunea sub despotismul austriac și ca atare a trebuit să elimine cele mai bune poezii ale sale, cele cu caracter naționalist. Autoritatea lui Maiorescu a făcut ca Mureșeanu să rămâe doar autorul «Răsunetului» sau al lui «Deșteaptă-te, Române». Se și consacrase o formulă: va trăi prin această singură poezie, cum trăește Rouget l'Isle la Francezi prin «la Marseillaise».

Numai că nu așà stă chestiunea. Un scriitor se judecă după toată opera lui, nu după o edițiune dată sub censură despotică. Mureșeanu, deși ardelean, născut la Brașov, și studiind în Ardeal, a cunoscut totuși întreaga noastră literatură de atunci. Dintr'o polemică a lui reiese că știà de traducerea lui C. A. Rosetti din «Manfred» al lui Byron, de satirele lui Antioh Cantemir, traduse de curând de Negruzzi și Donici și de traducerea Iliadei de Aristia. Știà mai mult, știà de planuri literare de dincoace

de Carpaţi, al lui Eliade, de pildă, de a scrie Mihaida în versuri albe, citează versuri din D. Bolintineanu, râde cu Gr. Alexandrescu de versurile lui Pralea, cel care a încercat din nou, după Mitropolitul Dosoftei din veacul al XVII-lea, să traducă Psaltirea în versuri. El ţine de grupul de poeţi desnădăjduiţi de micimea prezentului şi fermecaţi de mărimea trecutului: Cârlova, Eliade Rădulescu, Gr. Alexandrescu, Nicoleanu, pentru cari mângâierea erà numai în ruinele aducătoare aminte de slava strămoşească. A cântat şi el pe Mircea, pe Ştefan şi pe Mihai, ca aceia, dar le-a adăugat pe Ioan Corvin, pe Buteanu şi pe alţi eroi ardeleni. A cântat şi el locurile de vitejie de dincoace de munţi, dar a adăogat şi pe cele de dincolo. Are accente cari îl pun alături de Alexandrescu şi Alecsandri contra tiraniei, contra asupritorilor neamului său românesc din toate părţile — nu-i numeşte, dar îi înţelegem, — are accente izbutite de îndemn la revoltă şi la luptă, caşi Alecsandri. Intâlnim şi la el îndemnuri repetate la unire. Aduce însă şi un nou motiv poetic, cu urmări bogate pentru literatura noastră, mândria originii noastre latineşti. Marii învăţaţi ardeleni dela începutul secolului al XIX-lea răspândiseră îndeajuns ideia latinităţii în Ardeal. Prin scrierile lor şi prin Ardeleni ca Gh. Lazăr, Aaron Florian, Fabian Bob, I. Maiorescu, ea a trecut munţii în Ţara Românească şi Moldova şi o găsim întrebuinţată ca îndemn de ridicare culturală de scriitorii grupului precedent. In poezie însă ea nu apăruse. Iancu Văcărescu, Cârlova cântă slava trecută, dar numai pe cea strict românească, cea romană nu pătrunsese încă în sanctuarul poeziei. Lui Mureşeanu îi datorim acest pas, această îmbogăţire a motivelor poetice. Pe urma lui va merge apoi V. Alecsandri.

Mureşanu n'a fost un scriitor ardelean, ci al Românilor, deşi a trăit într'o vreme când unitatea sufletească nu erà atât de înaintată. A simţit atât de adânc simţirea tuturor şi a exprimat-o atât de emoţionant, încât tot Românul a simţit în «Deşteaptă-te, Române» propriu-i gând, redat mult mai viu şi mai armonios. Deaceea, dintre atâtea poe-

zii de îndemn la scuturarea robiei şi la unirea sfântă, numai a lui a trăit mai trează în mintea tuturor. Mureşeanu a avut viziunea profetică a viitorului. Ştià că marşul lui va răsturnà o lume, şi că idealul lui şi al unui popor se va izbândì. Inainte de moarte a şi avut viziunea îndeplinirii lui, în poezia de nimeni aproape cunoscută «La fraţii mei Români» :

Din Tisa până'n Nistru şi'n Dunărea râpoasă
Intinde românimea pe-al patriei altar
O mână de frăţie. Vai ! cât e de frumoasă
Această ţară scumpă pe 'ntinsul ei hotar !

Nota lui patriotică nu este numai accentuată, este şi variată, dela desnădejdea cea mai copleşitoare până la încrederea cea mai deplină. Ea se completează prin preocupări filozofice şi o duioasă melancolie.

Ediţiuni. — *Din poeziile lui Andrei Mureşeanu,* Braşov, 1862.

CAP. XII.

Curentul tradiționalist. —Fixarea prozei.

M. KOGĂLNICEANU, C. NEGRUZZI, AL. RUSSO,

N. BĂLCESCU, D. BOLINTINEANU, N. FILIMON

Pe la 1840, dorința generală a intelectualității românești de a ne apropià de Occident pe terenul cultural, fusese atinsă: 1) Origina latină ne erà din ce în ce mai puțin contestată de străini și din ce în ce mai mult amintită de Români; 2) Operele mari ale antichității, ale clasicismului francez și ale romantismului european străbătuseră și la noi, cel puțin în parte, și sub forma lor originală și sub aceea de traduceri românești; 3) Publicul cititor se ivise; 4) Mijloace materiale pentru progresul literar (presă, tipografii, societăți culturale, etc.) deasemenea.

Conștiința națională, din ce în ce mai formată, cereà acum o sistematizare a sforțărilor făcute în ținuturi politicește despărțite, o unificare a lor, o îndreptare spre un scop comun și precis. Mai cereà o alegere între atâtea curente și opere din punct de vedere al valorii, pentruca resfrângerea lor asupra însemnătății poporului care le-a produs să se facă în bine. Politicește erà mai greu de îndreptat starea Românilor, deși generația de atunci a luptat, în scopul acesta. Și atunci sforțările s'au făcut pe calea cu piedici mai puține, pe calea literară. Spiritele erau îndeajuns pregătite. In mai toți scriitorii precedenți, idealul cel nou apare când mai învăluit, când mai deschis, când stră-

lucitor, când numai mocnind. Trebuià fermentul care să pună în mişcare întregul românism literar al timpului. Fermentul a fost Kogălniceanu.

1. — MIHAIL KOGĂLNICEANU 1817—1891.

M. Kogălniceanu

Familia Kogălniceanu se trage din Basarabia, depe râuleţul Cogâlnic. Tatăl lui Mihail, Ilie, boier de rangul al II-lea, trăià din venitul unei moşii. După mamă, Catinca Stavila, Mihail Kogălniceanu se trăgeà tot din Basarabia, dintr'o familie genoveză, — afirmă scriitorul — de mult stabilită acolo. Cele dintâi învăţături le-a luat dela călugărul Gherman, de origină Ardelean, cel care a vândut domnitorului Gr. Ghica al Moldovei manuscriptul cronicii lui Şincai. Călugărul dedeà lecţii lui Vasilică Alecsandri, viitorul poet, în casa părintească, în casa spătarului V. Alecsandri. Cum Ilie Kogălniceanu nu puteà să aducă fiului său profesor în casă, l-a trimes în casa spătarului să ia lecţiuni acolo. Iată-l deci dela început în contact cu spiritul naţionalist ardelean şi nu cu cel grecesc, cum se întâmplase cu mulţi din scriitorii de până atunci. A trecut în urmă la institutul francez Cuénim, unde a învăţat limbi moderne, cevà geografie şi istorie şi unde s'a distins ca şcolar. Atunci apare şi precocitatea lui, care l-a caracterizat în toate studiile de mai târziu şi în toată tinereţea. După ce mai învaţă un an într'alt pension francez tot din Iaşi, e trimis de Mihail Sturza, domn al Moldovei, la Lunéville în Franţa, împreună cu cei doi fii ai domnitorului (1834), cu scopul ca, după ce copiii vor sfârşì liceul, să fie trimeşi la Paris pentru studiul dreptului. Rusia n'a văzut însă cu ochi buni educarea fiului domnitorului într'o ţară revoluţionară, cum erà socotită Franţa de Rusia, şi copiii au fost mutaţi la

Berlin. Nu s'au instalat însă într'un mediu absolut german, ci în sânul coloniei franceze de acolo. Pe Kogălniceanu l-au durut amar această întorsătură a lucrurilor, fiindcă idealul lui de a vedeà Parisul se spulberase. Se luptă şi el cât putù prin scrisori să determine pe tată-său să obţină trimiterea lor tot la Paris, dar nu reuşì. Idealul Parisului l-a stăpânit şi mai departe şi a luptat într'una să şi-l ajungă, înlăturând piedici mari. Abià şi l-a atins în 1846. La Berlin a luat doi ani şi jumătate lecţiuni particulare, a audiat la cursurile cari îl interesau şi şase luni a fost înscris ca student regulat la Universitatea din Berlin, la cursurile de drept, audiind profesori celebri ca Gans şi Savigny. A audiat şi pe alţi profesori de acolo, ca istoricul Ranke, etc. Trăind împreună cu fiii lui Mihail Sturza, s'a bucurat de un mediu ales şi savant. A cunoscut astfel pe geograful şi etnograful Alexandru Humboldt, pe romancierul Wilibald Alexis, precum şi numeroşi reprezentanţi ai aristocraţiei germane. Cele dintâi scrieri ale sale se datoresc impulsului acestui mediu, îndeosebi ale lui Humboldt. Constatând cât de puţin eram cunoscuţi acolo, a cedat îndemnului acestuia şi a scris un studiu despre limba şi literatura românească în limba germană, publicându-l în revista «Magazin für die Literatur des Auslandes», altul despre Ţigani, apărut în broşură cu titlul «Esquisse sur les Cigains» şi în sfârşit o operă istorică de mare însemnătate «Histoire de la Valachie» (toate în 1837). Acesteia aveà să-i urmeze «Histoire de la Moldavie», dacă în 1838 Mihail Sturza nu l-ar fi adus în ţară, sub pretextul unei neînţelegeri dintre el şi pastorul la care locuià, dar în realitate tocmai ca să-l împiedice de a-şi publicà noua operă. Mihail Sturza se temeà să nu manifeste nemulţumiri Rusia şi Turcia, în cazul când protejatul său, Mihail Kogălniceanu, ar fi scris în cartea aceea — şi încă într'o limbă europeană — cevà rău despre ele.

Intors în Moldova, se bucură mai departe de sprijinul domnitorului, care şi-l face adjutant, apoi îl numeşte, cu Alecsandri şi Negruzzi, director al teatrului din Iaşi şi director al ziarului oficial pentru ţărani «Foaia sătească».

Teatrul românesc a făcut progrese însemnate în cei doi ani de directorat al lui Kogălniceanu, ca limbă şi ca subiecte. In 1843, este numit profesor de istorie naţională la Academia Mihăileană şi-şi deschide lecţiunile prin celebrul «Cuvânt introductiv», model de gândire, de stil şi de avânt naţional, şi-l urmează vreo patru luni, tratând numai epoca până la întemeierea Principatelor, cursul fiind apoi închis, din cauza intervenţiunilor ruseşti, cari aveau atâta putere, încât trimeteau la închisoare pe profesori chiar întrerupându-le lecţiunile, cum s'a întâmplat profesorului francez, titularul cursului de drept public şi privat la aceeaş Academie. Kogălniceanu a început să se îndoească de sprijinul domnitorului. Acesta-i mai oprise în 1840 revista «Dacia Literară», pe motivul că într'un articol citase proverbul românesc «Peştele dela cap se'mpute», văzând acolo o aluziune la guvernarea sa; dar atunci domnitorul revenise, în urma intervenţiunii chiar a şefului censurii Iorgu Şuţu, boier şi fiu de domn, care autorizase tipărirea. S'au ivit în curând alte prilejuri cari să depărteze şi mai mult pe protejat de protector. Unul, al treilea la număr, a fost oprirea lui Kogălniceanu de a se duce la Paris. Sora acestuia, îmbolnăvindu-se de ochi, a fost condusă de frate-său la Viena, să consulte un medic. De acolo Kogălniceanu a vrut să ajungă în sfârşit şi la Paris, idealul tinereţii sale. In acest scop demisionă din armată, unde ajunsese până la gradul de maior, şi-şi vândù parte din avere — averea şi-o făcuse din avocatură şi din ce moştenise dela tată-său. Nu-şi poate însă izbândì visul, fiindcă poliţia austriacă îl opreşte şi-l trimite înapoi la Iaşi, desigur după intervenţia rusească şi cu aprobarea lui Mihail Sturza. Kogălniceanu a fost furios. El, atât de respectuos faţă de părinţi, el care începeà fiecare scrisoare către tată-său, chiar la vârsta de 30 ani, «cu multă fiească plecăciune sărut mânile d-tale, babacă», îşi anunţă părintele că nu-l va mai vedeà în faţă în veci, fiindcă i-a făcut ruşinea de a-l aduce în ţară cu poliţia — probabil că se smulsese şi autorizaţiunea părintelui. Dar caşicum n'ar fi

fost destul, se ivește al patrulea prilej: procesul orașului Botoșani contra schitului Popăuți, închinat patriarhiei din Antiohia, pentru câtevà moșii. Kogălniceanu, ca avocat din partea Botoșanilor, și într'o admirabilă pledoarie în ședință publică la Divanul din Iași, combate cu atâta căldură grecismul și streinismul, încât câștigă procesul, dar își pierde îndată dreptul de a mai pledà, precum și libertatea: este închis și pus la aspru regim în Mănăstirea Râșca din jud. Suceava. Este eliberat după o lună de zile, dar ideile nu și le părăsește. Scârbit însă de cum i se răsplătiau meritele, anunță în prefața vol. II din «Arhiva Românească» (1845, cel dintâiu apăruse la 1840), retragerea din ocupațiunile literare, își mai vinde din avere și pleacă, în sfârșit fără piedici, la Paris, în 1846. De acolo se întoarce și mai îndârjit contra lui Mihail Sturza și a Rusiei și aceasta a fost ruperea lui definitivă de fostul său protector, trecerea în lagărul tineretului revoluționar și pregătirea revoluțiunii care a și izbucnit în 1848. Mișcarea e înăbușită, Kogălniceanu fuge prin Ardeal în Bucovina, la Cernăuți, scrie acolo «Dorințele partidei naționale din Moldova» și apoi se așează la Paris. In 1849, Mihail Sturza își pierde tronul, fiind înlocuit cu Gr. Al. Ghica, prietenul tineretului revoluționar. Tineretul se întoarce atunci din exil și ia de fapt conducerea Moldovei. Kogălniceanu este printre ei. Este însărcinat să editeze cronica lui Șincai, împreună cu Aug. Treb. Laurian și alții; i se încredințează funcțiuni superioare la Ministerul de Lucrări Publice și la Interne.

Răsboiul Crimeiei și tratatul dela Paris fixează linia despărțitoare dintre Kogălniceanu scriitor și dintre Kogălniceanu om politic — despre orator va fi vorba în capitolul special. Atunci Kogălniceanu scoate ziarul «Steaua Dunării» (1856), luptă pentru drepturile politice ale Principatelor. Literatura ocupă și ea un loc în acest ziar, dar prea mic. Marile evenimente politice cari au urmat: Divanurile ad-hoc (1857), Convențiunea dela Paris privitoare la Principate (1858), Unirea Principatelor (1859),

Domnia lui Cuza (1859—1866), cu secularizarea averilor mănăstirești (1864), împroprietărirea țăranilor (1864) și organizarea învățământului public (1864), Răsboiul pentru Independență (1877—1878), au avut nevoie de prea multă energie, inteligență și patriotism, ca să nu absoarbă activitatea întreagă a scriitorului nostru. El a luptat în Divanul ad-hoc dela Iași pentru cele 4 puncte cerute Europei, el a luptat pentru alegerea lui Cuza, el l-a slujit ca ministru și prim-ministru, el a fost ministrul nostru de externe în vremea răsboiului independenței.

Ne mai putând face literatură, n'a uitat că trebue s'o sprijine: ca ministru de externe, de pildă, el a obținut aducerea în țară a manuscriptelor lui Dimitrie Cantemir.

Acesta e omul care la vârsta de 21 de ani a avut curajul să organizeze forțele literare românești de dincoace și de dincolo de Milcov, de dincoace și de dincolo de Carpați, de dincoace și de dincolo de Molna, de dincoace și de dincolo de Prut și să formeze programul de luptă. In scopul acesta, cum s'a întors în țară, la 1838, a și început discuțiunea, prin scris și viu graiu, cu scriitorii noștri de seamă, în scopul acesta a vizitat Bucureștii, unde a făcut o excelentă impresiune și unde a cunoscut frumoasa mișcare poetică de acolo, concretizată îndeosebi în Gr. Alexandrescu. După ce colaborează cu Asachi, care-i dă conducerea suplementului literar al «Albinei Românești», întitulat «Alăuta Românească», scoate «Dacia Literară» în 1840. Prefața acestei reviste și «Cuvântul Introductiv» din 1843 însemnează programul literar al noii mișcări literare. Desvoltat și completat apoi de Russo în 1855, el a constituit principiul călăuzitor al tuturor scriitorilor mari români până la școala literară a lui Titu Maiorescu.

Punctele programului:

1. Literatura să fie originală, nu traducere, nici imitație: «Traducțiile însă nu fac o literatură. Noi vom prigonì cât vom puteà această manie ucigătoare a gustului original, însușirea cea mai prețioasă a unei literaturi»;

2. «Literatura să se inspire din trecutul ţării şi din obiceiurile ei: «Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre ţări sunt destul de mari, obiceiurile sunt destul de pitoreşti şi de poetice, pentru ca să găsim şi la noi sujeturi de scris» ;

3. Fiecare scriitor român se poate inspirà din ţinutul special în care s'a născut, poate întrebuinţà particularităţile sale linguistice, dar cu condiţiunea să nu strice unitatea limbii şi literaturii româneşti. Revista se intitulà «Dacia literară», anume ca să amintească scriitorilor de unitatea lor sufletească. In ea aveau să colaboreze «scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănăţeni, bucovineni». Lipsesc Basarabenii şi Armânii. Pe Basarabeni nu i-a amintit tot de frica Rusiei, dar în contact cu ei a fost, colaborarea lor a avut-o (Al. Hăjdeu şi C. Stamati), iar Armânii nu se manifestaseră încă pe terenul pur literar.

4. Peste trei ani completează programul cu combaterea exceselor latinismului: fireşte că suntem Romani, dar nici istoria noastră, nici limba nu trebue confundate cu istoria şi cu limba Romanilor; iar dacă suntem Romani, să ne silim a făptuì şi noi astfel ca să ne merităm numele. In felul acesta, programul cel nou părăsià numai defectele curentelor literare existente, iar din partea lor bună, completată cu vederile noi impuse de contactul cu Apusul al lui Kogălniceanu, Russo, Bălcescu şi Alecsandri, se formulau principii literare precise şi fecunde.

Fireşte că fecunditatea lor aveà să le impună. Kogălniceanu se sileşte însuşi să dea exemplu. La Berlin scrisese «Histoire de la Valachie» cu mult respect de adevăr, dar după aceeaş metodă caşì Cantemir şi istoricii latinişti, adică după cronicile şi istoriile existente, fără material nou şi personal. Acum el introduce elementul nou al documentelor contemporane faptelor: documente pot fi şi povestirile scrise, dar şi actele însăşi: cele publice şi cele private. Deaceea, în 1840, tipăreşte «Arhiva Românească», cea dintâi publicaţie românească de cronici şi de documente, din care al doilea volum a apărut în 1845.

Cronicile noastre erau însă prea multe și prea interesante pentru istoria națională, ca să fie publicate într'o publicațiune periodică, oricât de des și de regulat ar fi apărut, publicație prin care nu s'ar fi răspândit ca printr'o publicație specială. Pe de altă parte, unul din punctele de program al curentului nou erà inspirarea din trecutul țării. Trecutul însă sta închis în cronicile netipărite. Iată-l dar pe Kogălniceanu părăsind «Arhiva» și publicând cronicile Moldovei. Ele apar între 1845 și 1852, ca o revoluție literară, ca o înviere a unor mari dispăruți: iată Ureche, Miron Costin, Ion Neculce vorbind mulțimii, încântând-o cu povești frumoase din trecut, încurajând-o cu modèle înălțătoare de vitejie și virtute. Literatura noastră a întinerit, s'a refăcut. N'a fost scriitor de seamă până la 1870 care să nu se fi inspirat din cronicari. De atunci datează înflorirea nuvelei istorice, a dramei istorice, a romanului istoric. In 1872, Kogălniceanu dă edițiunea II-a a cronicilor, completată și cu cronici muntene.

Continuând cu darea exemplului, Kogălniceanu scrie «Iluzii pierdute» (1841) și «Trei zile din istoria Moldovei» (în revista «Propășirea» 1844). In cea dintâi, sub pretextul unor amintiri personale, zugrăvește vieața societății ieșene și moldovene în genere, cu mult humor, cu descrieri de natură și cu sbucium pasionat; în cea de a doua dă o nuvelă istorică având de subiect moartea lui Gr. Ghica și răpirea Bucovinei. Urmărește însă prea de aproape cronicile și nici nu sfârșește povestirea. Stilul e natural, povestirea însuflețită, dar faptul că nuvela a rămas și neterminată și că a apărut la patru ani după «Alexandru Lăpușneanu» a lui Negruzzi, rămasă până azi modelul nuvelei noastre istorice, a făcut să n'aibă atâta răsunet. Ca model mai mic a putut slujì totuși alături de modelul cel mare.

Evident însă că el a rămas mai mult teoreticianul curentului, decât exemplificarea lui. Aceasta rămâne în seama celorlalți tovarăși de luptă.

Edițiuni. — *Rumänische oder wallachische Sprache und Li-*

teratur, cu trad. rom., Buc. 1895 (articolul dela 1837). — *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des Cigains*, Berlin 1837 (trad. germ. Stuttgard 1840, trad. rom. de Gh. Ghibănescu, Iaşi 1900). — *Două femei împotriva unui bărbat*, comedie, Iaşi 1840 (prelucrare). — *Orbul fericit*, comedie (traducere), Iaşi 1840. — *Iluzii pierdute*, Iaşi 1841. — *Cuvânt pentru deschiderea cursului de ist. naţională*, Iaşi, 1843. — *Letopiseţele ţării Moldovei*, Iaşi 1845—1852 (3 vol.); ed. II Buc. 1872—1874. — *Scrisori*, 1834—1849 (ed. P. V. Haneş), Buc. 1913. — *Acte, scrieri din tinereţe* (ed. P. V. Haneş), în «Bibl. p. toţi», no. 403. — *Cuvânt introductiv la cursul de istorie naţională* (ed. P. V. Haneş), în «idem», no. 438.

2. — AL. HĂJDEU 1811—1874.

Pe când Kogălniceanu învăţà la Berlin, învăţà la München, alt Moldovean, dar de dincolo de Prut, Al. Hăjdeu. Ţineà de o familie veche, de prin veacul al XVI-lea. Se născuse în Polonia, dar dela vârsta de 2-3 ani s'a aşezat cu familia lui la Cristineşti lângă Hotin şi petreceà iarna la Chişinău. La vârsta de 10 ani vorbià latineşte şi elineşte. Studiile superioare le-a făcut în Rusia, la Universitatea din Harcov, ocupându-se cu literele, ştiinţele şi dreptul. De acolo a trecut la Lemberg şi la München. Aici a avut profesori pe scriitorii şi filozofii germani Goerres şi Schelling. La întoarcere s'a făcut advocat la Chişinău, unde sta mai ales iarna, vara stând la ţară la Cristineşti. Cunoşteà acum limbile elină, latină, română, rusească, polonă, cehă, ruteană, germană, franceză, italiană, neogreacă şi spaniolă. Deşi îşi făcuse cultura în ţări streine şi în limbi streine, deşi trăià sub stăpânirea rusească, se interesà şi cunoşteà mica noastră mişcare literară de dincoace de Prut. La Chişinău erà bun prieten cu C. Stamati. Când se vorbià de Unirea Principatelor (în 1858), a scris la Iaşi fiului său Bogdan Petriceicu-Hasdeu o scrisoare entuziastă, plină de fapte petrecute la noi în trecut şi în vremea lui, amintite ca de un bun cunoscător. Când s'a întemeiat Academia Română, în 1866, a fost chemat ca membru al ei, dar n'a putut venì, din cauza greutăţilor puse de administraţia rusească. Deşi vorbià bine graiul

moldovenesc, nu puteà scrie în limba noastră literară, fiindcă n'avusese unde s'o învețe. Scrià în schimb rusește și puneà să i se traducă în românește. Astfel a scris «Vechea slavă a Moldovei» (1837), discurs rostit către elevii școalei din Hotin, plin de amintiri istorice, de un patriotism cald și de imagini poetice, tradus în românește de C. Stamati și răspândit în Moldova, Muntenia și Ardeal prin ziarele vremii, iar la 1855 în broșură. A avut două edițiuni. «Epistola către Români», deși scrisă la 1858, s'a publicat în traducere românească abià în 1889. Mai înainte se publicase însă, tot în traducere românească din rusește, «Domnia Arnăutului», nuvelă istorică după concepția școalei literare a lui Kogălniceanu și Russo. Nota esențială a operei este dragostea de trecut și de literatura populară. Aceasta de a doua se constată și în articolele publicate de el în rusește.

Edițiuni. — *Cuvânt către elevii școalei ținutului Hotinului*, tradus de C. Stamati, Iași 1855; ed. II-a (ed. P. V. Haneș) în «Biblioteca Basarabiei», no. 5. — *Domnia Arnăutului*, nuvelă istorică (pref. de I. Vulcan), Buc. 1872. — *Epistolă către Români* (1858), în Z. C. Arbore, *Basarabia*, Buc. 1899.

3. — CONSTANTIN NEGRUZZI 1808—1868.

Constantin Negruzzi

La întorcerea lui Kogălniceanu în ţară, Negruzzi se bucurà de un început de celebritate. Publicase cu un an înainte (1837) «Aprodul Purice», poetizând în versuri curgătoare şi cu un început pastoral, mult apreciat, un episod din istoria lui Ştefan cel Mare. S'a potrivit de minune în idei cu tânărul sosit din Berlin şi a ilustrat cu remarcabil talent programul «Daciei Literare».

Educaţiunea îi fusese la început greşit îndrumată, întrucât i se dedese un dascăl grec, cu scopul de a ajunge la cunoaşterea culturii eline. A reacţionat însă de copil. Profesorul strein nu i-a plăcut şi, ca altădată Eliade Rădulescu, a învăţat carte românească singur, după «Istoria pentru început» a lui Maior, pe care a găsit-o între cărţile tatălui său, iubitor şi el de cărţi româneşti, dar în dezacord cu spiritul societăţii înalte, care ţineà încă la cultura grecească, drept temelie a culturii copiilor.

In 1821 fuge cu familia în Basarabia, la Chişinău, din cauza revoluţiunii greceşti pe teritoriul nostru contra Turcilor. La Chişinău cunoaşte mişcarea literară de acolo, cunoaşte pe Stamati, pe Donici, cunoaşte pe poetul rus Puschin, instalat pentru câtvà timp în capitala Basarabiei, în epoca exilării sale din Petrograd. Gustul său pentru literatură s'a desvoltat în parte încă de atunci. A şi tradus din Puschin «Şalul Negru», poezie care i-a plăcut cu atât mai mult, cu cât cunoscuse pe eroina inspiratoare a poetului rus.

In 1840 a primit, alături de Kogălniceanu şi de Alecsandri, direcţiunea teatrului din Iaşi, ca să-l naţionalizeze şi să-l modernizeze. La teatru se jucà mai mult franţuzeşte, din când în când nemţeşte şi preà puţin româneşte.

Piesele erau însă de puţină valoare, iar înscenarea inferioară, din lipsă de costume şi de decoruri. Pentru piesele franceze se aduceau actori din Franţa, dar pentru cele româneşti se luau băieţi şi fete de prin şcoli, ori funcţionari. Starea aceasta o combăteau Kogălniceanu, Negruzzi şi Alecsandri. «Dacia Literară» a scris chiar dela început contra acestui fel de teatru. Negruzzi scrie într'una din «Scrisori» (a XXXII-a) că pe atunci se propuneà ca actorii să apară pe scenă să-şi joace rolul, dar fără să vorbească. In locul fiecăruia să vorbească sufleurul. Se mai propuneà ca publicului să i se dea la teatru piesa respectivă tipărită şi s'o citească acolo în sunetul orchestrei. Când a venit la direcţie, el cu prietenii săi, a încercat să îndrepte starea aceasta. In lipsa unui conservator care să fi pregătit elemente, fiindcă cel întemeiat de Asachi se desfiinţase, s'au mulţumit tot cu elementele cari s'au oferit de bună voie, şi chiar fără plată unele, şi s'a transformat el cu Alecsandri şi Kogălniceanu în regisori şi directori de scenă, învăţând personalul cum să rostească şi cum să joace. Se pare însă că în cei doi ani, cât a durat directoratul, nu s'a realizat mare progres în direcţiunea scenică, fiindcă dacă înaintea lor se vorbià de alergări de cai pe canalele Veneţiei şi de împuşcături de pistoale pe când încă praful de puşcă nu se inventase, apoi sub ei se jucà «Fata cojocarului», cu subiect din Iaşi, într'un decor din Neapole. Inainte de ei, actorii nu înemeriau uşile, ci ieşiau prin ferestre, ori prin pereţi, dar în vremea lor actriţele în roluri de slujnice puneau corsaj şi mănuşi albe şi în roluri de bătrâne refuzau să-şi facă increţituri, ca să nu-şi «măscărească» obrazul. In schimb, influenţa lor s'a resimţit în stabilirea repertorului. De atunci datează repertorul original românesc, cu «Muza dela Burdujeni» şi «Doi ţărani şi cinci cârlani» ale lui Negruzzi şi cu celelalte, mai multe şi mai bune, ale lui Alecsandri.

Erà o fire liniştită, blajină şi, din punct de vedere social, conservatoare. Toată prietenia lui cu tineretul revoluţionar din Moldova, dela 1848, n'a reuşit să-l determine

a luà și el parte la mișcare. Nu-i plăceà să iasă din rânduri. Cu câtevà funcțiuni administrative se încheie scara pe care ar fi putut să se sue cât de sus. N'a primit nici confirmarea oficială de mare scriitor, pe care Societatea Academică Română, la începutul ei, a ținut să i-o dea, chemându-l în sânul său.

Ce să caute într'o grupare, închegată din primul moment să «îndrepteze» limba în sens latinesc, ori italienesc? Negruzzi ar fi trebuit să lupte contra drumului greșit și luptele de nici un fel nu-i plăceau. Ar fi trebuit să lupte cu prietenul său dela 1830—1840, Eliade Rădulescu, cu care se înțelesese atât de bine cu privire la limba literară românească, dar care de atunci își schimbase părerile. Negruzzi nu făcuse nicăieri studii linguistice, nici nu se ocupase de ele, cum făcuse, de pildă, Russo, dar chestiunile de limbă îl interesau, fiindcă vedeà călcându-se, cu prilejul lor, bunul simț și tradițiunea. Ca ecou al acestora din urmă a ridicat el glasul în parte din «Scrisori».

Tradițiunea erà simpatică întregului grup dela «Dacia Literară» (1840), dela «Propășirea» (1844) și dela «România Literară» (1855). Negruzzi s'a simțit foarte bine, din punctul acesta de vedere, în mijlocul noului curent și i-a dat tot sprijinul, consacrând apărării tradițiunii altă parte din «Scrisori».

A treia parte este inspirată din obiceiurile țării, conform altui punct de program al curentului. După ce chiar în 1840 vorbește despre cântecele poporului, ca despre o parte din obiceiurile lui — nu ca literatură populară, cum făceà Russo — se devotează să prindă în bucăți scurte, de o rară finețǎ și de mult humor, obiceiurile provinciale ale timpului, zugrăvindu-ne tipul boierului ținutaș, al cucoanelor, al harabagiului și minunându-și contemporanii că se pot obține efecte literare cu întâmplări și figuri atât de puțin interesante.

Tot el a impus curentul cel nou prin ilustrarea strălucită adusă punctului de program, care afirmă că în istoria noastră se găsesc îndeajuns motive de inspirațiune,

ca să nu mai avem nevoie a ne împrumutà dela alții. «Alexandru Lăpușneanu» a creiat la noi nuvela istorică, genul atât de cultivat de atunci încoace, dar fără să mai producă un exemplar de felul aceluia care a creiat genul. Nici Asachi, nici Kogălniceanu, nici Odobescu — ca să amintim numai pe cei mari — n'au egalat pe Negruzzi. Cei dintâi prea s'au ținut aproape de cronicile de unde se inspiraseră, cel din urmă a introdus prea mult fantastic, răpind bucăților naturalul, toți au insistat prea puțin asupra tipurilor. La Negruzzi, Alexandru Lăpușneanu și doamna Ruxandra și Moțoc sunt întregi, și la suflet și la corp. Au atâta vieață, că vor străbate și de acum înainte prin vălul care tinde să acopere creațiunile trecutului. Ele se mișcă în cadrul firesc și caracteristic al vremilor: luptele, palatul domnesc, biserica, îmbrăcămintea, hrana poporul. Psihologia acestuia în clipele de nemulțumire este așà cum a prins-o Negruzzi. Indură în gradul cel mai înalt lipsurile, dar nu poate descoperì cauzele. Incepe apoi să murmure, să se agite, să ceară... dar nu știe ce să ceară. Deodată o voce strigă „Moțoc!". Cuvântul sboară pe deasupra capetelor, îl prind toți și toți îl repetă. Aici e scăparea de suferințe! Capul lui Moțoc!? I se dă. Poporul pleacă, suferințele au trecut. Dar lumea merge mai departe, cașì până atunci, fără ca nimic să se fi schimbat. Totuși poporul e mulțumit. Negruzzi l-a înțeles, cu rara lui finețá de artist.

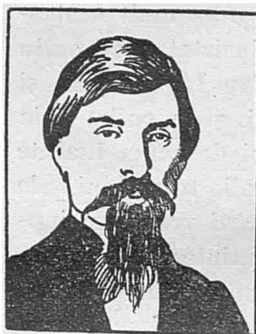
Negruzzi este și creatorul nuvelei sociale, cu bucățile «Zoe» și «Alergare de cai», scene din vieața rusească basarabeană

Edițiuni. — Traduceri: *Treizeci de ani din vieața unui jucător de cărți*, melodramă, din franțuzește, Iași 1835. — *Maria Tudor*, după Victor Hugo, 1837. — *Angelo* după Victor Hugo, Buc. 1837. — *Călătoria patriarhului Macarie*, în rev. «Arhiva Românească», 1840. — *Satire* după Antioh Cantemir (în colaborare cu Donici), Iași 1844; ed. II, 1858. — *Balade*, după Victor Hugo, ed. I Iași 1845; ed. II, Iași 1863.

Originale: *Aprodul Purice*, Iași 1837 (alte edițiuni 1846, 1857). — *Muza dela Burdujeni*, Iași 1850. — *Doi țărani și cinci cărlani*,

Iaşi 1857. — *Păcatele tinereţelor*, Iaşi 1857, cu patru subdiviziuni : Amintiri din juneţe, Fragmente istorice, Neghină şi Pălămidă, Negru pe alb. — *Opere complete*, Buc. 1872, 3 vol. cu pref. de V. Alecsandri. — *Opere complete* Buc. 1912 (ed. Chendi şi Carcalechi). — *Idem* în «Bibl. p. toţi» (ed. P. V. Haneş).

4. — AL. RUSSO 1819—1859.

Al. Russo

Fire modestă şi discretă, caşi Negruzzi. Nu însă şi blajin, ci impetuos, înflăcărat. Biografia-i este, ca şi a aceluia, simplă de tot. Doar revoluţiunea din 1848 l-a amintit cu oarecare răsunet contemporanilor.

Se trăgeà dintr'o familie veche moldovenească, ale cărei începuturi se constată încă din veacul al XVII-lea, şi anume dintr'o ramură basarabeană a ei. In Basarabia s'a şi născut, într'un sat frumos, resfirat pe o vale a Codrilor Bâcului, ne spune singur în scrierea sa «Amintiri». Tată-său Iancu Russo erà arendaş de moşii şi stăteà mai mult la ţară. Intre 1833 şi 1839 ţine în arendă moşia Dorna din judeţul Suceava, împreună cu Andrei Chefneux. In 1838 cumpără, tot cu tovarăşul său, o parte din moşie, sub numele de Negrişoara. In 1839 rămâne singur stăpân.

Iancu Russo a fost însurat de două ori.. Intâia oară cu o vară a sa, născută Donici. Din această căsătorie s'a născut un singur copil, scriitorul nostru. Fiindcă Iancu Russo schimbà des locuinţa, după moşiile ce cultivà, şi-a trimis copilul în streinătate la studii, şi anume în Elveţia. Acolo a învăţat scriitorul nostru şi studiile secundare şi pe cele superioare de drept, până în 1838, când s'a întors în ţară cu solide cunoştinţe de franţuzeşte şi nemţeşte şi s'a aşezat la Negrişoara. A stat acolo până în 1841, desigur lucrând moşia alături de părintele său. Mamă-sa murise şi tată-său se însurase a doua oară. In 1841 îl vedem pe

Russo cerând domnitorului Mihail Sturza o funcțiune, pe un ton care dovedește că o duceà greu. Probabil că tatăsău îl obligase să-și câștige singur existența. Domnitorul îl numește judecător la Piatra din județul Neamț, în locul lui Cuciurean, cade demisionase anume ca să facă loc prietenului său. Ca judecător nu se duceà cu plăcere la ședințe, în schimb preferà cercetările în județ.

Rezultă din cât a scris că făcuse studii temeinice și că s'a interesat și de probleme linguistice și istorice, aflându-se în Elveția tocmai la începutul cercetărilor noui cu privire la limbile indo-europene în genere și la cele romanice în special. Tradițiunile de familie au rămas cu toate acestea puternice în sufletul său. Acele tradițiuni erau cele populare, cu obiceiurile țărănești, cu superstițiile, ghicitorile, basmele și cântecele, fiindcă familia lui a trăit la țară, între țărani. Interesul pentru astfel de manifestări erà mare în Apusul Europei pe vremea studiilor lui Russo, așà încât mediul i-a păstrat și i-a desvoltat cucernicia cu care el privià spre amintirile copilăriei.

Deaceea, la întoarcerea din străinătate, se instalează la țară, deaceea la Piatra i-a plăcut mai mult «cărarea» muntelui decât «cariera» ce i se deschideà, cum spuneà singur, și în loc să redacteze sentințe judecătorești, culegeà mai bucuros cântece populare. Din epoca aceasta și pentru marea lor asemănare în concepții, datează prietenia dintre el și Alecsandri. Lui Russo îi datorează acesta multe din poeziile populare publicate mai târziu în colecțiunea sa, cum de altfel a și anunțat în prefață. In 1846, Russo a scris o piesă de teatru: «Jicnițerul Vadră» sau «Provincialul la Teatrul Național». Cârmuirii nu i-a plăcut piesa. A închis și pe autor și pe actori, iar pe autor l-a trimis pe post și pe rugăciuni tocmai în fundul Vrancei, la schitul Soveja. Și Russo, și Alecsandri, și toți iubitorii de poezie populară au binecuvântat în urmă întâmplarea, fiindcă acolo a descoperit Russo perla noastră populară «Miorița». A descoperit-o, fiindcă a căutat-o. Câți nu se plimbaseră prin târgurile săptămânale dela sate, câți nu auzi-

seră lăutari cântând, dar fără pasiunea lui Russo pentru poezia populară.

In 1848 ia parte activă la revoluţiunea din Iaşi şi se refugiază, după înăbuşirea ei, în Ardeal şi de acolo la Paris. In Ardeal a fost faţă la impunătoarea mişcare a Românilor, pe Câmpia Libertăţii dela Blaj, şi la Cluj a fost închis şi condamnat la moarte. A scăpat numai în urma intervenţiunii prietenilor lui, refugiaţi şi ei la Cernăuţi. Din Ardeal s'a dus la Paris, întâlnindu-se cu Românii refugiaţi: Kogălniceanu, Alecsandri, Bălcescu, Eliade Rădulescu, Bolintineanu, etc. Acolo s'a pus la cale şi publicarea «Cântării României», în traducerea lui Bălcescu, ca operă a unui schimnic uitat de lume. Intors în ţară, a trăit din arendăşie (a fost de pildă arendaşul moşiei Mirceşti a lui Alecsandri), şi din advocătură (a fost şi advocatul Băncii Naţionale a Moldovei).

In 1855 şi-a cumpărat o moşie, dar nu i-a mers bine. Datoriile l-au împresurat şi odată cu ele şi boala. A murit la Iaşi şi a fost îngropat la biserica Barboi.

Russo este al doilea teoretician al tradiţionalismului literar, mai pe larg, mai adâncit şi mai cu entuziasm decât Kogălniceanu. «Cugetările» cuprind această reluare a doctrinei, cu insistenţă specială asupra puterii şi farmecului tradiţiunii, cu aplicare la obiceiuri şi la studiul limbii şi cu formularea precisă a problemei literaturii naţionale. Teoria o aplică şi aplicaţiunea o făceà polemizând. A atacat şi latinismul lui Laurian şi Cipariu, şi italienismul lui Eliade şi fonetismul lui Aron Pumnul, a luptat şi contra celor ce nu înţelegeau încă preţul poeziei populare («Studii naţionale» şi «Poezia Populară»).

A aplicat însuşi teoria în «Amintiri», «Cântarea României» şi «Soveja». In cea dintâi, luându-şi de pretext vieaţa, zugrăveşte cald şi evocator scene din vieaţa şi din istoria Moldovei. In cea de a doua, a cărei redacţiune românească o dă singur în 1855 şi o publică în «România Literară», revista lui Alecsandri, cântă pe un ton melancolic, duios şi biblic, în acorduri dumnezeeşti, frumuseţea pa-

jiştilor ţării, epocile ei de glorie, cântecele ei desnădăjduite, ca să deschidă poarta de aur a viitorului: nădejdea. Doina noastră, care a impresionat adânc pe scriitori şi au imitat-o într'atâtea feluri, şi-a avut întâia oară locul ei de cinste (versetul 50), justificând până la evidenţă justeţa principiului că literatura cultă se poate inspirà cu succes din cea populară. «Soveja» e ziarul exilulului său la schitul din Vrancea, mai mult o descriere psihologică, decât de moravuri, dar în aceeaş formă armonioasă, în acelaş ton sincer ca tot ce a scris Russo.

Ediţiuni. — *Scrieri*, Buc. 1908 (ed. P. V. Haneş). — *Scrieri*, Buc. 1910 (ed. Gh. Bogdan-Duică), reeditarea numai a operelor româneşti din colecţiunea precedentă.

5. — N. BĂLCESCU 1819—1852.

N. Bălcescu

Erà fiul pitarului Barbu Bălcescu. A învăţat în şcoala dela Sf. Sava, unde a legat cu Ion Ghica o prietenie, care a ţinut până la moarte. Chiar din şcoală, Bălcescu a dovedit înclinare pentru cercetările istorice. In amintirile despre el, Ghica ni-l arată purtând zilnic un caiet cu extrase din cronicarii şi istoricii noştri. La 20 de ani a intrat în armată ca ofiţer. Peste doi ani a participat la o conspiraţiune contra stăpânirii ruseşti, cu scop de a se proclamà independenţa Principatelor şi punerea lor sub conducerea unui singur domn, a lui Mihail Sturza din Moldova. Ghica a şi propus aceluia tronul, dar patriotul voevod i-a răspuns că planul e ademenitor, dar prematur. Intr'adevăr, conspiraţiunea s'a descoperit şi membrii ei au fost închişi, Bălcescu deasemenea. A scăpat în 1842, când s'a suit pe tronul Munteniei Gh. Bibescu. Din închisoare a ieşit cu sănătatea sdruncinată.

In 1845 şi 1846, ajutat materialiceşte de un grup de boieri, a făcut cercetări istorice la Viena, Roma şi Paris. In 1848 a reluat planul dela 1841 şi a participat activ la revoluţiunea iscată atunci. Punctul său de vedere erà o înţelegere cu Ungurii contra Ruşilor şi a Austriacilor. In vederea aceasta a făcut o călătorie la Pesta şi a avut dese întrevederi cu capii revoluţiunii maghiare şi cu ai celei româneşti din Ardeal, dar fără rezultat. A încercat chiar să organizeze o legiune românească ardeleană, cu care să treacă în Muntenia contra Ruşilor. S'a convins şi el că nu puteà fi vorba de o înţelegere între Români şi Unguri, în Ardeal, când Ungurii voiau ţară mare şi popor puternic, tocmai cu ţinuturile româneşti şi contra intereselor româneşti.

După neizbânda revoluţiei, s'a dus în Franţa, mâhnit peste măsură de sbuciumul zadarnic pentru o soartă mai bună a neamului său şi ros de boala ftiziei, care începuse să se manifesteze. Inceputul ei datà din vremea anilor petrecuţi la Bucureşti, în închisoare. Ea se agravase în călătoria de la Bucureşti în Ardeal şi la Pesta, în timpul revoluţiunii. Călătorise dela Giurgiu la Orşova două săptămâni într'o ghimie turcească, o corabie încovoiată şi cu interiorul atât de îngust, încât numai culcat puteai să stai în ea, între frânghii şi mărfuri. Dela Orşova înainte a călătorit mai mult pe jos decât în căruţă, purtând şi el, ca altădată Şincai, singurul lucru scump ce-i mai rămâneà pe lume, o carte în pregătire: «Istoria Românilor sub Mihai Viteazul». La Paris se simţià rău şi trăià doar cu nădejdea ducerii la bun sfârşit a cărţii lui scumpe. Cât făcuse până atunci i se păreà puţin lucru: «Magazinul istoric pentru Dacia», în colaborare cu Aug. Treboniu Laurian şi «Puterea armată la Români». Voià să lase cevà mi mult din sufletul său, după moarte, o carte care să vorbească urmaşilor în locul său. Se luptà cu moartea, ca să-i ia înainte şi să-şi sfârşească opera. Suflet aveà, numai puterile fizice nu-l ajutau. Scrià până când mâna nu mai puteà ţine condeiul. Se oprià şi cu puţinele forţe recâştigate prin

odihnă, pornià înainte grăbit. Dar boala-l biruià. S'a dus atunci în insulele Hyères din sudul Franței și de acolo la Palermo. A făcut încercarea să intre în țară și să moară pe pământul ei. A ajuns la Galați. A recurs la Alecsandri și la toți cari îl puteau ajutà, să-i obțină permisiunea de intrare, dar toate străduințele prietenului și ale celorlalți cari țineau la el, au fost zadarnice. A trebuit să se întoarcă la Palermo și să moară acolo, într'un han, și să fie îngropat ca un necunoscut, la Rotoli, cimitirul săracilor. Declarațiunea de moarte la ofițerul stării civile din Palermo o făcuseră.... doi hamali. Lădița lui cu manuscripte a fost trimisă, după indicațiunile sale, lui Ion Ghica. Acesta a publicat un fragment din Istoria lui Mihai Viteazul în «Romàna Literară» a lui Alecsandri (1855). Mare parte din operă a tipărit-o Odobescu, în publicațiunea lui «Revista Română» (1861-63). Ajuns ministru, sub Cuza, tot Odobescu a trimis la Palermo pe tânărul N. Ionescu, oratorul de mai târziu, să aducă osemintele lui Bălcescu. Nu s'a putut însă găsì nimic! In zilele noastre s'a descoperit la Palermo actul său de moarte.

In «Magazinul istoric», Bălcescu împacă cele două școale istorice în luptă: pe cea latinistă, care cereà studiul colonizării romane, în vederea adunării de cât mai multe dovezi pentru latinitatea noastră, și pe a lui Kogălniceanu, care cereà să ne socotim mai mult Români decât urmași ai Romanilor și să cercetăm propria noastră istorie, de când ființăm ca popor aparte, și mai ales părțile ei mărețe și strălucitoare. In «Magazin», s'a făcut și una și alta. Laurian pe cea dintâi, Bălcescu pe a doua. El a publicat documente și cronici și a redactat mici monografii interesante prin figurile ori prin momentele istorice, pe cari le scoate în evidență: «Logofătul Ion Tăut», «Românii și Fanarioții», etc.

«Istoria lui Mihai Viteazul», din care aveà unele capitole redactate din 1847, a fost scrisă după aceeaș metodă ca «Histoire de la Valachie» a lui Kogălniceanu și ca «Hronica» lui Șincai, adică pe temeiul izvoarelor tipărite.

De noua metodă, preconizată de el însuşi, adică de utilizarea actelor publice şi private ale epocei respective, nu s'a folosit, fiindcă nu ieşiseră la iveală actele în chestiune. Fireşte că urmând vechea metodă, Bălcescu a pus multă conştiinţiozitate în alegerea şi mai ales în interpretarea izvoarelor, şi că n'a pierdut un moment din vedere principiul călăuzitor al istoricului, de a spune adevărul.

Scopul esenţial al cărţii n'a fost însă acesta, ci acela de a înfăţişà Românilor, realizat gata, un ideal de a cărui putinţă de înfăptuire se îndoiau atâţia şi atunci şi de atunci încoace mereu până la 1918: idealul unirii tuturor Românilor într'un singur stat şi independenţa lor. Pentru acest ideal şi-a expus Bălcescu vieaţa şi la 1841 şi la 1848, cu ochii îndreptaţi spre el şi încălzit de focul lui prelungitor de vieaţă şi-a trăit cele din urmă clipe. Acest ideal a vrut să-l lase moştenire urmaşilor în «Istoria lui Mihai Viteazul». A ales epoca aceea tocmai pentrucă ea realizase, deşì pentru puţină vreme, idealul sfânt al unui popor. Cu o armată credincioasă şi devotată, încălzită de sufletul unui mare erou, s'a îndeplinit şi independenţa şi unirea într'un singur stat. Dece ne-am fi îndoit că s'ar fi putut din nou îndeplinì acel ideal, dacă Românii erau şi mai mulţi la număr şi mai mândri de origina lor şi mai conştienţi de menirea lor? Istoria se transformă în epopeie şi Mihai Viteazul în eroul predestinat să ducă la bun sfârşit o misiune divină. Concepţia aceea despre rolul lui Mihai Viteazul, pe care au avut-o toate generaţiile dela 1860 încoace, până astăzi, concepţie care a însufleţit şi pe cei învredniciţi de Dumnezeu să dărâme Carpaţii în 1916—1918, concepţia aceea dela Bălcescu datează. Câtă deosebire între cum judecă, de pildă, Miron Costin pe Mihai Viteazul şi cum îl judecà Bălcescu! Să reamintim doar că Miron Costin găseşte moartea lui Mihai Viteazul ca dreaptă răsplată pentru moartea lui Andrei Batori şi ocuparea Ardealului ca un eveniment istoric obişnuit! Bălcescu îşi împarte opera în mai multe cărţi, dintre care cea dintâi e întitulată «Libertatea Naţională», a II-a «Călugărenii»,

a IV-a «Unitatea Națională». Cât de sugestive! Puteam realiză și libertatea și unitatea, dacă puneam ca temelie armata și vitejia, ca la Călugăreni.

Idealul lui militar l-a condus să se ocupe și de armata noastră, atât în «Puterea armată la Români» (1844), cât și în «Istoria lui Mihai Viteazul», ca să arate că nici acesta nu e greu de realizat, fiindcă a fost realizat în trecut sub Mircea cel Bătrân, când Românii au avut instituțiunea armatei permanente, și fiindcă sub Mihai Viteazul, deși instituțiunea dispăruse, avântul militar nu pierise încă. Să ne întoarcem deci spre trecut, căci vom găsì acolo destule arme pentru înălțarea noastră.

Cu o singură modificare: să nu mai tratăm țăranul ca atunci. Deaceea cartea III-a din Istoria lui Mihai Viteazul poartă titlul de «Robirea Țăranului» și arată vestitul «așezământ» al eroului, adică legarea de veci a țăranului de moșia pe care se află, — act contestat în urmă — ca pricina principală a zilelor de cădere ale lui Mihai Viteazul. Deaceea scrie Bălcescu «Reforma socială la Români», rămasă până azi în manuscript și publicată doar în franțuzește sub titlul de «Question économique des Principautés Danubiennes» (1850). Deaceea începe «Manualul Bunului Român», traducere din Charles Renouvier, rămasă neterminată. Țărănimea trebue scăpată din iobăgie, cultivată cu privire la drepturile și datoriile sale, organizată milităreşte ca sub Mircea cel Bătrân, însuflețită de avântul răsboinic ca sub Mihai Viteazul, și atunci independența va fi venit, unirea tuturor Românilor se va fi înfăptuit, o nouă intrare triumfală în Alba Iulia vom fi serbat.

Un singur om, o singură carte a conturat, precizat și înaurit idealul unui popor întreg, l-a îmbrăcat în strălucire de scântei divine și smulgând pe cei în stare de a se devotà unei credințe sfinte din materialismul vieții, i-a îndreptat spre steaua cea mântutoare și le-a spus: într'acolo să mergeți.

Pentru aceasta, Bălcescu a avut la îndemână și fraza bogată, cu ritmul majestos al epopeii, cu construcții de o

regularitate şi simetrie clasică. Cartea lui a fixat pentru decenii proza noastră literară.

Ediţiuni. — *Puterea armată*, Iaşi 1844; ed. II-a (ed. P. V. Haneş) în «Bibl. p. toţi», no. 393. — *Magazin istoric*, Buc. 1845—1849 (5 vol.), în colaborare cu Aug. Treb. Laurian. — *Question Economique*, Paris 1850. — *Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, Buc. 1878; ed. II Buc. 1887; ed. III Buc. 1908 (ed. Al. Lapedatu) cu cheltuiala Casei Şcoalelor (în urma dovezilor ce am adus în «Desvoltarea l. literare», 1904, că ed. lui Odobescu nu respectă originalul); ed. IV, Buc. Librăria Nouă, Carol P. Segal (1930), numai cartea I-a şi a II-a după ediţia Odobescu; ed. V-a în «Biblioteca p. toţi», no. 1206—1213, reproducerea ediţiei lui Odobescu. — *Manualul Bunului Român*, Buc. 1903 (ed. P. V. Haneş). — *Scrisori către Ion Ghica* (ed. P. V. Haneş), în «Biblioteca p. toţi», no. 688—689.

6. — D. BOLINTINEANU 1819—1872.

Fiul unui Român Macedonean stabilit la noi, în satul Bolintinul din vale, judeţul Ilfov. A păstrat amintirea acestei origini, a călătorit la Românii Macedoneni, a scris despre ei, s'a inspirat din obiceiurile lor păstoreşti («San-Marina») şi a luptat să statornicească un interes permanent la Românii dela N. Dunării, pentru fraţii lor dela Sud. Chestiunea macedoneană românească datează dela el. Primele învăţături le-a luat în Bucureşti, cu un dascăl particular, apoi la o şcoală dela Colţea, tot particulară, şi apoi la şcoala dela Sf. Sava, unde s'a împrietenit cu Gr. Alexandrescu şi N. Bălcescu. Fu trimis la Paris la studii, după ce a publicat poezia «O fată tânără pe patul morţii», şi întemeiè la întoarcere, 1848, ziarul «Poporul suveran». A fost un fervent naţionalist. A luat parte activă la revoluţiunea dela 1848 şi, după neizbânda ei, a căutat mai departe să-i slujească principiile ca exilat în Orient şi în Franţa. A călătorit până la Orşova şi apoi, în Ardeal, cu Bălcescu. De acolo s'a dus la Constantinopol şi mai târziu la Paris, unde a scos «Junimea română» (1851) şi cartea «Les Principautés Roumaines» (1854). S'a întors în ţară după tractatul dela Paris (1856), care adusese mai multă

libertate țărilor noastre. Dela Constantinopol și Brusa a întreprins călătorii la Alexandria în Egipt, la Cairo, de unde a vizitat Piramidele. Atunci a vizitat și Macedonia și insula Samos, unde a stat zece luni, pe când guvernator al ei erà Ion Ghica. Când și-a putut încheià exilul, a intrat întâi în Moldova și apoi s'a așezat în Muntenia. A jucat însemnat rol politic sub Cuza, ajungând și Ministru de Externe și de Instrucțiune publică. P. Chițu, om politic care l-a cunoscut, ni-l descrie într'o conferință din 1886, de statură mai înalt decât mijlociu, cu părul și fața brună, cu o frunte largă și limpede, cu expresiunea mai totdeauna tristă și meditativă. A murit în 1872, fiind îngropat în satul de naștere.

S'a distins prin bogăția scrierilor și prin marele răsunet pe care l-a avut în public. In această privință, numai Alecsandri l-a întrecut. Plăceà sentimentalismul poeziilor lui, nota romantică exagerată, subiectele melodramatice, cadrul exotic în care se desfășurau — Orientul, Bosforul, Macedonia, — ca în «Florile Bosforului» și «Macedonele», filozofia ușoară, amintirile istorice. Abià în zilele noastre au început să fie înlocuite baladele lui storice, inspirate din cronicari și din Bălcescu, la patriotismul și muzicalitatea cărora s'au format atâtea generații («Mama lui Ștefan cel Mare», «Daniil Sihastru», etc.). A scris prea mult și n'a putut varià nota. Devine obositor, citit în întregime.

A păstrat până la sfârșitul vieții concepțiunea lui Eliade Rădulescu, sub a cărui influență directă s'a desvoltat la începuturile lui și care l-a remarcat cel dintâiu pentru poezia «O fată tânără pe patul morții», că literatura românească trebue să se manifesteze în toate genurile și în deosebi în cele mari: epopeia și drama. In seria mare de încercări neîntrerupte de a se da Românilor o epopeie, ocupă și Bolintineanu un loc, cu «Traianida» (1868—1870), al cărei subiect titlul îi arată îndeajuns. In seria dramelor istorice, deasemenea. El ne-a dat «Mihai Viteazul condamnat la moarte» (1867), «Ștefan Vodă cel Berbant» (1867), «Al. Lăpușneanu» (1868), «După bătălia dela Călugăreni»

(1868), «Ştefan George Vodă» (1868), «Şase drame istorice» (1868).

Pe această cale a fost îndemnat şi de concepţia naţionalistă a literaturii, dobândită prin contactul personal cu Bălcescu şi Ion Ghica pe deoparte, iar dela 1848 înainte cu Kogălniceanu, Russo şi Alecsandri: fiindcă scrie multe broşuri de popularizare despre vieaţa domnilor români mai însemnaţi şi fiindcă, în opere pur literare, adoptă principiul inspiraţiunii naţionale, cum nu făcuse în poeziile dela începutul activităţii poetice, unde melancolia vagă şi general umană dedeà nota caractersitică.

După 1848 apar romanele şi descrierile lui de călătorii. Cu sugestiunea ce-i rămăsese dela Eliade Rădulescu, de a scrie în genurile mari, Bolintineanu încearcă romanul şi deschide prin două opere o cale care nu s'a mai închis de atunci. Subiectul lui este în cadrul şcoalei naţionaliste: obiceiuri, scene româneşti. «Manoil» (1855) şi «Elena» (1862), înfăţişează ţărani, arendaşi, proprietari de moşii, boieri — şi vechi şi noi — saloane, jocuri de cărţi, orgii. Ţăranii suferă pe urma subprefecţilor, arendaşilor şi a unora dintre proprietari. Arendaşii sunt Greci. Femeile din pătura de sus sunt Romånce bune, iubitoare de manifestările nobile şi naţionaliste. Prin ele autorul pune în discuţiune tocmai problema naţionalismului în literatură. Fireşte că li se opune şi tema contrarie şi eroii se mişcă între două lumi: a moraliştilor, a purităţii sufleteşti şi a corupţiunii, a spiritului de castă şi a ideilor egalitare, a lipsei de naţionalism şi a naţionalismului. Răsună în aceste pagini frământările din vremea închegării noului stat al Principatelor-Unite. Cadrul acţiunilor este şi el ales anume ca să completeze tendinţa: Telega, Brebu, Sinaia, valea Prahovei.

Descrierile de călătorii sunt cinci la număr: majoritatea cu subiect românesc şi chiar cele cari descriu Palestina, Egiptul şi Asia Mică nu sunt un moment lipsite de preocuparea naţionalistă, fiindcă la fiece pas comparaţiunea cu ţara noastră se iveşte. Cele cu subiect românesc vor-

besc de Dunăre, de Românii Macedoneni şi de Moldova, cu multe amintiri istorice şi cu un cald patriotism, ilustrare şi în Muntenia a principiilor puse de Kogălnceanu şi de Russo, la 1840 şi la 1855.

Ediţiuni. — *Colecţie de poezii*, Buc. 1847. — *Cântece şi plângeri*, Iaşi 1852 (ed. Gh. Sion). — *Poezii vechi şi noui*, Buc. 1855 (ed. Gh. Sion). — *Cântarea României* (versificarea operei lui Russo), 1858. — *Legende sau basme* naţionale în versuri, Buc. 1858. — *Melodii române*, Buc. 1858. — *Bătăliile Românilor*, Buc. 1859. — *Nemesis*, satire politice, Buc. 1862. — *Legende noui*, Buc. 1862. — *Poezii*, Buc. 1865 (2 vol.). — *Brises d'Orient*, Paris 1866. — *Conrad*, poemă, Buc. 1867. — *Traianida*, 1868—1870. — *Poezii*, Buc. 1869. — *Eumenidele*, Buc. 1866. — *Menadele*, satire politice, Buc. 1870. — *Plângerile României*, Buc. 1870. — *Poezii*, Buc. 1877 (2 vol.). — *Opere complete*, Buc. 1905 (ed. St. O. Iosif).

Poporul suveran, ziar, Buc. 1848. — *Junimea română*, ziar, Paris 1851. — *Dâmboviţa*, ziar, 1858—1864.

Mihai Viteazul, dramă în 3 acte, Buc. 1867. — *Ştefan Vodă cel Berbant*, dramă în 4 acte, Buc. 1867. — *Al. Lăpuşneanu*, dramă în 3 acte. — *După bătălia dela Călugăreni*, dramă în 3 acte, Buc. 1868. — *Ştefan George Vodă*, dramă în 5 acte, Buc. 1868. — *Şase drame istorice* (Mărirea şi uciderea lui Mihai, Despot Vodă, Mihnea Vodă, Postelnicul C. Cantacuzino, Brâncovenii şi Cantacuzinii, Sorin), Buc. 1868.

Vieaţa lui Mihai Viteazul, Buc. 1863; ed. II, Buc. 1870. — *Vieaţa lui Ştefan cel Mare*, Buc. 1863; ed. II, Buc. 1870. — *Vieaţa lui Vlad Ţepeş şi Mircea cel Bătrân*, Buc. 1863; ed. II-a, Buc. 1870. — *Vizita domnitorului Principatelor Unite la Constantinopol*. Buc. 1860; ed. II, Buc. 1864. — *Domnii regulamentari*, Buc. 1869. — *Vieaţa lui Cuza*, Buc. 1869; ed. II, Buc. 1870; ed. III, Buc. 1873. — *Vieaţa lui Traian August*, Buc. 1869. — *România roabă la Austro-Maghiari*, Buc. 1869. — *Cleopatra, regina Egiptului*, Buc. 1871. — *Ştefan Vodă cel tânăr*, Buc. 1871.

Manoil, roman naţional, Iaşi 1855; ed. II Buc. 1915 (ed. P. V. Haneş). — *Elena*, Buc. 1862; ed. II, Buc. 1915 (ed. P. V. Haneş).

Călătorii în Palestina şi Egipt, Iaşi 1856 (ed. Gh. Sion); ed. II; Buc. 1863; ed. III, Buc. 1915 (ed. P. V. Haneş). — *Călătorii în Moldova*, Buc. 1858; ed. II, Buc. 1915 (ed. P. V. Haneş). — *Călătorii pe Dunăre şi în Bulgaria*, Buc. 1858; ed. II Buc. 1859; ed. III, Buc. 1915 (ed. P. V. Haneş). — *Călătorii la Românii din Macedonia*, Buc. 1863; ed. II-a, Buc. 1915 (ed. P. V. Haneş); — *Călătorii în Asia Mică*, Buc. 1866; ed. II, Buc. 1915 (ed. P. V. Haneş).

7. — N. FILIMON 1819—1865.

O vieaţă de bohem, pornită din necunoscut şi închinată artei. Fără şcoli, fără profesori, Filimon cunoşteà principalele limbi moderne şi se cultivà prin ele. Fără mijloace materiale, călătorià prin Austria, Italia şi Bavaria, dus de dragostea muzicei şi a călătoriilor. Duceà vieaţă de petreceri nevinovate, cu cântece şi cu lăutari, în tovărăşia lui Anton Pan şi a altor iubitori de veselie şi de cântece. Dascăl de strană, caşi Anton Pan, a fost şi Filimon. Când i se urà, intrà corist, ori flautist la trupele streine de operă, cari se rătăciau pe la noi, ori funcţionar. Ii plăceà şi să scrie despre muzică şi despre călătorii. A scris în ziarul «Naţionalul» (1857) foiletoane muzicale şi biografii de muzicanţi celebri, în «Revista Carpaţilor» (1860) despre muzica şi opera magiară. Impresiile din streinătate şi le-a scris tot în ziarul mai sus citat şi în «Excursiuni în Germania meridională» (1860).

Filimon e continuatorul nuvelei de moravuri a lui Negruzzi şi al romanelor lui Bolintineanu. Nu prin «Mateo Cipriani» şi «Frideric Staaps», amintiri din lecturile streine, s'a impus el, ci prin «Nenorocirile unui slujnicar» şi mai ales prin «Ciocoii vechi şi noi». El a înţeles valoarea principiilor puse înainte de Kogălniceanu şi de Russo şi a simţit succesul ce-i puteà venì din zugrăvirea vieţii înconjurătoare, nu numai decât a celei frumoase şi curate, cum făcuseră predecesorii, ci a celei superficiale şi corupte, a drojdiei ce se alegeà din frământările sociale de după Unirea Principatelor. Zugrăveşte astfel pe slujnicarul Rămătorian în linii adevărate, brutal de adevărate, şi obţine atâta succes, încât încearcă cu şi mai mare succes romanul de moravuri. Işi alege pentru aceasta societatea noastră dela începutul secolului al XIX-lea, cu amestecul de grecism şi românism pe de o parte, de caractere şi de parveniţi pe de alta. Dela o vreme se duceà contra elementului fanariot o luptă înăbuşită, dar aprigă. In contra ciocoismului de asemenea. Manifestările publice erau urmate de pedepse, cum

i se întâmplase lui Kogălniceanu după procesul Popăuţilor, lui Russo după reprezentarea «Jicniţerului Vadră». Deaceea se preferà lupta în ascuns. Când naţionalismul triumfă în politică prin Unirea Principatelor, atacul înăbuşit iese la lumină şi astfel Filimon poate scrie «Ciocoii vechi şi noi». Nu face însă operă istorică, nici n'aveà pregătirea, nu-l lăsà nici felul talentului său. Inviază în schimb trecutul printr'o rară intuiţie de artist. Dinu Păturică întrece şi pe Râmătorian din «Nenorocirile unui slujnicar» şi pe Manoil şi Elescu din romanele lui Bolintineanu, prin vieaţa concentrată în el. In spatele lui nu simţi pe nimeni care să-l conducă şi să-i dicteze ce să spună şi când să spună. El nu ţine discursuri, nu expune teorii, ca eroii lui Bolintineanu, ci-şi trăeşte vieaţa sa adevărată, caşì Chera Duduca şi Andronache Tuzluc, ceilalţi eroi ai romanului. Tot putregaiul unei astfel de societăţi se prăbuşeşte, iar naţionalismul concepţiei lui Filimon face ca pe ruini să se înalţe iubirea a două suflete româneşti.

Ce păcat că i-a lipsit stilul ! A suferit şi influenţa acelei epoci dintre 1860 şi 1880, când limba literară abià se luptà cu latinismele, italienismele şi franţuzismele de tot felul şi-şi redusese bogatul ei capital de cuvinte vechi, de cari tocmai aveà nevoie Filimon. Din acest punct de vedere, faţă de Bolintineanu, au fost câţivà paşi buni înapoi, deşì ca factură şi concepţie fuseseră mai mulţi înainte.

Ediţiuni. — *Excursiuni în Germania meridională*, Buc. 1860. — *Idei repezi despre muzica şi opera maghiară*, în „Rev. Carpaţilor" din 1860. — *Mateo Cipriani*, în „Rev. Carpaţilor" 1860. — *Frideric Staaps*, în *idem*, 1861. — *Nenorocirile unui slujnicar*, în *idem* 1861; în volum, Buc. 1916 (ed. M. Dragomirescu). — *Ciocoii vechi şi noui*, Buc. 1863; ed. II Buc. 1910 (ed. N. Iorga).

CAP. XIII

V. ALECSANDRI 1821—1890

V. Alecsandri

«Acel rege-al poeziei, veşnic tânăr şi ferice» — aşà va caracterizà mai târziu poetul Eminescu pe marele său predecesor. E o caracterizare vrednică de criticul cel mai pătrunzător. Ea priveşte şi locul ocupat de Alecsandri în mijlocul poeţilor contemporani lui, dar şi felul talentului său. In Alecsandri au culminat sforţările poetice româneşti dela Gr. Alexandrescu înainte, precum şi realizările aşteptate pe urma programului literar desfăşurat şi apărat de Kogălniceanu şi de Russo. Aceştia oferiseră într'adevăr modèle demne de principiile călăuzitoare, mai ales Russo, dar numai modèle. Nu se simţiau chemaţi, sau n'avuseseră încredere să dea mai mult decât modèle. Negruzzi şi-a risipit talentul. Al lui Bălcescu s'a frânt de o moarte timpurie. Alecsandri s'a înălţat încet, sigur şi maiestos, totdeauna cu manifestare concentrică, până la sfârşitul firesc al vieţii şi al talentului.

Tată-său, spătarul V. Alecsandri, nu l-a dat la şcoală grecească, nici nu i-a adus în casă dascăl grec. I-a adus pe călugărul ardelean Gherman Vida, venit de peste munţi cu patriotismul sorbit din cărţile şi din spiritul scoalei la-

tiniste. Adusese şi manuscriptul cronicii lui Şincai în vederea tipăririi. Atunci a început ş prietenia lui Vasilică Alecsandri cu Mihalache Kogălniceanu, acesta venind în casa spătarului să înveţe tot la călugărul Vida. Amândoi au trecut apoi la pensionul francez al lui Cuénin, unde s'au împrietenit şi cu Millo. De acolo s'au despărţit: Kogălniceanu s'a dus la Lunéville şi la Berlin, Alecsandri la Paris. Prietenii îşi scriau. La Paris, poetul a strâns legături mai de aproape cu viitorul domn al Principatelor-Unite, Alecsandru Ioan Cuza, şi cu Ion Ghica. Dela acesta ştim că lui Alecsandri nu-i plăceà nici medicina, nici dreptul, pentru cari se dusese la Paris, ci mai mult literatura. Ghica se ocupà cu ştiinţele şi ar fi discutat bucuros cu prietenul său despre ele. Incercà, dar degeaba. Alecsandri nu urmăriă discuţiunea. Când însă Ghica îi citià, ori îi recità din Gr. Alexandrescu, atunci Alecsandri îşi reveniă din distracţia şi din rătăcirile lui pe alte tărâmuri. Poezia il interesà. Deaceea a urmărit mai mult literatura şi studiile în legătură cu ea, cum erau cele despre literatura populară, studii noi şi de actualitate atunci, decât formarea unui cariere. Intors în ţară la 1839, nu-l găsim nici advocat, ca pe Kogălniceanu, nici funcţionar ca pe Negruzzi, nici magistrat ca pe Russo, ci proprietar de moşie la Mirceşti şi... scriitor. Acolo a trăit între ţărani şi i-a văzut la muncă şi la petrecere. Acolo a dat iar de frumuseţile naturii în vestita luncă a Siretului. Cât erà vremea bună, umblà după vânat, şi cum da umezeala şi frigul, se închideà în casă şi şedeà la gura sobei cu căţeluşul pe genunchi. Aşà l-a găsit prietenul său Ion Ghica. La gura sobei şi-au adus ei aminte de tinereţe şi de luptele ei, acolo şi-au făgăduit să-şi scrie acele amintiri. Nu i-a plăcut lui Alecsandri nici toamna. Codrul înroşit al toamnei, atât de plăcut altor poeţi, lui i se pare mâncat de rugină. Vântul toamnei îl înfiorează şi-l goneşte lângă foc. Numai când iarna cade omăt mult şi soarele scântează, atunci îi place. Şi mult laudă el brazii, fiindcă, în ciuda iernii, stau mereu verzi. Ce păcat că nu poate înfruntà şi el asprimea iernii! Şi atunci, nădejdea în gân-

duri, ca să le frământe la gura sobei. Cufundat în gânduri, numără zilele până la sosirea primăverii, ca un copil zilele până la venirea vacanței.

Iată-l străbătând satele și munții în județul Neamț, împreună cu Russo, ca să asculte poezii populare, iată-l în 1840 ieșind la iveală în «Dacia Literară» cu întâia lui operă «Buchetiera din Florența», alături de Kogălniceanu și de Negruzzi. Cu ei și cu alți prieteni formează grup și se impun. Cârmuirea le încredințează conducerea teatrului, de care râseseră. Alecsandri muncește alături de ceilalți doi la recrutarea personalului, la pregătirea lui scenică, la întocmirea decorurilor, dar mai ales la întocmirea repertorului. Trebuiau piese în românește de forța interpreților și a publicului. Se traduseseră, în deosebi din franțuzește, multe piese de teatru, dar nu în vederea reprezentării, ci în vederea lecturi. Se aleseseră piesele cu renume (din Racine, Molière, etc.). Reprezentarea lor erà însă cu neputință atunci. Alecsandri imitează și compune singur ceeace într'adevăr cadrà cu oamenii și cu timpul și pune astfel temelia repertorului românesc, ajuns la bogăția lui de astăzi fără nici o întrerupere de atunci încoace. Ia parte activă la aparițiunea «Propășirii» din 1844, scriind acolo și cele dintâi poezii.

La 1848 nu puteà lipsì. Crezuse că se pot ridicà massele contra absolutismului rusesc și al lui Mihail Sturdza. Se repezì la Tg.-Ocna, unde-și petrecuse copilăria, și ținù discursuri de înflăcărare. Țăranii însă nu l-au înțeles și el a rămas dezamăgit. S'a mărginit, cașì ceilalți, la mișcarea înăbușită la Iași. A trecut în Ardeal, a privit impunătoarea mișcare dela Blaj, unde țăranii își înțelegeau conducătorii, a trecut de acolo în Bucovina, ca pe drumul cel sigur și cunoscut să ajungă la Paris — erà drumul pe care-l urmase și când se dusese la studii. Aduce mari servicii cauzei românești, inspirând articole în ziarele franceze, ajutat de prietenii și prietenele (ca artista Dridri) pe care și-i făcuse între Francezi, influențând pe oamenii politici ai Franței, făcând în scop politic o călătorie la Constantinopol și sco-

ţând cu Bălcescu şi Russo «România Viitoare», ca să menţie şi să desvolte între Românii din Paris şi din ţară ideia revoluţiunii. Atunci s'a plăsmuit şi mistificarea cu «Cântarea României» găsită la un vechiu călugăr. Se întoarce în ţară, atras de noua stare de lucruri statornicită pe placul lui şi al prietenilor de Gr. Al. Ghica, dar o aventură de dragoste îl depărtează iar, ca să călătorească prin Italia, Spania şi Maroc. Vine întărit sufleteşte şi cu dor de luptă. Reià vechiul său plan din 1851 de a scoate o revistă în felul «Daciei Literare» şi al «Propăşirii» şi izbuteşte. In 1855 apare «România Literară» cu colaborarea principală a lui Russo şi ajutat de toţi scriitorii de seamă moldoveni şi munteni. Revista e citită cu interes de toate ţinuturile româneşti. Constată lucrul acesta ziarul «Gazeta Transilvaniei» dela Braşov.

E prins câţivà ani de vâltoarea luptelor politice naţionale. E vremea tractatului dela Paris, a divanurilor adhoc şi a Unirii dela 1859. Se duce la Sevastopol şi se inspiră din urgia şi gloria răsboiului. Ia parte în divanul adhoc al Moldovei, refuză candidatura la tron, ca să reuşească mai sigur Cuza, şi-i dă acestuia sprijin de vechiu prieten şi bun Român. Primeşte misiunea de a cere sprijinul Italiei şi al Franţei pentru schimbările repezi ce se îndepliniau la noi, ajunge deputat, vicepreşedinte de cameră, ministru şi se retrage apoi la ocupaţiunile agricole şi poetice în 1866, când s'a făcut conspiraţiunea de detronare a lui Cuza. Dintre conspiratori, Alecsandri şi Kogălniceanu au lipsit. A mai îndeplinit mai târziu funcţiunea de ministru plenipotenţiar la Paris, încheindu-şi cu aceasta rolul politic.

Intemeierea Academiei Române l-a atras în câmpul luptei literare, combătând tendinţele linguistice exagerate.

Atât se identificase cu aspiraţiunile şi cu fiinţa neamului său, atât de mult se apropiase de nemurire, încât vestea morţii a căzut ca un trăznet. Mii de oameni s'au adunat la Mirceşti. In numele guvernului a vorbit marele orator Al. Lahovari; în numele teatrului, Constantin Notară. Când cosciugul trebuià pornit, s'a auzit o comandă militară:

«Cei nouă din Vaslui și cu sergentul zece, ridicați!» Erau soldații regimentului de infanterie din Vaslui. După ideia reginei Elisabeta, ei își făceau datoria cea din urmă către poetul care în «Peneș Curcanul» făcuse a doua oară nemuritori pe infanteriștii noștri.

Inceputul activității sale îl formează preocuparea de poezia populară. Negruzzi vorbise în «Dacia Literară», de «cântecul popular» ca de un «obiceiu» al țăranilor, atrăgând atențiunea la muzica, nu la cuvintele lui. Cântecul popular ca literatură e scos în evidență de Russo și de Alecsandri. Cu o sută și mai bine de ani în urmă, cronicarul Stolnicul C. Cantacuzno vorbise și el despre cântecele bătrânești, ca să constate că nu pot sluji ca izvoare istorice. Puțin după aceea, D. Cantemir amintise cântecele bătrânești și orațiile de nuntă ca mijloc de petrecere și citase o orație întreagă. De atunci numai pe la 1840 se trezește interesul pentru poezia populară dincolo de Prut și dincoace, dar sub inspirațiunea Apusului. Basarabeanul Al. Hăjdeu atrage atențiunea Rușilor asupra frumuseților poeziei noastre populare. Venise din Apus, dela München, cu înțelegerea acestor frumuseți și a însemnătății lor etnografice. In acelaș timp cu el încep în Moldova luptă sistematică Russo și Alecsandri. Din ce culesese, poetul publică părți întâi în Bucovina, în ziarul cu acelaș nume (1849), continuă la Iași în «Zimbrul» și ajunge la cele două volume frumos tipărite din 1852—1853. Forma definitivă o dă. în ediția din 1866, închinată Doamnei Elena Cuza.

Campania aceasta de desgropare a unor comori de artă uitate a răscolit adânc spiritul public, mai ales în sărăcia de poezie a epocei. Acele balade populare cari idealizau cele mai alese însușiri sufletești, acele duioase cântece de dor, atât de naive și de sincere, au înviorat și au întinerit literatura. Impreună cu editarea cronicilor, ele au format cele două coloane de sprijin ale construcției literare dintre 1840 și 1880. Traduse în franțuzește, englezește și nemțește chiar de atunci, ele au trâmbițat departe notele artistice ale su-

fletului românesc şi au ridicat în fața scriitorilor români înşişi prestigiul unei literaturi existente de mult, dar puțin prețuită. De acum ea devine modelul şi izvorul de inspirație al multor poeți.

Alecsandri a dat cel dintâiu exemplu. Primul său grup de poezii «Doinele» sunt produsul acestei puternice influențe («Doina», «Baba Cloanța», «Andrii Popa“; „Strunga“; «Cântic haiducesc», «Hora», «Mândruliță dela munte»; «Mărioara Florioara») cu aceleaşi sentimente naive şi în acelaş cadru rustic, caşi doinele populare propriu zise. Fireşte, Alecsandri nu erà strein nici de inspirațiunea istorică, afirmată atât de puternic de Kogălniceanu, dar poeziile în genul acesta sunt mai puține («Altarul mănăstirii Putna»). In grupul următor, întitulat «Lăcrămioare», se desemnează influența romantismului francez, în deosebi a lui Lamartine şi Victor Hugo. Dela cel dintâiu rămâne melancolia, plutirea între cer şi pământ, adorarea mistică a iubitei, religiozitatea («Steluța», «8 Mart», «Dulce Inger»), dela cel din urmă se resimte înclinarea spre subiectele exotice şi în deosebi orientale («Pescarul Bosforului» şi toate poeziile inspirate de Veneția).

Inspirațiunea istorică, sub impulsul cercului literar din care făceà parte şi mai ales al evenimentelor politice, cari cereau mereu afirmarea superiorității noastre ca neam, a luat din ce în ce mai mult loc în opera lui. Ca fond a completat-o şi cu ideia latinității, de care lui Kogălniceanu şi lui Russo li se păreà că se vorbise prea mult. In această privință, Alecsandri a împăcat cele două curente adverse şi a completat inspirațiunea din istoria propriu zisă a Românilor — cum le plăceà prietenilor lui din Iaşi — cu aceea din vremea şi din ideia originii latine — cum plăceà latiniştilor. A adăugat apoi şi o parte strict personală : cântarea evenimentelor istorice contemporane. Aşà încât istoria noastră dela origini până la 1890 apare întreagă cu epocele ei de glorie şi cu eroii cari au înfăptuit-o. Iată latinitatea («Cântecul gintei latine», «Creangă de ştejar», «Banul Mărăcine»), iată latinitatea şi năvălirile barbarilor

(«Sentinela Română»), iată începuturile Moldovei («Dragoş», «Ghioaga lui Briar»). Urmează luptele cu Tătarii («Ana Doamna») şi marii voevozi: Vlad Ţepeş («Vlad Ţepeş şi stejarul»), Ştefan cel Mare («Altarul Mănăstirii Putna», «Dumbrava Roşie», «Dan căpitan de plaiu», «Imn lui Ştefan cel Mare», «Ştefan Vodă şi codrul», «Ştefan Vodă şi Dunărea», «Coroana Moldovei»), Petru Rareş («Visul lui P. Rareş»), Mihai Viteazul («Calul cardinalului Andrei Batori», «Tudora dela Târgşor», «Odă statuiei lui M. Viteazul»), Gr. Ghica («Răpirea Bucovinei»). Istoria contemporană poetului: epoca dela 1840 («Desrobirea Ţiganilor»), cea dela 1848 («Deşteptarea României», «Gr. Ro malo», «La moartea lui P. Cazimir», «Umbrei lui N. Ghica», «Moţul şi Secuiul», «N. Bălcescu murind»), epoca tratatului dela Paris şi a divanurilor ad-hoc («La Sevastopol», «Moldova în 1857»; epoca Unirii dela 1859 («Hora Unirii», «Cuza Vodă»), epoca răsboiului neatârnării (toată grupa intitulată «Ostaşii noştri», cu «Balcanul şi Carpatul», «Sergentul», «Peneş Curcanul», etc.); epoca regatului («10 Mai 1881», «Imnul Coroanei», «Odă la Curtea de Argeş», «Legenda Sfinţirii bisericii din Argeş»). Sub influenţa şcoalei romantice franceze şi a înflăcăratului patriotism al epocei, el înfăţişează trecutul într'o impunătoare măreţie şi pe eroii săi ca figuri supraomeneşti, figuri de uriaşi. Acţiunile lor se desfăşoară în proporţii grandioase, într'o lume în care eroismul şi poezia se înfrăţesc admirabil.

Talentul i-a fost în neîntreruptă desvoltare. Alecsandri n'a cunoscut declinul atâtor poeţi. Poeziile cu subiect din literatura populară, începute aşà de naiv în bucăţile din «Doine», s'au ridicat la factura solidă şi la inspiraţiunea puternică din cele trei «Legende» (ale rândunicii, ciocârliei şi lăcrămioarei), din basme («Inşiră-te Mărgărite») şi mai ales din «Grui Sânger».

El a crescut până la înălţimea «Pastelurilor». Cele 40 de bucăţi cari compun grupul închid frumuseţile veşnice ale naturii, plutind în soare, în lumină şi în strălucire. Cele patru anotimpuri se perindează în faţa noastră cu nes-

fârşitele lor tonuri şi culori şi cu vieaţa florilor, a vietăţilor legate de ele. Dintre anotimpuri cântă mai mult primăvara, în 15 pasteluri. In primăvară cerul se sărută cu pământul. Cerul trimite razele soarelui şi pământul răspunde cu cântecul păsărilor. Ierburile, florile, copacii, gângăniile, fluturii şi pasările nu numai că înviază şi umplu totul de mişcare, dar stau de vorbă între ele, se bucură, fără să se mai întrebe dacă se cade ori nu. («Lunca din Mirceşti»): Tunetul însuşi e plăcut, el e fanfara care anunţă sosirea primăverii («Tunetul»). Noaptea e frumoasă, dar mai ales primăvara («Noaptea»). Primăvara aduce privighetoarea şi deschide celebrele concerte din luncă, la care asistă sumedenie de flori şi de vieţuitoare deşteptate din somnul amorţit al iernii. In mijlocul cadrului apare omul, totdeauna sănătos, voios, frumos şi fericit. De deasupra, din înălţimi, se simte binefacerea şi oblăduirea cerească, primind imnurile necontenite ale câmpului, ale dealurilor, ale râurilor şi ale vieţii.

Aceeaş înceată, neîntreruptă şi sigură creştere a talentului o întâlnim în teatrul său. A început mai mult silit de funcţiunea de codirector al teatrului din Iaşi în 1840 şi de obligaţiunea ce şi-o simţià, după ce râsese de felul cum precedenta direcţiune înţelesese reprezentaţiile. A scris şi monoloage, canţonete, scenete («Şoldan Viteazul», «Mama Anghelușa», «Herşcu boccegiul», «Clevetici», «Sandu Năpoilă», «Surugiul», «Păpuşarul», «Chiriţa în voiaj», «Barbu Lăutarul», «Paraponisitul», «Kera Nastasia», «Haimanaua», «Gură-cască», «Stan covrigarul», «Vivandiera», «Păcală şi Tândală», «Scara mâţei», «Craiu nou», «Harţă răzeşul»). A scris şi vodeviluri («Rămăşagul», «Piatra din casă», «Nunta Ţărănească», «Chiriţa în Iaşi», «Chiriţa în provincie», «Doi morţi vii», «Cinel Cinel», «Rusaliile», «Agachi», «Arvinte», «Millo», «Florin şi Florica», «Drumul de fier»). A scris şi comedii («Iorgu dela Sadagura», «Creditorii», «Iaşii în Carnaval», «Chir Zuliaridi», «Concina»). Pornind dela principiul «Daciei Literare» că trebue să scriem opere originale inspirate din obiceiurile ţării, el

a ridiculizat superficialitatea, îngâmfarea, prostia, streinismul, ori a prins tipuri ce dispăreau de teama civilizaţiunii europene. Societatea românească în transformare e prinsă pentru vecie în teatrul său de până la 1870. Comedia de moravuri dela el începe şi continuatorul său direct e Caragiale de mai târziu. Săbiuţă din «Iaşii în carnaval» este, de pildă, părintele lui Farfuridi din «Scrisoarea pierdută».

Talentul nu s'a oprit însă aici. Alecsandri a încercat teatru în stil mare. In dragostea lui de poezie şi de latinitate, a ales pe marii poeţi romani Horatius şi Ovidius şi i-a cântat în «Fântâna Blanduziei» şi în «Ovidiu» (3 acte şi 4 acte). Azi găsim, fireşte, destule defecte în zugrăvirea caracterelor şi în conducerea acţiunii, dar poezia simţirii, a imaginilor şi a versurilor, punctul de plecare atât de simpatic al concepţiunii lor le aduc mereu pe scena românească. Alecsandri este şi creatorul dramei noastre istorice în versuri. «Despot Vodă», atât de aproape de drama romantică a lui Victor Hugo, cu toate lipsurile, dar şi cu toate calităţile, a fost izbânda unui vis urmărit încă depe la 1830 de scriitorii noştri. Ce n'au putut face Eliade, Asachi, Bolintineanu, B. P. Hasdeu, deşi au încercat cu toată stăruinţa şi cu toată încrederea, a făcut Alecsandri. Factura dramei istorice în versuri a rămas aşà cum a dat-o el.

Alecsandri este sinteza curentelor literare dintre 1840 şi 1860 şi întruparea poetică cea mai fericită dintre Gr. Alexandrescu şi Mihail Eminescu. In el palpită idealul generaţiei mărețe care a crezut în viitorul de aur al ţării noastre şi l-a văzut realizat în Unirea dela 1859 şi în Răsboiul neatârnării. Nedeslipit prin opera lui de evenimentele mari ale ţării, a intrat odată cu ele în conştiinţa publică şi s'a bucurat el singur de omagiile cuvenite tuturor tovarăşilor lui de luptă literară, răpiţi vieţii înainte de vreme. In urma lui, atmosfera a rămas caldă, luminoasă şi strălucitoare până la apariţiunea lui Eminescu. Şi când literatura va simţì iarăşi nevoia înviorării şi a întineririi, opera lui poetică va fi cel dintâiu izvor.

Edițiuni. — *Farmazonul din Hârlău*, comedie, Iași 1840. — *Spătarul Hațmațuchi*, comedie, [Iași] 1840. — *Cinovnicul și modista*, comedie, Iași 1841. — *Iorgu dela Sadagura*, comedie, Iași 1844. — *Creditorii*, comedie, Iași 1845. — *Un rămășag*, comedie, [Iași] 1846. — *Piatra din casă*, comedie, Iași 1847. — *O nuntă țărănească*, scene, Iași 1850. — *Teatru românesc. Repertoriu dramatic*, tom. I, Iași 1852; tom. II, Iași 1863. — *Balade*, adunate și îndreptate, partea I, Iași 1853 (ed. franceză Paris 1855; cea engleză, Helford 1856; cea germană, Berlin 1857 și Hermanstadt 1859); ed. II, cu titlul *Poezii populare*, Buc. 1866; ed. III-a în *Opere complete*, Minerva; ed. IV-a (ed. I. Bentoiu), în «Biblioteca p. toți». — *Doine și lăcrămioare*, Paris 1853; ed. II, Iași 1863 (ed. franceză, Paris 1852—53; ed. germană, Wien 1865. — *Păcală și tândală*, dialog politic, [Iași] 1857. — *Cetatea Neamțului*, tablou istoric, Iași 1857. — *Salba literară*, (proză), Iași 1857. — *Dumbrava Roșie*, poem istoric, Iași 1872. — *Opere complete*, Buc., Socec, 1875-90 în 10 vol. — *Ostașii noștri*, Buc. 1878; ed. II, Buc. 1880. — *Despot Vodă*, Buc. 1880; ed. II, în «Bibl. p. toți» (ed. P. V. Haneș). — *Fântâna Blanduziei*, Buc. 1884. — *Ovidiu*, Bui. 1890. — *Opere complete*, Minerva, 7 vol. — *Poezii* (ed. I. Bianu), în «Bibl. p. toți». — *Poezii lirice* (ed. N. Iorga), Văleni 1909. — *Poezii alese* în «Bibl. Asociațiunii», Sibiu. — *Poezii*, Socec 1922. — *Idem* (ed. Gh. Adamescu), Cartea Românească 1922.

CAP. XIV

Dela V. Alecsandri la M. Eminescu.

1. — N. NICOLEANU 1835—1871

S'a născut în Cernatu, lângă Braşov. In vremea revoluţiei din 1848 a fugit cu toată familia dincoace de munţi, la Buzău, unde erà pe atunci episcop o rudă a sa. Acolo n'a stat mult, fiindcă în 1849 îl găsim învăţând la colegiul din Craiova. Chiar cântă oraşul acesta într'o poezie şi-l găseşte mai plăcut decât Iaşii şi Bucureştii. Ca să se întreţie, la Craiova dedeà lecţiuni particulare. Ajutat de prieteni şi de protectori bogaţi, a plecat la Paris pentru studii şi a stat acolo trei ani. Dintr'un foileton de ziar, scris de el, rezultă că cunoşteà bine Parisul şi toate localurile-i de petrecere. A cunoscut în acelaş timp bine şi romantismul francez, pe atunci în floare. Dela Paris s'a întors în 1861 şi a intrat redactor la ziarul «Românul». Trecù apoi ca funcţionar la Roman, ca director al liceului din Iaşi, apoi ca funcţionar la Arhivele Statului din Iaşi. Acolo stabilì legături cu cercul literar al «Junimii». Il găsim revizor şcolar în Moldova, apoi din nou la Bucureşti, unde se împrietenì cu B. P. Hasdeu şi cu cercul său literar.

Nicoleanu e poetul suferinţei, al descurajării şi al părerilor de rău. Sunt şi dureri personale, şi sociale, şi naţionale. In poeziile «Plâng» şi «Durere» a mărturisit pe cele dintâi două categorii. Se vede că într'adevăr a fost destul de nenorocit în vieaţă, dacă şi ziua naşterii a ajuns să şi-o

blesteme: «Zi funestă, zi fatală, întru care m'am născut» (sonetul «Multe valuri furioase»). Intr' «O victimă» ne dă să înţelem iarăşi acelaş lucru:

. . . . durerea, eterna bogăţie
A acelor ce pe lume se zic desmoşteniţi.

Trebue să mai adăugăm şi influenţa poetului francez Alfred de Musset. Intr'adevăr pentru acest poet, Nicoleanu are o deosebită simpatie: îl citează, îl traduce, îl imitează. Deacolo vine şi melancolia unora din poezii, în contrast cu violenţa şi energia tonului din cele mai multe. Nicoleanu e violent în mai toate poeziile sociale şi într'o bună parte din cele erotice. Ura contra femeiei (ca în «Unei Doamne», «O iluziune pierdută») e cevà nou în literatura noastră de până la el. Intâlnim şi nota filozofică, ca în «Astăzi», unde cântă remuşcarea, dar tot în legătură cu nota socială.

Nota violentă, până aproape să dea în satiră, predomină în deosebi în elegiile lui patriotice. Generaţiunea din epoca Unirii dela 1859 a aşteptat dela acel eveniment mai mult decât puteà el da, cum face şi generaţiunea de azi cu Unirea dela 1918. De aici a urmat atunci, caşi acum, un început de dezamăgire. Nicoleanu a fost exponentul poetic al acelei dezamăgiri. Dar descurajarea l-a cuprinş în aşà grad, încât nu găsià mângâiere în nimic. Generaţiunea lui Cârlova, Eliade Rădulescu şi Gr. Alexandrescu găsise mângâiere în ruinele trecutului, cari le aduceau aminte cel puţin de fala trecută. Pe Nicoleanu nu-l mulţumeşte nimic:

Căci n'avem nici morminte, pe care să venim
Cu umbrele străbune să plângem, să vorbim.
(In memoria celor morţi)

Unde-i fala de regină?
Şi-acel piept, şi-aceà virtute, şi-acel sânge strămoşesc,
Ce dau cerului, naturii corp şi suflet românesc?

A pierit, s'a dus cu timpul! Azi p'acest pământ tăcut
Glasul patriei române e un glas necunoscut.
(Dor şi jale)

In vremea lui nu găsià decât mincinoşi, laşi, hoţi şi trădători. Ceeace rămâneà în afară de aceştia şi de femeile trădătoare şi ipocrite erà «ţara», pe care poetul o iubià cu înfocare şi-o plângeà cu lacrămi sincere. Erà un naţionalist fervent. In desvoltarea spiritului naţional găsià singura scăpare în viitor. In pledoaria această caldă pentru ţară, Nicoleanu erà bine ajutat şi de un ton oratoric pronunţat, după modelul altui romantic francez, Victor Hugo.

Trăind în epoca de triumf a curentelor neologice în limbă întrebuinţează câte odată forme absolut nepoetice: «bele», (frumoase), «columb» (porumb), «a devinà» (a ghicì), «furtivă» (furişată), «selbă» (pădure), cari însă se pierd în armonia totală a versurilor şi în sinceritatea şi căldura inspiraţiunii.

Ediţiuni. — *Poezii*, Iaşi 1865; ed. II-a, Buc. 1888; ed. III-a Iaşi (Şaraga); ed. IV-a, în volumul *N. Nicoleanu, V. Cârlova, C. Stamati*, Buc. 1906.

2. — GH. CREŢEANU 1829—1887

S'a distins de tânăr ca poet şi a fost trimis la Paris să se perfecţioneze, tocmai în vremea când acolo se găsiau Russo, Bălcescu, Odobescu şi Sihleanu. A colaborat acolo la revista «Junimea Română». Intors în ţară a colaborat la «Revista Română» a lui Odobescu şi a intrat în magistratură, de unde n'a ieşit până la sfârşitul vieţii. A fost un aprig luptător pentru unire, după realizarea căreia a ocupat şi fotoliul de ministru.

Sub influenţa lui Alecsandri, a făcut din nota patriotică şi din optimism însuşirile esenţiale ale poeziei sale. «Vom trata artă, literatură, istorie, politică, morală; toate însă dintr'un singur punct de vedere: patria», ziceà el. Erà atâta duioşie în patriotismul şi optimismul său, atâta sinceritate, încât, printr'unele din poeziile sale, ca «Adio la Carpaţi» şi «Cântecul streinătăţii» a ajuns foarte popular în sferele intelectuale de atunci. S'a bucurat însă de o popularitate şi mai întinsă, în sfere mai largi, printr'unele

poezii puse pe note, ca «Beția», despre care se știe că o cântau lăutarii în toate colțurile țării, până și în Basarabia.

Edițiuni. — *Melodii intime*, Buc. 1875. — *Patrie și libertate*, Buc. 1879. — *Poezii alese* (ed. N. Iorga), Văleni 1909.

3. — AL. SIHLEANU 1834—1857

Făcându-și studiile superioare în Franța, a cunoscut de aproape literatura franceză din epoca romantismului. Sub influența ei și-a desvoltat gustul pentru poezie. Intors în țară s'a manifestat cu succes în acest gen, în deosebi după modelul lui Bolintineanu și Alecsandri. Celui dintâi îi datorește predilecțiunea pentru baladă, pentru fantastic și pentru versurile onomatopeice («Strigoiul»). Ii place de asemenea filozofia ușoară, caşi maestrului. Nu este însă imitator servil. Două poeme ale lui «Logodnicii morții» în 3 cânturi și «Păgânul și creștinul», deși cu procedee cunoscute din Bolintineanu, denotă totuși un talent personal.

Pe Alecsandri ni-l amintește prin imnurile pe cari le cântă iubirii, prin cântarea amintirilor personale, prin poetizarea patriei și a viitorului ei. Aceeaș tristețe la despărțirea de țară, aceeaș bucurie la revederea ei, ca la marele poet. Cântecele de dragoste îmbracă aceeaș melancolie vagă și dulce. «La Sofia» este o reeditare a «Steluței» cu multă parte personală. Dela Alecsandri a luat comparațiunea iubitei cu o stea, a luat factura versului și unele expresiuni ca «Dar tu, o mult duioasă și dulce suvenire», restul e personal.

A corespuns în totul așteptărilor acelei epoci formate în cultul pentru Alecsandri, mai ales că aveà și imagini clare și versuri pline de armonie. «Lira de argint», cum i-a spus Eminescu, i-se potrivește de minune.

Edițiuni. — *Armonii intime*, Buc. 1857; ed. II Buc. 1871; ed. III (ed. N. Iorga), Văleni 1909.

4. — Gh. SION 1821—1892

Gh. Sion reaminteşte pe Alecsandri prin patriotismul şi optimismul său. Părinţii, cu prea mulţi copii, nu i-au putut da învăţături înalte, dar el şi le-a împlinit în deajuns prin muncă şi stăruinţă personală, în orele ce-i rămâneau libere. Până ce şi-a făcut cevà stare, a trăit din funcţiuni. A luat parte activă la revoluţiunea dela 1848 în Moldova şi apoi s'a refugiat în Ardeal şi în Bucovina, cunoscând de aproape pe toţi fruntaşii Românilor din cele trei provincii. Ni i-a şi descris în bucata «Din anul 1848», împreună cu impresiunile lui despre întâmplările de atunci. A fost după aceea, toată vieaţa, alături de curentele naţionaliste şi a cântat multe din momentele lor de izbândă. In poezia «La legea presei» a cântat desfiinţarea censurii sub Gr. Al. Ghica. In «Triumful dela 7—9 Oct. 1857», a cântat Divanul Ad-hoc, cu preocupare nu numai de Moldovenii de dincoace de Prut, ci şi de cei de dincolo, precum şi de Ardeleni. In «La Unire», «Visul» şi «Marşul Unirii» a cântat Unirea dela 1859, cu accente calde şi optimiste, demne de Alecsandri. Dintre poeziile lui patriotice, cele epice sunt şi mai reuşite. Dintre ele merită specială atenţiune «Pe movila Rabaei», unde e vorba de lupta dela Stănileşti dintre Petru cel Mare şi Turci. Are şi poezii satirice contra tiraniei, a corupţiei, a imitaţiei, pe ton acì glumeţ, acì violent, dar totdeauna sincer.

Ca prozator se distinge prin darul povestirii şi prin bogăţia imaginaţiunii, scrierile lui de acest fel ocupând locul de mijloc între istorie şi roman, prin ciudăţenia multora din întâmplările povestite, prin situaţiunile neaşteptate, prin varietatea obiceiurilor şi prin izbutita închegare a tipurilor. Astfel în volumul «Suveniri Contemporane», bucata «Emanciparea Ţiganilor» ne înfăţişează tipurile boierului Paşcanu, ale Coanei Profiriţei, al jupânesei Anghelina şi al Mariei Ţiganca, vrednice de un roman. Tot astfel ţăranul Costan din bucata «Din Anul 1848» şi Marghioliţa Răsnovanu în «Din tinereţe». Nu lipseşte

nici pitorescul romanului. Cartea cuprinde și date istorice și istorico-literare de mare preț pentru epoca 1850—1870.

Edițiuni. — Traduceri: *Mizantropul*, după Molière; *Zaira*, după Voltaire, Iași 1854. — *Istoria Țării Românești*, după Frații Tunusli, Buc. 1863. — *Fedra*, după Racine, Buc. 1875. — *Atalia*, după Racine, Buc. 1875. — *Socrate și femeia sa*, după Th. Banville, Buc. 1866. — *Dela Tobolsk până în China*, după Nicolae Milescu, Buc. 1883.

Originale: *Ceasuri de mulțumire*, poezii, Iași 1844 (cuprinde și «Zaira» după Voltaire). — *Din poeziile lui Gh. Sion*, Buc. 1857. — *101 Fabule*, Buc. 1869; ed. II-a Buc. 1886; ed. III-a Brașov. — *Dramatice*, Buc. 1879. — *Poezii* (ed. P. V. Haneș), Buc. 1915.

5. — D. PETRINO 1846—1879

A fost fiul lui Petrachi Petrino, proprietar basarabean, și al Eufrosinei Hurmuzachi, fiica lui Eudoxiu Hurmuzachi, Bucovinean. S'a născut la Rujnița în Basarabia. După moartea lui Eud. Hurmuzachi, moșia acestuia, Cernauca, din Bucovina revenind lui Petrachi Petrino, acesta s'a mutat cu familia acolo. D. Petrino învățase în Basarabia primii ani de școală și căpătase, pe lângă cunoștințele elementare, și cevà rusească și franțuzească. In Bucovina, cultura lui a luat o direcțiune națională, sub influența profesorului său N. Sbiera și a unchilor săi după mamă, frații Hurmuzachi, marii naționaliști. Astfel ajunse să cunoască de aproape pe scriitorii români, dintre cari pe unii i-a și imitat în versurile sale. Un unchiu îndepărtat după tată, mare bogătaș în Viena, neavând copii, îl lăsă moștenitor. Averea aceasta l-a stricat. Deși s'a însurat cu o fată care s'a luptat din răsputeri să-l împiedice dela risipă și să-l determine să-și facă o carieră, el a preferat vieața ușoară și băuturile alcoolice. Când n'a mai avut bani, s'a dus la Viena să se intereseze de aproape ce avere mai are. Acolo a dus aceeaș vieață. De durere, soția i-a murit. Nenorocirea aceasta l-a impresionat puternic și l-a trezit o clipă. Călătorì prin Italia, Franța și Germania, dar de alcoolism nu scăpă. Se întoarse în Bucovina

şi de acolo plecă la Iaşi, ca director al Bibliotecii Statului şi ca profesor de literatură română la Universitate. Din cauza alcoolismului se îmbolnăvì însă grav şi fu luat la Bucureşti de prietenul său Gh. Sion, ca să se caute cu doctori buni. N'a mai fost însă scăpare. A fost îngropat în Bucureşti.

Talent poetic a arătat încă din tinereţe. Bucăţi de ale lui erau chiar de atunci cunoscute, fiindcă la o reprezentaţiune teatrală dată la Cernăuţi de o trupă din Bucureşti pe la 1864—1865, recitându-se şi poezii de ale lui, ca ale unui Bucovinean, publicul, şi în deosebi tineretul, a aplaudat călduros. Ceeace l-a inspirat mai serios a fost nenorocirea care l-a lovit prin moartea neaşteptată a soţiei. Grupul de poezii «Flori de mormânt» datează de atunci. Cu durere sinceră şi adâncă ni se cântă ziua morţii, a îngropării, vieaţa lui stingheră şi pustie, durerea de părinte pentru copilaşul său rămas orfan, dureri cari contrastează amar cu vieaţa destrăbălată pe care o duceà şi pe care n'o puteà biruì, cu toată dorinţa vie ce o aveà în scopul acesta în clipele de stare normală. Celelalte poezii ale lui sunt sociale şi patriotice: în «Raul» imitează pe Rolla a lui Musset, cântând dezastrele corupţiunii, în «La gura sobei» imitează pe Alecsandri şi pe Bolintineanu, înfăţişând figurile eroice ale lui Negrea şi Ştefan cel Mare în luptă cu Tătarii — cevà ca în «Dan Căpitan de plaiu» —, dar amestecând elementul erotic cu cel eroic, ca în Bolintineanu, şi chiar cu situaţii forţate ca la acesta.

Petrino a fost popular în epoca 1860—1880 prin amintirea scumpei Bucovine, pe care o treziă prin numele lui şi printr'unele din versurile lui. El a cântat răpirea Bucovinei, i-a cântat frumuseţile în clipa despărţirii. Lărgind apoi nota aceasta, cântând idealul naţional şi moartea pentru ţară, a fost cuprins în atmosfera de caldă simpatie cu care erà îmbrăţişată pe atunci poezia patriotică. Se adăugà la aceasta versificaţia lui corectă, uşoară, armonioasă, cu unele părţi săltăreţe, ca în Depărăţeanu.

Edițiuni. — *Flori de mormânt*, Cernăuți 1869. — *Lumini și umbre*, Cernăuți 1870. — *Raul*, Cernăuți 1875. — *La gura sobei*, Iași 1876. — *Poeme*, Iași Șaraga (reeditare). — *Puține cuvinte despre coruparea l. rom. în Bucovina*, Cernăuți, 1869. — *Discurs rostit la inaugurarea bustului lui Gr. Ghica*, Iași 1875.

6. — AL. DEPARAȚEANU 1835—1865

A fost fiul unui moșier din satul Deparați, județul Teleorman. A călătorit mai mult pentru căutarea sănătății, decât pentru studii, prin Franța, Germania și Spania timp de trei ani, făcând cunoștință cu literatura acelor țări și fiind atras în deosebi de a Spaniei. Inamorat de teatru, a jucat în trupa cu C. Caragiali. A primit apoi, după ce cheltuise averea părintească, funcțiunea de subprefect. A participat și la vieața politică, fiind ales pentru câtvà timp deputat al județului său natal. A murit de tânăr. Totuși a rămas un poet popular prin poezia «Vara la țară», publicată după moartea lui și prin poeziile mai scurte «Mama» și «Cuibul». Acestea din urmă l-au impus prin două fericite și scânteietoare inspirațiuni, iar cea dintâi prin pasiunea cu care cântà vieața rurală și prin ritmul atât de mișcător, de săltăreț și de minune adecuat voioșiei rustice. Totuși meritul său nu este mai mic in alte poezii ca «Iisus în templu», «Elegie», «Nihil novi sub sole». Cașì ceilalți poeți cari au precedat imediat pe Eminescu, a fost victima exageratului curent linguistic al neologismelor. A răsbit totuși vițiul formei prin forța sincerității de simțire.

Sub influența curentului tradiționalist al lui Kogălniceanu, Alecsandri și ceilalți, a scris drama istorică «Grigore Vodă», care n'a adăugat prea mult la numele său literar, totuși tocmai aceasta s'a bucurat de o nouă edițiune.

Edițiuni. — *Doruri și amoruri*, Buc. 1861; ed. II-a în «Bibl. p. toți». — *Grigore Vodă*, dramă, Buc. 1864; ed. II-a (ed. C. Disescu): Buc. 1904. — Câtevà poezii reproduse în *Poeții Noștri, Al. Deparațeanu* de Gr. Andronescu, Buc. 1866.

CAP. XV

Desăvârşirea prozei.

Cu Negruzzi şi Bălcescu, proza românească şi-a găsit adevăratul drum. Rămâneà ca drumul să fie bătut. Rolul acesta l-au îndeplinit în jumătatea a II-a a secolului al XIX-lea Ion Ghica, Al. Odobescu şi B. P. Hasdeu.

1. — ION GHICA 1816—1897

Ghica a povestit ca prieten vieaţa lui Gr. Alexandrescu, a lui N. Bălcescu în opera «Scrisori către V. Alecsandri» şi a reamintit numeroase scene din copilăria sa şi a marelui său prieten şi poet. Fără să vrea, a povestit şi propria-i vieaţă.

Pe tată-său, Tache Ghica, ni-l înfăţişează ca foarte ospitalier şi bun Român. Lui i-a dat o educaţiune îngrijită, dar nu în casă, ci la şcoală. Ghica a învăţat la şcoala dela Sf. Sava, întemeiată de Lazăr. Acolo s'a împrietenit cu Bălcescu. A trecut apoi la şcoala de limbă franceză a lui Vaillant. Acolo s'a împrietenit cu Gr. Alexandrescu. Nefiind în ţară şcoli mai înalte, a fost trimis la Paris pentru studii de matematică şi de inginerie. La Paris s'a împrietenit cu V. Alecsandri. A făcut studii serioase, cari s'au resimţit în ocupaţiunea, în spiritul şi în scrierile lui de mai târziu. Intors la Bucureşti cu titlul de inginer, n'a stat mult, fiindcă a fost numit profesor de geologie şi mineralogie la Academia Mihăileană din Iaşi, tocmai în vremea când predà istoria M. Kogălniceanu. Acolo s'a dus

şi cu o frumoasă misiune din partea grupului naţionalist din Muntenia (Câmpineanu, Bălcescu, Gr. Alexandrescu, etc.) către Mihail Sturza: unirea celor două Principate sub cârmuirea voevodului moldovean, misiune care n'a izbutit, din cauza refuzului voevodului. Drumurile lui dintre Bucureşti şi Iaşi ajutau la strângerea legăturilor dintre literatura celor două Principate. Ghica duceà dintr'o parte în cealaltă schimbul de idei, de cărţi şi de manuscripte. El a dus de pildă manuscriptul «Puterii armate» a lui Bălcescu şi l-a publicat în revista «Propăşirea» din Iaşi (1844), la care şi el a colaborat. A luat parte la mişcarea revoluţionară din 1848, din ale cărei acte a publicat bună parte în «Amintiri din pribegie» şi după aceea s'a stabilit la Constantinopol, el fiind partizanul politicei alături de Turci. A şi fost numit de aceştia guvernator al insulei Samos şi cu însărcinarea specială de a distruge hoţii de mare din Arhipelag. A dat sprijin tuturor emigraţilor români şi a apărat neîntrerupt interesele noastre la Constantinopol. Domniile lui Cuza şi a lui Carol I-iu s'au bizuit neîntrerupt pe concursul său de om politic, ministru, ministru în streinătate (la Londra), prim-ministru, director general de teatru, etc.

A fost şi membru şi prezident al Academiei Române.

Scrierile lui se pot grupà în politice, ştiinţifice şi literare. In cele dintâi cuprindem «Amintiri din pribegia după 1848», unde se expun fazele principale ale evoluţiunii din Muntenia, împreună cu câtevà acte în legătură cu ea. De asemenea «O cugetare politică», unde el a pledat în 1877 ideia de a nu ne alăturà nici de Rusia, nici de Turcia, ci de a fi rămas neutri. In aceeaş categorie intră două broşuri în limba franceză cari explică rolul nostru în politica orientală şi arată ce a însemnat ocupaţiunea rusească în Principate la 1848.

Scrierile lui ştiinţifice sunt caracterizate printr'o mare dragoste de ştiinţă şi prin claritatea cu care sunt expuse problemele, într'o vreme când nici vorbă nu puteà fi de

răspândirea științei la noi. «Ochire asupra științelor» și «Despre economia politică» sunt din 1844, iar «Despre căile noastre de comunicație» din 1848. La aceà vreme, doar Gh. Lazăr și Asachi vorbiseră ici-colea despre știință, dar de tot rudimentar. Ceeace e de regretat, e că însuși Ghica s'a abătut din drumul arătat așà de frumos. E adevărat că vremea nu îngăduià preocupări de stabilirea adevărului: eram în preajma Divanurilor ad-hoc și a Unirii din 1859. «Ochire asupra științelor» începe prin a constatà cât se făcuse până atunci la noi pentru știință, vorbește apoi despre arborele științei al lui Dalembert și dă pe rând explicații despre teologie, jurisprudență, economie politică, fizică, chimie, mineralogie, geologie, medicină. Ghica scoate în evidență și conflictul dintre religie și știință și, cu citate din Kepler și din Linné, trece de partea celor ce cred că cu cât orizonturile științei se lărgesc, cu atât se desvălue marea putere a dumnezeirii. «Despre economia politică» dă cuvântului «industrie» un înțeles mai larg ca de obiceiu, ca să poată face și mai interesantă știința economiei politice, și expune efectele politice și naționale ale răspândirii industriei. După Ghica, unitatea Germaniei, în drum spre realizare la epoca în care scrià el (1844), aveà să se datoreze industriei. Alipirea Indiei de Anglia tot industriei s'a datorat: «Acest groaznic imperiu din India, mai întins și mai întemeiat decât al lui Alexandru, este fapta unei asociații de negustori, a Companiei Indiilor, este rezultatul unei speculații comerciale». Industria e arătată ca civilizatoare și se dă exemplu Statele-Unite, vorbindu-se de ele cu admirație — aceasta în 1844! Și aici, Ghica discută un conflict: pe cel dintre industrie și avânturile sufletești. Nu desvoltarea industriei e pricina materialismului, afirmà el, fiindcă de ce dacă strada, casa și orașul ar fi mai curate și traiul mai lesnicios, omul să-și piardă din idealismul său? «Pământul și omul» expune pe scurt și limpede problemele cele mai de seamă privitoare la origina omului și a pământului.

Grupa scrierilor literare e formată de «Academice», de

«Convorbiri Economice» şi de «Scrisori către Alecsandri». «Academicele» cuprind discursul său de recepţiune la Academia Română despre I. Câmpineanu şi două rapoarte despre teatrul lui Gh. Sion. «Convorbirile economice» expun principiile economiei politice în formă atractivă cu numeroase parenteze despre vieaţa din trecut şi din vremea autorului. Se recurge la forma dialogică, tocmai fiindcă permite alunecarea discuţiunii pe terenuri felurite. Te miri adesea despre legătura ce ar puteà fi între ce citeşti la un moment dat şi între punctul de plecare, între nocturna lui Doler, de pildă, chinuită la un pian hodorogit de fata lui Stoian plăpomarul şi între asociaţiunile de lucrători? Ca să vorbească despre efectele de comerţ, închipueşte un dialog între el şi un prieten al său, Manea, crescător de vite. Ca să vorbească despre proprietate, închipueşte alt dialog între el şi tânărul subprefect al plăşii. Legătura dintre «Convorbirile Economice» şi dintre mişcarea literară dela «Dacia Literară», «Propăşirea» şi «România Literară» este făcută de predilecţiunea pentru zugrăvirea provinciei şi a provincialilor. Capitolul despre proprietate începe în «Convorbiri Economice» cu sugestiva descriere a salonului d-nei Brioleanu din Târgovişte. Mai întâi doamna: «o rochie de atlas verde, cu crăngi galbene, întinsă pe un malacof din cele mai umflate... la cap impodobită cu două ocale de păr, legat în cordele de catifeà roşie cu stelişoare de aur, cu moţuri de hurmuz şi cu ciucuri de fir». Apoi jocul de cărţi, apoi preocupările gospodăreşti ale cucoanelor şi în sfârşit singurul subiect mai de seamă: politica, despre care vorbesc conu Tache Ţuică, Zamfir Toroipan, Mâslescu, locotenentul Spadon şi coana Zinca Limbuţeasca. Mai facem cunoştinţă cu Fanaridis, fost magistrat; Fluturescu, fost casier de plasă, care găseşte în desfiinţarea casieriilor de plăşi izvorul nenorocirilor ţării; cu Jăpcănescu, «vechiu zapciu din timpul lui Carageà, devenit democrat înfocat şi procuror»; cu Secătureanu, «tânăr de şaptesprezece ani, elev în clasa IV-a şi impiegat la cancelaria prefecturii»; cu Calemgiu, vechiu

scriitor la judecătorie şi care aşteaptă prin telegraf numirea sa de «grafier». «Convorbirile economice» mai reamintesc şcoala literară a lui Kogălniceanu şi ceilalţi prin dragostea de tradiţie: «galanţii trotuarului şi cei cari au petrecut câţivà ani la Mabil.... găsesc că tot ce erà bătrânesc e de lepădat», scrie el, caşicum ar scrie Negruzzi ori Russo. Câtă părere de rău şi câtă duioşie în paginile consacrate Bucureştilor industriali, unde se arată pieirea vechilor industrii româneşti, înlocuite cu importaţiunile streine! Caşì scriitorii dela 1840—1855, Ghica e adversar hotărît al latiniştilor şi fonetiştilor. Ca să-i ridiculizeze, ne prezintă în «Convorbiri Economice» doi profesori: pe Romulus-Pompilius-Tulius-Trajanus-Taurus, Român din Alba-Iulia, şi pe Vintilă Moisescu. Cel dintâi vorbeşte toată ziua de Roma şi de Traian, cel de al doilea nu iese din «răciune» (raţiune), «definăciune» (definiţiune), «dubităciune» (dubitaţiune, îndoială). Ca umorist, Ghica face legătura dintre Negruzzi şi Alecsandri, pe deoparte, şi dintre Caragiale, pe de alta. In privinţa felului cum îşi denumiau personajele, e interesant de constatat că Negruzzi le indicà prin iniţiale, Alecsandri le da nume în legătură cu presupusa lor naţionalitate, iar Ghica le dă nume după profesiune, ori după defectele caracteristice. Am cunoscut mai sus pe Mâslescu, Fluturescu, Fanaridis, Jăpcănescu, Secătureanu, Calemgioglu şi Zinca Limbuţeasca. Mai sunt şi alţii: protopopul Ciomagovici, Guliţă Dolofan, d-ra Plăpomărescu, coana Economeasca, etc. Acesta este şi cazul lui Caragiale din schiţele umoristice, unde întâlnim pe Piscupeasca, Dăscăleasca, Sachelareasca, Iconomeasca, Preoteasca, pe Lingopol, Lache Diaconescu, Mache Preotescu, etc. Ghica precedă pe Caragiale şi în ridiculizarea felului de a se face politică. Profesorul Taurus al lui e un premergător al lui Caţavencu, numai că nu vorbeşte în întrunire publică, ci într'un grup de prieteni în Cişmigiu. In colo se exprimă cu aceeaş competenţă şi claritate: «Dar, ca să ne înţelegem mai bine la vorbă, să părăsim pentru un moment tărâmul sintetic şi s'o dăm pe coarda inves-

tigațiunilor ; să luăm metoda analitică, pășind pe exemple, pe lucruri pipăite, altfel zise naturale sau materiale, tangibile și palpabile». De asemenea în ridiculizarea naționalismului fals.

Cele mai de preț dintre scrierile lui Ghica «Scrisori către V. Alecsandri» și «Alte scrisori către V. Alecsandri» au pornit dintr'o hotărîre luată la Mircești, moșia poetului, de cei doi buni prieteni, într'o seară de iarnă la gura sobei, după ce și-au reamintit vremile tinereții. Ca urmare a acelei hotărîri, Ghica a scris 28 de scrisori, iar Alecsandri două (dintre cari face parte și «Vasile Porojanu»). Trecutul nostru apare în culori atrăgătoare și cu date prețioase : știri despre Ghica însuși și familia lui, despre Alecsandri, Bălcescu, Gr. Alexandrescu, Eliade Rădulescu, Anton Pan, C. Facà, N. Filimon, Al. Russo, despre cum se învăță carte la începutul secolului al XIX-lea, despre bejănii, despre administrație, despre vremea lui Carageà, despre revoluțiunea lui Tudor, despre vremea Unirii dela 1859. Acestea nu apar însă ca o seacă colecțiune de documente, ci în formă atractivă și ca povestiri interesante. Ghica e un bătrân sfătos care spune, spune mereu, trece dela un lucru la altul, dela o prsoană la alta, știe să te fure și să-ți placă, știe cum să stea de vorbă și prin dulceața povestirii să-ți facă interesante cele mai neînsemnate întâmplări. Sunt în opera lui informațiuni de preț, sunt însă și altele fără valoare prin ele însele, ci numai prin chipul cum le povestește scriitorul, prin chipul cum amestecă veselia, gluma, humorul. Ca să ne arate cât de bine eram cunoscuți în streinătate, ne povestește cum chiar în timpul domniei lui Cuza un Român fiind prezentat în Italia unei doamne cu mențiunea de «Moldovalah», doamna, socotind că Moldovalah este un titlu, un rang oarecare, răspunde mirată : «așà de tânăr și Moldovalah !» Ca să ne caracterizeze îngâmfarea unei cucoane din timpul său, ne spune numai că ea nuziceà revoluției din 1848 pe nume, ci «revoluția bărbato-mio». Ca să ridiculizeze pe cei ce pretind că numai ei în țara noastră sunt patrioți

și socotesc adâncimea și sinceritatea sentimentului după cazul ce se face de el, Ghica ne spune că sunt unii cari se sue pe streașină ca să strige la patriotism. Adesea este de o ironie mușcătoare, când chestiunea merită procedeul. Puțini dintre scriitorii noștri au ridiculizat cu atâta succes păcatele trecutului și s'au ridicat la farmecul de povestitor al lui Ghica.

Edițiuni — Politice: *Poids de la Moldovalachie dans la question d'Orient*, 1838 (semnată M. O. E.). — *Dernière occupation des Principautés Danubiennes par la Russie*, Paris 1853 (semnată Gh. Chainoi). *Pledoriul*, Buc. 1858. — *Reorganizarea României*, partea I, Comuna, Buc. 1871. — *O cugetare politică*, Buc. 1877. — *Amintiri din pribegia după 1848*, Buc. 1887 (aici se găsește și o foarte interesantă colecție de scrisori ale lui Bălcescu către I. Ghica, — vezi înapoi, Edițiunile lui N. Bălcescu).

Științifice: *Ochire asupra științelor* în *Scrieri*, vol. IV (ed. P. V. Haneș), Buc. 1915. — *Despre importanța economiei politice*, în *idem*. — *Măsurile și greutățile românești în comparație cu ale celorlalte neamuri*, Buc. 1848. — *Despre căile noastre de comunicație*, în fruntea volumului precedent și în *Scrieri*, vol. IV, Buc. 1915. — *Vademecum al inginerului*, Buc. 1865. — *Ajutorul comerciantului, al agricultorului și al inginerului* (în colaborare cu D. A. Sturdza), Buc. 1873. — *Pământul și Omul*, partea I, Buc. 1884 (partea II-a n'a mai apărut). In 1866 apăruse numai partea despre om, sub titlul *Omul fizic și intelectual*. — Articole de organizare școlară: a) *Insemnări asupra învățăturii publice* în *Scrieri*, vol. IV, Buc. 1915; b) *Programul școalelor pentru partea literară* în *idem*; c) *Păreri despre școală* în «Foaia p. minte» din 1847.

Literare: *Convorbiri economice*, 3 vol., Buc. 1879. — *Scrisori către V .Alecsandri*, Buc. 1888 ; ed. II Buc, 1897 ; ed. III Buc. 1905. — *Alte scrisori către V. Alecsandri* în *Scrieri*, vol. IV, Buc. 1915. — *Academice*, în *idem*.

Scrieri (opere literare complete), 4 vol. (ed. P. V. Haneș), Buc. 1914—1915.

2. — AL. ODOBESCU 1834—1895

Al. Odobescu

Fiu al generalului I. Odobescu, scriitorul Alexandru Odobescu şi-a făcut studiile în şcoala dela Sf. Sava şi apoi la Paris. S'a ocupat în deosebi cu studiile clasice. S'a întors în ţară *tocmai când curentul naţionalist* în literatură erà în floare şi aveà ca organ de manifestare «România Literară» de sub direcţiunea lui V. Alecsandri (1855). In această revistă a scris Odobescu primele lui scrieri: două poezii, singurele din toată activitatea sa, şi studiul despre «Satira Latină». După aceea s'a dus în Italia şi şi-a completat studiile clasice. S'a întors, caşi altă dată Asachi, atras de vestea reconstituirii vechei Dacii în 1857, după tratatul dela Paris (1856), care micşorà puterea rusească în Peninsula Balcanică. A găsit vremea de entuziasm patriotic a Divanurilor Ad-hoc şi a Unirii dela 1859, dar n'a luat parte activă la evenimentele politice, ci numai le-a susţinut prin propagandă literară A fost câtvà timp ministru al Instrucţiunii publice sub Cuza şi s'a interesat mult de probleme culturale. Atunci a trimis el pe N. Ionescu să cerceteze la Palermo dacă s'ar puteà aduce în ţară osemintele lui Bălcescu. In vremea răsboiului independenţei şi-a ţinut conferinţele «Moţii» şi «Curcanii», făcând o apropiere atât de sugestivă între vitejia de dincolo de Carpaţi (Horia şi Avram Iancu) şi între cea de dincoace, arătată la Plevna. Tot atunci a publicat el «Istoria lui Mihail Viteazul» a lui Bălcescu, ca cel mai potrivit îndemn ocazional de vitejie. Ajunge apoi membru al Academiei Române, profesor de arheologie la Universitatea din Bucureşti şi desfăşură o neîntreruptă activitate în domeniul arheologiei şi al filologiei. Format din tinereţe în mediul «României Literare», a dus în Academie ideile acelei reviste privitoare la limba şi literatura

populară, desvoltate şi mai mult sub înrâurirea culturii apusene, şi a luptat, alături de maestrul tinereţei sale, V. Alecsandri, pentru respectul limbii populare şi istorice şi pentru lărgirea interesului cuvenit literaturii populare.

A dat şi specială atenţiune învăţământului. A înţeles de cât preţ sunt cărţile şcolare şi nu s'a simţit înjosit să contribue la întocmirea lor. Ca director al Şcoalei Normale Superioare, de unde ieşiau viitorii profesori secundari, a dat specială atenţiune studiilor pedagogice, făcându-le prin darul său poetic şi prin sufletul lui larg deosebit de simpatice.

Nota distinctivă a talentului său este cultul clasicismului. A luptat din răsputeri şi a izbutit să creeze la noi o atitudine favorabilă vechei culturi greco-romane. A fost ajutat într'aceasta de atmosfera pe care o pregătiseră scriitorii latinişti şi de nota patriotică a întregei noastre culturi. Pornind de aici, a izbutit să trezească un interes viu pentru scriitorii mari eleni şi romani, să pornească o campanie de traducere a lor şi să cuprindă în acest interes vieaţa însăşi a antichităţii. De acì, cercetările lui arheologice. Astfel pe deoparte scrie «Traducerea Comentariilor lui Cezar», «Condiţiunile unei bune traduceri româneşti din autorii eleni şi latini» şi «Traducerea română din Herodot», iar pe dealta începe o serie de cercetări şi de studii arheologice «Noţiuni preistorice din România», «Rămăşiţe antice din judeţul Dorohoi», «Artele din România în periodul preistoric», «Fumuri arheologice scornite din lulele preistorice», «Antichităţile judeţului Romanaţi», «Ateneul Român şi clădirile antice cu dom circular», «Heraldica naţională», culminând cu aceà admirabilă «Istorie a arheologiei», operă de ştiinţă şi de artă totdeodată. Aici a arătat Odobescu cum poate cu adevărat clasicismul să contribue la cultura noastră : să ne ducă în sferele senine ale artei antice şi să ne împrumute gustul de frumos, seninătatea de gândire, simetria şi armonia în exprimare. După încercările sfioase ale lui Boliac, cari nu meritau totuşi tratate cu prea multă asprime, cum a făcut el în «Fumuri

arheologice», activitatea lui pune definitiv temelia ştiinţei noastre arheologice. Totuşi «Istoria arheologiei» este şi operă de artă, prin sufletul cald care respiră din tratarea ei, prin desele şi intenţionatele alunecări dela subiect în domeniul pur literar. Celebra «Noapte a Paştilor» aici se găseşte, tot aici întâlnim numeroase legende, biografii minunat redactate şi descrieri artistice ca ambasada arheologului Nointel la Constantinopol şi în Grecia şi dărâmarea Partenonului de Veneţieni.

A fost şi el un îndrăgostit de tradiţie şi de trecut, ca Negruzzi şi ca Russo. A consacrat bună parte din activitatea sa pentru comemorarea scriitorilor dispăruţi. Istoricul literar găseşte la el material bogat. Despre «Psaltire», despre «Mişcarea literară din Ţara Românească în secolul al XVIII-lea», despre «V. Cârlova», «Poeţii Văcăreşti», «Vechii poeţi ai Românilor», despre «N. Bălcescu şi scrierile sale», despre contemporanii săi «V. Alecsandri», «Timoteiu Cipariu», «Gh. Creţianu», «P. Ispirescu», Odobescu a redactat pagini entuziaste şi în bună cunoştinţă de cauză.

Nu puteà să rămână strein de problema literaturii populare. Plecând dela dragostea lui Russo şi a lui Alecsandri pentru poezia populară, el lărgeşte cadrul cercetărilor, ocupându-se nu numai de «poezia» populară, ci şi de «literatura» populară, şi nu numai de aceasta, ci de toate manifestările populare. Pe de altă parte, el introduce cercetarea ştiinţifică a acestor manifestări, încercând să stabilească origina lor şi legătura dintre ele şi dintre sufletul şi istoria poporului. «Cântecele poporane» şi «Răsunete ale Pindului în Carpaţi», «Credinţe, datine şi moravuri ale poporului român», «Casa, vestmintele şi petrecerile ţăranului român» sunt demne de Russo şi de Alecsandri prin entuziasmul pentru literatura anonimă, dar aduc şi spiritul cel nou de cercetare şi adâncire.

Pe scriitorii dela 1840—1855 îi reaminteşte şi prin nuvelele sale istorice «Mihnea cel Rău» şi «Doamna Chiajna», directe şi vrednice urmaşe ale lui Negruzzi. «Mihnea cel Rău» a apărut la 17 ani după nuvela «Alexandru Lăpuş-

neanu» şi întocmai după concepţia şi stilul aceleia, cu două note în plus, una în bine, alta în rău. Odobescu insistă mai mult asupra vieţii trecutului. Locuinţa, costumele, obiceiurile le cercetează mai adânc şi mai amănunţit. Numeroasele arhaisme, căutate anume, ca să fixeze fiece obiect şi amănunt istoric ne duc cu totul în lumea veche, mirosul trecutului te îmbată, cruzimile lui te sgudue. In conducerea acţiunii însă, Odobescu s'a lăsat furat de exageraţiunile romantice, a forţat nota şi a părăsit calea de simplitate maiestoasă a lui Negruzzi.

Opera lui se încoronează cu «Psevdochinegheticos», acel mozaic fermecător de concepţii şi de imagini, în care a închegat în mic o cugetare şi o simţire superioară de om de ştiinţă, de artist şi de scriitor. Clasicism şi modernism, literatură cultă şi populară, arheologie şi istorie, ştiinţă şi imaginaţie, realitate şi basm, frumuseţi naturale şi frumuseţi omeneşti se îmbină cu atâta măiestrie, fineţă şi gust, încât par'că ai aveà în faţă cea mai unitară operă depe lume. Talentul lui Ghica din «Convorbiri Economice» de a trece dela un subiect la altul, dela o ţară la alta, din vechime în ziua de astăzi este dus la o perfecţiune uimitoare în «Psevdochinegheticos». Firul conducător este însă aici emoţiunea estetică pură. Reuşind s'o realizeze într'un grad atât de înalt, Odobescu a deschis un drum nou scriitorilor următori.

Ediţiuni. — *Mihnea Vodă cel Rău, Doamna Chiajna*, Buc. 1860; ed. II, Craiova 1886; ed. III Buc. 1894; ed. IV Buc. 1896; ed. V Buc. 1901; ed. VI Buc. 1905. — *Bibliografia Daciei*, Buc. 1872. — *Fumuri arheologice*, Buc. 1873. — *Psevdochinegeticos*, Buc. 1874; ed. II în «Bibl. românească Socec» (ed. M. Dragomirescu); ed. III în «Bibl. p. toţi» (ed. P. V. Haneş). — *Curs de arheologie*, *Istoria Arheologiei*, Buc. 1877. — *Moţii şi Curcanii*, două conferinţe, Buc. 1878; ed. II Buc. 1880. — *Scrieri literare şi istorice*, 3 vol. Buc. 1877. — *Opere complete*, 4 vol. Buc., vol I-III 1906—1908 (ed. Chendi şi Carcalechi), vol. IV 1919 (ed. C. Damianovici). — *Câtevà ore la Snagov* (ed. P. V. Haneş) în «Bibl. p. toţi», no. 474.

3. — PETRE ISPIRESCU 1830—1887.

Un tipograf ajuns la celebritate literară, prin talentul său şi prin prietenia unor oameni ca Odobescu şi Hasdeu. Dela 14 ani a început munca grea şi nesănătoasă în tipografie. Pe la vârsta de 30 de ani ajunge directorul tipografiei Statului, apoi deschide tipografie în tovărăşie cu alţii. Din copilărie îi plăceau ghicitorile şi basmele. «Vieaţa lui Ispirescu curge şi se curmă în miros de plumb şi de untdelemn, în aerul greu al celei mai câinoase munci, în uruieli, în culegere de litere, în paginări şi corecturi. Vieaţa plumbului şi a fontei îi împuţinează, îi dumică şi-i sfărâmă sfânta lui vieaţă. In anii din urmă, chipul bătrânului scriitor erà galben ca ceara. Privirea lui blândă, umbrită şi pierdută sub acoperişul stufos şi cărunt al sprâncenelor, glasul mângâietor, tăiat de atâta muncă şi tăcere, de atâta citire de manuscripte, de atâtea corecturi de cuvinte şi îndreptări de fraze» (B. Delavrancea).

Iubitor de copii, cele mai multe scrieri le-a făcut pentru ei. Le-a povestit vieaţa lui Ştefan cel Mare şi a lui Mihai Viteazul, le-a povestit părţi din mitologia antică, le-a descris jocuri şi jucării pentru ei, le-a lăudat pomul de Crăciun, dar mai cu seamă a adunat basme — acestea sunt opera lui cea mai de seamă. Caşi Creangă, el a hrănit proza cultă cu elemente populare şi a contribuit ca proza să se formeze cu elemente numeroase şi variate.

Ediţiuni. — *Ştefan Vodă*, în «Bibl. rom. Socec». — *Isprăvile şi vieaţa lui Mihai Viteazul*, Buc. 1876; ed. II Buc. 1885. — *Poveştile unchiaşului sfătos*, Buc. 1879; ed. II Buc. 1907. — *Snoave*, Buc. 1873—1874; ed. II Buc. 1879. — *Pilde şi ghicitori*, Buc. 1880. — *Jocuri şi jucării de copii*, în «Bibl. poporală» a Tribunei, Sibiu. — *Basme, snoave şi glume*, Craiova 1885; ed. II 1893. — *Pomul Crăciunului*, Buc. 1885. — *Legendele sau basmele Românilor, ghicitori, proverburi*, Buc. 1872—1876.

4. — ION CREANGĂ 1837—1889.

Ion Creangă

«Nalt, gros, greoiu, cu fața rotundă, cu privirea limpede și isteață, glumeț la vorbă, purtà pălărie mare și în mână un băț gros și cioturos; îmbrăcat cu straie de șeiac», — așà ni-l înfățișează un cunoscut de aproape al lui.

Biografia, în cea mai mare parte, i-o cunoaștem din scrierea sa «Amintiri». Părinții îi erau țărani deștepți și harnici din satul Humulești de lângă Târgul-Neamț. Tată-său se gândià să-și facă băiatul bun gospodar în sat. Mamă-sa însă nu s'a lăsat până nu l-a dat la carte. A învățat la școala din sat la vârsta destul de înaintată de 11 ani, dela 1848 până la 1853, cu o întrerupere de vreo trei luni, cât a învățat la Broșteni, județul Fălticeni. In 1853, toamna, se duce la școala de catiheți din orașul Fălticeni. Școala se desființează însă peste vreo 6 luni. Creangă se întoarce acasă. In 1855, tot toamna, se duce la Seminarul din Socola. In 1859 se hirotonește diacon. Nu s'a mulțumit cu atâta și a vrut să se facă și institutor. Iată-l deci iar la școală, la Școala Normală din Iași de astădată, iată-l apoi institutor la școala din Sărărie, tot în orașul Iași. Ca preot și ca institutor n'a plăcut stăpânirii, fiindcă nu respectà tradițiunea aparențelor, a bigotismului și a supunerii oarbe. Fiindcă se duceà la teatru și la vânat, l-a scos provizoriu din cler. Expus să moară de foame, a deschis debit de tutun. Al doilea act de nesupunere la canoane. Al treilea a fost că în loc de potcap a purtat pălărie, cum de altfel purtau preoții din Bucovina și din Ardeal. Pentru acestea toate a fost scos definitiv din cler; iar ca urmare, fiindcă un «răspopit» nu puteà fi bun educator, a fost scos și din învățământ. In curând însă au văzut cei mari ce greșeală făcuseră și au revenit. Până la moarte, Creangă a rămas in-

stitutor la şcoala din Păcurari. In 1875 se împrieteneşte cu Eminescu.

A tipărit, în colaborare cu câţivà institutori din Iaşi, cărţi de curs primar, dintre cari unele au ajuns la a XXX-a ediţie.

Tot ce a scris ca literatură poartă pecetia epocei dela 1870—1880, cu marele ei interes de literatura populară. O singură lucrare a lui cade în afara acestei influenţe şi anume articolul «Misiunea preotului la sate» din «Columna lui Traian» pe 1827. In articol se arată cât de frumoase lucrări poate face un preot în satul său. Este întâia şi cea din urmă oară când Creangă se ocupă de astfel de chestiuni şi când scrie într'o limbă plină de neologisme, într'un stil oratoric, pompos, cu figuri de efect. Aşà ar fi scris Creangă toată vieaţa, dacă nu s'ar fi resimţit de curentul de atunci care simpatizà cu literatura populară, reprezentat prin Hasdeu, Junimea, Odobescu şi prin bunul său prieten Mihail Eminescu. Deaceea în 1876 începe să scrie în «Convorbiri Literare» un şir de basme şi povestiri timp de 4 ani: «Punguţa cu doi bani», «Soacra cu trei nurori», «Capra cu trei iezi», «Dănilă Prepeleac», «Moş Nichifor Coţcarul», «Povestea Porcului», «Fata babei şi fata moşneagului», «Harap Alb», «Povestea lui Stan Păţitul», «Ivan Turbincă», «Povestea unui om leneş».

Pe la 1880, se opreşte cu publicarea de basme — numai în 1893, după moartea lui, se mai publică un fragment dintr'un alt basm — şi ne dă atunci cea mai de valoare operă a sa din punct de vedere literar: «Amintirile». Şi aceasta tot poveste este, dar povestea vieţii lui, a satului unde a crescut, a şcoalelor unde a învăţat, a prietenilor cu cari a copilărit, a obiceiurilor pe cari le-a văzut sau le-a practicat. Iată cum se luau flăcăii la oaste cu arcanul, cum preoţii satului se înjurau ca oamenii de rând şi aruncau cu pravila şi cu sfeşnicile, ce desfrânată erà vieaţa călugărilor şi cât de puţin se învăţà în şcoli, fiindcă învăţătura cea mai înaltă erà psaltichia, iar gramatica te făceà de scriai şi vorbiai mai rău ca până atunci. Iată cum locuito-

rii Moldovei despre munţi sunt cea mai mare parte din Ardeal, iată fuga de zaveră la 1821, iată şi epoca Divanurilor ad-hoc în cele două perle literare privitoare la Ion Roată. Totul îmbrăcat într'un humor atât de sănătos! Iată cum se descrie autorul pe el însuşi: «Şi nu că mă laud, că lauda-i faţă: prin somn nu ceream de mâncare; dacă mă sculam nu mai aşteptam să-mi dea alţii. Şi când erà de făcut cevà treabă, o cam răriam depe acasă. Şi apoi mai aveam şi alte bunuri; când mă luà cinevà cu rău, puţină treabă făceà cu mine; când mă luà cu binişorul, nici atâta; iar când mă lăsà de capul meu, făceam câte o drăguliţă de trebuşoară, ca aceea, de nici Sfânta Nastasia, izbăvitoarea de otravă, nu erà în stare a o desface cu tot meşteşugul ei... In sfârşit, ce mai atâta vorbă pentru nimica toată? Ia, am fost şi eu, în lumea asta, un boţ cu ochi, o bucată de humă însufleţită din Humuleşti, care nici frumos până la 20 de ani, nici cuminte până la 30 şi nici bogat până la 40 nu m'am făcut. Dar şi sărac ca în anul acesta, ca în anul trecut şi ca de când sunt, nici odată n'am fost!»

Pe la 1870—1880, admiratorii literaturii populare cereau ca ea să fie colecţionată cu respectarea riguroasă nu numai a fondului, dar şi a formei. Creangă şi-a scris poveştile ţinând şi el seama de acel principiu, aşa încât recunoaştem uşor în paginile lui basmul popular corespunzător. Poveştile îi sunt pline, caşi cele populare, de zicători: «capul de ar fi sănătos, că belele curg gârlă», de glume populare: «tăceţi, gura vă meargă». Conţin şi expresii rimate, tot ca cele pur populare: «merg cale lungă, să le-ajungă», ba chiar versuri: «Poftim pungă la masă — Dacă ţi-ai adus de acasă». Ca să ajungă aici, îi trebuià muncă, fiindcă stilul lui n'a fost dela început identic cu cel popular. Invăţase în şcoli şi-şi apropiase stilul cărturăresc din articolul citat, «Misiunea preotului». Spuneam mai sus că după moartea lui s'a mai publicat un fragment de basm inedit, împreună cu corecturile manuscriptului. Se vede acolo, de pildă, că scriitorul pusese întâi «nu-i destul de voinic» şi pe urmă a îndreptat «s'a încurcat în

slăbăciune», etc. Stilul poveştilor este opera sârguinţei sale. Este un stil lucrat şi prelucrat. După cum Odobescu a reuşit să ajungă la stilul arhaic, când i-a trebuit tot astfel şi Creangă a reuşit să ajungă la cel popular.

N'a pierdut însă niciodată din vedere frumosul. Numai atâta luà din materialul popular. Şi când, în vederea aceasta, erà nevoie de contribuţiune personală, nu se sfià s'o dea. In deosebi a introdus descrieri, cari în basmul popular lipsesc, descrieri şi de persoane şi de locuri. Poveşti cari să urmeze de aproape fondul popular sunt numai «Capra cu trei iezi», «Fata babei şi fata moşneagului» şi «Făt-Frumos fiul iepei». Celelalte le-a reconstituit din elemente populare diferite. «Dănilă Prepeleac» e un fel de Păcală, «Harap alb» e o contopire de mai multe basme şi episoade din basme şi cu numeroase elemente alterate. Chiar ca stil, Creangă nu se sfieşte să introducă elemente artistice personale.

Problema inspirării din literatura populară ori din vieaţa ţăranului s'a pus aproape neîntrerupt în literatura noastră modernă şi s'a resolvit, în practică, în diferite chipuri. Vasile Aron, Ion Barac, Budai Deleanu şi Anton Pan ce altcevà au făcut în operele lor decât să stilizeze subiecte populare? Curentul tradiţionalist dela 1840 ce altcevà a propovăduit, dacă nu inspiraţia din literatura populară? Alecsandri, Odobescu, Hasdeu au sprijinit acelaş principiu. Lămurit însă niciodată nu s'a pus pe deplin chestiunea, nici în practică nu s'a realizat după dorinţa vreunuia. Manifestările acestei preocupări au diferit totdeauna. Creangă reprezintă şi el un fel aparte de a realizà idealul acesta şi, fără îndoială, pe cel mai bun. El a ridicat vieaţa simplă ţărănească la rangul de subiect de artă şi a întocmit cu elemente săteşti o limbă şi un stil demne de asemenea subiect. «Amintirile», aşà de locale la întâia vedere, nu sunt imitaţie de graiu ţărănesc, ci creaţiune nouă, creaţiunea unui mare talent, care a simţit partea de poezie din vieaţa copilărească şi a satului său şi i-a construit cu succes forma potrivită de exprimare. Pentru aceasta, nu numai că

a plecat urechia la graiul satului său, dar l-a studiat, l-a analizat, a însemnat ce erà artistic în el, și numai astfel a întocmit limba «Amintirilor». Manuscriptele ne arată prin numeroasele lor ștersături, îndreptări și adausuri câtă silință își dedeà ca să nimerească forma populară. Când a trecut la povești, a lăsat deoparte expresiile și construcțiunile prea locale, fiindcă în basme ele nu mai ajută la realizarea succesului, și ne-a dat tot cu elemente populare o limbă generală, dar tot artistică. Creangă reprezintă până acum summum de artă pe care l-au dat subiectele și limba populară.

Creațiunea lui Creangă a fost atât de izbutită, încât și-a găsit admiratori entuziaști și a contribuit la întinerirea, la înviorarea literaturii și în deosebi a stilului și a limbii. Ea cuprindeà atâta humor sănătos, încât a întreținut mereu dragostea de tinerețe și de vieață.

Edițiuni. — *Scrierile lui I. Creangă*, Iași, vol. I 1890; vol. II 1892 (ed. A. D. Xenopol și Gr. Alexandrescu). — *Amintiri*, Iași 1892 (Șaraga). — *Opere complete*, Buc. 1902 (ed. I. Chendi și St. O. Iosif); ed. II-a 1906; ed. III-a, 1909; ed. IV-a Buc. 1916 (ed. Gh. T. Kirileanu).

5. GHEORGHE BARIȚ 1812—1893.

Gheorghe Bariț a fost fiu de preot din Ardeal. S'a născut în Jucul-de-jos la 24 Mai 1812. A învățat la școala ungurească din Trăscău, la gimnaziul românesc din Blaj, la liceul unguresc din Cluj și apoi la seminarul românesc din Blaj, unde a sfârșit cursul teologic. In 1835 ajunge profesor de științele naturale la gimnaziul din Blaj și apoi cere să fie trimis la Brașov. In 1845, sfătuit de medici, s'a retras din cariera profesorală. A rămas însă și mai departe luptător pentru cultura românească.

Fondul școlii românești din Brașov s'a întemeiat după propunerea lui în 1837. Cuvântarea rostită de el atunci despre școlile naționale a rămas ca un program. Cererea din 4 Mai 1850 către Ministerul Instrucțiunii din Viena pentru zidirea gimnaziului românesc din Brașov, de el a fost scrisă. Planul propus de el în 1855 pentru o școală reală și comercială s'a realizat și aceia în curând.

Tot lui se datorește în bună parte și vestita societate a Românilor de peste munți, «Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român». Statutele au fost scrise de el în 1860. Aproape toată vieața și-a închinat-o acestei societăți, ca secretar, ca redactor și ca președinte.

Activitatea lui s'a întins de asemenea și dincoace de Carpați. Academia Română dela începutul ei (în 1866) l-a avut membru și mai târziu președinte.

La 1838 scoate la Brașov «Gazeta Transilvaniei», atacând puternic influența rusească din Principate și pregătind peste munți spiritele pentru adunarea cea mare din 3/15 Mai 1848 depe Câmpia Libertății de lângă Blaj. Dela 1838 până pe la 1890 n'a fost mișcare națională peste munți la care Bariț să nu fi luat parte activă. Ideile lui politice se prefac în crez național, formulat în conferința din 1881 de peste munți și lămurit de el însuși în «Memorialul» acelei conferințe. Crezul acesta a intrat în cugetul poporului românesc. Toți îl știu, toți îl profesează și mulți au suferit pentru el. Sute de tineri învățați, până la unirea cu România, din cauza acestui crez nu-și puteau găsì rost în Ardeal, se despărțiau de părinți, și-și căutau pâinea de toate zilele într'altă țară.

Bariț a iubit fapta, nu și gloria care urmează din ea, și-a slujit cu credință neamul său, dar n'a căutat să-și câștige și merite cu serviciile acestea mari.

Ca srciitor îl cunoaștem mai ales din ziarul «Foaie pentru minte, inimă și literatură», întemeiat de el la Brașov în 1838. Activitatea lui literară este încununată de «Istoria Transilvaniei», intitulată de el foarte modest «Părți alese din Istoria Transilvaniei pe 200 de ani în urmă», scrisă cu multă căldură.

A murit la 6 Mai 1893, în Sibiu.

Edițiuni. — *Istoria Regimentului al II-lea*, Brașov 1874. — *Catehismul calvinesc...*, Sibiu 1879. — *Memorial*, Sibiu 1882. — *Părți alese din istoria Transilvaniei*, 3 vol., Sibiu 1889—1891. — Gh. Bariț, *Studii și articole* (ed. I. Lupaș), Sibiu 1912.

6. — B. P. HASDEU 1836—1907.

B. P. Hasdeu

Dela Niculae Milescu și dela Dimitrie Cantemir, Românii nu mai avuseseră un scriitor cu renume european. El s'a ivit de astădată în Basarabia. Erà Tadeu Hasdeu, fiul scriitorului Al. Hasdeu. Și-a schimbat mai târziu numele în Bogdan-Petriceicu, în amintirea originii domnești a familiei sale. Intr'adevăr, după mamă, el se trăgeà din familia Ștefan Petriceicu, domn al Moldovei între 1672 și 1674. Primele învățături le-a luat în casa părintească din Cristinești (lângă Hotin), într'o puternică tradiție de cultură românească, fiindcă Al. Hasdeu erà el însuși, cum am văzut la capitolul consacrat lui, scriitor cu concepție naționalistă.

Școli românești nu erau însă nici în Basarabia, nici în Rusia, și scriitorul nostru a trebuit să urmeze studiile în școli rusești (la Harcov). Acolo sentimentele naționaliste s'au întărit, față de mediul strein, în care trăià. Pedealtă parte s'au completat cu convingeri democratice, ca reacțiune contra absolutismului care stăpânià în Rusia. Urmărit și el de poliție, din cauza amestecului în mișcările studențești, s'a refugiat în Basarabia, în partea ei care pe atunci (1856—1877), cașì din nou astăzi, ținea de Moldova, și a fost numit magistrat la Cahul. Acolo n'a stat însă mult, ci, atras de un centru cultural și politic mai de seamă, s'a dus în Iași, unde a și început activitate istorică în ziare și reviste speciale, ca «România», «Foaie de istorie română», «Din Moldova» și «Lumina» și în timpul ce-i rămâneà liber din ocupațiunile de profesor și de bibliotecar al Universității. Nota caracteristică și simpatică a acestei activități erà legătura la fiece pas dintre cultura românească de dincoace cu cea de dincolo de Prut. Ceeace dorise Al. Hăjdeu și realizase numai în parte, adică reamintirea

continuă a legăturii dintre Basarabia și restul românismului, duce mai departe B. P. Hasdeu, cu material informativ bogat și cu serioasă metodă. De altfel cât a trăit, B. P. Hasdeu a fost centrul de atracțiune al mișcării literare basarabene și aproape tot ce știam până în 1917 din trecutul literar basarabean pornià dela el sau dimprejurul lui. Influenței lui, de pildă, se datorește admirabila monografie a Basarabiei de Zamfir C. Arbore.

Iașii însă nu mai conveniau unei activități din ce în ce crescânde și Hasdeu se folosește de invitațiunea lui Odobescu, în acel moment ministru al instrucțiunii, și vine la București ca membru în comisiunea mănăstirilor închinate. La București scoate revista, rămasă neegalată până astăzi, «Arhiva Istorică», cu o rară bogăție de documente românești și streine, privitoare la istoria Românilor. In 1867 e ales deputat de Bolgrad. Peste puțin scoate ziarul «Traian», transformat în curând în «Columna lui Traian». In 1873 ajunge profesor de Filologia Comparată la Universitatea din București. Intre 1887—1894 scoate «Revista Nouă» în colaborare cu Delavrancea, Vlahuță, Teodorescu, Gh. Dem., Ionescu-Gion etc. și determină o însemnată mișcare literară.

Membru al Academiei Române timp de 30 ani, până la sfârșitul vieții, membru de onoare al Academiei imperiale de științe din Petrograd, al Academiei literare sârbești din Belgrad și al Societății Linguistice din Paris, Hasdeu a dus cu numele lui departe peste hotare și numele țării sale.

Inceputul activității de prozator al lui Hasdeu se leagă de al lui Bălcescu. «Ioan Vodă cel Cumplit» al lui este ca spirit general și ca metodă o reproducere a «Istoriei lui Mihai Viteazul». Hasdeu aveà mare admirație pentru Bălcescu, pe care-l considerà ca singurul nostru istoric adevărat. A fi citit pe Bălcescu și a fi ascultat ilustrațiunile istorice dela Paris și dela Berlin, însemnà pentru el acelaș lucru. Citând în «Ion Vodă cel Cumplit» un pasaj din «Puterea armată» a lui Bălcescu, adaugă : «o reproducem întreagă, ea este de Bălcescu !» El pornește, cași Bălcescu,

dela concepția că fiecare popor are de îndeplinit pe pământ o misiune, o misiune sfântă, fiindcă este indicată de însuși creatorul. Pentru amândoi, istoria nu urmărește restabilirea adevărului, ci formarea educației patriotice. In vederea acestui scop alegeau și tratau ei subiectele. Și Bălcescu și Hasdeu au trăit în vremuri de naționalism furtunos : unul la 1848, altul la 1859, amândoi se resimt de preocupările vremurilor respective. Când a scris Hasdeu pe «Ion Vodă cel Cumplit», se făcuse unirea celor două Principate în persoana lui Cuza, dar nu se făcuse unirea reală, fiindcă încă erau două capitale, două ministere, două camere și fiindcă legi deosebite guvernau Moldova și Muntenia. Se aşteptà deci unirea definitivă cu o singură capitală, se mai aşteptà împroprietărirea țăranilor, se mai aşteptà scuturarea jugului turcesc. Dușmanii lui Cuza erau călugării și boierii : cei dintâi își temeau averile mănăstirești, cei din urmă își temeau moșiile lor proprii. Hasdeu a ales vremea lui Ioan Vodă tocmai ca să vorbească despre vremea dela 1860, găsind între amândouă asemănări izbitoare. El atribue lui Ioan Vodă mutarea capitalei dela Suceava la Iași și se întreabă dacă Sucevenii au protestat, cum au protestat Ieșenii la 1861. Atribue lui Ioan Vodă «eliberarea poporului de jos din jugul aristocrației clericale și laice», ca să pregătească atmosfera reformelor lui Cuza. Insistă mereu asupra victoriilor câștigate de Ioan Vodă cu armate mici contra armatelor mari, ca să răspundă celor ce se îndoiau că pe cale militară Principatele ar fi putut dobândì neatârnarea. La fiece pas face comparațiune între vitejia Moldovenilor de sub Ioan Vodă și frica Românilor dela 1860, aceasta ca să-și ambiționeze contemporanii. Dela Bălcescu a mai împrumutat el și culoarea romantică a scrierii. La fiece pas, antiteze, exagerări de atitudini eroice, situații grele din cari eroul n'ar mai puteà ieșì, apariţiuni și dispariţiuni neașteptate, discursuri patriotice, într'un cuvânt exagerare de colorit și de povestire. Bălcescu își pregătise opera cu două mari subdiviziuni : mărirea și căderea lui Mihai Viteazul. Hasdeu face la fel cu Ioan Vodă. Opera lui

Bălcescu este mai mult literară decât istorică. Tot astfel şi Ioan Vodă. Bălcescu fixează pentru decenii proza românească împreună cu Negruzzi, Hasdeu o desăvârşeşte cu Ioan Ghica şi Odobescu, iar opera prin care mai ales a contribuit la aceasta este Ioan Vodă cel Cumplit.

După moartea lui Hasdeu s'a publicat în volum «Ursita», fragment de roman, a cărei acţiune se petrece sub Ştefan Tomşa în Moldova. Opera apăruse în ziarul «Buciumul», din 1864 şi se retipărise, cu mici modificări, în «Revista literară şi ştiinţifică», din 1876. E format din elemente istorice, uneori într'o atât de mare măsură, încât îl socoteşti ca lucrare istorică, dar şi din elemente populare: descântece, superstiţii, idei şi versuri din cântecele populare, etc.

Prea marea influenţă a actualităţii în opera lui o constatăm şi în opera poetică. Aici e caracterizat printr'o mare uşurinţă de imitaţie. A scris versuri în ritmul obişnuit al lui Bolintineanu şi într'al poeziei populare, ambele la modă pe la 1860—70. Poeziile «Ştefan şi Radu» şi «Magda lui Arbore» reproduc cadenţa baladelor istorice ale lui Bolintineanu. Partea personală a lui Hasdeu în poezie este o notă cevà mai adâncită, ca în «Dumnezeu», şi prea multele aluziuni la actualitate. Din această cauză multe poezii devin simple fabule. Astfel în «Muntele şi Valea», muntele e înalt, dar nu produce cât valea: aşà şi în lume, nu aristocraţia produce, ci poporul de jos. In «Frunzele», bate vântul, frunzele cad, arborele rămâne. In balada «Vornicul Iancu Moţoc» face aluzie la chestiunea domnului strein — erà pe la 1870, când, din cauza unei manifestaţiuni populare nechibzuite, Carol I-iu voià să abdice. Nota aceasta de aluziune continuă la actualitate, pe care am regăsit-o şi la Bolintineanu, dar mai ales la Eliade Rădulescu, a făcut ca, la apariţiunea lor, poeziile să fie gustate, dar mai târziu, când evenimentele la cari făceau aluziune nu mai prezentau interes, poeziile şi-au pierdut din actualitate, deci şi din valoare.

Opera poetică unde Hasdeu ca poet apare întreg, cu

notele lui caracteristice, este «Răsvan şi Vidra», care continuă încercările de aceeaş natură ale lui Bolintineanu şi Al. Deparaţeanu. Apărută în 1866 şi ajunsă chiar în timpul autorului la a IV-a ediţiune, ea este cea dintâi dramă istorică bună, până la Despot Vodă al lui Alecsandri. Hasdeu a reuşit mulţumită culturii lui, cultură poetică, filozofică, scenică şi în deosebi istorică. Mai ales cea din urmă a lipsit lui Eliade, Asachi, Bolintineanu şi Deparaţeanu — premergătorii lui Hasdeu în drama istorică — şi deaceea n'au izbutit aceia şi a izbutit el. Fondul istoric al piesei şi felul de a înţelege pe Răsvan, personajul principal, se datoresc tot lui Bălcescu. Dela acesta a luat Hasdeu că Răsvan a servit în armata polonă, că s'a distins în luptele dintre Poloni şi Ruşi şi că, până a nu fi domn în Moldova, a fost agă al lui Aron Vodă. Apropierea este şi mai evidentă în simpatia cu care amândoi au privit tocmai calitatea cea mai puţin simpatică a lui Răsvan, aceea de a fi fost Ţigan. «Născut Ţigan, dintr'un neam osândit de veacuri la robie, el se arată în acele vremi mai patriot decât cei mai neaoşi Moldoveni» — zice Bălcescu. La Hasdeu, întreaga dramă pare a urmărì tocmai dovedirea afirmării lui Bălcescu. Răsvan ştie carte, e îndrăzneţ şi de spirit, milos faţă de cei săraci, drept, patriot: deşì haiduc de codru, el urmăreşte numai pe ciocoi şi pe streini; deşì căpitan în armata polonă, gândurile îi merg mereu spre ţară; iar când simte că se pregăteşte lupta contra Moldovenilor, cu toată stăruinţa, darurile şi ademenirile hatmanului polon, el părăseşte Polonia şi trece în Moldova, ca să lupte în armata ei contra Poloniei.

Acesta este Hasdeu din tinereţe. Hasdeu cel matur este directorul «Arhivei Istorice», unde pune temelia preocupărilor noastre de cultură slavă. Şcoala latinistă înlăturase elementele culturale nelatineşti, preferind elementul latin. Kogălniceanu şi Bălcescu, obosiţi de atâta latinism, evitau problema şi se ocupau de românism, fără să-i mai analizeze elementele. Hasdeu se întoarce la origini şi merge de acolo spre timpurile noastre privind problema în faţă, fără

idei preconcepute. Vastele şi solidele lui cunoştinţi de limbile slave l-au ajutat să recunoască marea contribuţie a slavismului la cultura noastră şi să deschidă o frumoasă campanie de lucru, nesfârşită nici în zilele noastre. Prin elevul său I. Bogdan şi prin elevii acestuia, problema stă astăzi în cadrele fixate de Hasdeu.

Dela cercetările istorice erà firesc lucru să ajungă la cele filologice şi să completeze pe Cipariu, după cum completase pe istoricii latinişti. Limba merită şi ea aceeaş cercetare obiectivă caşì istoria şi atunci Hasdeu completează elementul latin cu cel autohton (dac) şi cu cel adăugat în urmă (slav). Filologia românească ajunge într'adevăr ştiinţă. Ea-şi lărgeşte cadrele şi cuprinde şi cercetările de folklor : obiceiuri, credinţe, superstiţii, poezie şi proză populară. Ceeace Odobescu doar schiţă, Hasdeu desvoltă în cadru larg, cu înţelegere adâncă şi cu iubire şi mai adâncă de sufletul poporului. Completează pe Cipariu şi în cercetarea cărţilor noastre vechi, dar nu cu idei preconcepute de a descoperì urme latineşti, ori de alt fel, ci pentru a le cunoaşte adevăratul lor spirit. Astfel ieşì admirabila publicaţiune «Cuvinte din Bătrâni».

Cu desăvârşirea spiritului său, Hasdeu, sub influenţa marilor savanţi europeni, ca Darwin şi Vico, încearcă istoria ştiinţifică şi scrie «Istoria critică a Românilor», operă de imaginaţie ştiinţifică. Poetul şi-a dat aici mâna cu omul de ştiinţă, a ales partea cea mai obscură din istoria noastră, care de mult aţâţase şi curiozitatea lui Miron Costin, a Stolnicului Cantacuzino şi a lui D. Cantemir, a dat drum liber imaginaţiei şi a izbutit să clădească o construcţie măreaţă. Te duci cu ea într'o lume frumoasă de închipuiri, însă mereu în cadrul ştiinţei, spre leagănul poporului nostru. Omul de ştiinţă ştie să-i descopere sâmburele de adevăr. Desfăcându-l de mreaja-i poetică, îl poate luà ca punct de plecare pentru ducerea mai departe a încercărilor pentru descoperirea adevărului. Aşà a făcut D. Onciul în cartea sa «Origina Principatelor», care reprezintă până astăzi cea mai ştiinţifică interpretare a întemeierii statului românesc.

Limbii româneşti i-a lăsat deasemenea un monument, «Magnum Etymologicum Romaniae». Căderea bruscă a dicţionarului pe care Academia Română îl pregătise prin Laurian şi Maxim a îndreptat ochii tuturor spre singurul om în stare atunci să dea limbii dicţionarul pe care-l merità. Cu sprijinul regelui Carol I-iu şi al Academiei, Hasdeu începe şi duce noua operă până la litera C, după un plan original şi măreţ. Cine ar judecà Magnum Etymologicum ca un dicţionar obişnuit, oricât de desvoltat şi l-ar închipuì, ar comite mare eroare. Aici fiecare cuvânt are vieaţa sa aparte şi constitue un capitol aparte, cuprinzând nu numai origina cuvântului, dar şi înţelesurile lui de astăzi, precum şi variaţiunea formei şi a înţelesului dealungul veacurilor, precum şi explicarea lucrurilor, ideilor, instituţiunilor legate de cuvânt şi de variaţiunile lui. Fiecare cuvânt constitue o monografie, care interesează prin ea însăşi, în afară de conţinutul întreg al dicţionarului. O bună parte din vieaţa prezentă şi trecută a poporului nostru e închisă în Magnum Etymologicum, dar vieaţa reală şi în mişcare, nu vieaţa moartă a dicţionarelor.

Ediţiuni. — *Studii critice asupra istoriei române, Luca Stroici*, Buc. 1864. — *Filozofia portretului lui Ţepeş*, Buc. 1864. — *Studii critice asupra ist. rom. Câtevà analize*, Buc. 1864. — *Micuţa*, Buc. 1864. — *Trei Ovrei*, Buc. 1865. — *Domniţa Ruxandra*, dramă, în rev. «Familia», 1865. — *Ioan Vodă cel Cumplit*, Buc. 1865; ed. II, Buc. 1894; ed. III, Cartea Românească, Buc. 1927. — *Studii asupra iudaismului*, Buc. 1866. — *Industria naţională*, Buc. 1866. — *Istoria toleranţei religioase în România*, Buc. 1865; ed. II, Buc. 1868 (trad. franceză, Buc. 1876). — *Răsvan şi Vidra*, dramă istorică, Buc. 1866; ed. II, Buc. 1867; ed. III, Buc. 1869; ed. IV-a, Buc. 1895. — *Poezii*, Buc. 1873. — *Istoria Critică*, vol. 1, Buc. 1873; ed. II, Buc. 1873; ed. II, Buc. 1874; vol. II, Buc. 1875 (trad. franceză, Buc. 1878). — *Principii de filologie comparativă*, Buc. 1875. — *Obiceiurile juridice ale poporului român*, Buc. 1876; ed. II, Buc. 1882. — *Cuvinte din bătrâni*, vol. I, Buc. 1878; vol. II, Buc. 1879; suplem. la vol. I, Buc. 1880; vol. III, Buc. 1881. — *Trei Crai dela Răsărit*, comedie, Buc. 1878. — *Psaltirea diaconului Coresi 1577*, text şi studiu, Buc. 1885. — *Etymologicum magnum Romaniae*, Buc. 1887—1898. — *Strat şi substrat. Genealogia popoarelor balcanice*, Buc. 1892. — *Sic cogito*, Buc. 1892; ed. II, Buc. 1893; ed.

III, Buc. 1895; ed. IV, Buc. 1906. — *Eine trilogie. O istorie germană a literaturii române*, (în colaborare cu L. Şăineanu şi Gh. I. Ionescu-Gion), Buc. 1893. — *Basarabii*, Buc. 1894. — *Românii bănăţeni*, Buc. 1896. — *Sarcasm şi ideal*, Buc. 1897. — *Ursita* (roman), Buc. Minerva, 1910 (ed. Iuliu Dragomirescu).

Conferinţe publice: *Noi în 1892, Noi şi voi* (1892). — *Prieteni cu voie sau fără voie* (1900). — *Papa dela Neva*, Buc. 1891 (celelalte nu s'au publicat în volum).

7. — VICTOR CRASESCU 1849—1917.

Fiu de răzeşi basarabeni, V. Crăsescu s'a născut în Chişinău. A studiat la Seminarul de acolo şi apoi la Universitatea din Odesa, cu gândul de a se specializà în ştiinţele naturale. Amestecându-se în mişcarea revoluţionară, a fugit în Elveţia şi de acolo în America de Nord, trăind din lucrul câmpului, împreună cu alţi refugiaţi politici. După doi ani s'a întors la Odesa (1881), dar e nevoit să fugă din nou, de astă dată în Dobrogea la noi, împreună cu alţi tovarăşi, încercând să organizeze o obşte după sistemul falansterian. De acolo s'a dus la Ploeşti, s'a împrietenit cu criticul Gh. Dobrogeanu-Gherea şi a colaborat la revista «Contemporanul» cu nuvele din vieaţa pescarilor dobrogeni, sub pseudonimul «St. Basarabeanu». S'a înscris ca student la Facultatea de Medicină din Bucureşti şi a făcut cunoştinţă cu B. P. Hasdeu şi cu cercul său literar, colaborând cu nuvele pentru copii la revista «Amicul Copiilor» de sub direcţiunea lui Hasdeu. Şi-a trecut doctoratul în medicină cu un subiect din medicină populară şi a funcţionat ca medic rural în judeţul Ilfov la Buftea, în Dobrogea la Sf. Gheorghe şi în judeţul Prahova la Slănic.

A colaborat la «Revista Nouă» a lui Hasdeu şi cunoşteà bine limba şi literatura rusească. Limba literară românească a învăţat-o singur.

Sub influenţa literaturii ruseşti a fost atras de vieaţa celor umili, săraci şi oropsiţi şi ne-a dat scene de un realism crud. Astfel «O îngropare» ne arată înmormântarea unui cerşetor, «Smaranda babei» vieaţa necăjită a unui podar şi a nevestei, «Pe drum» un biet zugrav de biserici,

«Lăutarii» doi păcătoşi, bolnavi şi bătrâni, cari nici să cânte nu ştiu. Aceeaş notă în bucăţile cu subiect dobrogean. In «Botezul» ne descrie botezarea unui copil de ţigan iarna în gârlă şi cu acest prilej apar fruntaşii satului, preotul, dascălul cu soţia lui, ajutorul de administrator, fiecare cu însuşirile caracteristice. Scenele dobrogene sunt în majoritate din vieaţa pescarilor, dar tot în culoare mohorîtă. «Mihai Cerchez» e un pescar exploatat de un Grec, îndură suferinţi mari, până şi puşcăria, dar nu se lasă până nu izbuteşte să scape de exploatatorul său. In «Furtuna» întâlnim pescarul îmbătrânit în meseria lui, cu sângele rece în faţa celor mai grozave întâmplări pe mare. In «Spirea» cunoaştem mizeria pescarilor. Mănâncă numai când prind peşte. Işi cheltuesc banii pe rachiu, trăesc în cafenele murdare, în certuri necontenite, cari adesea se sfârşesc cu omoruri. Fac contrabande de tutun şi de spirt din Rusia («Sentinela»).

Victor Crăsescu s'a impus mai ales prin subiectele sale basarabene. Sub influenţa lui B. P. Hasdeu, el a dat specială atenţiune acestui fel de subiecte, cari au trezit într'adevăr mult mai mare interes decât celelalte. In «Despărţirea» e vorba de plecarea la Seminar a unui copil de preot şi de vieaţa grea dusă de preoţii cari nu ştiau ruseşte. In bucata «Ln ajunul Crăciunului» doi preoţi şi copiii lor, pe când se duceau de vacanţă dela Chişinău acasă, sunt atacaţi de lupi. Ignoranţa preoţilor basarabeni este înfăţişată în «Soseşte». Traiul amărît al ţăranilor de peste Prut e arătat în «Fost-a el de vină ?» Sunt multe bucăţi cu subiect din vieaţa seminarului din Chişinău. Iată pe părintele Sosoiu în «Examenul». După ce smulge jumătate din părul unui şcolar, adoarme şi nu se trezeşte decât la sfârşitul zilei de examen. Se trezeşte tocmai când intră pe uşă inspectorul. Anunţă repede pe şcolari că au trecut toţi şi le porunceşte să cânte psalmul 34. «Niciodată n'au cântat mai bine decât atunci», încheiee scriietorul. «Fugar dela Seminar» ne arată vieaţa mizerabilă din timpul anului. «Isaia Trandafir» e alt profesor barbar, care trezeşte ură de moarte în sufletul copiilor şi cade în cursa lor.

Aceeaş notă realistă apare în romanul său «Ovreiul» cu tipuri reuşite din vieaţa de ţară, ca preotul, ca ţăranul Vasile Mocanu, cu zugrăvirea sărăciei, ca în ţăranul Boboc. Romanul se resimte şi de o uşoară tendinţă de a combate antisemitismul. Ea e reprezentată prin personajul învăţătorului. Teza apare la urma romanului: Ovreii bătrâni (Moise Liberman) sunt contra apropierii de creştini. Cei tineri (Isac Liberman, fiul lui Moise) nu. Unii ţărani urăsc pe Ovrei, alţii nu. Invăţătorul combate antisemitismul, iar Casandra iubeşte din toată inima pe Isac şi l-ar luà de bărbat, iar Isac de asemenea.

Ediţiuni. — *Schiţe şi nuvele*, 5 vol., Buc. 1893. — *Ovreiul* roman, Buc. (fără dată).

8. — V. A. URECHIĂ 1834—1901.

Caşì Odobescu, este legat prin începuturile lui literare de epoca regalităţii lui V. Alecsandri. A colaborat chiar la revista marelui poet «România Literară» sub numele de V. Alexandrescu. Făcuse studii serioase la Iaşi, cu înclinare specială spre cercetarea trecutului, a continuat apoi în Spania şi a călătorit prin mai toate ţările occidentale, atras însă în deosebi de cele neolatine, de Italia mai ales. A fost unul dintre cei cari toată vieaţa au luptat pentru apropierea dintre Români şi celelalte popoare romanice.

A ajuns profesor la Iaşi, apoi la Universitatea din Bucureşti la catedra de istoria Românilor. In cadrul acestui curs s'a ocupat şi de istoria literaturii româneşti, publicând şi un mic conspect asupra ei. A desfăşurat o întinsă propagandă culturală naţionalistă, ca membru al Academiei Române şi mai ales ca preşedinte al Ligii Culturale şi al Ateneului Român.

A dat mare atenţiune învăţământului. A luat parte activă la organizarea lui ca profesor, ca funcţionar superior şi ca Ministru al Instrucţiunii publice. A scris mult şi în direcţiunea aceasta, încoronându-şi activitateea cu «Istoria Şcoalelor», cea mai bună publicaţiune în felul acesta la noi.

A cercetat de asemenea multe probleme în legătură cu scriitorii vechi și a dat o frumoasă edițiune completă a lui Miron Costin.

Ocupațiunea principală i-a fost istoria, cercetată după metoda riguroasă a utilizării documentelor, recomandată de Kogălniceanu, Bălcescu și B. P. Hasdeu. In legătură cu felul acesta de activitate trebue să punem activitatea lui literară propriu zisă, care constă în povestiri atrăgătoare din trecutul nostru («Legende române), precum și în piese de teatru cu subiect istoric.

Edițiuni. — Chestiuni școlare: *Școalele sătești în România*, Buc. 1868. — *Localurile de școli sătești*, Buc. 1868. — *Biserica și școala*, Buc. 1877. — *Mobilierul scolastic*, Buc. 1877. — *Anuarul general al Instrucțiunii Publice*, 1863—1868.

Istorice: *Biografii românești*, Iași 1859—1873. — *Carol I-iu*, Buc. 1868. — *Chestiunea Basarabiei*, Buc. 1878. — *Documente inedite din domnia lui Al. Moruzzi*, în *Analele Academici*, Buc. 1892—93. — *Codex Bandinus*, în *Analele Academici*, Buc. 1893-94. — *Domnia lui Caragcà*, în *idem*, Buc. 1896—1901. — *Domnia lui Al. Calimach*, în *idem*, Buc. 1900—1901. — *Istoria Românilor*, 13 vol., Buc. 1891—1902.

Literare: *O vorbă despre lit. desfrânată*, Iași 1863. — *De clasicism, romantism și realism*, Buc. 1865. — *Balul mortului*, farsă, prelucrare din italienește, Buc. 1865. — *Cronicile noastre*, Buc. 1865. — *Femeia română*, Buc. 1865. — *Despre fabule*, Buc. 1866. — *Poezia în fața politicii*, Buc. 1867. — *Despre elocința română*, Buc. 1867. — *Patria română*, Buc. 1868. — *Limba friulană*, Buc. 1868. — *Odă la Eliza*, comedie, Buc. 1869 (trad. italiană, Buc. 1878). — *Fidanțata împăratului*, comedie Buc. 1870. — *Schițe de istoria literaturii române*, Buc. 1885. — *Miron Costin*, opere complete, Buc. 1886—1888. — *Arhimandritul Vartolomeu Măzăreanul*, în *An. Acad.*, Buc. 1887-88. — *Autografele lui Varlaam* în *An. Acad.*, Buc. 1887-88. — *Cron. lui Biv. Stolnic Dumitrache* în *An. Acad.*, Buc. 1887-88. — *Legende române*, Buc. 1891. — *Istoria Școalelor dela 1800 la 1864*, în 2 vol., Buc. 1892.

Opere complete, 6 vol., Buc. 1878-1883, vol. I, II, conferințe și discursuri; vol. III, comedii (Odă la Eliza, Balul Mortului, Fidanțata Impăratului, Vestea cea de bucurie, Advocat ori paiață, Angina difterică); vol. IV, teatru (Vornicul Bucioc, Porcarul și Măria Sa, Banul Mărăcine, Curtea lui Neagoe); vol. V, Scrieri relative la școală; vol. VI, Nuvele, cronici, critici literare.

9. — TEODORESCU GH. DEM.

A făcut studii serioase de clasicism la liceul Sf. Sava şi la Universitatea din Bucureşti şi la Paris. Intors în ţară a fost profesor de limbile latină şi română la Liceul Sf. Sava şi apoi la Liceul Matei Basarab. A participat şi la vieaţa politică, ajungând Ministru al Instrucţiunii. Erà un muncitor neobosit, o fire stăruitoare şi activă, un exemplu rar în împlinirea datoriei. Bun cunoscător al clasicismului şi al limbii şi literaturii noastre vechi, puneà pasiune în cercetări şi-şi păstrà obiectivitatea în darea rezultatelor.

Intreaga-i activitate de scriitor şi-a consacrat-o literaturii populare, studiind-o şi colecţionând-o. In legătură cu ea, s'a interesat de toţi câţi, înaintea lui, o cercetaseră. El a studiat astfel pe Anton Pan şi a utilizat pe Russo, într'o vreme când nimeni nu vorbià de el. Cercetările lui de literatură populară erau totdeauna comparative, fiindcă se specializase cu succes în chestiune. Cunoşteà mişcarea folkloristică la mai toate popoarele apusene.

Incoronarea activităţii şi-a făcut-o prin publicarea celei mai mari şi mai bune colecţiuni de poezii populare româneşti («Poezii populare române», 1885). Erà încoronarea întregului curent început dela 1840 cu Negruzzi, Russo şi Alecsandri, desvoltat apoi şi sprijinit de Odobescu şi Hasdeu. Colecţiunea cuprinde: colinde, cântece de stea şi de vicleim, vasilca, pluguşorul, sorcova, oraţii de nuntă, rugăciuni, cântece şi jocuri de copii, lăzărelul, paparuda, caloianul, ghicitori, probleme numerice, glume şi parodii, cântece de lume, descântece, versuri din basme, cântece vechi.

Ediţiuni. — *Consideraţiuni critice asupra descântecului de apucate*, în revista «Columna lui Traian», 1875. — *Incercări critice asupra unor credinţe, datine şi moravuri*, Buc. 1875. — *Cercetări asupra proverbelor române*, Buc. 1877. — *Vieaţa şi operele lui Eufr. Poteca*, Buc. 1883. — *Poezii populare române*, Buc. 1885. — *Anton Pann*, Buc. 1891—1893.

10. — GH. I. IONESCU-GION 1857—1904.

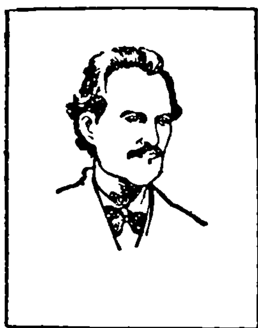
Ca profesor de limba franceză la Şcoala Normală de institutori din Bucureşti şi, după desfiinţarea ei, la liceul Matei Basarab, ca inspector şcolar şi ca secretar general al Ministerului Instrucţiunii, Ionescu-Gion a manifestat un naţionalism cald. A contribuit la aceasta şi pregătirea sa istorică. Cultura lui streină, în deosebi franceză, o puneà mereu în legătură cu a noastră, în serviciul culturii noastre. Deşì principala-i activitate de scriitor erà cea de iestoric, totuşi cunoşteà literatura noastră, se interesà de problemele linguistice şi mai ales de partea lor estetică. Erà un conferenţiar apreciat şi mânuià cu talent o limbă armonioasă şi răsunătoare. Cu aceste unelte a fost unul din popularizatorii de frunte ai ideilor lui Odobescu şi Hasdeu.

Mort în plină activitate din cauza unui acces de inimă, n'a putut da întreaga măsură a talentului său, totuşi conferinţele sale publice, în mare parte publicate, şi cele două opere istorice «Ludovic al XIV-lea şi C. Brâncoveanu» şi «Istoria Bucureştilor» l-au consacrat ca scriitor. El ştià să îmbine în istorie ştiinţa cu arta, să te apropie, să te fure cu cercetările lui. Bogatul material informativ din Istoria Bucureştilor este cu atâta artă înfăţişat, vieaţa de altă dată a Bucureştilor aşà de bine înviată din monumente, din tablouri, din ruine şi din frânturi de fraze, încât nu ştii dacă citeşti istorie, ori roman, fără totuşi ca invenţiunea personală să ia locul adevărului istoric.

Ediţiuni. — *Ludovic al XIV-lea şi C. Brâncoveanu*, Buc. 1884. — *Elementul pitoresc în cronicile române*, Buc. 1885. — *Entuziasmul în trecuta generaţiune*, Buc. 1888. — *Studiul istoriei naţionale în şcolile noastre*, Buc. 1889. — *Geografia în cronicarii români*, Buc. 1889. — *Cum vorbim*, Buc. 1892. — *Portrete istorice*, Buc. 1894.

CAP. XVI.

MIHAIL EMINESCU 1849—1889.

Mihail Eminescu

Marele poet se numià la început Eminovici, după numele tatălui său, administrator la o moşie din judeţul Botoşani. Acolo şi-a petrecut copilăria. Clasele primare le-a făcut la Cernăuţi până la 1860, când a intrat în gimnaziul de acolo. In gimnaziu a învăţat trei ani, repetând clasa II-a. Clasa III-a a învăţat-o la Sibiu. In 1864 se întoarce la Cernăuţi şi prepară în particular. In acel an, trupa românească de teatru Fani Tardini din Bucureşti dă un şir de reprezentaţii la Cernăuţi. Eminescu se duceà în fiecare seară, cu bilet gratuit, procurat de profesorul său I. G. Sbiera. Când a plecat trupa de teatru din Cernăuţi, a plecat şi Eminescu cu ea, urmând-o prin câtevà oraşe din Moldova. In 1866, îl găsim din nou la Cernăuţi, scriind, la moartea lui Aron Pumnul, poezia «Imbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină», prin care îşi dedeà la iveală talentul poetic. Aron Pumnul îi fusese profesor şi protector, şi-i infiltrase dragostea aceea adâncă, curată şi discretă pentru neamul său, caracteristică poetului.

In vremea aceasta l-a cunoscut Caragiale, ca sufleur. Dormià într'un grajd, având cu sine un geamantan cu cărţi, în special opere din literatura germană. Se crede că

a încercat să-și continue studiile la Blaj și anume clasa V-a, tot ca preparat particular, și că ar fi căzut la examen. In 1869, toamna, părinții îl trimit la Viena (în drumul acesta el a cunoscut și Beiușul, alt centru de românism). La Viena a audiat în deosebi pe filozoful Zimmerman și pe filologul Musafia. Tot acolo avù prilej să se pună în curent cu literatura occidentală, în deosebi cu cea germană și să desfășure o frumoasă activitate naționalistă printre colegii săi români. Acolo a găsit pe studenți grupați în două societăți: «România» și «Junimea». Unii erau partizani ai lui Simeon Bărnuț, alții ai lui Titu Maiorescu, după cum înainte unii fuseseră partizanii lui Șaguna, alții ai lui Bariț. El a fost partizanul împăcării și astfel s'a ajuns la o singură societate «România Jună», care a pregătit congresul studențesc dela Mănăstirea Putna în 1871. Societatea «România Jună» din Viena cuprindeà studenți români din toate ținuturile românești, cari trăiau într'o atmosferă de respect al trecutului și al tradiției. Acolo studenții studiau pe Șincai, Maior, Bălcescu, Alecsandri, etc., cântau cântece patriotice românești, jucau jocurile țărănești și purtau la serbări costumele naționale. Se întoarse în țară și peste câtvà timp plecă la Berlin, ca să-și întregească studiile. Trăià din leafa de funcționar pe lângă agenția noastră diplomatică de acolo. Venì însă repede înapoi și fu numit director la biblioteca din Iași. In acest timp avù prilejul să-și astâmpere setea lui de cărți vechi românești. Ii plăceau atât de mult, încât citià fragmente din ele la ședințele Junimii, ba făceà și traduceri în limba germană, cu scopul de a răspândì în cercuri streine interesul pentru vechea noastră literatură. Fu apoi revizor școlar. Inlocuit din această funcțiune, intră ca redactor la ziarul «Curierul de Iași». In 1877 plecă la București și intră în redacțiunea ziarului «Timpul». Colaborarea lui la acest ziar este una din paginile de aur ale ziaristicei noastre. Ca redactor al «Timpului», fu trimis să asiste la desvelirea statuei lui Ștefan cel Mare la Iași, în 1883. Atunci scrise el «Dela Nistru pân'la Tisa».

Trăia vieaţă neregulată. Citià şi scrià nopţi întregi, bând cafele şi fumând. Mâncarea de asemenea îi erà neregulată: uneori prea mult, adesea de loc şi la ore neregulate. Caragiale ni-l arată astfel: «Vesel şi trist, comunicativ şi ursuz, blând şi aspru, mulţumindu-se cu nimica şi nemulţumit totdeauna de toate. Acì de o abstinenţă de pustnic, iar apoi lacom de plăcerile vieţii, fugind de oameni şi căutându-i».

Tot în 1883 se îmbolnăvì. Cu toate îngrijirile ce i s'au dat şi în ţară şi în streinătate, cu toată călătoria prin Italia (Veneţia, Florenţa), nu se mai putù restabilì definitiv. Fu internat la ospiciul de alienaţi din Mănăstirea Neamţul, de unde, după cinci luni, ieşì vindecat. După doi ani, boala a reapărut. Poetul a fost internat în Bucureşti în Casa de sănătate Şuţu, unde a şi murit. A fost dus la groapă de un grup restrâns, dar ales.

Erà o fire mândră, timidă şi discretă. Ii plăceà vieaţa sub toate manifestările ei, dar sărăcia şi lipsurile la început şi boala la urmă i-au frânt avântul. Puţini scriitori români au luptat cu greutăţile existenţei ca Eminescu, greutăţi cu atât mai chinuitoare, cu cât îşi dedeà seama, fără să greşască, de superioritatea lui. Cu câtă mândrie spune iubitei care nu-l înţelesese:

Tu trebuià să te cuprinzi
De acel farmec sfânt
Şi noaptea candelă s'aprinzi
Iubirii pe pământ.

Această mândrie a trebuit să se umilească cerând pâinea zilnică. Putem înţelege cât de mare îi fusese lipsa din ce a scris odată: «Dacă vă este cu putinţă de a-mi venì în ajutor, vă rog a o face cât de curând, căci cea mai neagră mizerie mă ameninţă» (10 Noemvrie 1887). Atunci l-a ajutat Consiliul judeţean din Botoşani cu subvenţia de 120 lei lunar, atunci a publicat V. G. Morţun volumul «M. Eminescu, proză şi versuri», ca din vânzare să se poată venì în ajutorul poetului.

Din aceleaşi cauze începuse să fugă de oameni, să dorească singurătatea, noaptea şi întunericul. Peisajele lui sunt totdeauna luminate de lună, nu de soare.

Sufletul îi erà de o fină rezonanţă şi de o extraordinară bogăţie. Palpità la orice suferinţă şi se indignà de orice ticăloşie. Urmaşul său Al. Vlahuţă l-a înţeles de minune în poezia «Lui Eminescu».

A ţinut anume să se cultive. Citià şi cercetà cu o pasiune de savant. Puţini au citit cărţile noastre vechi cu atâta interes ca el şi nici unul cu folosul lui. Puţini au cutreerat pământul românesc cu atâta lăcomie de a privì poziţiuni măreţe, de a admirà costumele diferitelor ţinuturi, de a cunoaşte obiceiurile. Dela Russo şi Alecsandri, nimeni nu mai colindase văile şi munţii în căutare de poezii populare. Eminescu a făcut-o. Sufletul îi erà plin de trecutul şi de prezentul neamului său. N'a trecut cu vederea nici streinătatea, nici operele ei. Călătorind la Viena şi Berlin, a sorbit cu lăcomie în special produsele literaturii germane, de cari se apropiase încă de când învăţase la Cernăuţi. Nu-i plăceau însă streinii, fiindcă neamul său erà împiedicat în desvoltare din cauza lor. Ruşii, Austriacii, Ungurii, Grecii, Bulgarii îi apăreau ca duşmani. Ar fi vrut un pământ românesc numai cu Români, cu Români de sânge curat, fără amestec. Până la moarte a trăit cu frica în suflet că streinii vor înăbuşì românismul. El a pus în versuri blestemul grozav : «Cine-a îndrăgit streinii, mânca-i-ar inima câinii !» Nu înţelegeà însă prin siguranţa viitorului numai pe cea politică. Nu se încălzià de idealul generaţiei precedente : Unirea dela 1859, independenţa, nici chiar de Unirea cea mare, pe care o prevedeà şi care a şi venit după moartea lui, fiindcă i se păreà preà puţin. Voià independenţa reală, desvoltare liberă a facultăţilor poporului său, independenţa economică şi culturală deplină. «Istoria celor din urmă 50 de ani», zice el, «pe care mulţi o numesc a regenerării naţionale, mai cu drept cuvânt s'ar puteà numì istoria nimicirii răzeşilor şi breslaşilor. Nimicindu-se însă talpa ţării, erà neapărat ca şi stâlpii să cadă. Au că-

zut și boierii. O clasă este într'un popor un factor al armoniei societății, deaceea rău este că au căzut răzeșii, rău că au căzut breslașii, rău că au căzut boierii, căci se vor vedeà urmările. Se va vedeà cum influențele streine găsesc în falangele naționale goluri din ce în ce mai simțitoare, cum funcțiunile vieții economice degenerează, cum artere streine intră în corpul nostru social, cum dispar clasele pozitive al Moldovei om cu om, clasă cu clasă, cum pământul românesc devine un teren de exploatare pentru industria streină... Unde bacalul boierit și-a închis dugheana, și-a deschis-o Evreul. Unde fiul blănarului s'a făcut cinovnic, blănarul evreu și-a deschis dugheana. Unde ciubotarul român s'a făcut custode al urbei — adică paznic de noapte — acolo Evreul și-a deschis ciubotărie» (în «Influența austriacă»). Dușmanii erau deci streinii, și cei din afara hotarelor politice românești, și cei dinăuntru, și cei ce se dedeau de Români fără să fie și prin sânge. De acì teoria «păturii suprapuse». Conducătorii Românilor nu sunt Români curați, ci aciuați între ei de o generație-două, lucrând contra aspirațiunilor și pornirilor firești ale unui popor, pe care nu-l cunosc. Partea II-a din «Satira III-a» dă expresiune artistică acestei teorii. Puritatea rasei, ura contra streinilor și influența romantismului german l-au dus și la idealizarea trecutului, când, credeà el, Românii nu se amestecaseră cu streinii și când numai dintre ei se alegeau elementele productive și conducătoare. In «Epigonii» idealizează vechea noastră literatură, în «Satira III-a» idealizează vremea lui Mircea cel Bătrân, în «Doina» pe a lui Ștefan cel Mare. In trecut, Românii aveau un ideal, în prezent nu. Mircea și Ștefan credeau în idealul lor de neatârnare, scriitorii credeau în sfintele lor gânduri, generația lui nu crede în nimic. Poetul se așeză, prin partea aceasta a operei, alături de generațiunea idealistă, cântând cașì ea trecutul, dar cu mai mult talent, cu mai mare putere și adâncime, cu o armonie unică de limbă și de versificație. Avântul epic, atât de căutat de generațiunea precedentă, l-a realizat el în «Satira III-a», frumusețea li-

niilor sufleteşti ale personajelor eroice din trecut tot el a realizat-o. A completat însă tabloul cu biciuirea fără seamăn a prezentului, cu nepăsare, dispreţ şi scepticism. Reluând o imagină a poetului francez Alfred de Musset, care spusese în «Namouna» «tel est le monde hélas el tel était Hassan», Eminescu încheie astfel «Epigonii»:

Rămâneţi dară cu bine sfinte firi vizionare,
Ce făceaţi valul să cânte, ce puneaţi steaua să sboare,
Ce creaţi o altă lume pe-astă lume de noroi.
Noi reducem tot la praful azi în noi, mâne'n ruină,
Proşti şi genii, mic şi mare, sunet, sufletul, lumină.
Toate-s praf... Lumea-i cum este şi ca dânsa suntem noi.

Celălalt ideal al generaţiei precedente, utilizarea comorilor artistice ale poeziei populare, l-a realizat şi Eminescu. Am citat mai sus «Doina», constituită numai din imagini şi forme populare, putem adăugà «Ce te legeni, codrule», «Făt-frumos din tei», «Freamăt de codru», «Revederea» «Crăiasa din poveşti», «La mijloc de codru des», şi mai ales artisticul basm «Făt frumos din lacrimă». Eminescu a rămas neîntrecut în talentul său de a descoperì frumuseţile populare şi de a închegà cu ele o operă de artă.

Pentru prezent însă aveà priviri de sceptic. In sonetul Veneţiei încheie într'un singur vers filozofia aceasta: «Nu 'nvie morţii, e'n zadar copile», în versul desprins de el din sunetul ceasornicului dela San-Marc. Oceanul se sbate mânios să-şi învieze mireasa, Veneţia, dar de geaba. Vechile palate, cari răsunau altă dată de cântări, astăzi stau tăcute. Pereţii lor sunt goi, luminaţi nu de candelambrele artistice şi orbitoare, ci de razele lunii. Cetatea e un cimitir. Ea simbolizează pentru poet vieaţa prezentă. In «Glossa», scepticismul e formulat ca doctrină. Intr'o măiastră împletitură de versuri, în joc feeric de idei, neîncrederea şi indiferentismul faţă de tot ce ne înconjoară se strecoară pe nesimţite în suflet. Aceeaş notă în partea II-a din «Epigonii», în partea finală din «Satira II-a».

Adesea poetul accentuează şi mai mult nota şi atunci apare pesimismul, ca în «Mortua est», unde moartea fe-

cioarei iubite îi smulge ultima picătură de credință în divinitate; ca în «Rugăciunea unui Dac», unde poetizează distrugerea și condamnă existența; și ca în majoritatea poeziilor sale filozofice. Acestea culminează în «Luceafărul», cu admirabila teză a izolării forțate a geniului de restul omenirii, după cum proza lui filozofică culminează în «Sărmanul Dionis», unde poetul izbutește să ne ducă pe înălțimi amețitoare de gândire și totdeauna în cadrul celei mai calde poezii, după ce în nuvela «Hristos a'nviat» ne dă o splendidă apologie a credinței.

Poezia lui erotică e stăpânită și ea de melancolie adâncă, de duioșie rară și pornește dintr'o covârșitoare sinceritate. Mai ales prin ea a pătruns poetul în massele adânci ale cititorilor. Puse pe muzică, multe din ele stăpânesc încă gustul celei mai mari părți din publicul nostru.

Eminescu a fost cunoscut până prin 1900 numai după ceeacee publicase în revista «Convorbiri Literare», părți din opera sa alese după gustul său și al cercului literar pe care-l frequentă. O activitate redusă numai la poeziile publicate apoi în volum de Titu Maiorescu și la nuvelele «Cezara», «O aniversare», «Hristos a 'nviat», «Răpirea Bucovinei», «Sărmanul Dionis» și la basmul «Făt-frumos din lacrimă». Maiorescu aveà însă la el și alte manuscripte. Când le-a pus la dispozițiunea publicului după moartea poetului și când bună parte din ele s'au publicat («Literatura populară», «Poezii postume», «Geniu pustiu», roman, «Scrieri politice și literare», «Bogdan Dragoș»), Eminescu a apărut într'o haină nouă, nu mai frumoasă ca cea de până atunci, dar mai adevărată. Cădeà afirmațiunea lui Maiorescu dela 1897 că «ar fi fost crescut Eminescu în România sau în Franța și nu în Austria și în Germania: ar fi moștenit sau ar fi agonisit el mai multă sau mai puțină avere... ar fi întâlnit în vieața lui sentimentală orice alte figuri omenești: Eminescu rămâneà acelaș, soarta lui nu s'ar fi schimbat». Poetul a apărut deodată ca un cugetător înalt, dar preocupat de soarta poporului său, nu de a omenirii, și un produs al vieții românești, nu al celei u-

niversale. Vieaţa lui scurtă l-a împiedicat să-şi desăvârşească opera şi ce a fost mai estetic în ea s'a cunoscut într'adevăr înainte de 1900, dar nu e mai puţin adevărat că activitatea reală a scriitorului nu poate fi înţeleasă fără materialul publicat după 1900. In acest material trăià dovada unei puternice afinităţi între Eminescu şi Ardeal, mult mai puternică decât ne-o închipuim din faptul că cel mai iubit profesor al său fusese Ardeleanul Aron Pumnul şi că trăise la Viena în mijlocul studenţilor ardeleni dela «România Jună». Eminescu învăţase poate un an şi la Blaj. Petrecuse în Ardeal şi Banat alţi doi ani ca souffleur în trupa de teatru Pascali şi intenţionà să ţie prelegeri în Maramureş. A cules poezii populare din Ardeal, a apărat pe Românii din Ardeal contra administraţiei vitrege de atunci în ziarele din Pesta, din Ardeal şi din vechiul regat, a cântat în versuri pe Horia, Avram Iancu şi Andrei Mureşeanu (pe acesta într'un poem dramatic), s'a inspirat din revoluţiunea ardeleană dela 1848 în schiţa de roman «Geniu pustiu», opune sănătatea de concepţii a Ardelenilor stricăciunii de dincoace de munţi, afirmă că pe la 1870 ştiinţă la noi făceà un singur om : Timoteiu Cipariu la Blaj, apără pe Aron Pumnul contra lui D. Petrino, apără pe Şincai şi pe Maior şi-i numeşte «nemuritori şi mari» mai afırmă că şi geograficeşte Muntenia şi Moldova sunt prelungiri ale Ardealului.

Manifestările prime ale viitorului mare poet s'au făcut sub influenţa şcoalei poetice a lui Bolintineanu şi Alecsandri şi a urmaşilor lor. In revista «Familia» din 1866 el publică sub titlul «De-aş aveà», o poezie identică cu «Doina» lui V. Alecsandri. Poezia lui «Din streinătate (1866) reaminteşte de aproape «Adio Moldovei» a lui Alecsandri şi «Cântecul streinătăţii» a lui Gh. Creţeanu. Patriotismul din «Ce-ţi doresc eu ţie, dulce Românie» este acelaş din epoca lui Alecsandri şi a poeţilor următori şi diferite de patriotismul «Doinei» şi al «Satirelor». Dela Bolintineanu a luat scenele romantice exagerate, ca cele din «O călărire în zori», versurile săltăreţe din aceeaş poezie, ex-

presiuni ca «auroasă», întrebuinţarea participiului prezent ca adjectiv: «metalica vibrândă a clopotelor jale», «în cânturi răsunânde», «lebăda murindă». Dela urmaşii lui Alecsandri a luat legătura strânsă dintre dorul de ţară şi cel de casă şi de copilărie, cântarea căminului copilăresc, ceeace nu vom mai întâlnì în activitatea lui de mai târziu; tot sub influenţa lor a respins formele verbale în «-ez», şi «-esc», scriind «întoană», «turbă», «răspânde», «plană» (în loc de «intonează», «turbează», «răspândeşte», «planează»), tot dela ei a luat «stelă» şi «flamă» (în loc de «stea» şi «flacără»). In epoca strânsului său contact cu Ardealul apar ardelenisme: «abstrăgând dela chestiune», «bină», (scenă, din germ. Bühne), «esmite«, «prorupse», «admoniţiune», «încercam a venì cu mine însumi în clar». I-a fost însă destul vulturului să-şi ia sborul. Nu s'a mai scoborît din sferele înalte şi senine. Şi-a creat o limbă nouă, o versificaţie nouă, imagini de un colorit fin şi variat, îmbrăcând în ele puternice simţiri şi cugetări adânci. S'a explicat marea sa influenţă asupra contemporanilor şi urmaşilor numai prin forma lui, atât era de atrăgătoare prin noutatea şi farmecul ei. Adevărul e însă că la noutatea formei se adăugà şi îndrăzneala concepţiunii. După beatitudinea generală în care se complăceà generaţia dela 1870—80 pe urma succeselor noastre politice, ca desnodământ al unor lupte de o jumătate de veac, după lumina, fericirea şi gloria cântată de Bolintineanu şi de Alecsandri şi mai ales după repetarea continuă a concepţiunii aceleia de către şcoala literară a lui Alecsandri, spiritul public s'a întors brusc spre nemulţumire şi răsvrătire, spre scepticism şi pesimism. Eminescu a apărut. A avut sensibilitatea puternică şi a vibrat de aspiraţiunile noi, a avut talentul superior să le exprime şi să le potenţeze artistic şi a ajuns idolul unei noi generaţii.

Ediţiuni. — *Poezii*, Buc. 1883 (ed. T. Maiorescu); ed. II Buc. 1887; ed. IV Buc. 1889; ed. VI-a Buc. 1892; ed. VII Buc. 1895; ed. VIII-a Buc. 1901; ed. Şaraga, Iaşi (fără dată); ed. I. Scurtu, Buc. 1908; altă ed. I. Scurtu, Buc. 1910 (cu titlul «Lumină de

lună»); ed. N. Iorga, vol. I, 1866—1879, Buc. 1922. — *Proză și versuri*, Iași 1890 (ed. V. Gh. Morțun). — *Culegere de articole*, Buc. 1891; ed. II Buc. 1896. — *Articole politice*, Buc. 1910; ed. II-a (D. Murărașu), Craiova, Scrisul Românesc, 1893. — *Diverse*, Iași 1893 (ed. I, L. Caragiale). — *Nuvele*; Iași 1893. — *Literatură populară*, Buc. 1902 (ed. Il. Chendi). — *Poezii postume*, Buc. 1902 (ed. Nerva Hodoș); ed. II-a, Buc. 1905 (ed. Il. Chendi). *Geniu pustiu*, roman, Buc. 1904 (ed. I. Scurtu); ed. II-a Buc. 1908; ed. III-a, Buc. 1909. — *Scrieri politice și literare*, Buc. 1905 (ed. I. Scurtu). — *Bogdan Dragoș*, Buc. 1906. — *Icoane vechi și noi*, Văleni 1909.

CAP. XVII.

Dela Eminescu la Coşbuc.

1. — AL. VLAHUŢĂ 1858—1919.

In timpul groaznicului răsboiu dela 1916—1918, când oficialitatea, armata şi mare parte dintre intelectuali se refugiaseră din toată ţara în Moldova, Vlahuţă se aflà la Iaşi. Fugise şi el cu familia din R.-Sărat, unde soţia sa aveà o mică moşioară, fugise într'un car cu boi şi ajunsese cu mare greutate la Bârlad, locul de naştere, şi de acolo în capitala Moldovei. Erà aproape de 60 de ani, după un trecut literar glorios. Publicul vorbià cu emoţiune de el, îl respectà ca pe un oracol. Un articol, o poezie de a lui se sorbiau cu nesaţiu, se păstrau cu sfinţenie. Cuvântul lui se ascultà fără murmur, cu capul plecat. Şi cuvântul erà plin de amărăciune pentru atâta lume care nu simţià în deajuns nenorocirea şi plin de îmbărbătare pentru vitejii cari străjuiau redusele hotare.

Erau proaspete în memoria publicului nuvelele şi schiţele întitulate «Dreptate» (1914), apărute nu târziu după «La gura sobei» (1911), în care scriitorul dedeà adânci analize sufleteşti şi sociale, totdeauna în serviciul discret al idealurilor morale. Vlahuţă mai erà autorul studiului atât de simţit şi de bine scris despre pictorul Grigorescu, mai erà poetul frumuseţilor ţării («România Pitorească») şi al trecutului ei glorios («Din trecutul nostru»). Mai reprezentà atunci 35 de ani de activitate şi de luptă literară. Publicase încă de tânăr, ca advocat în Târgovişte, ziarul «Armonia» (1881—1883), colaborase la «Revista Nouă»

a lui Hasdeu între 1888—1890, condusese revista «Viața» (1893—1896), întemeiase revista «Semănătorul» cu Coșbuc (1901), condusese biblioteca săptămânală «Scriitorii Români», unde adunase cu gust cele mai de preț nuvele românești, condusese revista «Lamura» și împreună cu Brătescu-Voinești, ziarul «Dacia». O fire bună și îngăduitoare, un caracter blând, completau justificarea admirațiunii pe care generațiunea răsboiului celui mare i-o arătă.

Vlahuță s'a născut în satul Pleșești pe valea Similei din județul Tutova. Părinții erau mici proprietari de pământ. Clasele primare și liceul le-a făcut la Bârlad. Pe temeiul examenului de bacalaureat a fost numit întâi institutor în Târgoviște, apoi profesor suplinitor la gimnaziul de acolo. A urmat și dreptul și-a ajuns advocat, fără să-și fi luat licența.

Vlahuță a început ca adept al lui Eminescu, al cărui cult l-a întreținut cu pioasă religiozitate. A continuat satira violentă și necruțătoare în «Delendum», «Unde ne sunt visătorii», «Liniște», a reluat problema credinței în divinitate în «Din Prag», «La icoană», redând în versuri mișcătoare sbuciumul sufletului între suportarea suferințelor supraomenești și între îndoiala de bunătatea divină, a scos la iveală fiara ascunsă în inima omenească în «Homo homini lupus». A păstrat și el nota închisă, mohorîtă a suferinței, a melancoliei și a întunericului. I-au plăcut și lui la început peisajele de lună, a privit și el sceptic la tot ce-l înconjură. S'a răsvrătit și el cu cei ce suferă («1907») ca altă dată Eminescu («Impărat și proletar»). Contribuise la aceasta și amintirile copilăriei. De mic fusese bolnăvicios. Până la 9 ani stetese mai mult în pat și nu ieșise de loc din curtea părintească. El a cântat durerea celor săraci, tristețea bătrânilor când își aduc aminte de tinerețe, suferința fetelor cari se duc la mănăstire, durerea geniilor cari suferă suferința tutulor și se distrug pe ele luminând pe alții (Lui Eminescu).

Aceeaș notă decepționistă apare în primele lui scrieri în proză. Sub influența realismului francez și a poeziei emi-

nesciene manifestă predilecţiune pentru zugrăvirea suferinţei şi a durerii (cea dintâi dintre nuvele poartă chiar titlul «Din durerile lumii»). Astfel se manifestă el în «Nuvele» şi în romanul «Dan».

Pe încetul însă dragostea de vieaţă triumfă. Semnalul il dă poezia «Iubire», care deschide volumul cu acelaş titlu:

Iubire, sete de vieaţă,
Tu eşti puterea creatoare,
Sub care inimile noastre
Renasc ca florile în soare.

Atins de farmecul vieţii
Mă simt o forţă'n univers
Şi glasul meu devine cântec,
Gândirea mea devine vers.

Poezia cuprinde apoi patru părţi, în cari se cântă scene de iubire. Existenţa, divinitatea sut acum altfel privite. In faţa iubitei moarte, nu se mai revoltă ca Eminescu, ci se pleacă înălţându-şi gândul la atotputernicia divină:

Slavă şi închinare-adus-am bunului stăpân al lumii.

In «Hristos a'nviat» idealizează jertfa pentru cei ce suferă şi încrederea în mântuirea creştină. In altă bucată se face apostolul unei noi credinţe literare şi-şi regretă trecutul:

Am bocit şi eu... nimicuri ce-mi păreau pe-atuncea sfinte.

Şi să-ţi cheltueşti puterea celui mai de seamă dar,
Ca să-i faci mai răi pe oameni şi mai sceptici şi mai trişti?
Asta vi-i chemarea sfântă de profeţi şi de artişti?

Acelaş optimism şi dor de luptă stăpâneşte întreaga sa activitate următoare. Il preocupă răspândirea culturii în massele adânci. Scrie atunci articolul «Indemn» şi îndată după aceea cere cărţi pentru popor, scrie vestita «Chemare»

contra abuzului de întrebuinţare a limbii franceze, scrie «România Pitorească» şi «Din trecutul nostru», în cari nu pierde niciodată prilejul de a scoate în evidenţă meritele mulţimii. Mulţimea a păstrat Daciei caracterul roman, fiindcă n'a putut plecà odată cu armatele împăratului Aurelian. Mulţimea a zidit bisericile şi mânăstirile lui Ştefan cel Mare (poezia «Dreptate»).

Ştie să dea vieaţă descrierilor din «România Pitorească», legând localităţile de numele oamenilor mari, de popoarele pe cari le aduc aminte, de obiceiuri, de legende. Când vorbeşte de T.-Severin, vorbeşte şi de podul lui Traian şi de luptele Romanilor cu Dacii. La Islaz apare revoluţiunea dela 1848 cu popa Şapcă. La Turnu-Măgurele, luptele cu Turcii ale lui Mircea, Mihai şi Carol I-iu. La Giurgiu, Călugărenii. La Galaţi vorbeşte de Negri, Cuza şi Unirea Principatelor. La Constanţa trec pe dinaintea noastră Fenicienii, Elenii, Romanii, Genovezii şi Turcii şi citim legenda Medeiei. La Motru întâlnim pe Eufrosin Poteca, la Târgovişte pe Eliade, Cârlova, Alexandrescu. La Herţa pe Asachi. La Gorj ne vorbeşte de stâne, ciobani şi mulsul oilor, de vieaţa şi portul din Novaci. La Muntele Babelor din Mehedinţi aflăm legenda lor. La Tismana aflăm legenda lui Nicodim, întemeietorul.

Din ce se apropià de sfârşitul vieţii, arta lui îşi asocià morala; şi valoarea educativă a operelor se accentuà («La gura sobei» şi «Dreptate»). Cântase în tinereţe suferinţa, voià acum să-i găsească leacul. Leacul erà înblânzirea sufletului omenesc prin bunătate.

Ediţiuni — *Nuvele*, Buc. 1886. — *Poezii*, Buc. 1887. — *Din goana vieţii* (proză şi versuri), Buc. 1892. — *Icoane şterse*, nuvele, Buc. 1893. — *Dan*, roman, Buc. 1894. -- *Un an de luptă*, Buc. 1895. — *Iubire*, poezii, Buc. 1895. — *In vâltoare*, nuvele, T.-Jiu 1896; ed. II, Buc. 1901. — *Poezii*, Buc. 1899; ed. II, Buc. 1904; ed. III, Buc. 1909; ed. IV, Buc. 1915. — *Clipe de linişte*, nuvele, Buc., 1899; ed. II-a, Buc. 1907. — *România pitorească*, Buc. 1901; ed. II-a Buc. 1902; trad. franceză, Buc. 1903; ed. III-a, Buc. 1906; ed. IV-a în «Bibl. p. toţi», No. 272—274. — *Din trecutul nostru*, Buc. 1908. — *File rupte*, Buc. 1909 (proză). — *Pictorul Grigorescu*, Buc.

1910, (ed. franceză de L. Bachelin, Buc. 1911). — *La gura sobei*, Buc. 1911 (proză). — *Dreptate*, nuvele, Buc. 1914; ed. II-a, Buc. 1922.

2. — DUILIU ZAMFIRESCU. 1858—1922

Duiliu Zamfirescu

Până în 1920, Duiliu Zamfirescu s'a consacrat numai diplomației și literaturii. Ca diplomat a cunoscut mai toate capitalele europene. Dintre ele, la Roma a stat 15 ani. A trăit în lume străină, dar mai mult în lume latină, în mijlocul acelei vechi civilizațiuni romane și italiene.

In timpul marelui răsboiu, sguduit și el ca toată lumea românească de puțina noastră pregătire pentru grelele probleme pe cari le ridicau cerințele noi ale românismului, s'a hotărît pentru vieața politică. A fost reprezentantul diplomatic al vechiului regat în Basarabia, în scurtul timp cât ținutul acesta a fost independent, după deslipirea de Rusia, a fost deputat și prezidentul Camerei Deputaților care a votat împroprietărirea țăranilor.

A murit fericit, ca altă dată V. Alecsandri, fiindcă a apucat vremi pe cari le-a cântat și le-a dorit. In 1914, în prefața unei noui edițiuni a romanului său «Vieața la țară» scrià despre romanele lui : «Firul conducător al acestor cinci lucrări apare astăzi destul de limpede : voiam să întorc dragostea Românilor către pământul lor din valea Dunării și, cu ei, să iau Ardealul. Cine a citit «Indreptări» și «Ana», a înțeles că pregătiam pe tânărul Comăneșteanu pentru acest sfârșit. Trebuià să scriu al VI-lea și cel din urmă volum... Poporul român pare că vrea să scrie el însuși această pagină. Ca patriot, mie nu-mi rămâne decât să mă închin lui și să-i dăruesc cei doi băieți ce mi i-a dat Dumnezeu». Intr'altă prefață, la ediția din 1821, ziceà : «Cel ce scrie aceste rânduri este un om... care

a avut marele noroc de a fi trăit o vieaţă întreagă hrănind un dor şi de a se apropià de sfârşitul vieţii cu dorul împlinit. Timp de 40 de ani am suspinat după Transilvania ; timp de 15 ani am trăit la Roma, adorând pe Traian; timp de doi ani am făcut parte din parlamentul României Mari, în care am lucrat alături de fraţii noştri din Ardeal şi Banat, din Bucovina, din Basarabia la consolidarea frumosului nostru stat «Dacia Traiană».

In literatură s'a impus ca poet, nuvelist şi romancier. Ca poet păstrează la început, caşi Vlahuţă, urma vădită a eminescianismului, mai ales în factura versurilor şi în preferinţa pentru nota filozofică şi pentru cântarea suferinţei. Influenţa lui Eminescu se resimte şi în cele dintâi scrieri în proză, împrumutându-i nota pesimistă, ca în romanul «In faţa vieţii». Pe încetul însă, prin desvoltarea talentului şi prin influenţa culturii clasice, scriitorul a devenit şi a rămas până la sfârşitul vieţii partizanul hotărît al clasicismului în literatură. Ale lui sunt versurile acestea : «A fi rece şi frumoasă, simbolul eternei arte».

In nuvele, unele cu subiect din lumea diplomaţilor («John James», «O partidă în trei», «O muză»), ori din vieaţa italiană («Alessio», «Singurătate»), altele cu subiect românesc («Furfanţo», «Spre Coteşti», «Petrică», «Buşcă», «La Buduiu»), se distinge la început prin preferinţa pentru scenele romantice şi peste tot printr'un fin simţ de observaţiune şi de analiză sufletească, mai ales în zugrăvirea tipurilor feminine, precum şi prin darul de a redà natural scenele şi caracterele.

Ca romancier, după «In faţa vieţii», ne-a dat «Lume nouă şi lume veche». Criticul Dobrogeanu-Gherea ridiculizase pesimismul din «In faţa vieţii», ca cevà fals, convenţional în articolul său «Pesimistul dela Soleni», după numele satului de naştere al eroului principal. Ca răspuns, Duiliu Zamfirescu a scris «Lume nouă şi Lume veche», încercând să ridiculizeze falsul socialism, cu aluziune la criticul său. Stroeştii din romanul său sunt socialişti cu numele, dar în realitate cei mai nesuferiţi burgheji. Pe ţă-

rani îi speculează, deşi se dau de apărători ai lor, iar fata lor Mimi e o depravată. Aceasta e «lumea nouă». In faţa ei stă «lumea veche» cu moravuri bătrâneşti şi curate şi ca antiteză a lui Mimi ni se zugrăveşte admirabil Henrieta, de o cinste sufletească şi o delicateţă şi fineţă rare.

Un ideal, hrănit o vieaţă întreagă, al lui Duiliu Zamfirescu a fost să dea literaturii româneşti romanul ce i se cuveniă, inspirat din vieaţa poporului românesc, din aspiraţiunile sale şi scris în limba fixată de Negruzzi şi de Bălcescu. Atunci a început el seria celor 5 romane: «Vieaţa la ţară», «Tănase Scatiu», «In războiu», «Indreptări» şi «Ana», toate privind vieaţa familiei Comăneşteanu. Scriitorul a ales vieaţa agricolă, cu plugari (Stoica, Lefter), cu arendaşi (Tănase Scatiu), cu proprietari (Conu Dinu, Saşa, Matei), şi a zugrăvit-o în romanele «Viaţa la ţară» şi «Tănase Scatiu». Aceasta era vieaţa din vechiul regat. In faţa ei a pus pe cea din Ardeal în romanul «Indreptări». Din momentele mari ale neamului românesc a ales războiul independenţei, înfăţişându-l într'al treilea roman din seria de cinci («In Războiu»). Intâlnim acolo soldaţi, ofiţeri, pe Domnitorul Carol I-iu, pe cei rămaşi în ţară, dar atenţiunea autorului s'a îndreptat în deosebi asupra «câtorvă familii pământene cari s'au strecurat prin negura fanariotă şi au adus în războiu toată vigoarea boierimii depe vremea marilor noştri Domni». Din Milescu şi din Comăneşteanu, reprezentanţi ai unor asemenea familii, autorul a şi făcut eroii romanului. Romanul începe cu pregătirea războiului şi se termină după asaltul Griviţei, care aduce moartea celor două personaje principale: devotamentul acestora fusese pus destul în evidenţă şi romanul se puteă sfârşi. Inlăuntrul acţiunii principale, totdeauna bine condusă, deşi nu cu destul avânt, întâlnim amănunte interesante: glume între soldaţi, trupe în marş, trecerea Dunării noaptea pentru spionaj, atac de sentinele. Intâlnim personaje bine închegate, stări sufleteşti caracteristice: aşă capitolul consacrat maiorului Şonţu, scena şi duioasă şi puternică din ajunul asaltului dela Griviţa, când

maiorul încredinţează locotenentului de rezervă Comăneşteanu pachetul pe care să-l trimită surorii sale, în cazul când ar cădeà în luptă. Seria romanelor sale, scriitorul voià s'o încheie cu luarea Ardealului, dar n'a continuat. Soluţia viitorului nostru apăreà, din romanele lui, într'o încrucişare a elementului sănătos din vechiul regat (după el, a vechilor proprietari de pământ) cu elementul ardelean. Tema nu este însă expusă ca într'o publicaţiune de propagandă. Ea rămâne în suflet după ce pătrunzi cu autorul în vieaţa de fapt pe care ne-o înfăţişează cu preciziune, cu poezie şi cu natural. Multe din personajele lui se ridică la rangul de adevărate tipuri, mai ales în «Vieaţa la ţară». Saşa este educaţia reuşită, bunătate, seninătate în gânduri şi sentimente, linişte în acţiune, armonie şi concentrare în toată fiinţa ei fizică şi sufletească. Tănase Scatiu este arendaşul cunoscut din vremea vechiului regat: bădăran, brutal, speculator, hoţ, în legătură cu samsarii pentru specularea slăbiciunilor şi nevoilor băneşti ale proprietarilor, preţuind banul înainte de orice: «S'au dus vremurile alea!» zice Tănase Scatiu. «Acuma chimiru! Ai bani? Eşti boier. N'ai bani? Poţi să fii coborît cu hârzobul din cer, tot de geaba!» Conu Dinu e idealul proprietarului de moşie: iubitor adânc de pământ, cinstit, sobru, prieten al ţăranului. Stoica şi Lefter reprezintă ţărănimea: Stoica pe cea veche, răbdătoare, supusă, Lefter pe cea nouă, nerăbdătoare, aprinsă, gata de răscoală. Alături de ei apar şi celelalte figuri ale vieţii săteşti, ciobanul, preotul, primarul, jandarmul, vechilul. Intâlnim apoi obiceiurile: beţia, aducerea sfintei pentru ploaie, obiceiurile la înmormântare. Vieaţa se completează cu revolta ţărănească, cu drumurile noroite şi prăfuite şi cu poezia câmpului, pentru cine o poate simţi. In «Ana» personajul principal se ridică la înălţimea unui caracter. Ana este gelozia însăşi şi romanul întreg e analiza acestei stări bolnăvicioase.

Duiliu Zamfirtscu a scris şi piese de teatru: «Poezia depărtării», «Voichiţa», etc., fine şi delicate analize sufleteşti, dar ca romancier a avut răsunetul cel mai mare. Din

romanul «Vieața la țară» se vânduseră 50.000 de exemplare numai până la edițiunea din 1921. Putem dar bănuì influența lui asupra publicului. El a contribuit să-i desvolte gustul pentru frumos, să-i determine o atitudine liniștită în fața problemelor sociale și să-l facă a preferì soluțiunile mijlocii celor extreme.

Edițiuni — *Fără titlu*, poeme și nuvele, Buc. 1882. — *In fața vieții*, roman, Buc. 1884. — *Nuvele*, Buc. 1888. — *Lume nouă și Lume veche*, roman, Buc. 1895. — *Alte orizonturi*, poezii, Buc. 1894. — *Vieața la țară*, roman, 1894, în «Bibl. p. toți»; ed. IV-a, Buc. 1914; ed. V-a Buc. 1922. — *Tănase Scatiu*, roman, 1895 în «Bibl. p. toți». — *In răsboiu*, roman, 1897; în volum, Buc. 1902; ed. II-a în «Bibl. p. toți». — *Imnuri păgâne*, poezii, Buc. 1897. — *Poezii nouă*, Buc. 1899. — *Indreptări*, roman, 1900, în «Bibl. p. toți». — *Nuvele romane*, în «Bibl. p. toți». — *Ana*, roman, 1904, în volum, Buc. 1911. — *Poporanismul în literatură*, Buc. 1909. — *Mirița*, poem epic, Buc. 1910; ed. II-a, cu titlul *Pe Marea Neagră*, Buc. 1919. — *Metafizica cuvintelor*, Buc. 1910. — *Lydda*, roman, 1898, în «Bibl. p. toți». — *Furfanțo*, nuvele, în «Bibl. p. toți». — *O muză*, Buc. 1922.

Teatru: *O suferință* 1882. — *O amică*, comedie 1912. — *Poezia depărtării*, dramă, 1913. — *Voichița*, comedie, 1919.

3. — I. POPOVICI-BĂNĂȚEANU 1870—1893.

Reprezintă influența poeziei pesimiste a lui Eminescu în Ardeal. A fost fiu de meseriaș din Lugoj (Banat) și a învățat la seminarul din Caransebeș. A plecat însă înainte de a fi sfârșit învățătura la București, atras de mediul literar de acolo și de dorul de a cunoaște mai bine literatura românească și operele lui Eminescu. Cunoscând pe criticul autorizat al epocei, pe Titu Maiorescu, și-a văzut publicate în «Convorbiri Literare» parte din poezii și a fost îndemnat să scrie cevà din vieața Ardealului. El a ales vieața meseriașilor bănățeni («In lume», «Dela târg»). In poezii reamintește pe Eminescu prin duioșie și tristeță («Seară de toamnă», «Sub nuc», «Pe-al lui umăr»).

Edițiuni — Traduceri: *Expedițiunea nordică*, de Ibsen, piesă de teatru, Lugoj 1907. Originale: *Nuvele*, Buc. 1909; ed. II-a, în «Bibl. p. toți».

4. — I. NENIȚESCU 1854—1901.

A studiat la Berlin, a fost multă vreme prefect de Tulcea, remarcându-se prin activitatea sa naționalistă. S'a interesat de soarta Aromânilor din Macedonia și a făcut o călătorie acolo. Naționalismul sub forma pe care am cunoscut-o la Bolintineanu și la Alecsandri, se întâlnește în toate scrierile sale. A cântat cașì Alecsandri răsboiul independenței, vitejia soldaților noștri și încrederea în viitorul de aur al neamului său. Deșì nu s'a ridicat ca artă la înălțimea lui Alecsandri, totuși l-a susținut căldura patriotismul și a optimismului său, precum și armonia răsunătoare a versurilor. Pe Bolintineanu îl amintește prin interestul pe care l-a pus în studierea Armânilor și prin talentul de a descrie călătoria lui în Macedonia și vieața Armânilor.

Edițiuni — *Flori de primăvară*, Berlin, 1880; ed. II-a, Buc. 1889. — *Șoimii dela Răsboeni*, poem în 9 cânturi, Buc. 1882; ed. II-a, Buc. 1884. — *Pui de lei*, Buc. 1891; ed. II-a, Buc. 1912. — *Dela Românii din Turcia Europeană*, Buc. 1895. — *Radu dela Afumați*, dramă, Buc. 1897.

5. — D. C. OLĂNESCU 1849—1908.

Mare admirator al lui Alecsandri și cu serioasă cultură franceză. A desfășurat o bogată activitate literară scriind la «Convorbiri Literare» și scoțând singur, împreună cu N. Pătrașcu, eleganta revistă «Literatura și arta română». A avut cinstea să ocupe în Academia Română locul lui V. Alecsandri. Discursul său de recepție a tratat tocmai despre marele poet cu desăvârșită competență și într'o limbă demnă de predecesorul pe care-l înlocuià. Și-a consacrat bună parte din activitatea sa cercetărilor istorice privitoare la teatrul românesc, publicând cele mai bune studii până acum în direcțiunea aceasta («Teatrul la Români», și «Din istoria teatrului»).

S'a distins și ca traducător al lui Horatius, ca poet și

ca poet dramatic (una din piese «La mormântul poetului» e consacrată amintirii lui V. Alecsandri).

In genere se distinge prin gust, simetrie şi eleganţă.

Ediţiuni — *Horatius, Ad Pisones*, trad. în versuri, Buc. 1891. — *Idem, Ode*, trad., Buc. 1891. — *Teatru* (Pe malul gârlei, După răsboiu, Pribeagul Fanny, Primul bal, La mormântul poetului), Buc. 1893. — *V. Alecsandri*, disc. de recepţie, Buc. 1894. — *Teatrul la Români*, două părţi, Buc. 1897 şi 1898. — *Din istoria teatrului* în «Lit. şi arta română» pe 1897 şi 1898. — *Poezii*, Buc. 1901.

6. — AL. MACEDONSKI 1854—1920.

Precursorul simbolului românesc a fost o fire de răsvrătit. Şi-a făcut intrarea în literatură atacând pe Eminescu. Pe urma firii sale a avut să îndure mult, până a se exilà de bună voie în Franţa şi a scrie în limba franceză («Bronzes», versuri, «Calvaire du feu», roman), dar s'a întors la calea adevărată şi în ţara sa, scriind neîntrerupt mai ales versuri şi izbutind chiar să facă şcoală. A fost influenţat de poetul simbolist francez Charles Baudelaire, în deosebi de volumul «Les fleurs du mal». Mulţi scriitori de seamă de mai târziu şi-au făcut ucenicia împrejurul său. A condus revista «Literatorul» (1880—1885), preconizând «poezia socială», prin care înţelegea mai mult decât Cezar Boliac în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Atunci se înţelegeà prin poezie socială cântarea desrobirii Ţiganilor şi a împroprietăririi ţăranului, Macedonski înţelege poezia pusă în serviciul vieţii, a problemelor ei, a luptelor ei. Intr'adevăr, Macedonski s'a impus prin fondul poeziilor sale, nu prin forma lor, care uneori schiopătează. Fondul însă e totdeauna serios, pune o problemă, ori cântă o suferinţă reală şi adâncă. Printr'unele bucăţi, ca «Nopţile» a ajuns popular. Simbolismul unora din bucăţile sale n'a fost înţeles la apariţiunea lor, dar a fost din ce în ce mai gustat în urmă, mai ales după creşterea curentului simbolist în vremurile noastre.

Ediţiuni — *Prima verba*, Buc. 1872. — *Poezii*, Buc. 1889. — *Ex-*

celsior, Buc. 1895 (poezii). — *Cartea de aur*, Buc. 1902 (nuvele). — *Flori sacre*, Buc. 1912 (poezii). — *Poezii alese*, Buc. 1920. — *Cartea nestematelor*, poezii, Buc. 1923.

7. — TRAIAN DEMETRESCU 1866—1896.

A început ca elev al lui Macedonski, care i-a scris prefaţa întâiului său volum («Poezii») şi în spiritul căruia a înţeles poezia (v. mai ales volumul «Săracii»). A condus în Craiova «Revista Olteană» cu G. D. Pencioiu, provocând acolo o frumoasă mişcare literară şi lărgind cercul influenţei lui Macedonski. A scris şi nuvele şi a devenit popular, deşi tânăr, cu romanele lui «Iubita» şi «Cum Iubim», cu încercări reuşite de analiză sufletească.

Ediţiuni — *Poezii*, Craiova 1885. — *Freamăte*, Craiova 1887 (poezii). — *Amurgul*, poezii, Craiova 1888. — *Săracii*, versuri, Craiova 1890 ; ed. II, Craiova 1897. — *Intim*, nuvele, Craiova 1892; ed. II-a, Buc. 1894. — *Sensitive*, Buc. 1894. — *Iubita*, Craiova 1895. — *Cum iubim*, Craiova 1896. — *Nuvele postume*, Craiova 1896. — *Aquarele*, poezii, Iaşi 1896. — *Simplu* nuvele, Craiova 1896.

8. — HARALAMB LECCA 1873—1920.

Mare admirator al lui B. P. Hasdeu şi recomandat de acesta publicului ca poet printr'o prefaţă la cel dintâiu volum de poezii «Prima». Tânărul poet se impuneà printr'o mare uşurinţă de versificaţie şi printr'un ritm oratoric. Suflu poetic însă mai puţin. A desfăşurat o activitate poetică întinsă, colaborând la «Revista Nouă», la «Convorbiri Literare», «Literatura şi Arta Română», la «Noua Revistă Română», la «Viaţa Românească».

S'a distins şi ca traducător de talent din Tennyson, Shakespeare, Carmen Sylva, Flammarion, V. Hugo, Grillparzer, Banville, Sienkievicz, Suderman, Maeterlink, Beaumarchais, Maupassant, Swift, Corneille, Molière, Balzac.

S'a distins mai ales prin teatrul său, care a ocupat cu succes scena Teatrului Naţional din Bucureşti, câţivà ani. Teatrul său e realist, dar cu prea vădită tendinţă morală.

Uneori ia înfățișarea de predică. In schimb câștigă prin abilitatea scenică («Jucătorii de cărți», «Suprema forță», «Câinii», prin cari se înțeleg politicianii).

Edițiuni — Traduceri: *Enoch Arden* de Tennyson, în «Bibl. p. toți», 1896. — *Femeia îndărătnică* de Shakespeare, în «Bibl. de popularizare», Craiova 1897; ed. II-a în «Bibl. p. toți». — *Povestea unei regine* de Carmen Sylva, Buc. 1899. — *Marioara* și *In ziua scadenței* de Carmen Sylva, Iași 1904. — *Tainele cerului* de Flamarion, Buc. 1904. — *Ernani* de Victor Hugo, în «Bibl. p. toți». — *Hero și Leandru* de Grillparzer, în «Bibl. p. toți». — *Atalia de Racine*, în Idem. — *Sărutarea* de Th. de Banville, în Idem. — *Romeo și Julieta* de Shakespeare, în Idem. — *Quo vadis* de Sienkiewicz, în Idem. — *Moara părăsită* de Suderman, în Idem. — *Bărbierul de Sevilla* de Beaumarchais, în Idem. — *O vieață* de Maupassant, în Idem. — *Guliver în țara piticilor* de Swift, în Idem. — *Horații* de Corneille, în Idem. — *Tartuffe* de Molière, în Idem. — *Moș Goriot* de Balzac, Buc. 1914; ed. II-a în «Bibl. p. toți».

Originale: *Prima*, Buc. 1896 (poezii). — *Secunda*, Buc. 1898 (poezii). — *Tertia, Casta Diva*, Buc. 1899 (teatru). — *Quarta, Jucătorii de cărți*, Buc. 1900; ed. II-a, Buc. 1901 (teatru). — *Quinta, Suprema forță*, Buc. 1901 (teatru). — *Sexta*, versuri, Buc. 1901. — *Septima, Câinii*, Buc. 1902 (teatru). — *Octava*, poezii, Buc. 1904. — *A noua*, poezii, Buc. 1904. — *A zecea I. N. R. I.*, poemă biblică, Buc. 1904. — *Cancer la inimă*, piesă în 3 acte, Buc. 1907. — *Poezii* Buc. 1911.

CAP. XVIII.

Proza şi teatrul la sfârşitul secolului al XIX-lea.

1. — DELAVRANCEA 1858—1918.

Delavrancea

Eminescu mohorîse sufletele. Din toată literatura de după el respiră suferinţa şi durerea. Nota aceasta se accentuiază prin influenţa realismului francez şi rusesc, ca reacţiune contra romantismului. In această vreme trăeşte Barbu Ştefănescu-Delavrancea, născut în Bucureşti din părinţi de jos, crescând în mijlocul greutăţilor de tot felul şi răsbind totuşi să-şi facă o carieră din care să poată trăi, cea de advocat. Il atrage şi vieaţa politică, ajunge deputat, primar al Bucureştilor şi Ministru. Suflet bun, greutăţile vieţii nu i-au stins optimismul firii sale. Din şcoală a ieşit cu avânturi naţionaliste. Contactul apropiat cu B. P. Hasdeu şi şcoala lui i-a mărit şi i-a întărit naţionalismul. Odată cu deslănţuirea răsboiului mondial din 1914, Delavrancea a desvoltat o activitate prodigioasă, prin presă şi întruniri publice, alături de marii naţionalişti ai timpului, Nicolae Filipescu, şi Tache Ionescu, pentru intrarea României în răsboiu. A suferit atacuri pătimaşe din partea celor ce credeau că Ro-

mânia nu trebuià să intre în răsboiu, dar el a mers înainte și a biruit. N'a putut însă rezistà la priveliștea marelui dezastru din prima parte a răsboiului nostru și a murit înainte de realizarea României Mari, a cărei sfântă imagine izbutise s'o ţină pururea vie în sufletele cititorilor și auditorilor săi. Cele din urmă rânduri ale lui au fost «Cu gândul pe front», publicate în Calendarul Reginei Maria. (1918).

Opera sa este rezultatul contrastului dintre firea sa și preferințele epocei. O luptă neîntreruptă, cu triumful când a uneia, când a celorlalte. Nuvelele lui sunt o evanghelie a suferinţei. Intâlnim copii lepădaţi și soarta lor («Milogul»), copii cerșetori («Fobie»). Copiii de școală sunt înfățișați ca fără conducători și expuși demoralizării («Bursierul»), ori daţi pe mâna unor profesori fără suflet («Bursierul», «Domnul Vucea»). Câtă depărtare dela copiii lui Alecsandri, cari se jucau voioși pe câmp, păşteau bobocеii, sburdau împrejurul mamelor ori practicau obiceiurile de Paști! Suferința nu încetează cu copilăria. Tinerii sunt înfățișați ca studenți săraci, luptându-se din greu cu vieața («Trubadurul»), ori sunt stricaţi, își vând tinerețea și viitorul, joacă cărţi și măsluesc («Iancu Moroiu», «Paraziţii»). Femeile sunt stricate și ele, înjosesc casa bărbatului, distrug viitorul copiilor («Paraziţii», «Iancu Moroiu»). Bărbaţii sunt sgârciţi (Hagi-Tudose»). Generația lui Alecsandri găsià la ţară poezie, sănătate, vieaţă. Delavrancea găsește gușaţi, cerșetori, văduve nenorocite, oameni și femei bete. Și nici în trecut n'a fost mai bine («Răsmiriţa»). Sunt pe lume frumuseţi, dar nu în oameni. Frumoasă e natura, frumoase sunt basmele («Fantacela»), frumoase sunt gândurile tale («Intre vis și vieaţă»). Cu această tristă concluziune nu se împăcă sufletul bun și optimist al scriitorului. Și atunci, în bezna aceasta de vitii, suferinţe și dureri, scapără ici-colea câte o scânteie alinătoare. Astfel e Gelina din «Paraziţii», astfel sunt tot fetele din «Irinel» și din «Fobie». Dar scriitorul și-a întrerupt opera par'că sub povara atâtor dureri. Aproape douăzeci de ani, Dela-

vrancea n'a mai scris literatură. Ne dusese prin cele mai depărtate colţuri ale suferinţei, înălţase prin arta lui vieaţa cea mai de jos la preocuparea noastră, ne trezise desgustul şi ura contra ticăloşiilor, fără să fi părut că urmărise aceasta, ne învăţase să simţim arta, ne făcuse prin ea mai buni, mai iertători. Işi socotise misiunea încheiată. In timpul acesta însă scriitorul îşi întorsese privirile spre trecut, se cufundase în el nu numai cu dragoste, dar şi cu interes. Pentru a nu ştiu câtea oară, cronicarii slujiau ca liman de scăpare unei firi alese, nemulţumite cu prezentul. Dintr'odată, în 1909 apare un Delavrancea nou, biruitor asupra pesimismului, cu trilogia istorică a lui Ştefan cel Mare. («Apus de soare»), a nepotului («Viforul») şi fiului («Luceafărul»). Drama istorică statornicită de Alecsandri îşi schimbă cursul, părăseşte versurile, nota romantică şi îmbracă culoarea realistă şi limba povestirilor din bătrâni. Personajele nu mai sunt eroi supraomeneşti, dar sunt oameni, impunători însă şi ei prin însuşiri şi defecte cari te mişcă până în adâncul sufletului. Intr'una, liniştea măreaţă a sfârşitului lui Ştefan cel Mare, într'a doua nebunia lui Ştefăniţă şi patriotismul, caşi inima de părinte a lui Arbore, într'a treia răbdarea de mucenic a lui Petru Rareş. După acestea a reluat unele din subiectele nuvelelor şi le-a pus pe scenă: «Irinel» şi «Hagi-Tudose», producând efecte scenice reuşite, dar neputând întrece succesul trilogiei.

Când colaborà la «Revista Nouă» a lui B. P. Hasdeu a scris trei portrete literare: Petre Ispirescu, Gr. Alexandrescu şi Iulia Hasdeu.

In cele dintâi două dă şi câte o biografie, dar o biografie sumară, numai cu date din memorie, lăsând să se înţeleagă că nu aici stă interesul. Ambele biografii insistă asupra sărăciei în care au trăit scriitorii. Ispirescu a murit sărac, vieaţa lui a fost o jertfă, o glumă rea a soartei, când ar fi meritat răsplata bogăţiei şi a onorurilor. Gr. Alexandrescu s'a născut fără stare, a murit sărac, deşi avusese în mână arendarea moşiilor Statului. Tema aceasta plăceà

lui Delavrancea. Se potrivià cu predilecția nuvelistului pentru zugrăvirea suferinței. Portretele sunt interesante prin duioșia lor pătrunzătoare ca în pasajul unde ne înfățișează vieața lui Ispirescu sfărmându-se de mirosul greu al plumbului și al fontei din tipografie.

Delavrancea are cultul formei bogate, al ritmului muzical. In portretele de mai sus, deși destul de mici, găsește totuși loc să studieze și forma scriitorilor respectivi. Insistă mult asupra limbii și epitetelor din basmele lui Ispirescu. Insistă și mai mult asupra greșelilor de ritm ale lui Gr. Alexandrescu. Aici aproape să nu-l mai recunoaștem. Ingăduitorul, care ne înfățișează pe cei trei scriitori simpatici și chiar mari, devine cercetător pretențios și necruțător. De ce? Fiindcă Delavrancea este pasionat pentru formă. Nuvelele lui, piesele lui de teatru sunt muzică de cuvinte. Chiar în portretele de mai sus, cari voiau să fie studii, nu literatură propriu zisă, predomină tot stitlistul. La fiece pas, comparații, bogăție de imagini și de epitete. Nu este, de pildă, tocmai exact, dar e poetic să spui lui Ispirescu împărat al basmelor sau împărat povestitor. Ceeace mai predomină e bogăția ritmului. Sunt fraze pur și simplu muzicale, ca în pasajul unde întâlnim vieața de copilărie a lui Ispirescu în mijlocul naturii, sub atotputernicia soarelui și a vântului. Aici dispare interesul pentru Ispirescu și urmărești numai muzica cuvintelor, simți numai frumusețea florilor și a primăverii. Așà e Delavrancea în tot ce a scris.

Edițiuni — *Sultănica*, Buc. 1885; ed. II-a, Buc. 1908; ed. III, Buc. 1922. — *Trubadurul*, Buc. 1887. — *Liniște*, Buc. 1911. — *Paraziții*, Buc. 1893; ed. II-a, Buc. 1905; ed. III, Buc. 1922. — *Intre vis și vieață*, Buc. 1893; ed. II-a, Buc. 1903. — *Hagi Tudose*, Buc. 1903.

Teatru: *Apus de soare*, Buc. 1909; ed. II-a, Buc. 1912. — *Viforul*, Buc. 1910. — *Luceafărul*, Buc. 1910. — *Irinel*, Buc. 1912. — *Hagi Tudose*, Buc. 1913. — *Estetica poeziei populare*, discurs de recepție, 1913.

2.—I. L. CARAGIALE 1854—1912.

I. L. Caragiale

«De felul lui mândru, el fugià de onoruri, știindu-le câte concesiuni costă. Urà din convingere așà numitele convenienţe și poleiala lumii. Niciodată nu primià bucuros laude, nici chiar dela puţinii prieteni, foarte puţini, pe care-i aveà și'n judecata și sinceritatea cărora credeà — dar mi-te pe ale acelei mulţimi de seci fără talent, judecată, nici sinceritate, cari se tot vâră în biata noastră literatură, ca microbii rău făcători în trupul omului sănătos și cari nu se sfiesc a se fuduli «à tout propos» cu un prieteșug ce nu le-a fost nici când acordat! Laudele acestora îi inspirau deadreptul desgust. Dar dacă nu dorià onoruri, dacă fugià de sgomot și de laude, asta nu erà decât din pricina deșertăciunii lor, iar nu din vreo falsă modestie ce l-ar fi făcut să n'aibă deplină și manifestă încredere, faţă cu toată lumea, în talentul lui. Aveà talent și știà mai bine decât oricine; nici o critică nu-l puteà face să se îndoească de sine, iar aplausele nu i-ar fi putut spune decât mai puţin de ce credeà el însuși».

Așà descrie Caragiale pe Eminescu. Descrierea se potrivește de minune și lui. Caragiale a fost un mare admirator al lui Eminescu, un admirator fără rezerve. Paginile cele mai emoţionante din opera lui sunt consacrate poetului. Când după moartea acestuia, numărul admiratorilor a început să se înmulţească, cum se întâmplă de regulă, și mai mult decât de regulă. Caragiale, cunoscător de aproape al suferinţelor lui Eminescu, a scris pagini rupte din adâncul sufletului pentru «ironia» la care asistă și a cărei grozavă amărăciune puţini o simţiau. Trebuie să explicăm atitudinea aceasta atât prin asemănarea concepţiei

lor literare, cât şi prin asemănarea construcţiunii lor sufleteşti. Caragiale erà şi el puţin comunicativ cu streinii, dar foarte comunicativ cu prietenii buni. Alexandru Vlahuţă ni-l arată ca fiind în stare să vorbească şi să povestească 24 de ore în şir. Mai erà, caşì Eminescu, foarte conştient de talentul său şi foarte mândru de asemenea talent.

A avut greutăţi în vieaţă. A început ca sufleur, caşì Eminescu, căutând să împace dragostea lui de teatru cu câştigarea existenţei. In urmă a trebuit să primească orice slujbă, ca aceea la Regia Monopolurilor Statului, şi să încerce întreprinderi negustoreşti, ca aceea de restaurator al gării Buzău, imitând pe Dobrogeanu-Gherea, care a ţinut multă vreme restaurantul gării Ploeşti. O singură dată s'a găsit în funcţiunea care-i convenià, aceea de director al Teatrului Naţional din Bucureşti, unde însă n'a putut sta, fiind lipsit de mijloacele materiale să-şi pună în practică marele lui program teatral.

In tinereţe a luat parte activă la polemicile literare, păstrând nota umoristică, atunci când a condus ziarul «Moftul Român» (1893), şi nota serioasă, când a condus «Epoca Literară» (1896).

Spre sfârşitul vieţii, mulţumită unor moşteniri, a dus o viaţă liniştită şi s'a retras chiar câţivà ani la Berlin. Căutând o împăcare a sufletului, a găsit-o la Românii de peste munţi. S'a stabilit la Arad, unde apăreà ziarul «Românul», a colaborat alături de scriitorii ardeleni şi şi-a împrospătat, şi-a întinerit spiritul său, totdeauna sceptic şi ironic.

Ironia lui se leagă deadreptul cu a lui Ion Ghica şi a lui V. Alecsandri. Interesul artistic pentru lumea dimprejurul său se leagă de asemenea cu al scriitorilor citaţi. Caşì ei, îşi îndreaptă privirile spre straturile sociale cari ţin să apară mai mult decât sunt prin naştere, prin educaţiune şi prin cultură. Pentru Ghica şi Alecsandri aceia erau provincialii, pentru Caragiale sunt mahalagiii, micii funcţionari şi negustori, ziariştii, micii politiciani. Ironia lui însă este amară, descurajătoare. Pe urma ei răsare

scepticismul. Dela Alecsandri a luat Caragiale și punerea în scenă, dar a dus-o la perfecțiune. A scos și el efecte comice din numele personajelor și din limbajul lor, dar s'a ridicat repede la ridicularizarea cugetării, a simțirii și a actelor lor. E mult mai concentrat decât predecesorul. In «Conul Leonida față cu reacțiunea» sunt numai două personaje și acțiunea durează doar un act. Totuși efectul este atins. Toată teoria republicană a conului Leonida, toată concepția despre stat și rolul său apare întreagă și clară, întocmai cum erà și capul personajului. Râzi cu lacrămi, ca, după ce te reculegi, să te cuprindă deprimarea la gândul că nu e cevà întâmplător Conu Leonida, ci întruparea vie a unei concepțiuni larg răspândite. Intr' «O noapte furtunoasă» sunt 7 personaje și 3 acte, dar ele cuprind lumea întreagă a mahalalei : negustorul, funcționarul, femeile, gazetarul. Negustorul e înfățișat în cele trei faze ale vieții : băiat de prăvălie (Spiridon), tejghetar (Chiriac), stăpân (Jupân Dumitrache). Negustorul e incult, aceasta se înțelege, dar nu muncește, e îngâmfat, e prost, fiindcă nevastă-sa îl înșeală cu tejghetarul, și totuși cel dintâiu lucru la care ține e «onoarea lui de familist». Ipingescu e funcționarul abuziv, tiran cu cei mici, lingușitor cu cei mari și cu cei dela cari speră să profite. E frate bun cu Pristandă, polițaiul din «Scrisoarea Pierdută». Femeile din «Noaptea Furtunoasă» sunt și ele leneșe, inculte, pierzându-și vremea cu amoruri, reducându-și vieața și aspirațiunile la amorul lor, subordonând acestui sentiment tot și toate. Și când ajung, ca în «Scrisoarea Pierdută», soție de fruntaș politic, cum ajunge Zoe soția lui Zaharia Trahanache, atunci fac dragoste cu prefectul județului și înjosesc nu numai vieața de familie, ci și pe cea politică. Gazetarul, omul politic în germene, e d. Rică Venturianu, redactor la «Vocea patriotului național !» Doamne ! ce incoherență, ce șarlatanism ? Acesta anunță clica întreagă din «Scrisoarea Pierdută». Câtă varietate de tipuri ! Ce conflicte comice ! Aici Caragiale nu mai pare concentrat. A admis personaje numeroase, ca să poată da impresia

reală a vieţii politice, cu comitetele, comiţiile şi întrunirile publice. Scena întrunirii publice, rămasă celebră şi asemănată de Pompiliu Eliade cu scena forului roman din «Iuliu Cezar» al lui Shakespeare, nu se puteà realizà cu personaje puţine. Dar chiar aici trebue să băgăm de seamă că personajele cele numeroase, mare parte anonime, ţin de decor, nu de acţiunea însăşi, că acţiunea se desfăşură tot cu puţine personaje şi este tot concentrată. Aceeaş notă dominantă o întâlnim în drama lui Caragiale «Năpasta», unde personajele sunt numai patru, actele sunt numai două şi totuşi acţiunea este de un dramatism sguduitor.

Caragiale a dus mai departe acţiunea sa de ridiculizare, a superficialităţii, prostiei, pretenţiunii, ignoranţei, prezumţiunii, imoralităţii, lenei din suburbiile oraşelor, dar nu în piese de teatru, ci în «schiţe». Adesea două-trei pagini sunt de ajuns ca să prindă definitiv o scenă ridiculă, un suflet comic, un obiceiu de râs (ca în volumul «Momente»).

Graba pe care o pusesem pentru adaptarea la cultura occidentală introdusese un conflict, care se accentuà din ce în ce, între fondul nostru oriental şi formele occidentale. Dacă exemplarele de elită ale societăţii înţeleseseră şi se pătrunseseră de elementele culturale apusene, marea majoritate a păturii orăşeneşti — fiindcă la sate încă nu ajunsese conflictul — trebuià să se mulţumească numai cu aparenţele, cu formele goale. In costum occidental, trăià un suflet oriental. Sub o titulatură apuseană, trăiau instituţiuni inexistente prin activitatea lor, fiindcă activitatea nu se putuse împrumutà cu repeziciunea cu care se împrumutase titulatura. Şi fiindcă mai ales statul trebuià întâi organizat, după ce scăpasem, depe la Divanurile Ad-hoc încoace, de tiraniile turcească şi rusească, tocmai organizarea de Stat, tocmai organizarea politică dedeà cel mai caracteristic exemplu de nepotrivire. Trebuià să trecem dela absolutism la liberalism. Nefiind pregătiţi, majoritatea oamenilor noştri politici au căzut în demagogie. Liberalismul şi republicanismul lor s'a pretat la ridicul. După Stat, societatea în-

săşi, cu vieaţa ei publică, caşi cu cea de familie, s'a resimţit de acelaş conflict şi de acelaş ridicul.

Literatura a prins îndată ridiculul; şi Negruzzi, Alecsandri şi Ion Ghica au inaugurat noul gen, cum am văzut la capitolele respective. Cu cât vremea trecea, cu atât dezacordul dintre fond şi formă, dintre seriozitate şi superficialitate creştea şi îngrijia spiritele noastre luminate. Incepând mai ales cu Eminescu, până aproape de zilele noastre, numeroase personalităţi literare, scriitori şi oratori au luptat să rezolve acest conflict, recurgând la nota serioasă ori la cea glumeaţă. Astfel B. Katargiu, Eminescu, Titu Maiorescu, V. Conta, I. Gherea, Al. Lahovari, Aurel Popovici, N. Filipescu, Pompiliu Eliade, etc. Caragiale a întrupat prin excelenţă spiritul acesta şi a pus în slujba lui o notă ironică biciuitoare.

A crezut sincer şi adânc în tot ce a scris, a pătruns de minune personajele zugrăvite, ori numai schiţate, a dispus de un talent rar de plasticizare. Opera lui trăeşte astăzi ca un organism viu printre noi, se amestecă în vorba, discuţiunile şi preocupările noastre. Nu odată zicem, privind un om ori o scenă din vieaţă: «Iată tipul lui Caragiale!», «Par'că am fi în teatrul lui Caragiale», «In lumea lui Caragiale!». Cuvinte şi expresiuni întregi din opera lui au pătruns în graiul zilnic, atâta identificare a reuşit el să producă între operă şi societate.

Deaceea şi când a păstrat nota serioasă, ceeace i s'a întâmplat rar, ca în nuvelele «Păcat», «O făclie de Paşti», «Hanul lui Mânjoală», ca în bucăţile despre Eminescu, a luat dela început loc de frunte între prozatorii noştri, nu numai prin disecarea în amănunt a sufletului omenesc, dar şi prin rari calităţi de stilist. Preţuia stilul şi ştia să-l mânuească. Cu multă dreptate, Pompiliu Eliade a numit «Scrisoarea Pierdută» nu numai cea mai bună piesă de teatru, dar şi cea mai frumoasă operă literară românească.

Un cuvânt acum despre trăinicia operei dramatice a lui Caragiale. Scoţând comedia «D'ale carnavalului», flu-

erată la întâia ei reprezentaţie, teatrul lui Caragiale a fost unanim primit cu entuziasm. Şi când părerile s'au împărţit cu privire la «Năpasta», criticii autorizaţi au fost toţi de partea lui Caragiale. L-au lăudat şi Maiorescu şi Gherea, cari reprezentau puncte de vedere diferite în critică, l-a lăudat şi Pompiliu Eliade, reprezentantul criticilor mai tineri. Totuşi un punct de întrebare s'a ivit totdeauna şi Pompiliu Eliade l-a accentuat mai mult decât toţi: vor trăì comediile lui Caragiale? Nu vor dispăreà odată cu obiceiurile pe cari le ridiculizează? Ca istorici literari să răspundem criticului printr'o constatare. In 1903, când şi-a pus el întrebarea, la reprezentarea pieselor lui Caragiale asistau, după propria sa constatare, 91 de persoane în staluri şi mai puţine în loji. Azi, după aproape 30 de ani, teatrul nu mai încape de lume şi piesele lui Caragiale fac serie. De ce? Fiindcă succesul lor nu stă în zugrăvirea unor obiceiuri şi atitudini, ci în crearea unor suflete şi a unor conflicte sufleteşti. In tot ce a scris Caragiale, vieaţa pulsează puternic, dar mai ales în comedii. Vieaţa aceasta le va face totdeauna de actualitate.

Ediţiuni. — *Teatru*, Buc. 1889. — *Note şi schiţe*, Buc. 1892. — *Păcat. O făclie de Paşti. Om cu noroc*, Buc. 1892. — *Teatru*, în «Bibl. Şaraga». — *Schiţe uşoare*, în «Bibl. p. toţi». — *Schiţe* în «Bibl. Şaraga». — *Notiţe şi fragmente literare* în «Bibl. p. toţi». — *Momente*, Buc. 1901. — *Opere complete*, 3 vol., Buc. 1908. — *Schiţe Nouă*, Buc. 1910. — *Abu-Hasan*, Buc. 1915. — *Reminiscenţe*, Buc. 1915.

3. — ION SLAVICI 1848—1925.

In Mai 1924, Ion Slavici începe să redacteze amintiri din vieaţă. Iată cele dintâi cuvinte: «Sunt cuprins de simţimântul că stau răsleţ, rămăşiţă a unei lumi care'ncetul cu'ncetul se stinge». Câtă dreptate aveà! Erà cu doi ani mai mare decât Eminescu, cu 10 ani decât Vlahuţă, Delavrancea şi Duiliu Zamfirescu, cu 14 ani decât Caragiale. Aceştia muriseră de mult, epoca lor literară — de care şi Slavici ţine — se încheiase de când! S'a mai simţit răsleţ şi pentrucă în vremea războiului pentru întregirea neamului, el, Ardeleanul, a stat contra curentului general. Condeiul lui care redactase pagini nemuritoare de proză s'a scoborît să scrie îndemnuri de alianţă cu duşmanii de moarte ai Ardealului. Pentru aceasta Slavici a suferit şi închisoare de 11 luni în anul 1919.

Se născuse la Şiria în Ardeal, lângă Arad. După tată erà Ardelean, dar după mamă Moldovean. Şcoala primară a învăţat-o la Şiria. A trecut apoi la preparandia sau şcoala normală din Arad, dar numai pentru un an, fiindcă intră în liceul unguresc al călugărilor minoriţi tot din Arad. Stă aici cinci ani. Clasele a VI-a şi a VII-a le-a făcut la liceul minoriţilor din Timişoara şi clasa VIII-a în particular. După terminarea liceului s'a înscris la Facultatea de Drept din Buda-Pesta şi a urmat un semestru. Apoi îl găsim copist la notarul din satul Cumlăuş. Acestea se întâmplă în anul 1869. In anul următor se înscrie la Facultatea de Drept din Viena, unde-şi face şi stagiul militar. Tocmai atunci se găsià la Viena şi Eminescu. Se împrietenesc amândoi, intră în luptele studenţilor romàni, ajung la conducerea societăţii «România Jună» şi plănuesc pentru ziua de Sf. Maria (15 August) o mare serbare la Mănăstirea Putna din Bucovina, pentru proslăvirea lui Ştefan cel Mare. Războiul franco-german împiedică realizarea planului, dar în anul următor serbarea se face. După îndemnul lui Eminescu, Slavici colaborează la «Convorbiri Literare» cu studii despre Maghiari şi cu comedia

«Fata de birău». Se întoarce la Arad, începe advocatura, dar nu-i place şi nu-i merge. Se gândeşte la profesorat şi deocamdată se duce la Oradia-Mare, funcţionar la consistoriul ortodox. In 1874 îl găsim la Iaşi, stând cu Mihail Eminescu la directorul Şcoalei Normale cu aprobarea Ministerului Instrucţiunii. De acolo trece la Bucureşti ca secretar al Comisiunii pentru publicarea colecţiunii de documente Hurmuzachi. In acelaş timp dă lecţii la Institutul particular Manliu, la Şcoala Normală a Societăţii, la Azilul Elena Doamna, la Liceul Matei Basarab şi colaborează la ziarul «Timpul» cu Eminescu şi Caragiale, după ce, cât fusese în Ardeal, colaborase la ziarul «Telegraful Român» din Sibiu. Peste câţivà ani, Românii din Ardeal vrând să scoată un mare ziar, iniţiatorii propun lui Slavici direcţiunea. Astfel apare «Tribuna», al cărei director, Slavici a fost zece ani (1884—1894). De acolo se întoarce iar la Bucureşti şi e numit director al Institutului de fete Oteteleşanu (la 10 km. de Bucureşti), aparţinând Academiei Române. Părăseşte direcţiunea în 1908 şi trece un an ca director al ziarului Minerva, după care timp trăeşte numai din funcţiunea de profesor de limba română la Şcoalele Comunităţii Evanghelice din Bucureşti şi din micul venit al publicaţiunilor sale.

A scris foarte mult, din tinereţe până în cel din urmă an al vieţii. A scris piese de teatru, romane, nuvele, schiţe, poveşti, amintiri, studii, cărţi de şcoală şi critici literare, dar locul de frunte îl ocupă în epoca literară dintre 1870 şi 1890 cu două volume de nuvele şi cu romanul «Mara». Tot ce a scris şi înainte şi după acestea adaugă prea puţin la gloria meritată pe urma volumelor de mai sus. Acolo întâlnim vieaţa ardeleană cu caracterul ei religios, tihnită, liniştită, activă şi ospitalieră sub numeroase înfăţişări: cea de plugar, de măcelar, de cârciumar, de jandarm, de crescător de porci, de dascăl, de preot, cu obiceiurile ei caracteristice (ca de pildă la culesul viilor, la peţit, etc.). Autorul se arată adânc cunoscător de suflete, atât ale copiilor (nuvelele «Bobocel» şi «Vecinii» precum şi perso-

najul Bandi din romanul «Mara»), cât şi ale tineretului (Persida şi Naţl în «Mara», Marta şi Miron în nuvela «Gura Satului»), cât şi ale celor maturi (Naica Floare în nuvela «La crucea din sat», Marta din romanul cu acelaş nume, Mihu din nuvela «Gura Satului»), toate înfăţişate cu un realism sguduitor. Il pasionează conflictele vieţii. In nuvela «Popa Tandă» e conflictul dintre muncă şi lene. In «La crucea din Sat» şi «Gura Satului», dintre mândrie şi iubire : iubirea Ilenei şi a lui Bujor înfrâng mândria lui Mitrea, care nu vrea să-şi dea fata după Bujor, după cum iubirea Martei şi a lui Miron înfrâng mândria lui Mihu. In «Bobocel» iubirea birue timiditatea. In «Vecinii», devotamentul birue îngâmfarea. In «Comoara» cinstea birue ispita. In «Moara cu noroc», cu o factură de tragedie shakesperiană, fatalitatea îşi îndeplineşte porunca şi îngroapă sub dărâmături toate sufletele cari clocotiau de patimi vinovate. Analizele sufleteşti merg până la cele din urmă amănunte. In Mihu din «Gura Satului» ni se analizează mândria însăşi, în Budulea Taichii, din nuvela cu acelaş nume, naivitatea, în «Moara cu Noroc» păcatul.

Pentru Ardeal, Slavici a însemnat un drum nou. Până la el, domnià încă acolo preocuparea exagerată de gramatică, istorie şi latinism, ca urmare a puternicei influenţe a lui Cipariu, Bărnuţ şi Mureşeanu. Slavici arată că literatura însemnează şi altcevà, dacă nu numai aceasta : înţelegerea şi zugrăvirea vieţii. Şi vieaţa Ardealului s'a închegat în opere nepieritoare.

Pentru întreaga noastră literatură, Slavici a însemnat o colaborare preţioasă şi bogată la realismul reprezentat de Delavrancea şi Caragiale.

Păcat numai că a rămas mult în urma acestora ca stilist. Slavici a crezut serios toată vieaţa că stăpânià limba noastră literară şi a scris chiar gramatici ca să înveţe şi pe alţii să scrie corect. S'a resimţit însă totdeauna de influenţa şcolilor străine în cari învăţase şi n'a putut părăsì multele construcţiuni neromâneşti de cari se servià. Cum i-a lipsit şi culoarea şi avântul stilistic, s'a impus numai

când a pătruns adânc sufletul omenesc; şi deaceea dintr'o activitate atât de întinsă numai primele două volume de nuvele şi romanul «Mara» vor trăi.

Ediţiuni — *Novele din popor*, Buc. 1881. — *Novele*, vol. I, Buc. 1892, vol. II, Buc. 1896; ed. II, în 2 vol., Buc. 1907; ed. III în 3 vol. Buc. 1921. — *Din Bătrâni* (roman), Buc. 1902. — *Manea* (roman) Buc. 1906. — *Mara* (roman), Buda-Pesta, 1906; ed. II-a, Buc. 1906; ed. III-a, Buc. 1925. — Păcală în satul lui (poveste), Sibiu, 1886. — *Poveşti*, Buc. 1908; ed. II-a (2 vol.), Buc. 1921. — *Şcoalele noastre săteşti*, Buc. 1890. — *Poveţe pentru buna creştere a copiilor*, Buc. 1897. — *Educaţia fizică*, Buc. 1909. — *Educaţia morală*, Buc. 1909. — *Educaţia naţională*, Buc. 1909. — *Azilul Elena Doamna*, Sibiu, 1884. — *Institutul Oteteleşeanu*, Buc. 1906. — *Românii din regatul ungar*, Buc. 1892. — *Ardealul*, Buc. 1893. — *Sbuciumări politice la Românii din Ungaria*, Buc. 1911. — *Politica naţională română*, Buc. 1915 (scrisă între 1871—1881). — *Curs practic şi gradat de limba română*, Buc. 1900. — *Aşezarea vorbelor în româneşte*, Buc. 1905. — *Gramatica l. române*, Buc. 1914. — *Inchisorile mele*, Buc. 1911. — *Amintiri*, Buc. 1925.

4. — N. GANE 1835 — 1916.

A fost advocat şi om politic în Iaşi. A ocupat demnităţi politice, ca reprezentant al Iaşilor în Parlament, ca Ministru. S'a ocupat însă şi cu literatura, mai ales sub influenţa societăţii literare «Junimea», cât timp societatea a funcţionat la Iaşi. Nu reprezintă totuşi principiile literare ale ei, ci este un răsunet întârziat al lui Asachi, Negruzzi şi Russo, fireşte într'o formă mai modernă. Renumele şi l-a stabilit prin nuvelele lui istorice, din cari însă două «Domniţa Ruxandra» şi «Petru Rareş» s'au dovedit a fi reeditarea nuvelelor cu acelaş nume ale lui Asachi. Şi în acestea, şi în cele cari înfăţişează literar tradiţiuni populare despre anume localităţi («Piatra lui Osman», «Comoara depe Rarău»), duce mai departe predilecţiunea prozatorilor dela 1840—1860 pentru subiecte din trecutul istoric şi din literatura populară.

Spre sfârşitul vieţii a tradus în versuri «Infernul lui Dante» şi ne-a dat o serie de amintiri din tinereţe şi ma-

turitate: «Zile trăite», «Păcate mărturisite». Cu acestea intră cu succes în seria povestitorilor noştri de talent.

Edițiuni — Traduceri: Dante, *Infernul*, Iaşi 1906.
Originale: *Domnița Ruxandra*, Iaşi 1873. — *Poezii*, Iaşi 1873. — *Incercări literare*, Iaşi 1873. — *Nuvele*, 2 vol., Iaşi 1880; ed. II-a 3 vol. Buc. 1886; ed. III-a şi a IV-a Buc. 1889. — *Poezii*, Iaşi 1886. — *Pagini răzlețe*, Iaşi 1901. — *Zile trăite*, Iaşi 1903. — *Păcate mărturisite*, Iaşi 1904. — *Spice*, Buc. 1910.

5. — ANDREI BÂRSEANU 1858—1922.

A învățat la liceul românesc din Braşov şi şi-a continuat studiile la Viena şi München. A ajuns apoi profesor la Liceul românesc din Braşov, lăsând frumoase amintiri între elevi prin talentul cu care predà cursurile de istorie şi de literatură românească. In 1911 a fost ales preşedinte al «Asociațiunii» din Ardeal. A stat în strâns contact cu mişcarea literară de dincoace de Carpați încă din vremea când Ardealul ținea de Ungaria şi a realizat legătura dintre literatura vechiului regat cu cea din Ardeal. In timpul mişcărilor pentru Unirea Ardealului cu vechiul regat (1918) a fost unul din capii mişcării. A ocupat şi un post de director şcolar regional (la Sibiu).

S'a făcut cunoscut prin interesul purtat literaturii româneşti populare din Ardeal. E foarte cunoscută şi utilizată colecțiunea lui de doine şi strigături. In aceeaş direcțiune a publicat şi o colecție de colinde. Activitatea lui în direcțiunea aceasta este un reflex peste Carpați a epocei de interes pentru folklorul românesc, trezit de Odobescu şi de B. P. Hasdeu.

O scriere de mare interes este de asemenea «Istoria şcoalelor din Braşov».

Edițiuni — *Doine şi strigături din Ardeal*, Buc. 1885; ed. II-a, Braşov 1895 (în colaborare cu profesorul ceh Jarnik). — *Cincizeci de colinde*, Braşov 1890. — *Istoria şcoalelor din Braşov*, Braşov 1902.

CAP. XIX.

Critica şi filosofia.

1. — ARON DENSUŞIANU 1837—1900.

De origină Ardelean, din satul Densuş (Ţara Haţegului). A fost advocat la Făgăraş şi apoi a trecut în vechiul regat, ajungând profesor de limba latină la Universitatea din Iaşi. A adus cu sine o serioasă metodă de cercetare şi avântul patriotic al scriitorilor şi profesorilor ardeleni.

A reprezentat critica entuziastă. A fost cel mai cald apărător al poeziei lui Bolintineanu, Alecsandri, Mureşeanu. A apărut în lumină rea contemporanilor pentru nerecunoaşterea superiorităţii lui Eminescu. Ca optimist, Aron Densuşianu găsià pesimismul lui Eminescu primejdios pentru literatură şi pentru societate. In lupta lui cu Maiorescu a avut însă dreptate în cazul lui Mureşeanu, al cărui nume de poet s'a păstrat mulţumită apărării calde şi întemeiate ce i-a luat-o.

Din acelaş optimism şi dor de a vedeà literatura naţională îmbogăţită cu opere mari, a pornit şi încercarea lui de a scrie o epopeie naţională, după atâtea încercări neizbutite. El a ales epoca întemeierii Principatelor şi ne-a dat «Negriada» în 12 cânturi, după concepţia epopeilor antice.

Ediţiuni — *Negriada*, Buc. 1879—1884. — *Aventuri literare*, Buc. 1881. — *Cercetări literare*, Iaşi 1887. — *Optum*, tragedie, Iaşi 1897.

2. — TITU MAIORESCU 1840—1917.

Titu Maiorescu este fiul Transilvăneanului Ion Maiorescu, fost multă vreme profesor în Țara Românească și în Moldova. Când s'a născut Titu Maiorescu, tată-său erà tocmai profesor și director la gimnaziul din Craiova. In timpul revoluției dela 1848, Ion Maiorescu este trimis la Frankfurt am Mein, ca să apere interesele țării în străinătate, iar familia lui, împreună cu copilul Titu, se duce la Brașov. Titu Maiorescu a învățat la școala primară de sub direcțiunea lui Ion Barac, scriitor ardelean în stil popular. In anii 1850 și 1851, a studiat la liceul românesc din Brașov, de unde a plecat la Viena, la Academia Thereziană sau Theresianum, pe care l-a terminat în 1858 ca premiat I-iu. Șederea la Viena a fost decisivă pentru formarea viitorului critic. Aici a cunoscut el literatura clasică germană, din care Lessing l-a atras în special, și aproape tot teatrul lui Shakespeare și Schiller în reprezentațiile dela «Carltheater» și «Theater an der Wien». Dela Viena trece la Berlin și se înscrie la Universitatea de acolo. Urmează un an și cere dreptul de a da doctoratul îndată. Neadmițându-i-se, îl trece la Giessen. De aici se duce la Paris, la Sorbona, unde după un an și jumătate, obține licența în litere. Șederea la Paris l-a familiarizat cu arta din muzeele franceze, cu literatura și cu teatrul francez. Intors la Berlin, deși abià de 20 de ani, scrie studii filozofice și ține conferințe literare în limba germană.

Intors în țară la 1861, e numit peste un an magistrat la București, apoi director la liceul Național din Iași și însărcinat să predeà la Universitatea de acolo întâi istoria și apoi filozofia. Dela liceu trecù la Școala Normală, unde avù elev pe Creangă. In 1863 începù să practice advocatura. Cam la aceeaș dată a făcut cunoștință cu V. Alecsandri, C. Negruzzi (și fiii acestuia, Iacob și Leon), cu Petre Carp. Cu aceștia din urmă și cu Th. Rosetti, pe care-l cunoștea din streinătate, întocmește societatea literară «Junimea» (1866). Peste un an apar și «Convorbiri Lite-

rare», organul societății. In acelaş an, Maiorescu e numit membru al Societății Academice Române, atunci înființată. In 1871 e ales deputat. In 1872, împreună cu alt profesor, N. Ionescu, e scos din Universitate, pe motiv că lipseşte dela cursuri (lipsise, într'adevăr, fiindcă trebuià să se ducă la Bucureşti, la Cameră). In 1874 ajunge Ministru al Instrucțiuni şi reintegrează pe N. Ionescu, fără să se reintegreze şi pe sine. E reintegrat abià în 1884 de ministrul de instrucție Chițu, dar nu la Iaşi, ci la Bucureşti. Aici casa profesorului de filozofie devine locul de întâlnire al aproape tuturor scriitorilor vremii, adevărat salon literar. In această casă a citit Alecsandri dramele sale istorice, Odobescu povestirile mitologice, Slavici, Caragiale, Brătescu-Voineşti, Eminescu şi Coşbuc parte din operele lor, etc. A fost rector al Universității din Bucureşti, Ministru de justiție. S'a retras din profesorat în 1909.

A jucat rol politic însemnat în 1913, pe timpul răsboiului balcanic, prezidând conferința de Pace dela Bucureşti între Sârbi, Bulgari, Turci şi Români, conferință care a dat României cadrilaterul Turtucaia-Silistra-Bazargic-Balcic. A murit în 1917, pe când Bucureştii erau sub o-ocupațiune germană, în timpul marelui răsboiu din 1916—1918.

Titu Maiorescu este întemeietorul criticei literare româneşti. Ce s'a făcut până la el, au fost doar încercări. El a introdus criteriul estetic în judecarea scrierilor literare. Deaceea, dintre scriitorii depe la 1860 a relevat numai pe Alecsandri şi pe Odobescu. Intr'adevăr aceştia realizaseră, unul în «Pasteluri», celălalt în «Psevdochinegheticos», frumosul ca scop unic al artei. El a pus la noi cel dintâi condițiunea «impersonalității» la baza creațiunii artistice. Scriitorul trebue să uite în momentul creării orice interes personal ori social, orice preocupare streină de opera sa, să se uite pe sine, să se absoarbă în contemplarea subiectului ce şi-a ales. Numai devenind «impersonal» va produce opere viabile. Cu această teorie, Maiorescu venià în contrazicere cu o întreagă stare de lucruri şi slăbià repu-

tațiuni stabilite. De acì polemici. Maiorescu le-a susținut cu deosebit talent și cu remarcabil spirit de logică. Este și întâiul nostru logician. A scris o carte de logică, a predat logica în învățământul superior din Iași și din București, dar mai pre sus decât aceasta și-a susținut în scris și în vorbă ideile și mai ales și-a combătut adversarii cu o logică inflexibilă.

Ca filozof se distinge prin seninătatea cugetării și prin claritatea expunerii. Cea mai mare piedică a progresului intelectual au fost totdeauna patimile personale. Nu eram în stare să urmărim o ideie, nici s'o discutăm, din pricina interesului personal pe care-l amestecam la fiece pas. Nu ne uitam la ideie, ci la cine o exprimà. Dacă pe urma ideii puteam trage un folos personal și imediat, ideia erà bună; dacă nu, era rea, ori nu ne interesà. Maiorescu a izbutit să se smulgă din preocupările personale și momentane. Când a scris, a rămas senin. Ideile filozofice se pricepeau anevoie atunci, publicul fiind puțin pregătit în direcțiunea aceasta. Maiorescu aveà însă darul neprețuit de a scrie cu o rară limpeziciune.

El n'a fost la început prețuit pentru adevăratul său rol în istoria literaturii românești. A fost socotit mai mult ca «salvatorul» limbii, decât ca reprezentantul criteriului estetic. Seziceà că pe la 1870—1880, limba noastră literară fusese primejduită de ideile latiniste și italieniste și că intervențiunea lui a înlăturat primejdia. Buna tradiție a limbii noastre literare câștigase însă deplină biruință cu Negruzzi și Bălcescu, înainte de Maiorescu. De atunci putem urmărì pas cu pas evoluțiunea ei firească prin Alecsandri, Odobescu și Ion Ghica. «Alexandru Lăpușneanu» al lui Negruzzi e din 1840, monografiile istorice ale lui Bălcescu sunt din 1845—1849, scrierile principale ale lui Russo sunt din 1855, primul capitol publicat din „Istoria lui Mihai Viteazul“ apare în 1855, tot pe atunnci apare volumul de poezii populare al lui V. Alecsandri. De acum intră în scenă și Odobescu cu „Mihnea cel Rău“ din 1857, cu „Doamna Chiajna“ din 1860, cu „Revista Română“,

continuatoarea directă între 1861 şi 1863 a „României Literare" a lui Alecsandri din 1855. „Revista Română" publică cea mai mare parte din „Istoria lui Mihai Viteazul", iar în volum această operă fundamentală în ce priveşte fixarea prozei noastre literare iese de sub tipar în vremea răsboiului independenţei, în 1877. Nu puteà fi deci vorba despre vreo cale greşită a limbii.

Rolul lui Maiorescu, din acest punct de vedere, a fost de a fi scris în spiritul tradiţiei şi de a fi luptat alături de Alecsandri, Odobescu şi Hasdeu în sânul Academiei Române contra rătăcirilor linguistice. Aceste rătăciri, respinse de marele public prin campania dusă contra lor de Kogălniceanu, Negruzzi, Alecsandri, şi mai ales de Russo, se refugiaseră în Societatea Academică Română, devenită apoi Academia Română. Cei mai mulţi membri din secţiunile literară şi istorică ale acelei instituţiuni fiind Ardeleni sau formaţi sub influenţa gramaticilor latinişti ori italienişti au sprijinit înăuntrul nouei instituţiuni vechile idei gramaticale latiniste şi italieniste şi principiul etimologic în ortografie. Ca instituţiune oficială şi cu sprijinul Ministerului Instrucţiunii, Academia luptà să-şi impună ideile pe cale oficială. Aici a fost rolul lui Maiorescu, al lui Odobescu şi Hasdeu. Ei au temperat exagerările în sânul Academiei şi au pregătit terenul pentru revenirea în totul la simţul realităţii linguistice.

Maiorescu a influenţat puternic literatura românească şi prin contactul direct cu scriitorii. Părerea lui în şedinţele «Junimii» erà preponderentă. Mai târziu, când acele şedinţe n'au mai avut însemnătatea dela început, locuinţa lui Maiorescu ajunsese un templu al criticei oficiale româneşti. Tinerii scriitori se duceau acolo să capete confirmarea talentului.

Ediţiuni — *De philosophia Herbarti*, Giessen 1858. — *Einiges Philosophische in gemeinfasslicher Form*, Berlin 1861. — *Contra şcoalei Barnuţiu*, Iaşi 1868. — *Critice*, Iaşi 1874; ed. II, Buc. 1892 (3 vol.); ed. III-a, Buc. 1908 (3 vol.). — *Logica*, Buc. 1876; ed. II-a, Buc. 1887 ; ed. III-a Buc. 1890 ; ed. IV-a 1894.

3. — V. CONTA 1846—1884.

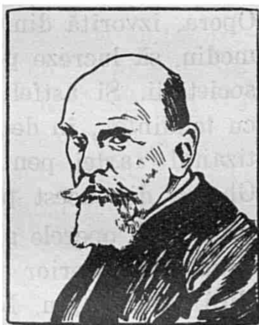
Fiu de preot sătesc, s'a distins din şcoală printr'o deosebită inteligenţă. Şi-a făcut studiile la Iaşi şi le-a continuat pe cele superioare în Belgia. A jucat rol însemnat în mişcarea intelectuală românească, prin acţiunea contra Evreilor. Conta a fost un antisemit convins şi a discutat problema sub forma ei ştiinţifică. A luat câtvà timp parte şi la mişcarea politică, ocupând şi scaunul de Ministru al Instrucţiunii Publice.

Este până astăzi filozoful român cel mai cunoscut între ai săi şi în streinătate. Şi-a tipărit teoriile filozofice şi în limba franceză şi a obţinut aprecieri măgulitoare dela ştiinţa europeană. El e autorul teoriei fatalismului şi al ondulaţiunii universale. Teoria ondulaţiunii universale cuprinde trei părţi: cea dintâi tratează legile ondulaţiunii universale şi studiul generaţiunii spontane, al eredităţii, al adaptării, al încrucişării şi al emigrării; partea II-a se ocupă de origina speciilor; partea III-a studiază întâile principii cari crează lumea: mişcarea, necesitatea şi asimilaţiunea. «Vorbind în general, Conta şi-a făcut însuşi critica sistemului său, afirmând că nu puteà aveà nici o siguranţă asupra realităţii. Totuşi şi prin faptul că asupra lumii date putem să ne mărim cercul cunoştinţelor prin experimentare, scepticismul său se nimiceşte, cel puţin în parte. Câştigul cercetărilor filozofice şi ştiinţifice, oricât de relativ ar fi, ne dă posibilitatea unei înaintări sigure şi progresive. Cunoştinţele noastre rămân neapărat etern schimbătoare, dar în acelaş timp etern superioare celor de mai înainte. Ele deschid larg porţile progresului şi ale aspiraţiunilor omeneşti spre infinit şi aceasta e suficient pentru a păstrà imboldul silinţelor noastre sub cerul luminos şi senin al filozofiei — unde nimic nu poate să atingă pe iubitul ei. Teoria lui Conta, care înfăţişează existenţa ca o realitate şi iluzie relativă, e una dintre cele mai frumoase vederi ale filozofiei noi. Vedere justă şi de mare preţ, care ne permite de a caracterizà întregul sistem metafizic al lui

Conta sub denumirea de filozofie dualistă a realității și a iluziei relative" (Gh. D. Scraba).

Ediţiuni — *Théorie du fatalisme*, Bruxelles 1877. — *Incercări de metafizică materialistă*, Iaşi 1879; ed. II Iaşi, Bibl. Şaraga. — *Introduction à la métaphysique*, Bruxelles 1880. — *Premiers principes composant le monde*, Iaşi 1888. — *Origine des espèces*, Iaşi 1888. — *Les fondements de la métaphysique*, Paris 1890. — *Théorie de l'ondulation universelle*, Paris 1895. — *Teoria fatalismului*, Iaşi, Bibl. Şaraga. — *Teoria ondulaţiunii universale*, Iaşi, Bibl. Şaraga. — *Opere complete* (ed. O. Minar), Buc. 1914.

4. — ION GHEREA (C. DOBROGEANU) 1855 — 1920.

Ion Gherea

A fost criticul cel mai popular. A apărut odată cu mişcarea socialistă în România, a făcut parte şi el din această mişcare. Simpatia cu care tineretul mai ales a privit o mişcare politică atât de generoasă a învăluit în ea şi operele literare ale capilor mişcării.

Mişcarea socialistă de acum 50 de ani a avut şi o latură culturală. Cel care a reprezentat-o în deosebi a fost Ion Gherea, sub pseudonimul de C. Dobrogeanu. El a fost sufletul revistei «Contemporanul» (1881—1888) şi al revistei «Literatură şi ştiinţă (1893 — 1894). In istoria literaturii româneşti şi-a câştigat loc de seamă cu scrierea «Studii critice» (3 vol.). Veniă ca un inovator, ca un deschizător de drumuri. Infăţişă critica lui Maiorescu ca «metafizică», «judecătorească», o învinuià că porneşte dela principii abstracte, că nu ţine seama de realitatea vieţii şi a simţirii omeneşti; cevà prea rigid, care încătuşează şi opreşte libertatea şi avântul. Recomandà critica «ştiinţifică», cum o califică singur, care ţine seamă de om şi de vieaţă, care îngădue scriitorilor libertate de mişcare. Deaceea tineretul mai ales a îmbrăţişat cu căldură pe noul critic şi l-a făcut un moment idolul credinţelor sale literare.

De fapt, Gherea introduceà la noi teoria marelui critic francez Hippolyte Taine (1828—1893), care a încercat să aplice operelor de artă legile ştiinţelor naturale. Şi fiindcă se aplicà metoda unei ştiinţe, teoria s'a numit «ştiinţifică». Taine susţineà că opera de artă e produsul rasei, al mediului şi al momentului. Gherea, fiind în concepţia sa politică internaţionalist, a înlăturat rasa şi a păstrat numai mediul, în care a contopit şi momentul. După el, opera nu e nici bună, nici rea, nici frumoasă, nici urîtă, ci produsul mediului în care a trăit autorul ei. Dacă n'are legătură cu mediul, n'are valoare. De acì Gherea a trecut mai departe. Opera, izvorîtă din mediu, trebue să aibă în vedere acest mediu, să lucreze pentru el, să urmărească îmbunătăţirea societăţii. Şi astfel Gherea a devenit susţinătorul «artei cu tendinţe», în deosebi de Maiorescu, care rămâneà partizanul «artei pentru artă». Scriitorii erau judecaţi de Gherea din acest punct de vedere. Eminescu n'aveà valoare prin operele glorificatoare ale trecutului, fiindcă trecutul erà inferior prezentului şi viitorului, nu le puteà slujì ca exemplu. N'aveà valoare nici prin versurile cari glorificau epoca răsboinică a lui Mircea, fiindcă răsboiul trebue combătut. Cum e posibil să găsească cinevà frumuseţe, se întreabă criticul, într'o luptă unde omul devine fiară şi-şi ucide semenul? Ar mai fi admirat oare Eminescu aşà cevà, dacă i s'ar fi înfăţişat dinaintea ochilor un om fără o mână răcnind de durere, altul cu capul strivit, sbătându-se cu moartea? In schimb, Eminescu valorà prin «Impărat şi proletar», unde cântă revolta masselor contra asupritorilor. Coşbuc valorà prin «Noi vrem pământ» şi erà «poetul ţărănimii» în înţelesul de poet al aspiraţiilor ei sociale, nu poet al frumuseţilor din vieaţa şi obiceiurile ei.

Criticile lui pierd mult din valoare, fiindcă sunt rău scrise. Gherea nu e stilist, nu stăpâneşte limba, nu-i cunoaşte frumuseţile.

Edițiuni — *Studii critice*, 3 vol., Buc. 1890—1897; ed. III-a, Buc. 1923. — *Concepția materialistă a istoriei*, Buc. 1892; ed. II-a, Buc. 1919; ed. III-a, Buc. 1920. — *Neiobăgia*, Buc. 1910; ed. II-a, Buc. 1921.

5. — AUREL POPOVICI 1863—1917.

Una din cele mai frumoase figuri cu carì Românii de dincolo de munți au îmbogățit literatura și cultura noastră. Erà Bănățean. Făcuse liceul la Lugoj și-și desvoltase sentimentul național în «Societatea literară» a elevilor români de acolo. Studiile superioare și le-a făcut la Viena. A făcut parte din cei 100 cari trebuiau să ducă Impăratului din Viena vestitul «Memorandum» cu plângerile Românilor din Ardeal contra autorităților unguresti și a fost condamnat odată cu aceia. A fugit la Viena, unde a lucrat pentru o unire a tuturor Românilor sub egida Austriei. Judecată clară, caracter hotărît, naționalist fervent și adversar al frazei goale. In 1902—1903 s'a stabilit în România și a scos, împreună cu Gh. Moroianu și alții ziarul «România Jună", după numele societății studenților români din Viena, în care susțineà naționalismul și seriozitatea în gândire și în faptă. In 1908, intră în redacțiunea revistei «Semănătorul» pentru partea politică, afirmând și acolo aceleași tendințe.

Fraza-i este viguroasă, cași cugetarea, influențate amândouă de Eminescu. Dela acesta a luat și ideia purității rasei. Când vorbește despre rasă, utilizează chiar expresii de ale lui Eminescu: «Nu fonfii și gușații... se duc să înfrunte moartea pentru o ideie».

Edițiuni — *Die vereinigten staaten von Gross-Oesterreich*, Leipzig 1906. — *Naționalism sau democrație (O critică a civilizațiunii moderne)*, Buc. 1910. — *La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie*, Lausanne 1918.

6. — POMPILIU ELIADE 1869 — 1914.

A făcut studii în Franța, ca elev al Școalei Normale Superioare din Paris. A fost apoi numit profesor de istoria literaturii franceze la Universitatea din București, la catedra creiată anume pentru el. A fost deputat și director general al Teatrelor. In această din urmă funcțiune a organizat temeinic teatrele, lucrând legea pe baza căreia au funcționat până aproape de timpul nostru.

Ca critic se distinge printr'o logică impecabilă. Dela Maiorescu, nici un scriitor român n'a stăpânit și n'a utilizat în așà măsură metodele logice.

Ca istoric literar a inaugurat cercetarea scriitorilor români din punctul de vedere al legăturii lor cu literatura franceză. E clasic, din acest punct de vedere, studiul său despre Gr. Alexandrescu. A lărgit apoi domeniul cercetărilor cuprinzând nu numai literatura, ci întregul spirit public românesc, în operele «Histoire de l'esprit public en Roumanie» și «La Roumanie au XIX-ème siècle», continuarea altei scrieri care a impus pe Pompiliu Eliade atențiunii publice «De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie».

Ca stilist, se distinge prin claritate. Prin claritatea stilului și prin logica cugetării și-a câștigat locul pe care-l ocupă în critica românească nouă.

Edițiuni — *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie*, Paris 1878. — *Filozofia lui La Fontaine*, Buc. 1901. — *Ce este literatura?* Buc. 1903. — *Causeries littéraires*, 3 vol., Buc. 1903. — *Grégoire Alexandrescu et ses maîtres français* (în «Revue des deux Mondes»), 1904. — *Histoire de l'esprit public en Roumanie*, Paris 1905. — *Semănătorul de neghină*, Buc. 1906. — *Teatrul Național din București*, raport, Buc. 1909. — *La Roumanie au XIX-ème siècle*, Paris 1914.

CAP. XX.

GH. COŞBUC 1866 — 1918.

Influenţa realismului francez şi mai ales covârşitoarea influenţă a lui Eminescu au dat literaturii româneşti pe la 1870 — 1890 o înfăţişare mohorîtă, tristă. Scepticismul, decepţionismul, pesimismul stăpâniau.

Deodată atmosfera cea întunecată se luminează în depărtare ca de un fulger. In lumina de o clipă apare un tânăr voinic, înalt, în port ţărănesc: cămaşă şi iţari albi, la mijloc strâns cu un şerpar negru, pe cap o pălărie rotundă neagră. Din ce se apropià, atmosfera se luminà de strălucirea portului românesc şi se înveselià de vieaţa care se revărsà din ochii şi din toată fiinţa noului venit. Erà Gheorghe Coşbuc.

Fiu de preot din satul Hordou (astăzi Gh. Coşbuc), jud. Bistriţa-Năsăud. A învăţat carte din clasele primare în satul vecin, deoarece în satul său nu erà şcoală. A trecut apoi la Năsăud, unde a învăţat restul claselor primare şi liceul, trăind tot între copii de ţărani. Chiar în clasa VIII-a, din 14 şcolari, 12 erau copii de oieri—cum ne spune chiar poetul. A luat parte activă în societatea literară a elevilor, denumită «Virtus romana rediviva» şi s'a manifestat chiar de atunci prin poezii publicate în ziarul «Muza Someşană». S'a dus la Cluj să-şi urmeze studiile la Universitate. Aici nu i-a mai plăcut. Nu mai erà nici între ţărani, nici între Români. După un an şi jumătate de studii de filozofie, a preferat să se aşeze la Sibiu ca redactor la ziarul românesc

«Tribuna». Trei a lucrat acolo apărând drepturile neamului său din Ardeal și îmbogățindu-i literatura cu numeroase povești în versuri. Privirile au început să i se îndrepte spre București, îndemnat în deosebi de I. Slavici și chemat de Titu Maiorescu. De acolo-i puteà venì consacrarea de mare poet. Pe de altă parte, dacă ar fi rămas în Ardeal, ar fi trebuit să facă serviciul militar. A venit la București și a fost bine primit în cercurile oficiale, obținând câte o slujbă din care să poată trăì. Erà o fire modestă, tăcută, nepotrivită pentru vieața sgomotoasă a unei Capitale. Suferià de suferința celor mulți și aceasta erà încă o cauză care-l făceà să se închidă în sufletul lui. Se manifestà uneori prietenilor săi și atunci erà furios : .«Mi-a fost dat adese să-l văd în casa lui Vlahuță... Coșbuc cu buzele strânse, îndărătnic, cu o strălucire pătimașă care-i luminà fruntea largă de filozof antic, vorbià rar și apăsat. Ne aduceà snoave din călătoriile lui dela țară, din nenumăratele rătăciri cu trenul, cu care plecà fără țintă, discecà încet o chestiune de filologie. Curând însă se cufundà în tăcere, toată figura i se muià în melancolie și cădeà pe gânduri. Abià după miezul nopții se scuturà de apatia lui obișnuită, cuvântul îi erà mai pripit, colțul gurii îi tresărià de un tic nervos și o fosforescență stranie i se ivià în pupilele aprinse. Nu, atunci nu mai erà modestul referendar dela Minister, cu timiditatea stângace a săteanului desconcentrat. O deplină conștiință a propriei valori îi ridicà fruntea ; și vorba lui se desfăceà în fraze scurte, repezi, sentențioase. Ne vorbià de cei din umbra satelor, de obida lor, de politiciani venali, de subprefecți nebuni, de suprema dreptate care se așteptà acolo jos și de grozava judecată din urmă. Ni se păreà atunci că din noaptea asupririi noastre seculare țâșnesc accentele lui de revoltă ca niște pumnale ascuțite cari se înfig în carne» (O. Goga). Pentru lumea cealaltă însă a rămaș omul tăcut și scriitorul modest până la urmă.

In această tăcere fierbeà și dorul lui de casă, de Ardeal. Prin 1910 s'a acordat în Ungaria a amnistie pentru

toţi câţi nu făcuseră serviciul militar. Coşbuc a pornit îndată la Hordou, leagănul copilăriei sale, şi după aceea a colindat Ardealul tot. Vigoarea însă nu i-a mai revenit. Erà nervos şi obosit. La acestea s'au adăugat două nenorociri cari l-au doborît definitiv: moartea singurului său copil şi mai târziu suferinţele de neînchipuit ale Ardealului şi ale Munteniei în timpul marelui răsboiu din 1916—1918. Aflându-se în Bucureştii ocupaţi n'a mai putut supravieţuì umilinţelor.

Cu toate acestea Coşbuc a fost poetul tinereţii, al sburdălniciei, al soarelui, al frumuseţii din suflete, caşì din natură, al entuziasmului şi al bucuriei. Un nou Alecsandri, mai tânăr, mai voios, mai rustic. Se leagă de marele poet dela 1850 şi de întreaga lui generaţie prin înclinarea către epopeie. Idealul atât de scump şi nerealizat încă al scriitorilor din întâia jumătate a secolului al XIX-lea de a da neamului românesc o epopeie l-a avut şi el. Pentru aceasta nu s'a bizuit însă numai pe talent şi pe cunoaşterea istoriei naţionale, ci a studiat cu interes produsele epice vestite ale literaturilor sanscrită, elenă şi latină. A tradus şi în româneşte cu un rar talent din epica sanscrită, din Rig-Veda, Mahabharata şi Ramaiana, a tradus Georgicele şi Eneida lui Virgilius în exametru latin. Nici el însă nu ne-a dat epopeia atât de mult dorită, poate fiindcă i-ar fi cerut sforţări prea mari şi timp prea mult, de cari nu puteà dispune, deoarece îi trebuiau pentru câştigarea existenţei; poate fiindcă încercà şi el, caşì toţi ceilalţi, un lucru cu neputinţă într'o vreme când de mult romanul luase locul epopeii. Din aceste preocupări ale lui ne-au rămas în schimb poezii epice cari au întrecut cu mult tot ce se scrisese la noi în genul acesta, pe cari nici azi nu le-a mai egalat nimeni, au rămas «Nunta Zamfirei» şi «Moartea lui Fulger», una poetizarea nunţii româneşti, cealaltă poetizarea înmormântării şi a concepţiei despre moarte.

Coşbuc mai reaminteşte pe Alecsandri prin cântarea răsboiului independenţei în bucăţile din volumul «Cântece de vitejie». Dacă n'are entuziasmul, căldura şi armonia a-

celuia, are în schimb poezia realității crude, a imaginilor concrete și pătrunzătoare. Uneori amintește pe Alecsandri prin scenele glumețe, ca în «Cântecul Redutei» și ca în «O scrisoare dela Muselim Selo» și prin nota patriotică, văzând în luptătorii dela 1877 pe urmașii vrednici ai strămoșilor viteji («La Smârdan», «Fragment epic»). Mai mult predomină însă realitatea dureroasă. Soldatul e veșnic cu gândul acasă, la mama și la logodnica lui; și dacă «Costea» spune că s'ar întoarce din nou la luptă, o face, nu ca Peneș al lui Alecsandri, de dorul gloriei, ci fiindcă n'a mai găsit acasă pe nimeni dintr'ai lui. In poeziile lui Coșbuc, Crăciunul de acasă erà frumos, cel din tabără urît, de groaza corbilor cari dau roată locului. Un soldat moare pe câmpuri, sbătându-se în chinuri groaznice; și luna, care la Alecsandri ar fi încununat cu razele nemuririi pe erou, la Coșbuc devine palidă, din roșie ca focul, de jalea bietului rănit. Soldații la Coșbuc «dau cu pumnii și mușcă cu dinții», iar câmpul de bătaie nu mai este, ca la Alecsandri, joc de popici, ci «iad de svârcolire».

Coșbuc reeditează vechea luptă dela 1840 și 1855 pentru inspirarea din cronici și din poezia populară, mai ales din cea din urmă. Iși trăise copilăria și tinerețea în mijlocul fermecătoarelor povești dela țară și s'a resimțit puternic de amintirea lor în bucăți ca «Crăiasa zânelor» și «Brâul Cosânzenei».

In urma lui Alecsandri, el este de asemenea un maestru al pastelului românesc. In deosebi primăvara și vara, cu tot cortegiul lor de frumuseți, de obiceiuri caracteristice, de sărbători religioase, cu toată mișcarea vietăților, în deosebi acestea l-au atras, slujindu-i de cadru artistic pentru înfățișarea în mijlocul lor a vieții omenești. Alecsandri scrisese despre «oaspeții primăverii», Coșbuc despre «Vestitorii primăverii», iar oaspeții și vestitorii sunt aceiași, adică păsărelele. Al. scrisese «Paștele», Coșbuc scrie «La Paști». Al. scrisese «Concertul în luncă», Coșbuc «Nunta'n codru». Bucuria de copil a lui Al. la sosirea primăverii o simte și Coșbuc.

Atât poate n'ar fi fost de ajuns ca să disparä tristețea cu care Eminescu și urmașii săi învăluiseră literatura. Veselia și naivitatea vieții rustice au răsunat în sufletul lui Coșbuc mult mai puternic decât la poeții precedenți. Farmecul și poezia sufletelor tinere și curate, poetul le-a descoperit într'o măsură mult mai mare ca până atunci. Respiră în poeziile lui o dragoste nu numai curată, dar și veselă. O deplină sănătate trupească și sufletească. Descurajării și revoltei din «Mortua est» a lui Eminescu i-a opus credința din «Moartea lui Fulger». Nepăsării din «Glosa» i-a opus veselia din «Gazel». El a scos efecte artistice superioare din termeni populari, din imagini și comparațiuni populare. Pe o fată frumoasă ne-o arată astfel:

Aveà Ileana ochi din soare
Și galben păr un lan de grâu
Vestmânt aveà țesut în floare

sau .

Mlădie ca un spic de grâu.

Cadrul poeziilor lui e format din element rustic de o poezie fără seamăn. Ceeace a făcut Creangă pentru proză, a făcut Coșbuc pentru poezie, îmbogățind materialul artistic cu noi și fermecătoare imagini. In acest înțeles și pentrucă iubirea țării este la el iubirea pământului — ca la țărani — trebue să-l numim «poet al țărănimii», nu pentrucă a cântat accentele de revoltă în «Noi vrem pământ».

Edițiuni — Traduceri: *Sacontala*, Buc. 1895; ed. II-a, Buc. 1920. — Virgilius, *Eneida*, Buc. 1893; ed. II-a, Buc. 1898; ed. IV-a, Buc. 1920. — *Antologie sanscrită*, Craiova 1897. — Carmen Sylva, *Valuri alinate*, Buc. 1906. — Virgilius, *Georgicele*, Buc. 1906. — Terentius, *Parmeno*, Buc. 1908. — Schiller, *Don Carlos*, Buc. 1910. — *Rig. Veda*, *Mahabharta*, *Ramayana*, în «Bibl. p. toți».

Originale: *Pe pământul Turcului*, Sibiu 1885. — *Blestem de mamă*, legendă populară, Sibiu 1885; ed. II-a, Sibiu 1886. — *Fata codrului din cetini*, Sibiu 1886. — *Fulger*, poveste în versuri, Sibiu 1887. — *Balade și Idile*, Buc. 1893; ed. II-a, Buc. 1897; ed. III-a, Buc. 1902; ed. XI-a, Buc. 1922; ed. XII-a, Buc. 1923. —

Fire de tort, Buc. 1896; ed. II-a, Buc. 1898; ed. III-a, Buc. 1905; ed. IV-a, Buc. 1910; ed. X-a, Buc. 1922. — *Povestea unei coroane de oțel*, Buc. 1899; ed. IV-a, Buc. 1923. — *Răsboiul nostru p. neatârnare*, Buc. 1899; ed. IV-a, Buc. 1900; ed. V-a, Buc. 1907; ed. VI-a, Buc. 1920. — *Ziarul unui pierde-vară*, Buc. 1902; ed. II-a, Buc. 1909; ed. III-a, Buc. 1920; ed. IV-a, Buc. 1922. — *Cântece de vitejie*, Buc. 1904; ed. II-a, Buc. 1908; ed. ultimă, Buc. 1921.

CAP. XXI.

Poezia de după Coşbuc.

1. — ST. O. IOSIF. 1877—1913.

In 1913, pe timpul răsboiului balcanic, armatele noastre treceau Dunărea în sunetul unui nou marş «La arme». Manifestaţiunile populare în favoarea răsboiului se făceau în sunetele aceluiaş marş. Cuvintele lui erau ale lui St. O. Iosif; muzica, a lui Castaldi. In sunetele aceluiaş marş şi în acelaş timp a fost dus la lăcaşul de veci autorul cuvintelor lui. După o vieaţă tristă şi retrasă, venise o moarte răsunătoare, în nişte clipe mari. Capitala ţării se închină la mormântul unui nedreptăţit.

St. O. Iosif venise din Ardeal, caşi Coşbuc. Tată-său fusese directorul liceului Andrei Şaguna din Braşov. Caşi Coşbuc, fugise de serviciul militar maghiar şi fusese atras de centrul cultural al românismului. A stat câtvà timp la Paris. Chiar de atunci aveà gata «Patriarhalele», apărute mai târziu în volum. Admirà mai mult pe poeţii germani, pe Goethe şi mai ales pe Heinrich Heine. Primele poezii şi le-a publicat în revista «Viaţa», de sub conducerea lui Al. Vlahuţă. Poeziile au arătat pe un suflet duios, melancolic şi au descoperit un real talent. Talentului i-au lipsit însă mijloacele materiale de traiu şi de desvoltare. Ca ziarist la început şi la urmă custode la Fundaţiunea Universitară Carol I-iu, la atât s'au redus mijloacele de traiu. Câte odată venià şi o încurajare oficială, ca aceea a Ministeru-

lui Instrucţiunii, cari i-a acordat o subvenţiune ca să scrie în 1904 o epopeie a lui Ştefan cel Mare, epopeia care ispitise în trecut pe Negruzzi şi pe Alecsandri.

Nefericit a fost Iosif şi în vieaţa familiară din cauza unei căsătorii nepotrivite şi din cauza trădării unui prieten — şi aşà se explică moartea lui atât de timpurie.

Nu erà un talent viguros, deaceea însărcinarea ce i se dedese de a scrie el epopeia lui Ştefan cel Mare n'a dus la scop. Poetul a scris atunci «Din zile mari», cu subiect din vieaţa marelui voevod al Moldovei, dar în loc de epopeie am găsit tot cunoscuta lui poezie placidă, duioasă, melancolică, cu numeroase şi izbutite motive populare, ca în «Patriarhale», cel mai bun volum de versuri al său.

Tot Iosif este şi popularizatorul la noi al poetului german Heine, prin numeroasele şi izbutitele traduceri făcute din cântecele sale. Tot el a popularizat pe poetul maghiar Petöfi, din care a tradus «Apostolul» şi alte câtevà bucăţi. Sub influenţa lui Heine, Iosif a scris şi numeroase «Cântece», ajungând reprezentantul prin excelenţă al acestei speţe literare la noi.

Ediţiuni — Traduceri: Al. Petöfi, *Apostolul*, Buc. 1896. — Al. Petöfi, *Poezii alese*, Craiova 1897. — Heine, *Romanţe şi cântece*, Buc. 1901. — Goethe, *Dragoste cu toane*, Braşov 1907. — Wagner, *Tanhäuser*, Buc. 1908. — *Tălmăciri*, Buc. 1909. — Corneille, *Cidul*, Buc. 1911.

In colaborare cu D. Anghel: Paul Verlaine, *Traduceri din...* Buc. 1903. — Ibsen, *Poezii*, Buc. 1906. — *Camoens*, poem dramatic de Halm, Buc. 1909. — *Strigoiul Carpaţilor* de Al. Dumas-tatăl, Buc. 1909. — Banville, *Gringoire*, Buc. 1910.

Originale: *Versuri*, Buc. 1897. — *Patriarhale*, Buc. 1901. — *Poezii*, Buc. 1902. — *A fost odată*, poveste în versuri, Buc. 1903. — *Credinţe*, Buc. 1905. — *Zorile*, dramă istorică, Buc. 1907. — *Poezii*, Buc. 1910. — *Cântece*, Buc. 1912.

In colaborare cu D. Anghel: *Legenda funigeilor*, poem dramatic, Iaşi 1907. — *Caleidoscopul lui A. Mirea*, Buc. 1908—1910. — *Cometa*, comedie, Buc. 1908; ed. II-a, Buc. 1909; ed. III-a Buc. 1912. — *Carmen saeculare*, Buc. 1909. — *Portrete*, Buc. 1910.

2. — D. ANGHEL (mort 1914).

Un an după St. O. Iosif moare şi bunul său prieten şi colaboratorul său la mare parte din scrieri, D. Anghel. Prietenia şi colaborarea lor atât de roditoare, dar brusc şi urît încheiată, a scos în evidenţă pe D. Anghel, până atunci puţin apreciat, deşì scrisese în «Arta şi Literatura română» şi în «Convorbiri Literare». Părinţii lui Anghel erau moşieri. Locuiau la ţară într'o casă veche boierească cu pridvor frumos şi înconjurată de flori. In casa aceea s'a născut poetul. Tată-său erà absorbit de afaceri, mamă-sa erà o fire delicată şi visătoare. Liceul l-a făcut la Institutele Unite din Iaşi. La această vârstă se înfăţişà cu o fire închisă, nemulţumită. Iaşii i-au inspirat multe bucăţi din volumul «Fantome». A cunoscut după aceea Roma şi Parisul. Aici s'a împrietenit cu Iosif, aflat şi el în capitala Franţei, şi cu câţivà tineri pictori români, pe cari îi vizità des în atelierele lor. Se îndrăgostise de literatura franceză, în deosebi de poeţii Alfred de Musset şi Paul Verlaine.

Cu firea închisă a rămas toată vieaţa. Talentul său erà însă real şi timpul l-a scos repede în evidenţă, accentuând asupra fineţei şi delicateţei scrierilor sale de proză, caşì de versuri.

Ediţiuni — Traduceri : *Fabule* (din La Fontaine) în colaborare cu St. O. Iosif) Buc. 1924.

Originale : *In grădină*, Buc. 1903 (poem). — *Fantazii*, poezii, Buc. 1909. — *Fantome*, Buc. 1911. — *Oglinda fermecată*, Buc. 1911. — *Triumful vieţii*, în «Bibl. p. toţi». — *Steluţa* în «Idem». — *Povestea celor necăjiţi*, în «Bibl. Lumina». — *Proză*, Buc. 1924. — *Poezii*, Buc. 1924.

3. — PANAIT CERNA 1881 — 1913.

Panait Stanciof, cu numele schimbat în Cerna la sfârşitul studiilor universitare, erà Bulgar de origină, fiu de învăţător dintr'un sat din Dobrogea. După învăţătura din satul natal, a trecut la liceul din Brăila, apoi la Universitatea din Bucureşti, ducând vieaţa grea de copil sărac, dar distingându-se între colegii săi. Mizeria însă i-a pregătit încetul şi pe furiş sfârşitul, fiindcă tot sprijinul ce i s'a dat în urmă, înlesnindu-i-se şederea la Sinaia şi trimiterea în străinătate, cu bursă de studii, dar în realitate ca să-şi apere vieaţa, tot sprijinul acesta nu i-a mai folosit. A fost prea târziu. Efectele tuberculozei nu s'au mai putut înlăturà.

A scris poezii patriotice («Spre Bucovina», «Zece Mai», «Către pace»). In cea din urmă, iubirea de neam e mai mare decât iubirea de pace, fiindcă nu va fi pace, cântà el, înainte de realizarea idealului naţional, până când rănile adânci ale neamului românesc nu se vor închide. După modelul lui Coşbuc şi al lui Iosif a scris cântece, şi vesele ca ale celui dintâi, şi melancolice ca ale celui din urmă. Pe Coşbuc îl aminteşte şi în pasteluri. A scris poezii de dragoste pline de melancolie şi câte odată profund dureroase. Nota lui personală o constitue însă poezia psihologică, aceea care cântă înălţarea sufletească («Ideal», «Trei sburătoare») şi cea cu subiect religios. Pline de avânt, poeziile lui religioase înfăţişează pe eroii Bibliei şi pe Iisus mai aproape de om decât de Dumnezeu («Iisus», «Plânsul lui Adam»), menţinându-i, poate chiar prin aceasta, într'o atmosferă de emoţionantă poezie. Cerna e o floare crescută în umbra copacilor, mică, dar fermecătoare. Şi ca înfăţişare erà mic, simpatic, cu ochi vii, cari alergau în toate părţile.

Ediţiuni — *Poezii*, Buc. 1910; ed. II-a Buc. 1914.

4. — J. B. HETRAT 1851—1911.

Un Francez de talent și iubitor de limba românească rătăcit între noi. A trăit predând limba franceză în școli publice ori particulare. A murit ca profesor de limba franceză la o școală militară din București și a fost înmormântat cu grija și cheltuiala școlii, fiind cu desăvârșire sărac. A colaborat la revistele «Arhiva», «Convorbiri Literare» și «Vieața Nouă». Mai ales colaborarea la aceasta din urmă l-a impus publicului. Atunci a găsit el și prilejul nimerit să-și publice în volum — singurul de altfel — parte din poezii. Deșì cunoșteà limbile neolatinè, găsià că cea mai potrivită pentru poezie este limba noastră. A iubit într'adevăr sincer această limbă și-i pătrunsese adânc tainele.

Se caracterizează printr'o seninătate aproape clasică, mai ales în bucățile «In liniște», «Elada», «Allah Ekber», «Printre valurile pribegiei», «S'au dus și cocorii». Reamintește uneori pe Eminescu prin filozofia resemnării, ca în «Câmpia tăcerii», «Primăvăratecul vânt», ca în «Glossa», singurul exemplar din literatura noastră după a lui Eminescu. A avut predilecțiunea deosebită pentru sonete. Numai «Vendetta», povestea unui bătrân Corsican, care-și ucisese prietenul ce-i răpise iubita, e compusă din optsprezece sonete. A cântat și subiecte din vieața țărănească în «Țesătoarea», «Moș Petrea» și «Ruga». In prima vorbește de o femeie săracă și bolnavă, care toată vieața a țesut unuia și altuia și s'a ales doar cu pânza ce-i trebuià la moarte. In cea de a doua, Moș Petrea încearcă cu o nuià— nuiaua cu care a scăpat o broască din gura șarpelui — să oprească grindina ce-i primejduește porumbul, ultima lui nădejde. Copiii moșneagului fac glume pe socoteala grindinei, dar Moș Petrea e îngrijat adânc; și când vede că orice nădejde s'a dus și nu-și mai poate oprì lacrămile, se întoarce cu fața dela băieți ca cel puțin ei să nu-l vadă. «Ruga» e cu subiect luat din răscoalele țărănești și întregește cu celelalte două o trilogie a suferinței. Vorbind de primele două volume de poezii ale lui St. O. Iosif, Pompi-

liu Eliade le numià «autobiografia» poetului. Nimic autobiografic, nimic personal în versurile lui Hétrat. Sentimentele sunt la el cântate într'un cadru de obiectivism desăvârşit. A fost ajutat apoi şi de darul de a fi găsit în limba noastră atâta plasticitate şi pitoresc, cum puţini au găsit, şi o bogată varietate de ritm, de măsură şi de combinaţiuni de versuri. Iambi, trohei, anapeşti, dactili, vers liber, sonet, glossă, rondel, triolet, tot ce a putut permite ca perfecţiune tehnică versificaţia românească este realizat în versurile lui Hétrat.

Ediţiuni — *Aevea*, Buc. 1907.

5. — AL MATEEVICI 1888 — 1917.

Al. Mateevici

In 1888, Mihail Mateevici, tatăl scriitorului, erà preot în Cainar, sat moldovenesc pe râuleţul Botna, mai la Apus de Căuşeni. Acolo s'a născut poetul. A stat în Cainar numai până la vârsta de 5 ani, când familia s'a mutat la Zaim, sat moldovenesc în ţinutul Tighinei, caşi Cainar. In 1906, murind Mihai Mateevici, familia s'a mutat la Chişinău, luând cu ea şi pe viitorul poet. Copilul erà simţitor, delicat şi adânc iubitor de părinţi şi de ai lui, mai ales de mamă. Se ţineà de ea toată ziua şi-i cereà să-i spue poveşti. Erà bolnăvicios. Jucăriile nu-i plăceau. Ii plăceà în schimb să descifreze litere din cărţi şi din ziare. Cum învăţà o literă, se aşezà pe divan şi o arătà mamei sale ajutându-se cu mâinile şi cu picioarele. Cunoşteà de mic şi literele ruseşti şi pe cele româneşti. Pe acestea din urmă le învăţase după revista «Albina» ce veniâ de dincoace de Prut părintelui său.

După ce a sfârşit cursul primar, a urmat la Seminarul inferior (Şcoala Duhovnicească) din Chişinău, apoi la cel

superior. Se distingeà la orele de literatură şi de filozofie, pe cât erà de slab la matematici. Il cunoşteau colegii ca bun Moldovean. Se ruşinà de sufixul «-vici» al numelui său. Voià să-l înlocuească cu românescul «-escu» şi chiar a semnat la început unele poezii cu numele de «Mateescu». Naţionalismul lui îi atrăsese între colegi denumirea de «separatist», adică partizan al despărţirii Basarabiei de Rusia. Se ocupà mult singur. A ajuns prin el însuşi să citească franţuzeşte, nemţeşte şi englezeşte. In 1910 a fost trimis bursier la Academia teologică din Chiev. Acolo şi-a adâncit cultura generală pe deoparte şi românismul pe de alta, fiindcă a avut prilej să înveţe alături de Românii de dincoace de Prut, veniţi şi ei la aceeaş Academie. Incă depe când erà la Chişinău, colaborà la revistele româneşti «Luminătorul» şi «Cuvânt moldovenesc». Colaborarea a continuat şi dela Chiev. Din vremea aceea datează traducerea poemului religios «Ion Damaschin» din poetul rus Al. Tolstoi. In 1914, termină Academia, se preoţì şi fu numit profesor supranumerar de limba greacă şi de bogoslovie (teologie) la Seminarul din Chişinău. De aici încolo nu lipsì din nici o manifestare culturală românească. Atât de pregătit se simţià în direcţiunea literară românească, încât a primit să predeà «Istoria literaturii româneşti» la cursurile pentru învăţători din Basarabia, în 1917, curs din care a ţinut numai câtevà lecţiuni şi pe care autorul cărţii de faţă a avut onoarea să-l continue el şi să-l încheie după un an, tocmai cu o lecţiune despre Mateevici, mort în timpul acesta. A murit de tifos căpătat pe front în răsboiul din 1914—1918. Pe front plecase din 1915 ca preot militar, întâi în Galiţia şi apoi în Moldova, chiar pe frontul dela Mărăşeşti. A trăit clipele grozave şi măreţe ale acestui front şi şi-a desvoltat şi mai mult naţionalismul în contact cu Moldova şi cu soldaţii români.

Activitatea lui de scriitor începe din cl. VIII-a a Seminarului, cu traduceri de predici religioase într'o românească îngrijită. Continuă apoi cu traduceri din poeţii ruşi, până la 1917, toate cu caracter religios. Traduse «Ru-

găciunea» lui Lermontov, «Ioan Damaschin» şi «Păcătoasa» ale lui Al. Tolstoi.

In 1917 traduse, fără să fi avut timp să le publice, «Zâna» de M. Gorchi, «Zădarnic, artiste» de Al. Tolstoi şi «Poetului» de Puschin.

Poeziile lui originale, până în 1917, sunt numai religioase şi sociale: «Pocăinţa hoţului», «Cina cea de taină», «Cântecul clopotului», «Eu cânt». In 1917 ne-a dat «Văd prăbuşirea», «Deasupra târgului Bârlad», «Pustii stau negrele ogoruri», în cari cântă nenorocirile răsboiului. Atunci apare la el şi nota patriotică, ca în «Frunza nucului» şi cea satirică în «Unora», care aminteşte prin tonul ei satirele lui Eminescu. Atunci a scris şi cea mai frumoasă poezie închinată graiului românesc «Limba noastră».

Ediţiuni — *Pe lângă vatră*, Buc. 1900; ed. II, Buc. 1908. — Casei Şcoalelor.

CAP. XXII.

Cei din urmă prozatori

1. — D. C. MORUZI 1850—1914.

Dintre scriitorii basarabeni cari au trăit şi au scris dincoace de Prut, este şi prozatorul D. C. Moruzi, născut la Bănuţeni, în Basarabia. Activitatea lui este stăpânită de gândul Basarabiei. Cu cât cultura noastră se adância şi se răspândià, cu atât creşteà interesul pentru Românii necuprinşi în hotarele strâmte ale vechiului regat. Anul 1912, centenarul răpirii Basarabiei de către Ruşi, a fost o nouă rană în inima patriotismului românesc şi un prilej pentru cei ce credeau în întoarcerea Basarabiei la patria-mumă, să-şi încordeze din nou puterile. Moruzi erà dintre aceştia. Scrisese încă din 1905 despre Basarabia şi-şi afirmase crezul, dar fără răsunet. Din 1912, interesul pentru opera lui creşte mereu şi culminează azi, când crezul lui a devenit realitate.

Moruzi este naţionalist în înţelesul purităţii rassei şi al păstrării cu sfinţenie a tradiţiunii. Este deci şi antisemit fervent şi xenofob. In romanul său «Moartea lui Cain» ne înfăţişează în Ghiţă Dudău pe un fiu de boier, trăit în copilărie la ţară şi care sfârşeşte nenorocit, fiindcă s'a deslipit de acolo şi a trăit între streini. In romanul «Instreinaţii» ne zugrăveşte pe Profiriţa, care dispreţuià ţara, fiindcă şi tată-său Agapie Varlam erà un înstreinat şi fiindcă ea însăşi îşi făcuse educaţiunea între streini, la

Trăind multă vreme la Constanța pe malul mării, a scris în felul «României Pitorești» a lui Vlahuță, «Constanța pitorească».

Edițiuni — *Pe lângă vatră*, Buc. 1900; ed. II, Buc. 1908. — *Flori de câmp*, Buc. 1900. — *Constanța pitorească*, Buc. 1908. — *Voia mării*, Buc. 1909. — *Aripi tăiate*, Buc. 1910. — *Vorbe de clacă*, Văleni 1910 ; ed. II-a (sub titlul de *Glume)*, Buc. 1920. — *Instrăinat*, Buc. 1918. — *Rătăcire*, Buc. 1902. — *Sybaris*, Buc. 1902.

3. — EM. GÂRLEANU 1878—1914.

Din scrierile lui, reiese că Gârleanu a avut la Iași o copilărie voioasă, fericită, cu o mamă care l-a iubit mult și l-a desmierdat. Greutățile de mai târziu, la București, au contrastat amar cu farmecul copilăriei. Cu emoțiune adâncă povestește întoarcerea lui, mai târziu, după ce-și pierduse pe mama iubitoare, la casa din Iași, ca să găsească acolo totul schimbat, par'că pustiu.

A scris schițe umoristice în felul lui Caragiale («Pisălogul», «Palavragiul», «Vieața e un vis»). A scris, în felul lui Delavrancea, schițe din vieața celor umili: «Vrabia», «Tanti Amalia», «Fereastra», «Secretul», «Lux». Tot ca Delavrancea a utilizat materialul popular al basmelor, refăcându-l în sens personal prin accentuarea înțelesului simbolic («Culegătoarea de rouă», «Fericirea», «Meșterul de oglinzi»). A scris, tot cu material popular, legende ca «De când luceferi». A lărgit cadrul preocupărilor artistice cu subiecte din vieața animalelor («Din lumea celor cari nu cuvântă»).

In special l-a atras trecutul. Opera îi e plină de amintiri duioase («Pe atunci»), unele din ele în legătură cu Moldova («La cules de vii»), de un respect religios pentru tradiții («Odată», «Furtuna», «O amintire») și de sinceră părere de rău pentru disparițiunea ei («Din trecut»), exprimându-se adesea într'un stil vioiu și nervos, pe alocuri scânteietor.

L-a interesat și trecutul nostru literar și a dat o edi-

Lemberg. Sentimentele ei se schimbă din moment ce se mărită cu Mihalache Stelea, tot fiu de boier, dar cu sentimente româneşti. Romanul cel mai reuşit al său e intitulat «Pribegi în ţară răpită», povestea unei familii moldoveneşti rămasă în Basarabia după răpirea ei de Ruşi. Respiri aerul Basarabiei, calci pe pământul ei, şi trăeşti obiceiurile, şi vezi satele şi oamenii — atât de clar zugrăveşte şi vorbeşte aici autorul.

Păcat că i-a lipsit talentul literar şi putinţa înscenării. Romanele lui sunt mai curând memorii, deşi cu un bogat material şi cu adâncă înţelegere a sufletului românesc.

Ediţiuni — *Basarabia şi viitorul ei*, Buc. 1905. — *Ruşii şi Românii*, Buc. 1906. — *Cântece basarabene*, Iaşi 1912. — *Instreinaţii*, Buc. 1912. — *Pribegi în ţară răpită*, Iaşi 1912. — *Problema jidovească şi poporul român*, Arad 1914. — *Moartea lui Cain*, Piatra Neamţ 1914.

2. — ION ADAM 1875—1911.

O figură de visător cu ochi albaştri. A colaborat la «Semănătorul» şi la «Convorbiri literare» într'o vreme de aprigă luptă şi de violente polemici, dar n'a luat parte la ele. Trăind în epoca de cultivare a schiţelor şi nuvelelor, a scris numeroase bucăţi cu subiect din vieaţa zilnică şi câtevà cu subiect din vieaţa ţărănească. Prin realismul lui aminteşte nuvelele lui Vlahuţă şi ale lui Delavrancea. Intâlnim nevoiaşi, beţivi, ucigaşi, sinucigaşi, scene din răscoalele ţărăneşti dela 1907, vieaţa umilă de provincie şi a micilor funcţionari, copii răi, gheboşi, — însă înfăţişaţi în grabă, fără întârziere la amănuntele sufleteşti. Uneori se prind conflicte într'adevăr dramatice («Un pas alături»). A încercat şi romanul zugrăvind îndeosebi imoralitatea («Rătăciri» şi «Sybaris»), mergând şi aici pe urmele lui Vlahuţă. Părţi din «Rătăcire» reamintesc scene din nuvelele lui Vlahuţă, cum e partea despre Cuza-Vodă şi călugării care seamănă cu «Părintele Nil» din «In vâltoare» a lui Vlahuţă.

țiune a poeziilor lui Gr. Alexandrescu, în 1907, și una a scrierilor lui C. Negri, în 1909.

Edițiuni — *Bătrânii*, Buc. 1905. — *Cea dintâi durere*. Buc. 1907. — *Intr'o noapte de Mai*, Buc. 1908. — *1877*, schițe din războiu, Buc. 1908. — *Nucul lui Odobac*, Buc. 1909. — *Trei vedenii*, Buc. 1910. — *Din lumea celor cari nu cuvântă*, Buc. 1910. — *O lacrimă pe o geană*, nuvele postume, Buc. 1915. — *Odată* (amintiri, schițe, nuvele), în «Bibl. p. toți», no. 292.

CAP. XXIII

Oratorii secolului al XIX-lea.

Şcoala latinistă, care a pus pe întregul secol al XIX-lea pecetia sa particulară, a dat şi pe cel dintâiu orator al acestui secol, pe Sim. Bărnuţ.

1. — SIMION BĂRNUŢ 1808—1864.

Simion Bărnuţ

Erà Ardelean. A învăţat în Seminarul din Blaj, unde a ajuns şi profesor, după terminarea şcolii şi după ce a îmbrăţişat cariera preoţească. In curând s'a răsgândit şi s'a hotărît să se dedice studiilor de drept. Incepù la Cluj şi continuă la Viena şi Pavia, unde-şi luă doctoratul, la vârsta de 46 de ani. In 1855 fu chemat la Iaşi ca profesor de filozofie la colegiu şi în curând ajunse profesor de dreptul public al Românilor la Universitatea din Iaşi, loc pe care-l ocupă până la moarte. Cursurile lui avură atâta răsunet, încât Iaşii şi Moldova se umplură de elevii şi adepţii săi. Se vorbì în curând de «Şcoala lui Bărnuţ», în contra căreia a scris Titu Maiorescu (1868).

Suflet bun, iubitor de studenţii pe cari îi învăţà, împăr-

ţindu-şi leafa cu cei săraci dintre ei, a lăsat frumoase amintiri în generaţiile dela 1860—1870.

Intreaga lui activitate oratorică şi juridică este stăpânită de ideia conducătoare a latinităţii, căreia îi dă o aplicaţiune mai largă, punând-o şi în serviciul ştiinţei, cum făcuseră latiniştii precedenţi, dar şi în serviciul frumosului, cum a făcut Andrei Mureşeanu. Discursul său din catedrala dela Blaj (2/12 Mai 1848) impresionează puternic prin bogatul material istoric ce-l pune în serviciul chestiunii tratate: dacă Românii din Ardeal trebuiau să admită ori nu unirea cu Ungaria. Chestiunea nu se puteà limpezì fără cercetarea istorică a ei, întrucât raporturile trecute dintre Români şi Unguri slujiau de minune pentru stabilirea raporturilor viitoare. Bărnuţ ne uimeşte într'adevăr prin bogăţia materialului istoric de care dispune. Ce scoteà din acel material? Dovada tendinţei poporului maghiar de a desnaţionalizà popoarele de sub stăpânirea sa. Teza discursului erà astfel de minune slujită. Când au apărut în vecinătatea Românilor, Ungurii cu tendinţe de asuprire au apărut. Când Românii luptau contra Turcilor, Ungurii le făuriau în ascuns lanţuri. Ca să-şi asigure stăpânirea, fac cu Saşii şi cu Secuii unirea celor trei naţiuni (1437) contra Românilor. Şi rând pe rând ies din întunecimea trecutului toate instituţiunile impilătoare şi toate măsurile asupritoare: «decretul tripartit», cartea de legi a lui Ştefan Verböczi, care stabilià deosebirea dintre nobili şi ţărani şi făceà pe nobili judecători ai ţăranilor pentru orice pricină, interzicând în acelaş timp ţăranului de a se puteà judecà cu vreun nobil. Ţăranul e legat de glie. Se trece apoi la asupritoarele «Aprobate şi Compilate». Şi acestea, caşi cele precedente, loviau nu numai în ţărani, dar şi în preoţii lor, cari erau ortodocşi, nu calvini, nici protestanţi, nici catolici. Au dat drepturi numai nobililor români, dar cu foarte multă sgârcenie şi numai după ce-şi lepădau religia şi neamul. Tot istoriceşte reieşià tendinţa Ungurilor de a răpì Românilor religia, de a-i atrage la Unitari, apoi la Calvini, apoi la Catolici, unire

care, după Bărnuţ, n'a fost o unire cu Roma, ci tot cu Ungurii, adică tot în folosul lor), şi de a-i înşelà chiar atunci când le făgăduià îmbunătăţirea soartei, în schimbul părăsirii credinţei. Cu cât ne apropiem de zilele noastre, cu atât istoria arată mai limpede tendinţele de maghiarizare: în şcoli şi administraţie se impune limba maghiară (1836 şi 1842), nu sunt cruţaţi nici copiii cei mici dela 2 la 7 ani. Istoriceşte se învederează că Ardelenii priviau spre Munteni şi spre Moldoveni, nu spre Unguri: «Şi fiind deschisă comunicaţiunea Românilor de dincoace cu cei de dincolo de munţi, Ardelenii învăţau în România, unde se hirotonisiau şi arhiepiscopii noştri. Maramureşanii şi Selăgianii şi celalţi Români, vecini cu Moldova, învăţau în Moldova, până ce s'a tăiat comunicaţia, odată cu încetarea răsboaielor turceşti şi prin alte împrejurări». Această argumentare istorică duceà la două rezultate, la două atitudini de luat: una în contra unirii cu Ungaria, alta de apropiere către ceilalţi Români. Cei chemaţi să hotărască erau ţăranii şi preoţii, ei formând massa cea mare a Adunării. Tocmai acestora, argumentele istorice aduse de Bărnuţ le arată cât de rău le mersese până atunci sub supremaţia maghiară. Argumentarea istorică se completà cu cea juridică, pe baza dreptului roman şi pe baza dreptului public modern — pentru acesta recurgând la marele profesor Savigny dela Berlin, la care învăţase Kogălniceanu. Şi argumentează luminos şi convingător, prin comparaţiunea cu alte popoare, unde starea de lucruri erà asemănătoare. Oratorul recurge la psihologia personală şi la cea socială şi analizează rezultatele dezastruoase ale cultivării unui popor în limbă streină. Se slujeşte, ca element moral, foarte mult de ideia latinităţii şi de exemplele sublime ale lui Scaevola, Brutus şi Scipio. Pune înainte bogăţia Ardealului, în termeni ce prevestesc pe Bălcescu, şi, întocmai ca acela, pune naţionalitatea înaintea libertăţii. Impresionează puternic mai ales prin elementul pur literar al discursului. Groaza apropierii de Unguri o treziă şi o creşteà prin admirabile descrieri de o crudă plasticitate a vieţii pe care au dus-o

și o duceau încă țăranii sub atotputernicia nobililor: bărbați, femei, preoți și copii făcând munci de vită, și protopopi ortodocși purtând pe umeri pe arhiepiscopul calvin ori reformat. Deasemenea descrierea înfiorătoare a celui îngropat de viu, în clipa trezirii în mormânt, ca imagine a românismului după ce ar fi primit unirea! Bărnuț dispune de o rară bogăție de termeni și de imagini, de contraste luminoase, de comparațiuni sguduitoare și de o perioadă oratorică plină de avânt. Cultura lui îi înlesnise adânca cunoaștere a regulelor clasice privitoare la discursuri, oratorul le utilizează cu deosebit succes. Partea finală a discursului, «libertatea și independența Românilor din Ardeal», este pregătită printr'un aparat tehnic minunat și prin crearea unei atmosfere pătrunzătoare de poezie. Discursul sparge zidul problemei locale, din Ardealul dela 1848, și se transformă într'o apologie desăvârșită și o poetizare avântată a ideiei de naționalitate: «Fără de naționalitate nu e libertate, nici lumină nicăirea, ci pretutindeni numai lanțuri, întuneric și amorțire. Ce este apa pentru pești, aerul pentru sburătoare și pentru toate viețuitoarele, ce este lumina pentru vedere, soarele pentru creșterea plantelor, vorba pentru cugetare, aceasta e naționalitatea pentru oricare popor. Intr'însa ne-am născut, ea este mama noastră. De suntem bărbați, ea ne-a crescut. De suntem liberi, într'însa ne mișcăm. De suntem vii, într'însa viețuim. De suntem supărați, ea ne alină durerea prin cântecele naționale. Prin ea vorbim astăzi cu părinții noștri, cari au trăit înainte de mii de ani. Prin ea ne vor cunoaște strănepoții și posteritatea peste mii de ani... Naționalitatea este libertatea noastră cea din urmă și limanul scăpării noastre viitoare».

Edițiuni — *Discurs ținut în câmpia libertății în Blaj în 1848;* ed. II-a 1852; ed. III-a, în *Bibl. rom. enciclop. Socec*, Buc. 1909; ed. IV-a, Cluj, Bornemisa, 1924. — *Dreptul public al Românilor*, Iași 1867. — *Dreptul natural privat*, Iași 1868. — *Dreptul natural public*, Iași 1870. — *Pedagogia*, Iași 1870. — *Psihologia*, *Logica*, Iași 1871.

2. — M. KOGĂLNICEANU [1]).

Bărnuț, în discursul dela Blaj, apărând drepturile limbii naționale pentru cultura unui popor, a arătat și pentru ce oratoria nu puteà progresà pe vremea aceea: «Câți oratori și poeți cu renume n'ar fi creat școalele Blajului, dacă tinerimea noastră ar fi învățat a peroră nu numai „Pro Milone» și «Pro domo sua», ci și pentru națiunea noastră. Nu numai în latinește, în contra răpirilor lui Verres și a conjuratului Catilina, ci și în românește, asupra tiraniei sub care gem Românii». Erau două piedici: cultivarea într'o limbă streină, lipsa libertății de exprimare a cugetării. El, personal, înlăturase prima piedică, prin lecturi și pregătire personală, dar contra piedicii de a doua n'a avut ce face. Deaceea dela Eufrosin Poteca până la Kogălniceanu n'avem alt discurs, decât al său.

Libertatea de exprimare a venit la noi după tractatul dela Paris (1856) și numai pentru cele două ținuturi: Moldova și Țara Românească. Deaceea numai de atunci și numai aici a înflorit deocamdată oratoria. Divanurile adhoc dela 1857 au fost nu numai punctul de plecare al modernizării noastre politice, ci și admirabile pepiniere de talente oratorice: In ele discuțiunea erà liberă, ca astfel să se poată ajunge la exprimarea principalelor dorințe ale Principatelor, consultate de marile Puteri anume în vederea aceasta. Spiritul românesc, manifestat până acum în elocvență doar prin Antim Ivireanu, Eufrosin Poteca și Sim. Bărnuț, izbucnește deodată. După epoca divanurilor ad-hoc, evenimentele politice se precipită cu Unirea Principatelor, cu întemeierea și desvoltarea parlamentarismului, cu Constituția din 1866 și libertatea întrunirilor. De aici a urmat și îndrumarea elocvenței: ea n'a putut fi decât politică.

Cea dintâi creațiune a epocei aceleia este Mihail Kogălniceanu. Să zicem mai bine «confirmare», fiindcă marele orator al epocei Unirii Principatelor și al Independenței

[1]) Vezi și pag. 155.

României se manifestase dinainte. Kogălniceanu profesà şi avocatura. In această calitate a fost angajat într'un proces celebru, al oraşului Botoşani cu mănăstirea Popăuţi, închinată patriarhiei din Antiohia, pentru stăpânirea moşiei cu acelaş nume (1844). Procesul a avut răsunet puternic în toate părţile românimii culte şi a dat prilej lui Kogălniceanu să rostească un discurs de mare valoare, judecând după aprecierile contemporane. Erà tocmai după ce Kogălniceanu fusese oprit la Viena şi întors din drumul spre Paris. Indignat pe de altă parte de acapararea moşiilor noastre de către mitropoliile şi patriarhiile greceşti, el a desfăşurat o straşnică filipică în contra streinismului în genere şi a grecismului în special. Discursul acesta nu s'a păstrat, dar el a crescut totuşi reputaţia de orator a lui Kogălniceanu, stabilită întrucâtvà prin discursul rostit cu un an înainte la deschiderea cursului de istorie naţională dela Academia Mihăileană din Iaşi.

Acesta e primul discurs tipărit şi păstrat. Deşi multe din ideile lui sunt împrumutate din istoricul rus Karamsin, totuşi desvoltarea e personală şi factura originală. Kogălniceanu se arată de acum cu o însuşire ce o va păstrà şi în discursurile de mai târziu: bogăţia faptelor şi mulţimea argumentelor istorice. Discursurile lui sunt discursuri de fond, dar nu atât de idei, cât de fapte. Ele se reazămă apoi mai totdeauna pe istorie. Orice chestiune ar tratà, dau un loc de frunte părţii istorice.

Renumele de orator al lui Kogălniceanu începe din vremea Divanurilor ad-hoc şi se stabileşte în vremea Unirii Principatelor. Puţine discursuri s'au păstrat, fiindcă pe atunci nu se stenografiau, ci numai se rezumau. S'au păstrat acelea pe cari oratorul le-a redactat şi le-a publicat singur. Sunt foarte cunoscute două : cel rostit în 5 Ianuarie 1859, când Cuza a fost ales domn al Moldovei, şi unul din cele două rostite la Bucureşti, în Parlament, cu prilejul legii lui Barbu Katargiu, pentru împroprietărirea ţăranilor. Partea istorică e şi aici pe primul plan şi — mai ales în cel din urmă — bogăţia faptelor e covârşitoare.

Apar însă și elementele pur oratorice, fraza largă, curgătoare, sentimentul puternic, avântul. Simți sufletul sincer și pasionat care le-a produs, cași gesturile largi și armonice cari le-au însoțit. Când a venit răsboiul independenței și chestiunea Dunării, oratoria lui Kogălniceanu apare din nou. Intre aceste epoci mari ea s'a manifestat în discursuri propriu zis politice, ca cel intitulat «Apărarea Ministerului din 30 Aprilie 1860», cu discursurile la adresă în diferiți ani, etc. Discursurile lui culminează cu cel rostit în anul morții: «Desrobirea Țiganilor, ștergerea privilegiilor boierești, emanciparea țăranilor...», care nu e numai testamentul său literar și politic, dar și testamentul său oratoric.

Edițiuni — *Cuvânt introductiv la cursul de istorie națională*, Iași 1843 ; ed. II-a, în «Bibl. pop. Socec» ; ed. III-a în «Bibl. p. toți». — *Apărarea Ministerului din 30 Aprilie 1860*, Iași 1861 (ed. franceză, idem). — *Imbunătățirea soartei țăranilor* (două discursuri), Buc. 1862 ; ed. II-a în «Bibl. p. toți» (ed. P. Grădișteanu și V. Kogălniceanu) ; ed. III-a în «Bibl. pop. Socec». — *Cuvânt în contra adresei*, Buc. 1863. — *Cuvânt asupra proiectului de organizare militară*, Buc. 1864. — *Chestiunea Strusberg*, Iași 1872, trad. germană, Buc. 1872. — *Răpirea Bucovinei*, Buc. 1875. — *Cuvânt contra adresei*, Buc. 1875. — *Chestiunea Universității din Iași*, Buc. 1877. — *Congresul din Berlin...* Buc. 1878. — *Chestiunea Dunării*, Buc. 1882. — *Tocmelele agricole*, Buc. 1882. — *Discursurile... opoziției unite*, Iași 1883. — *Programul dela Mazar-Pașa*, Buc. 1883. — *Interpelarea privitoare la expulsarea Românilor de peste Carpați*, Buc. 1886. — *Discuția asupra proiectului de răspuns la mesaj*, Buc. 1881. — *Desrobirea Țiganilor, ștergerea privilegiilor boierești, emanciparea țăranilor*, Buc. 1891 ; ed. II-a în «Bibl. p. toți» ; ed. III-a în «Bibl. pop. Socec».

3. — BARBU KATARGIU 1807—1862.

Barbu Katargiu

A fost fiul marelui vornic Ştefan Katargiu şi al Tiţii (Stanca) Văcăreasca. A învăţat la şcoala grecească dela Măgureanu din Bucureşti. Şi-a continuat studiile la Paris, de unde s'a întors pe la 1834. A luat parte la întemeierea vestitei Societăţi Filarmonice şi s'a manifestat ca critic teatral de gust. In 1842 s'a manifestat ca orator în Adunarea Obştească, vorbind contra domnitorului Al. Ghica. Sub Gh. Bibescu a combătut, tot în Adunarea Obştească, proiectul de a se cedà Rusului Trandafilof exploatarea minelor ţării. In timpul revoluţiunii dela 1848 s'a expatriat, vizitând Austria, Franţa şi Anglia. Până la Unire a ocupat diferite funcţiuni, între cari pe aceea de Ministru de Finanţe. A luptat cu căldură pentru unirea Principatelor. Ajunsese personalitatea politică cea mai de seamă în ambele Principate. Când în 1861 se face unirea definitivă cu un singur guvern şi cu un singur parlament, el este numit de Cuza prim-ministru. In 1862 aduce proiectul legii agrare. In cursul agitaţiunii provocate cu acest prilej, Katargiu fu ucis la ieşirea din Cameră cu un foc de revolver. Statuia lui din Bucureşti este ridicată în apropierea acelui loc.

In deosebire de Kogălniceanu, Barbu Katargiu se distingeà prin improvizare. Discursurile lui nu poartă nici unul urmele vreunui studiu amănunţit, nici nu îmbrăţişează un teren prea larg împrejurul chestiunilor. Valoarea lor nu stă în faptele aduse în discuţiune, nici în sentiment, ca la Kogălniceanu, ci în raţiune, în judecată. Sunt o colecţiune de cugetări alese, de reguli de morală superioară. Rostirea lor însă le-a ridicat deasupra tuturor discursurilor de până atunci. Vocea, timbrul, gesturile, ţinuta oratorului au întrecut tot ce se produsese până atunci în oratoria noastră. «Vocea sa sonoră şi puternică în cursul vor-

birii se coborà la început la nişte note surde, mai-mai confuze, asemenea acelor murmure năbuşite din atmosferă ce prevestesc furtuna. Puţin câte puţin licăriau scânteile elocinţei, acordurile deveniau din ce în ce mai pline, ideile şi sentimentele se ridicau la diapazonul ce convenià naturii sale pasionate, ochii săi străluciau de o flacără neobişnuită, gesturile sale luau o fizionomie din ce în ce mai impetuoasă şi, în mijlocul tăcerii generale, unele din accentele lui produceau efectele trăsnetului. Vocea lui nu seduceà, se impuneà ; nu ştià să se moduleze cu aceà graţie mai-mai feminină, ce admirăm la unii din oratorii noştri. Ea erà numai energie şi autoritate: plecând dela notele cele mai de jos, ea se înălţà necontenit până la accentele cele mai ridicate şi vibraţiunile ei singulare se comunicau fără greutate în inimile auditorilor. Da, Katargiu datorà o mare parte din succesele sale acelei voci pătrunzătoare şi sonore care străbăteà până în colţurile cele mai înfundate ale Adunării şi umpleà uşor urechile auditorilor, acelor accente mândre, mai-mai arogante, dar cu toate acestea pline de urbanitate, cari dau adversarilor săi desfideri fără răspuns, acelor gesturi violente cari cu cât erau mai nepremeditate, cu atât comunicau mai multă vieaţă gândurilor şi simţimintelor lui... Erà destul să ceară el cuvântul, pentru ca, în mijlocul şedinţei celei mai sgomotoase, liniştea să se restabilească. Când se suià la tribună şi-şi aruncà privirea sa profundă peste băncile deputaţilor, o tăcere religioasă domnià în adunare. Când îşi aduceà mâna prin păr, spre a-l îngrămădì către părţile temporale; când, cu o dexteritate surprinzătoare mânuià monoclul care-i da o înfăţişare singulară, când ochii săi plini de foc începeau a scăpărà scântei şi a fascinà privirile auditorilor, sau când, luând un aer insolent, îşi înfigeà mâna în umărul vestei şi arătà Adunării numai profilul figurii sale demoniace, un fior pătrundeà pe deputaţi. Din acest moment el devenià despotul tribunei ; o întrerupere imprudentă sau chiar bine pusă din partea unui adversar, departe de a-l deconcertà şi de a-l face să-şi piardă echilibrul, erà un nou

nutriment pentru verva sa nesecată; pieptul său se dilată, talia sa mică, văzută prin lentila elocinței, luà niște proporții uriașe, iar vocea lui puternică ar fi fost în stare să desfidă orice furtună parlamentară» (Anghel Demetrescu).

Edițiuni. — *Chestiunea naținoală*, Buc. 1894 (disc. rostit la Demetrescu, cu o biografie și un studiu, Buc. 1866; ed. II-a (ed. P. V. Haneș, cu un studiu), Buc. 1914.

4. — ALEXANDRU LAHOVARI

Alexandru Lahovary

Și-a făcut și studiile liceale și pe cele universitare de drept la Paris. Intors în țară, a jucat de tânăr rol însemnat în politică până la sfârșitul vieții. In deosebi s'a remarcat ca ministru de externe în epoce politice dintre cele mai grele. Regele Carol l-a pus alături, din punctul acesta de vedere, cu Mihail Kogălniceanu.

Prin convingeri se apropià de Eminescu. Prețuià vieața sufletească mai mult decât pe cea materială, erà admirator al trecutului și sceptic față de prezent. Ca procedeu literar recurge adesea, cași Eminescu, la satirizarea prezentului.

Ca orator, l-a zugrăvit astfel I. L. Caragiale: «Discursurile lui începeau simplu și adesea chiar greoiu; expunerea lui erà rece, argumentarea redusă la câtevà propoziții lente și apăsate; dar la un moment dat, cu o imagine cutezătoare, oratorul se ridicà deodată la o colosală înălțime; apoi îndată încă o imagine și încă o ridicare; și din imagine în imagine, orizontul se lărgià potrivit unei vertiginoase înălțimi. Și așà, cu drept cuvânt, i s'a aplicat și lui vechea comparație pentru un orator într'adevăr mare: discursul lui seamănă cu sborul unui vultur, care se deslipește așà de stângaciu și de neputincios depe pământ, ca peste câtevà momente să plutească așà de mândru

şi de maestos sub bolta albastră, sus deasupra piscurilor». Când discutà contradictoriu, erà de o energie fără seamăn. Când erà întrerupt, răspundeà violent. Elementul literar este foarte bogat în discursurile lui. Reminiscenţe literare şi istorice revin des. Intâlnim citaţii din scriitorii francezi Lamartine şi Musset, din scriitorii români Negruzzi şi Eminescu. Intâlnim exemple din istoria Franţei şi dintr'a noastră. Mânuià ca un artist fin materialul limbii. Nu creià termeni noui, nu recurgeà la expresiunile altor limbi, îi erà de ajuns materialul limbii curente, dar ştià să aleagă din acest material cele mai plastice cuvinte şi să întocmească din ele acele elegante şi impunătoare perioade, cari se leagănă ca valurile apei şi se încheie plesnind ca talazurile mării. Pus în serviciul unor înalte concepţiuni morale, izvorul obişnuit al inspiraţiunii sale, acest material a clădit minuni oratorice: «Dar vai! Ceeace nu se poate vindecà» — zice el într'unul din discursurile politice —, ceeace nu se poate îndreptà, este când corupţia a pătruns măduva unei naţiuni şi când materialismul a înfipt cuţitul lui în inima unui popor. Când numele de patrie nu mai servă decât pentru a învestmântà poftele rele, instinctele joase şi perverse; când lăcomia, setea de bani şi de onoruri au înlocuit toate instinctele nobile, toate avânturile frumoase; când incapacitatea învinge meritul; şi sfruntarea, imoralitatea înving onestitatea şi probitatea. ce se întâmplă atunci? Incetul cu încetul exemplele rele se coboară de sus, sufletul naţiunii se turbură, bunul ei simţ se întunecă şi cuvintele cele mai sacre îşi pierd însemnătatea lor, căci nu agitaţia sfântă a ideilor poate vreodată pierde un popor, ci aţâţarea poftelor necurmate, neastâmpărul patimilor vinovate. Cu încetul se face o lucrare violentă în nişte capete strâmte şi perverse. Un om, un mizerabil, în sfânta lui morală, îşi pune întrebări teribile: «Eu care sunt ignorant, pervers, imoral, ca alţii, de ce să nu ajung tot aşà de departe ca cutare sau cutare, cari nu fac

mai mult decât mine ? De ce sărăcia ? De ce obscuritatea?» Şi atunci în întunecimea moralei şi în umbra nopţii luceşte cuţitul unui asasin».

Ediţiuni — *Discursuri politice*, Buc. 1905. — *Discursuri Parlamentare* (1868—1872), ed. Al. G. Florescu, vol. I (fără dată).

5. — TITU MAIORESCU [1]).

Ca orator, Titu Maiorescu este reprezentantul cel mai de seamă al aşà numitei «elocinţe de catedră» din literatura noastră. A repurtat succese şi ca orator politic, în sălile publice şi mai ales în Parlament, dar a rămas neîntrecut prin conferinţele şi cursurile sale publice. Contribuià la aceasta şi prestigiul său de critic literar şi reputaţiunea ce-şi făcuse ca profesor de filozofie. Se ziceà că-şi studià gesturile în oglindă, atâta concordanţă apăreà între fondul cuvântărilor şi al lecţiunilor şi între forma lor de exprimare, dela cuvânt până la atitudinea corpului, a capului şi până la haină. Respectà în totul regulele clasice ale elocinţei.

Ii venià într'ajutor şi claritatea cu care izbutià să înfăţişeze cele mai grele idei şi limba bine cumpănită pe care şi-o crease.

E singurul orator care şi-a publicat discursurile parlamentare, oferindu-ne o colecţiune atrăgătoare din toate punctele de vedere.

Ediţiuni — *Chestiunea Evreilor*, Buc. 1888. — *Discurs asupra reformei instrucţiunii publice*, Buc. 1891. — *Răspuns la discursul de recepţiune al lui Al. Naum*, Buc. 1894. — *Discursuri parlamentare*, 4 vol., 1897—1904. — *Răspuns la discursul de recepţiune al lui Duiliu Zamfirescu*, Buc. 1909.

[1]) v. şi pag. 284.

6. — DELAVRANCEA [1]).

Delavrancea vorbind pentru intrarea României în răsboiu.

Delavrancea apărea la tribună ca o furtună. Cu un păr mare, aruncat pe spate în dezordine, cu ochi săgetori, totdeauna cu porniri vijelioase de sinceritate, electriză cu adevărat mulţimea. A fost prin excelenţă oratorul masselor. Erà iubit şi pentrucă cele mai călduroase şi mai avântate discursuri le-a pus în serviciul cauzei naţionale. Chiar aşà a apărut în arena elocinţei româneşti. A rămas celebru discursul său dela Ploeşti din 1893, în care cereà vechiului regat să-şi apere fraţii din Ardeal, ameninţaţi în existenţa lor de asupririle ungureşti.

Erà predestinat să moară luptând în chestiunea naţională. Când a venit marele răsboiu mondial, elocinţa lui a strălucit din nou ca să mişte massele spre realizarea idealului naţional.

[1]) v. şi pag. 268.

In elocința judiciară s'a distins prin discursurile rostite în fața juraților.

Edițiuni — *Chestiunea națională*, Buc. 1894 (disc. rostit la Ploești în 13 Dec. 1893). — *Regimul*, Buc. 1894. — *Regimul personal*, Buc. 1894. — *Lumină tuturora*, Buc. 1895. — *Inocent*, Buc. 1904 (la Jurați). — *Estetica poeziei populare*, disc. de recepție, Buc. 1913. — *Răsboiul și datoria noastră*, Buc. 1916.

7. — NICOLAE FILIPESCU (1861—1916)

Cronicarul zice că trăsnete și fulgere crăpau în cer, când în Scaun s'a urcat Ștefan-Vodă Cantacuzino. Era o prevestire.

Când pe Tron s'a urcat regele Ferdinand Europa era zguduită de cel mai înfricoșat războiu din câte sunt pomenite de istorie.

E o ceartă o prorocire de ce va fi domnia de azi.

In vremurile furtunoase în cari trăim, rugăm cerului de la această domnie mai bogată înflorirea din timpul lui Petru Rareș, mai sunetă diplomatică a lui Constantin Brâncoveanu. Așteptăm de la Regele nostru să dea la lumină pravile înțelepte ori să fie ctitor de biserici, ca Matei Basarab.

Ursita lui e să ne dea vitejia.

Să vede că așa a fost scris să fie și deceia îi zicem

„Este trimisul lui Dumnezeu ca să împlinească visul unui neam.

„Vei fi cel mai ~~mare~~ Voevod al Țării împodobindu-te cu titlurile lui Mihai Viteazul: „Domn al întreg Ardealul, al Țării Românești și al Moldovei" aducând pe deasupra strălucirea purpurei regale. Sau, răpus în cel mai suprem avânt de vitejie al ~~[illegible]~~ neamului, vei fi totuși ~~[illegible]~~ ca eroii naționali.

„De nu va fi nici una nici alta, și rogu neamul tău pe care îl ... [illegible] ... ce va alege ~~[illegible]~~

„Deci, mărirea e în a eroilor, Sire, este: Să te încoronezi în Alba-Iulia sau să mori pe câmpia de la Turda.

N. Filipescu

Urmaş al unei vechi familii, ale cărei tradiţii de cinste şi de patriotism le păstrà cu sfinţenie, Nicolae Filipescu a făcut studii economice în Franţa şi s'a devotat de timpuriu vieţii politice, pe care a încercat s'o purifice şi s'o înalţe. A fost Primar al Bucureştilor, Ministru de Domenii, Ministru de Răsboiu. In această calitate a întemeiat Liceul Militar dela Mănăstirea Dealului, pe baza celor mai noui principii pedagogice.

Temperament combativ, neobosit, a luptat aprig contra superficialităţii şi a declamaţiunii. Cuvântul îi ieşià greu ca plumbul, fraza lui cădeà de sus ca un torent şi strivià. Se inspirà din concepţiunile înalte morale, caşi Barbu Katargiu şi Al. Lahovari, şi-i plăceà să-şi coloreze discursurile prin cugetări lapidare, exprimate simetric.

Cele mai celebre discursuri ale lui sunt cele în chestiunea naţională din anii 1914—1916. El a fost şi organizatorul şi sufletul acelei mărețe mişcări de mândrie naţională care a dus la răsboiul pentru întregirea neamului. Au rămas celebre apostrofele lui, ca aceea la adresa Regelui nostru (vezi facsimilele depe pag. precedentă) :

«Cronicarul zice că trăsnete şi fulgere erau în cer când în scaun s'a urcat Şerban Vodă Cantacuzino. Era o prevestire. Când pe tron s'a urcat regele Ferdinand, Europa erà sguduită de cel mai înfricoşat răsboiu din câte sunt cunoscute de istorie. E şi aceasta o prorocire de ce va fi domnia de azi. In vremurile furtunoase în cari trăim nu cerem dela această domnie nici bogăţia şi înflorirea din timpul lui Petru Rareş, nici iscusinţa diplomatică a lui Constantin Brâncoveanu. N'aşteptăm dela Regele nostru să dea la lumină pravile înţelepte ori să fie ctitor de biserici ca Matei Basarab. Ursita lui e să ne dea vitejia. Se vede că aşà a fost scris să fie şi deaceea îi zicem :

Eşti trimisul lui Dumnezeu ca să împlineşti visul unui neam. Vei fi cel mai mare voevod al ţării, împodobindu-te cu titlurile lui Mihai Viteazul «Domn al întreg Ardealului, al Ţării Româneşti şi al Moldovei», aducând pe deasupra strălucirea purpurei regale, sau, răpus în cel mai

suprem avânt de vitejie al neamului, vei fi totuşi sfinţit ca erou naţional.

De nu va fi nici una, nici alta, grozav mă tem că nici praf nu se va alege de ţară şi de dinastie.

Deaceea mărirea ce ţi-o urăm, Sire, este să te încoronezi în Alba-Iulia sau să mori pe câmpia dela Turda».

Ediţiuni — *Discursuri politice* (ed. N. Pandelea), vol. I (1888—1901), Buc. 1912; vol. II (1901—1907), Buc. 1915. — *Pentru România Mare*, cuvântări din răsboiu, 1914—1916, Buc. 1925.

8. — TACHE IONESCU (mort. 1922).

A făcut studii strălucite de drept la Paris şi a devenit unul din cei mai mari advocaţi români, prin inteligenţa lui sclipitoare, prin fluiditatea şi armonia glasului său. A jucat rol politic de seamă, a fost Ministru de Instrucţiune Publică, de Finanţe. După răsboiu a fost ministru de externe în cabinetul Generalului Averescu (1919—1921), impus de meritele ce şi le câştigase în timpul răsboiului în chestiunea naţională. A fost unul din organizatorii Micei Antante.

A culminat, caşi Filipescu şi Delavrancea, în discursurile naţionaliste din vremea neutralităţii României (1914—1916).

Insuşirile esenţiale ale talentului său sunt fluiditatea cuvântării, armonia frazei şi uşurinţa improvizării.

— SFÂRŞIT —

INDICE

B

C

D

E

F

N

O

P

CUPRINSUL

CAP. XXII.

Cei din urmă prozatori.

Pag.

CAP. XXIII.

Oratorii secolului al XIX-lea

PETRE V. HANEŞ

Istoria Literaturii Româneşti

EDIŢIUNEA III-a

PREŢUL LEI 80.—

DEPOZITUL LA AUTOR, STRADA PARIS, 54.

Desvoltarea Limbii Literare Române

In prima jumătate a secolului XIX-lea.

EDIŢIA II-a

Prefaţa. — Lista citaţiunilor. — CAP. I. -- Introducere. — CAP. II. Curentul veacului al XVIII-lea. — CAP. III — — Purismul latin. — CAP. IV. — Curentul popular. — CAP. V. — Curentul italienist. — CAP. VI. — Purismul român. — CAP. VII. — Curentul istoric şi popular estetic. — CAP. VIII. — Curentul de împrumuturi franceze. — CAP. IX. — Incercări pentru unificarea limbii literare. — CAP. X — Incheierea. — Indice de nume. — Indice de cuvinte.

EDITURA CASEI ŞCOALELOR ═══════ PREŢUL LEI 55

ALEXANDRU RUSSO

O pagină ignorată din literatura română

EDIŢIA II-a

Alexandru Russo.-Vieaţa.— Epoca. — Operele. – Cugetările.—Operele literare şi folkloristice.—Hronică literară.— Mihail Cuciureanu.— Cugetări scrise în închisoarea dela Cluj. — Soveja.— Iaşii şi locuitorii săi în 1840 — Amintiri. – Decebal şi Ştefan cel Mare. — Stânca Corbului. — Piatra Teiului.—Groază.—Studii naţionale.— Poezia populară.—Colecţiunea de poezii pòpulare Russo-Alecsandri.—Cântarea României.— I) Studii făcute asupra Cântării. - II) Ediţiuni şi texte. - III) Adevăratul autor. - IV) Data compunerii. - V) Analiza cuprinsului. - VI) Influenţa streină. - VII) Valoarea epică a Cântării României. — Palatul lui Duca-Vodă. — Articolele din „Steaua Dunării“. — Activitatea lui Russo.— Stilul şi limba.—Incheiere.—Adaus.—Lista operelor lui Russo. —Lista completă a citaţiunilor.—Indice.

EDITURA CASEI ŞCOALELOR ═══════ PREŢUL LEI 40

PETRE V. HANEŞ

Curs de Limba Română pentru Invăţământul Secundar şi Normal.

1. Carte de Limba Română pentru Clasa I. Secundară şi Normală.
2. „ „ „ „ pentru Clasa II. Secundară şi Normală.
3. „ „ „ „ pentru Clasa III. Secundară şi Normală.
4. „ „ „ „ pentru Clasa IV. Secundară.
5. „ „ „ „ „ Clasa V. Secundară.
6. „ „ „ „ „ Clasa VI. Secundară
7. „ „ „ „ „ Clasa VII. Secundară.

Toate cu ilustraţii.

PETRE V. HANEŞ

I. Studii de literatură română

EDIŢIA II-a

Cum trebue scrisă Istoria Literaturii Române? — Ediţii de texte. — Din ineditele lui Gh. Asachi. — M. Kogălniceanu. — N. Bălcescu. — O polemică între Ardeleni şi Moldoveni. — B. P. Hasdeu. — Iliada în româneşte. — I. Ghica şi I. Creangă. — Delavrancea portretist literar. — Scriitorii şi răsboiul independenţei. — C. Negruzzi şi prozatorii de azi. — Două recensii (J. B. Hétrat, Al. Gherghel). — Vlahuţă şi limba literară. — Motivele literaturii populare în literatura cultă. — Alexandru Lahovari ca orator.

EDITURA ALCALAY ——— PREŢUL LEI 60

II. Studii Literare

Poetul Basarabean Al. Mateevici. — Tinereţea lui M. Kogălniceanu. — D. Bolintineanu. — Scrierile lui I. Ghica. — Intre nuvelă şi istorie (Gh. Asachi).

EDITURA ALCALAY ——— PREŢUL LEI 40

III. Studii şi Cercetări

Eliade Rădulescu, Echilibrul între antiteze. — Constantin Golescu. — Gh. Sion. — Cezar Boliac poet. — Evangeliarul romănesc dela 1561 în comparaţie cu cel slavonesc. — O vreme de înflorire a predicei religioase. — Constantin Brâncoveanu şi Mitropolitul Antim. — Manuscriptele dela Blaj ale Hronicului lui Cantemir. — Şcolari şi studenţi români la Geneva. — Samuel Micu, M. Kogălniceanu, C. Negruzzi. — B. P. Hasdeu folklorist. — Ediţiuni populare de scriitori români.

EDITURA CARTEA ROMANEASCA ——— PREŢUL LEI 75

PETRE V. HANEŞ

Ediţiuni de Scriitori Români

Toate sunt epuizate. Autorul stă la dispoziţiunea oricărui editor pentru reeditare.

1.	ANTIM IVIREANU	*Predici.*
2.	CONSTANTIN GOLESCU	*Insemnare a călătoriei mele.*
3.	M. KOGĂLNICEANU	*Scrisori* (1834–1849).
4,	CEZAR BOLIAC	*Meditaţii şi Poezii.*
5.	N. BĂLCESCU	*Manualul Bunului Român.*
6	AL. RUSSO	*Scrieri.*
7.	D. BOLINTINEANU	*Călatorii*, vol. I. (Pe Dunăre şi în Bulgaria. In Egipt şi Palestina.
8.	„ „	„ vol. II. (La Românii Macedoneni. In Asia Mică—In Moldova).
9.	ION GHICA	*Scrieri,* vol. I. (Partea I din Convorbiri Economice).
10.	„ „	„ vol. II. (Partea II şi III din Convorbiri Economice).
11.	„ „	„ vol. III. (Scrisori către V. Alecsandri).
12.	„ „	„ vol. IV. (Amintiri din Pribegie, Academice, O cugetare politică, Pământul şi omul, Ochire asupra ştiinţelor, Despre căile noastre de comunicaţie, Invăţătura publică etc., etc.
13.	GH. SION	*Proză* (Suvenire contemporane).
14.	„ „	*Poezii.*
15.	GH. ASACHI	*Nuvele Istorice.*
16.	ELIADE RĂDULESCU	*Echilibrul între antiteze* (2 volume)
17.	B. KATARGIU	*Discursuri parlamentare.*
18.	AL. MATEEVICI	*Poezii.*

VASILE V. HANEŞ

Formarea opiniunii franceze asupra României în secolul al XIX-lea

Vol. I. — Introducere. Imprejurările cari au prilejuit ideia propagandei franco-române în folosul naţionalităţii noastre.— Partea I: Epoca de pregătire. Cunoaşterea problemei româneşti în Franţa. — Capitolul I: Cele dintâi ştiri despre ţările şi poporul românesc. — Capitolul II: Presa franceză dinainte de 1840 şi chestiunea ţărilor româneşti. — *Saint Marc Girardin.* — Spiritul anti-rus în faţa opiniunii franceze. — *Le National.* — Capitolul III: Precizarea problemei româneşti din punct de vedere european. — Răspândirea cunoştinţelor despre Români. — Situaţia lor faţă de puterea protectoare. — *Lejeune.* — *Labattut.* — *Thovenel.* — *R. Perrin.* — „Derniéres intrigues de la Russie en Valachie et en Moldavie". — „Poids de la Moldo-Valachie dans la question d'Orient". — Capitolul IV: Caracterul naţional-român al acţiunii de propagandă. — Românii în Franţa: Ion Ghica şi V. Alecsandri la Paris, Studiul lui M. Anagnosti, M. Kogălniceanu la Lunéville, „Histoire de la Valachie". Al. Russo. — Capitolul V: Rapoarte consulare şi corespondenţa diplomatică franco-română — Problema românească din punct de vedere al dreptului internaţional.

Vol II. — Acţiunea franco-română pentru cauza românească. Capitolul I: Agitaţiuni în legatură cu chestiunea lăuntrică a Ţărilor Româneşti. — *Pro* şi *contra* influenţei ruseşti în Principate — *Vicontele de Gramont.* — Anonimii din 1841. 1842 şi 1846. — Capitolul II. Analiza problemei româneşti. *Demidof.* — Alte publicaţiuni mai mărunte. Capitolul III: Alte scrieri de propagandă. *Moldavie* 1843 — *Caru-boi,* 1843. — *Stanislas Bellanger, X. Marmier.* — Capitolul IV: Preceptorii. — Popularizarea problemei româneşti în întregime. — *Vaillant* şi opera lui „La Romanie". — Capitolul V: Propaganda orală — *I. Câmpineanu.* — Capitolul VI: Acţiunea tinerilor Români dela Paris. — *Societatea studenţilor români.* — Capitolul VII: Presa franceză şi problema românească după 1840. — Marii publicişti filo-români. *Regnault* (1813). — *Saint Martin* (1874). — *Hippolyte Desprès* (1848). Capitolul VIII: — Rapoarte consulare şi corespondenţa diplomatică dela 1840 înainte. — *Adolph Billecocq.* — Judecata diplomaţiei franceze în preajma revoluţiei noastre dela 1848.

EDITURA SCRISUL ROMÂNESC, CRAIOVA ——— LEI 300

Volumul III, sub tipar.

Cuvântări

Sufletul românesc in Basarabia de astăzi. — Cultul limbii şi literaturii naţionale. — Poezia şi muzica populară. — Relaţiunile franco-române în lumina secolului al XIX-lea. — Nicolae Bălcescu la Paris. — Vasile Alecsandri ca propovăduitor al ideii latine. — Septuagenarul „Gazetei Transilvaniei". — Comemorarea Regelui Ferdinand.

LEI 100

PRIETENII ISTORIEI LITERARE

DIRECTOR
PETRE V. HANEŞ

LEI 400.—

EDITURA AUTORULUI
BUCUREŞTI.—STR. PARIS, 54

LEI 80

TIP. ROMÂNE UNITE